Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

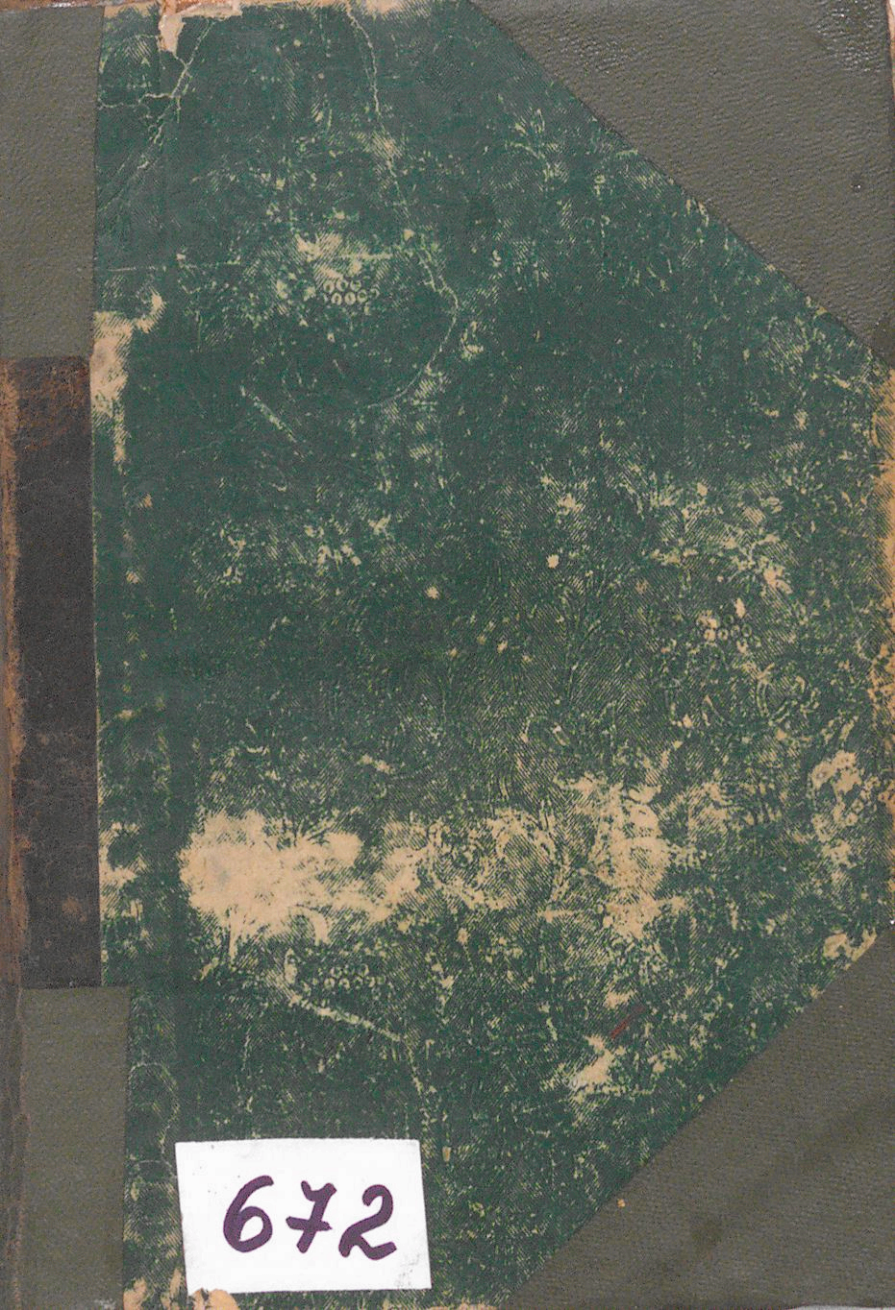
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material


672

672-ա

ՏԱՂԻ
ԵՒ
ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆԻ

293
891.99
Դ-99
ՐԱ
23456

ՏԱՂԿ

ԵՒ

ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆՔ

ՊԵՏՐՈՍԻ ԳՈՒՐԵԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱԼ ՉԱՆԻԻՔ

ԸՆԹԵՐՑԱՍԻՐԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԻՒՍԿԻՒՏԱՐՈՒ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

—

1872

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

Կ. Պօլիս. — Չագմագճըլար Ակոբեան-խան, Թիւ 10. 11. 12. 13

ՆՈՒՅՐ

ԱՌ

ՀԱՅԿԱԶՆ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆ



ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՍՌ-ում ССС
им. А. Мясникяна
Ե ՊՅԱՆՏԻՉՅԱՆ ՍԵՆ
510-2013

ՅՈՒՆՈՒՉԱԲԱՆ

Իւսկիւտարու Ընթերցասիրաց Ընկերութիւնը ներկայ հրատարակութեանս ձեռնարկելով՝ ոչ թէ մեծահրուչակ գրագէտի մը գործերովն ազգային մասեճադարանը եռխացուցած կը կարծէ, այլ կուզէ հայկական երիտասարդութեան նուիրել դեռահաս մտքի մը անզուգական ծնունդը՝ որ իւր սեռին մէջ նշանաւոր եւ նախանձելի հանդիսացած է. ափսոս որ կարճատեւ եղած է վաղամեռիկ հեղինակին կեանքը՝ որոյ վրայ կարեւոր կը համարի համառօտ ծանօթութիւն մը տալ ընթերցողին :

Պետրոս Դուրեան՝ համեստ եւ աղքատիկ ընտանիքէ երկաթագործի մը որդի՝ ծնաւ 1851 մայիս 20 ին Պօլսոյ Իւսկիւտարու մէջ եւ մեռաւ 1872 յունվար 21 ին՝ խաղ տարեկան :

Մինչ իւր ճնգհետասանամեայ հասակն ուսման պարապեցաւ նոյն արուարձանին Ս. Կարապետ թաղի ազգային դպրոցին մէջ : Ի տղայ տիոց ազգին օգտակար ըլլալու եռանդեամբ վառեալ՝ եւ ի քեէ բանաստեղծական հանճարի մը տէր՝ գրական ասպարէզն ուրիշ միջոց չէր գտներ իւր եռանդն յագեցնելու, եւ արդէն նոյն իսկ այս եռանդեան կրակն էր որ վերջապէս հալեց ու մաշեց ծաղկահաս բանաստեղծին կեանքը, քան որում կարօտ վիճակ մ'ունենալով՝ իւր գրիչը եւ գիտերային աշխատութեանց մէջ գործածած հողէ կանթեղը բաւական չէին իւր խանդա-

վառ զգացմամբ լի երկասիրութիւնից ի հրապարակ հանելու : Ադիտիկ ծնողաց զաւակ՝ ոչ նոխ գոռում մ՚ուներ եւ ոչ դիւրութիւն գիտնոց ակումբներն յանախելու, մի միայն իւր առանձնական աշխատութեամբը կարող եղաւ իւր միտքը մշակել, եւ երէ իւր բնածին հանճարն առաւել զարգացնելու միջոցներն ունենար, անշուշտ իւր պատանեկութեամբն իսկ խիստ բարձր տեղ մը պիտի բռնէր գրական աշխարհին մէջ:

Դուրեանի հեզահամբոյր բնութիւնը, սիրավառ աշխոյժը եւ առաքինասէր բարքը նաեւ ճշմարիտ երաշխաւորութիւն մ՚էին իւր փառաւոր ապագային. ամեն գիտնը տեսնողին հանդգնութիւնը կը զարմէր, եւ այսպիսեաւ տեսերուն սիրելի եղած եւ նոցա սրտին մէջ իրաւամբ յոյս տածած էր թէ սա հանդերձեալ էր ոչ միայն երեւելի գրագէտ մ՚ըլլալ, այլեւ բնկերութեան ճշմարտաւոր վերանորոգիչ մը, քանզի ատում հայրենեաց ծառայելու սիրտ մը, կենաց ներդաշնակութիւնը վերծանող ոգի մը եւ բնութիւնն ու գնաստուած երգող հանճար մ՚ունէր. սորա ապացոյց են իւր գործոց այն հմտալից հատուածներն ու բարձր խորհուրդներ՝ որ ի վեր են հաւ զկար պատանեկութեան:

Իւր կենաց վերջին օրերը գրած մտերմական նամակի մը մէջ հետեւեալ տողերը կը կարդանք.

« Ես աշխարհի մէջ միայն երգերը շատ սիրեցի,
« կուգամ որ իմ վերջին շունչս ալ երգ մ՚ըլլայ...ով
« որ երգ չունի կամ երգել չը գիտէ՝ չունի զգացման,
« ներդաշնակութեան, գեղեցկին ու սիրունին իմա-
« կանը շոշափելու հայրութիւնը...մարդուս էն ա-
« ռաջին ձայնը երգն է...բնութիւնն ամբողջ երգ

« մ՚է...երիտասարդ ըլլալ եւ երգել, ծեր ըլլալ եւ
« աղօթել...»

Նորայի բանաստեղծն իւր բնաբին ձայնը լսել տալու յարմարագոյն միջոց մ՚ընտրելով հայկական բառրոնը զարգացնելու ձեռնարկեց: Իւր առաջին հեղինակութիւնն է *Վարդ եւ Շուշան* անուն բառերախառնը, ինքնատառամաեայ մտքի ծնունդ մը՝ որ իւր սիրազեղ եւ զուարճիկ լեզուովը ոչ նուազ հաճ զայլս արժանի է ազգային բանասիրաց ուշադրութեան:

Ազգային բառեր վերանորոգիչն ուզելով անձամբ բարեկարգել զայն՝ իւր վերջին տարիներ հանիցս անգամ տեսարանին վրայ ներկայացաւ արհամարհելով իւր հիւանդոտ վիճակը. դերասանական առուեստին մէջ ալ զարմանալի բնական յարմարութիւն մ՚ունէր. տեսնելու արժանի էր *Ճկի Կրկ* անուն ճշմարտաւոր խաղին մէջ Էդուարդ Զի դերը՝ զոր մեր ծաղկահաս բառերգիրը հիանալի կերպիւ կը հանդիսացնէր:

Բաց ի հատորոյս մէջ ամփոփեալ գործերէն, Դուրեանի ձեռագրաց մէջ կան նաեւ հետեւեալ հեղինակութիւնք. *Տիգրան Բ.* մեծանանուն ողբերգութիւն հինգ երեկոյթի բաժնուած, *Առտաչես Աշխարհակալ*, *Կործանումն Հռոմէական* եւ *Ընտանեկութիւնք Հայոց* ողբերգութիւնք հինգական առարուած: Թէեւ կը փափաքիմք այս գործերն ալ ի լոյս ընծայել, բայց տպագրական ծախուց ծանրութիւնն հարկադրած է մեզ առայժմ պահել նոցա հրատարակութիւնը՝ զոր մտադիր եմք գործադրել, երէ բանասիրաց հաջակերութիւնն այս մասին օժանդակէ մեզ:

ՏԱՂԿ

ԻՂՁԿ

ԱՌ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԵՐԲՈՐ ցօղին փաղփուն չիթեր դիչերուան
Խոտի՝ թերթի՝ ծաղկի վերայ կը տեղան,
Եւ երբ երկինք աստղեր չորան մթավար,
Ցայտեն արցունք՝ կայծ իմ աչերուս խաւար.
Ինչ, Հայաստան, քեզ մոռնալ ...
Երբէք, այլ սիր նոճի մ՚ըլլալ, քեզ չուք տալ.

Ձիս աստղազարդ երկինն սփոփել չէ կարող,
Մասեաց սարին արտասուալից է նա քօղ,
Ձեր յիշատակն ինձի համար հեշտագին՝
Ննջման կուսին սիրոյ առջի արցունքին.
Դամբանք, աւերք, ձեզ մոռնալ ...
Երբէք, այլ ուղիս մ՚արցունք ըլլալ, ձեզ ցօղ տալ.

Երկաթ՝ չղթայ՝ բանտ՝ եւ անգունդք ու վիհեր,
Ամպրոպ ու չանթ, մահուան զանգակ ու Ջահեր,

Ջ'է , չ'են կարող պահ մը ձեր վառ յիշատակ
Ծածկել սեւի՝ ու սոսկումի՝ վէմի տակ ·
Ազատ օրեր , ձեզ մոռնալ · · ·
երբէ՛ք , այլ հուր մ'ըլլալ, եւ ձեզ Հայուն տալ ։

Զուարթ բնութեան այն կամարներն ծաղկահիւս ,
Բայր՝ կայծ ու զեղ, նայուածք՝ ժըպիտ սիրուհւոյս ,
Անուշ հովեր՝ արծաթ սիւք վըտակին
Ձեր հուրն սրտէս պահ մը առնել չը կրցին ·
Փառաւոր օրեր , ձեզ մոռնալ · · ·
երբէ՛ք , այլ ձեզ պատրոյք մ'ըլլալ, ու լոյս տալ ։

Արշալոյսին ժժդոյն ատաղեր երբ վալվլին ,
Գողտրըր զեղգեղ վարդակարօտ բուլբուլին ,
Բնութեան դաշնակը , ո՛հ , չ'են կրնար նուագեր
Ձեզ հառաչք, յոր մըրնչեն նոճիներ ·
Սեւ սեւ օրեր , ձեզ մոռնալ · · ·
երբէ՛ք , արիւն մ'ըլլալ, եւ ձեզ կարմիր տալ ։

Թերեւս ժպտին Հայոց մըթին սարերը ,
Կամ չուներ ծիեն Սիպիրիոյ սառերը ,
Բայց սեւ հոգիք ու սեւ ճանկեր անողոք
Խեղդել կուգան ազատ հոգւոյս իմ բողոք ,
Արդարութիւն , քեզ մոռնալ · · ·
երբէ՛ք, այլ սուր մ'ըլլալ սրտեր քեզ մուտ տալ ։

Մինչ ց'երբ գոչեմ , ձայնըս մէկը չը լսեր ,
Հայն իւր ժանգոտ չղթան երբէ՛ք չը սրսեր · · ·
Բնաւ ինձ հետ իրաւունք ոչ թոթովեց ,
«Հայր չես» ծաղրեց , եւ ձայնը զիս չը թովեց ·

Հայ ու չղթայ , ձեզ մոռնալ ,
երբէ՛ք , այլ հուն մ'ըլլալ, ու ձեզ ոգի տալ ։

Հարուստն ու կղեր թէ ազգ ըզգան եւ վաճին ,
Թէ «Լոյս եւ Սէր» հայ սրտերուն մէջ թառին ,
Թէ հայութիւն երկնէ « Ազատ գաւակներ » ,
Թ'եղբայրութեան՝ սիրոյ վառին կըրակներ ,
Ջնարդ իմ, զքեզ մոռանալ ,
Ո՛չ , յեղ չիրմիս քեզ ձայն ըլլալ, ու հայ լալ ։

1869

ԻՑԻԹԷ

Ո՛հ, ի՞նչ ես դու, սէ՛ր, երկնի հո՞ւր, կամ ժըպի՞տ . . .
Ջ'ունի երկին աչացդ կայծերն ու կասկած ,
Վարդը չ'ունի քու լանջդ անբիծ՝ լուսափթիթ ,
Ջ'ունի լուսին վարդերն չիկնոտ այտերուդ ։

Գիշերն երկնի կայծից՝ լուսնոյն սիրադէմ ,
Ցերեկն ալեաց՝ ծաղկանց ժպտիս . . . մկրճէն գէթ . . .
Իսկ քեզ համար ես արցունքով կ'աղօթեմ ,
Դու չ'ես չնորհեր նայուածք մ'ինձ հուր աչերդդ ։

Արդեօք էա՞կ մ'ես՝ թէ երկնի զըւարթուն ,
Կը նախանձին փայլիդ վրայ վարդ՝ լուսնակ ·

Զայնիկդ ապշած լըսելով քաղցր ու թրթռուն՝
Նոճեռու մէջ սըգայ լըռիկ լուսինեակ։

Ծնեայ իջիւ թ'հեւացող հով մ'անուշիկ,
Եւ գիշերով երազք ճակտիդ այդ անուշ՝
Տայի չունչըս չուրթերուդ մէջ ես յուշիկ՝
Լոկ սրբելով, թէ չողար աչքդ արտասուք։

Պարտէզդ իջիւ թէ վիթխարի վարդ ըլլայի,
Եւ երբ գայիր այգուն չալին ժպտով պերճ՝
Գունայիս ներկել պտերդ՝ թաւիլ գոգդ իմ ցօղ,
Վերջին շնչիկս ի գիրկդ առներ ել ես էջ։

Բղխէի ես իջիւ թ'առու մը վըճիտ,
Եւ երբ յուշիկ գայիր մօտ իմ եզերքին՝
Յոլանար իմ հայելւոյն մէջ քու ժըպիտ՝
Պղտորելով կապոյտ ալիքս՝ ցաւքէին։

Ա՛հ, իջիւ թէ լինէի ես ճառագայթ,
Շողշողայի գէմքիդ վըրայ վայրկ մի,
Խաբէի քեզ թ'ես ամէն գեղազարդ,
Ի'անուշարայր մազերուդ մէջ մարէի։

Ա՛յլ ո՛չ, անգո՛ւթ, եթէ տըւիր մէկուն սէր,
Իջիւ թ'անոր գերեզմանին քարն լինիմ,
Եւ դու թօշնած գաս հընչել շուրջս...արտասուել...,
Քեզ հըպելու համար հարկ լոկ գոլ չիրիմ...։

1867

ՄԱՆՈՒԿՆ Ա.Ր ԽԱՉ

Ո՛վ խաչափայտ
Դու քառաթեւ՝
Որոյ ճակատ
Սիրոյ արեւ՝
Գահված Յիսուս՝
Փըշեց խոնարհ
Հոգի եւ լոյս
Սէր ընդ աշխարհ,
Ընդունէ՛ իմ հոգիս, հեզիկ վառաճաճանչ,
Թեւերուդ տակ, եւ սրտվեցուր ինձի հաւատ,
Սէր՝ յոյս, որով միշտ բաբախէ իմ փափուկ կանջ,
Եւ փարատէ՛ լուսովդ խաւարն սրտիս վըհատ.
Սրբիմ աղօթք
Դառնալ քեզի՝
Երբ խաւթիս ոտք
Իմ հանդիպի
Սեւ Սատանին՝
Որ ճգնի միշտ
Դիւթել գ'հոգին
Ի մութ՝ ի փիշտ։

1871

Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔԱԿԱՆ ԸՆԾՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԵՆ· ՀԱՑՐԻԿԻՆ

Այն սրգալի սեւ սեւ նոճեաց եռեւէն
Արշալոյսին շողք մեզի «Լոյս» կ'աւետեն,
Խուսեց խաւարն, փողփողէ լոյս արեւուն
Հայոց կարմիր մարգաց սառուստ սարերուն,
Փըլատակաց մըթին խորքէն կսգայ ձայն
Հայեր, Հայեր, դեռ Հայաստան չ'է կործան...
Ձայն արւսղը չ'է ըստուեր,
Հուր ներշնչողք չ'են աստղեր,
Եղբայրութեան է հուր ձայն,
Հայը սիրող Հայն է այն.

Նա գիշերուան հետ սգդ խոկաց ու լացաւ,
Եւ արեւուն սըլաքաց հետ կրակ դարձաւ,
Հողմոց թեւով միշտ սըլացաւ հայկարան,
Տիգրիսի հետ թրջեց աւերք տխրական.
Հայաստանի՝ եղբայրութեան սիրահար,
«Հայ» դոչելով չուրթերն եղան դալկահար.
Աւարայրի նա վարդին
Սոխակն եղաւ տրտմագին,
«Վարդան» գոչեց նա, անդէն
Վասակն եղաւ դահճանէն.

Նա իրաւունք՝ ազատութիւն գոչեց յար,
Փոչոտ ու խոնջ ոտքերն նետեց, ուր Հայ կար.

Ուր որ Հայ կար, ջերմ համբուրեց նա այն հողն,
Ուր Հայն չնչեց՝ հառաչ եւ հուր դրկեց հոն,
Բոցաթըռիչ Հայէ առ Հայ նա թըռաւ,
Հարուածի՝ ցաւ՝ դառ սէրն խեղդելու չ'եղան բաւ.
Այս հայկազնը չ'ունէր սուր,
Այլ կուրծն ունէր հայ՝ խաչ՝ հուր.
Կը հագնէր սեւ ու գրգռակ,
Նա գոյթ ունէր, ոչ զբօսակ.

Ազատ սիրեց, ազատ գոչեց, չը թօթվեց,
Հայն գ'այն ատեց, Հայ մը ձեռքը չը թօթվեց.
Բանտ՝ կախաղան՝ աքսոր՝ Սիպիր եւ սուսեր
Զը կրցին ձայնն մարել՝ խեղդել իր յոյսեր.
Մ'իշտ «Հայ» կանչեց, բարձն էր գլխուն Մասեաց սար
Նա սիրտն ըրաւ Հայրենասուչ գոռ քընար.
Արդ Հայրենեաց մեր չնչիկ՝
Հով մը կուգայ անուշիկ՝
Վառ ճակատուց այցելու,
Հայուն աչերն արբեցու.

Բաց են թեւեր, բաց են սրտեր, բաց ճակատ,
Եկո՛ օգնել տըկար Հայուն ապաբախտ,
Հուր Հայրենեաց, եղբայրութեան դու հագած,
Քընարահար Հայու մը իղձ քեզ հրեշտակ.
Վէս Վասիլերին ալիք ըզքեզ բարեւեն,
Ցրուէ, սեւ ձեռք, սեւ ամպ, Հայոց արեւէն.
Արտօսր ու քիրտ թոյլ փալփլին՝
Ջերմ աստղեր Հայ երկնքին,
Եւ սրվեցուր Հայուն դու
Սիրել, օգնել իրարու.

Աբոտաուաթոր՝ քեզ կը նային հայ աչեր,
Սեւ հղթաներ քեզ ցոյց կուտան դուռ քաջեր,
Մըշոյ կարիճ՝ աղջիկը ի քեզ ապաստան
Հայն ու դամբանն՝ տաճարն՝ հիւղակն՝ Հայաստան։
Թող վլատակաց մոխրէն յառնեն յիշատակք,
Մութ մենաստանք վերաիայլեն նախնի վառք...
Լոյս, լոյս տեղան ամեն տեղ,
ԳիտուԹիւն, լոյսն հայ ասպեղ,
Լոյս հիւղակին, լոյս վըհին,
Լոյս հայ վառաց չէջ ջահին։

Ահա սրանոյ մեզ ապագայ բոցագէս,
Մեր հայրենի աւերակաց տալ լոյս վէս.
Հարկ չ'են մեզի նիզակ եւ սուր ու վառօդ.
Իրաւունքի՝ սիրոյ՝ լուսոյ ենք կարօտ.
Եղբայրութեան Հայն կը յենու, ո՛չ թագի,
Բռնէ ձեռքէն որ չունչ առնէ եւ հոգի.
Եւ ալ մռնոյ հայկազն հէք
Հին հարուածներն ու խար վէրք.
Եւ սիրոք ի տրոփ սրոտան
— Կեաց միշտ ՀԱՅՐԻԿ ԽՐԻՄԵԱՆ։»

1869

ՄԱՆԻՇԱԿ

Ո՛վ մանիշակ, մանիշակ,
Ինչո՞ւ այդպէս գլխիկդ
Նայիս հողին սըգաւոր...
Ո՛հ, ինչի՞ այդ նըշանակ։

Միթէ դու կո՞յս մը տեսար,
Որուն աչաց քով կապուտ՝
Ըզքեզ գըտար այնչափ մութ,
Որ կը սըդտա սեւահար։

Եթէ դու ալ վարդին պէս
Ունենայիր դոյդն բոսոր,
Կը չիկնէիր, ինչպէս որ
Շիկնեցաւ այն վարդը վէս։

Երբ տեսաւ օր մը ներա
Վարդերն անբիծ այտերուն,
Շուշանին պէս գալիլեթիւն
Եթէ ըլար քու վըրա։

Դժգունէիր արդէս նա,
Ինչպէս որ օր մը Շուշան
Դժգունեցաւ անոնցման՝
Տեսաւ ձեռներն երբ ներա։

Եւ դեռ ըսէմ...օր մ'երկին
Ամպոտեցաւ...էր արդեօք...
Երբոր կ'ընէր նէ ալօթք
Վերն յառած աչքն ու հոգին։

1871

ԻԴԻՄԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ

ԱՄԵՆ· ՀԱՑՐԻԿՒՆ

Ո՞վ է որ դայ մեզ՝ ճեղքած օդն՝ ալին,
Ճակատն գոհարք՝ աստղը կը փայլին·
Թագաւո՞ր մ'է Հայ, որ ցաւակեց չիրմէն, —
Ո՛չ, դէմքը վառոդը արցունք ըսալ են·
Նա կ'արհամարհէ ծիրանի՝ փառքեր,
Նա սեւ է հագեր։

Նա մեր հայ եղբարց արցունքն է քաւեր,
Ցոյց կուտայ մեզի արիւն ու աւեր,
Դիւցազն մ'է, որ դժրախ թըշնաւ դամբանէն,
Ո՛չ, թուր չ'է ձեռքն՝ այլ խաչ բռներ արդէն,
Զը ցայտեր աչքէն չանթեր, այլ սէր՝ գութ·
Դողայ անկէ Քուրդ։

Նա կուգայ Հայոց մարգերէն կարմիր,
Ազատեց Քրդէն Հայը վշտակիր,
Խաչափայտով մը պանծացաւ յաղթող,

Հնչեցուց ի Հայս ազատութեան փող,
Տեսէ՛ք, քուրճ հագեր, կարծես են դրակ,
Բայց սիրան է կըրակ։

Գայ Մասեաց սարէն՝ նա ճախն ու աղը
Մովսէսի քընարն՝ Դաւոնդի խաչը,
Աստղի մը նայուածք, քընարի մը ճայն,
Աղեաց խորերէն կը սիրէ նա Հայն,
Դեռ չը ճանչցած զ'այն, ճակատը վշտակոծ,
Հրեշտակն է Հայոց։

Ահա կը հնչէ նորա հեչտ սըրինգ,
Արճադանգ կուտան Հայոց դաշտք՝ լերինք,
Երթանք իր չուրջը, Հայեր արտալած,
Զը խաբեր՝ մատներ նա մեզ օտարաց,
Զը սիրեր ոսկի՝ փառք ու վատ մարդիկ,
Հայուն է Հայրիկ։

Գլխիկը դըրած սըգաւոր սըքեմ,
Զը թափիր ճակտէն դեռ ալիք վըսեմ,
Բայց դէմքին վրայ կանուխ են փթթած
Անցքի ու վշտի խորշոմներ մէչտ թաց·
Միակ վարձք մ'ուներ՝ այն է կոչել զ'ինք,

ՄԵՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ։

1869

ՍԻՐԵՑԻ ՔԵԶ

Շաղի՝ հողի ժամք էին,
Վարդից հրդեհ կար յ'երկին՝
Փոխան ամպոց հուր հիւսքի,
Տեղար մարգրիտ՝ եւ ոսկի։

Թաւուտքի մը խոր ծաղկոտ
Ընկողմանած նըւաղկոտ՝
Կը հեւայիր դու տժգոյն,
Սիրան սիւքի մը հանգոյն։

Աչերդ սիրոյ Աստուչան...
Եւ մատներովդ վերթ չուչան՝
Կը փետտէիր ծաղիկ մի,
Ցառած հողից աչքդ երկնի։

Հիանայի՝ թէ ինչպէս
Փետտել թերթեր վարդին վէս՝
Եւ թափթըփել ի քոյ գիրկ
Զօրէին մատուռքըդ գիրդ։

Եւ նըւաղկոտ այդ աչեր
Նըշուլէին նոր եթեր,
Եթեր մ'աստեղց՝ ուր փոխան
Հրաշէկ սըլաքք կը չողան։

Ըրիր աչացդ մէկ կայծին
Եւ մէկ վանկիդ գ'իս գերին,
Շղթայեցեր գ'իս, անգութ,
Նշոյլներուդ վեհ հոգւոյդ։

Թո՛ղ սիրտս, ինճմէ գնա հեռի,
Ջ'ուզեմ հոգւոյս թագուհի
Քեզ՝ որոյ կուրծն վարդի թերթ՝
Այլ էըրթէք սիրան է գէթ։

Դու որ գիտես լոկ բուրել,
Գիրդ սրտերու վէրք վորել,
Եւ կը սիրես երբ կարի՛
Քեզ պաշտող սիրտն արունի։

Թաւուտքի մը չուք նըստեմ
Երբոր մենիկ արտասուեմ,
Հոն ես դու, կը գտնես գ'իս,
Տերեւներէ՛ն կը խօսիս։

Երբ առուակին մէջ փաղփուն
Կ'ուզեմ մոռնալ դէմքըդ, դուն
Դարձեալ հոն կը գտնես գ'իս
Ալիներէն կը ժպտիս։

Երբ կը փախչիմ ժայռ ու ասր՝
Ջախջախել սիրտս եւ քընար,
Հովին մէջէն միչտ ճիչես՝
Թէ բնաւ գ'իս սիրած չ'ես։

Գրկեմ սրտովս արդ ցուրտ հողը,
Ի՛ սա չը դիպիմ քեզի թողը,
Կոյս մ՚է նաեւ գերեզման...
Կայ խորունկ սիրտ մ՚անոր նման....

1869

ՀԱՅՐԻԿՆ ՀԱՅՈՑ

Փութա՛, հովուապետ, սիրող յար ազատ՝
Հարազատ,
Փարատի՛ սեւ ամպ, փայլի՛ արդ արեւ
Արդարեւ,
Փոշփոշին դաշտեր, ազատ առնենք քայլ
Առ նենդ գայլ,
Ցըցուր ցուպդ, Հայերն կանչէ՛ յ՚արօտ մի՝
Ցար հոտ մի,
Ձանկեր արիւնոտ կուրծ մեր թաւ առինք,
Թափառի՛նք,
Եկո՛, հովուէ՛ մեզ, սիրածդ, ազգասէր,
Ազգ անս էր,
Դու գըթոտ նըման երկնի հայրիկին՝
Ց՚այր՝ ի կին՝
Ց՚որոց եւ յ՚ալիս սիրէ՛ լոյս եւ սէր՝,
Լոյս եւս, էր
Ցաւի՛ չը զարթնու հրճուած յ՚այգուն յ՚այն
Ցայ, քուն հայն,

Սոխակ մ՚էիր մերթ ի նոճս, ե՛ երգերդ՝
Վէրքերըդ
Առած բիւրաւոր՝ դեռ դու կանչեցիր,
Կանո՞ն, չէ՛ ցիր
Երգերդ միշտ մեր սիրտ, սիրոյ՝ հոգւոյ ճայն,
Ց՚ոգւոց հայն
Հանեց՝ վառեցաւ ճայնէդ՝ իմացաւ
Հիմա ցաւ.
Քեզ լանգրէ Հայն արդ, ամբոխ ամբոխ չէ՛
Ամբողջ է.
Արդ ըսէ՛ Հայուն, ըրէ՛ ազդ անոր
Աստանօր.
Ես կարօտ եմ վառ սրտից՝ ձեռքերի,
Ձեր գերի,
Եղբարքն ազատել, լոյս տալ ի Մասիս,
Ի մաս յ՚իս
Առնել իմ նախնեաց արիւն արտասուքէն,
Արդ սուգէն
Ելնեն Հայք՝ օրհնեն սիրով յաւէտ իս
Ց՚աւետիս.
Ցանկամ, որ Հայք լնճ ըսեն ա՛հ, յամայր
«Ահա մայր».
Ա՛յս իմ վերջին տենչ, միշտ ճեռք Հայկայ կանչ
Հայկական։

1869

ՆՈՐ ՍԵՒ ՕՐԵՐ

Մինչ բնութեան՝ ընկան արեան դարերը,
Աշխարհ մը կայ արցունք թափող սարերը,
Արեամբ պղտոր դեռ գետերուն ափունքը
Չը դադրեցաւ դեռ այս երկրին սեւ սուգը՝
Աբերակոյն այս ահարիւռ,
Աշխարհ մխիթց ու նոճերու։

Հայ դիւցազանց՝ որ հոն ընկան ի վաղուց՝
Ոսկերատիքն՝ արմատներն այն վըրիժուց
Ա՛հ, դեռ բողբոջ մը չ'արձկած հո՛ղ դարձան...
Ուրեմն հիմա աղիք չ'ունի Հայաստան...
Ա՛յ, դալկահար դու հայրենիք...
— Եւ դեռ Բրդի՞ն ալ խոնարհինք։

Մառախուղ են հագեր՝ դաշտն ու լերինքը,
Չը գեղգեղեր Հայ հովուհւոյն սըրինգը,
Հայուն համար չը փայփըլեր աստղիկը,
Արցունքներով թրռւեր հողւոյն ծաղիկը.
Դադրեր անմեղ խինդ՝ թինդ ու պար,
Շողշող արատ Բրդին տապար։

Դողդոջ մնանք առաջաստը գիրգ հարսը,
Արտասուաթոր՝ դէմքին ծածկած հոյլ վարսը՝
Որ չ'ըլլայ թէ յանկարծ սիրոյ մրմունջը
Խափանէ վատ Բրդին տուիտա մըռունջը.

Սէրը փեսին արեամբ կարմիր,
Հարսը Բրդին կ'երթայ գերի...

Մ'իշտ կը ցանէ Հայն, չը հնձեր...անօթի...
Իր դալկահար դէմքէն երկու չիթ կաթի,
Արտօսր ու քիրտ միանդամայն...ով Աստուած.
Նա ճաշակէ տրտում սրտով ցաւ ու հաց.
Այս տարաբախտ ազգն է Հայը,
Մեր արիւնը, մեր եղբայրը.

Ա՛հ, ոտնակոխ Հայուն սիրտը եւ տաճար
Հրացանն յ'ուս սա կոշտ Բրդին անդադար,
Եւ մեր ներսը չ'ճառար կարմիր մէկ ալին
Կամ մէկ փրփուրն հայրենեաց սուրբ կրակին,
Որ սառոյցի զերթ որդիներ՝
Մեր աղիքները չ'ենք թօթվեր,

Ի՞նչ սիրտ է այս որ հոս գամեր է Աստուած,
Մինչ չը սիրեր նա հայրենիքը ցաւած...
Չ'ունի ներսը Հայն իր նախնեաց տըրտփը,
Լըքեր է գ'ինք ճակատագրին Սերոբը,
Երես դարձուց Հայն սուսերէն,
«Սեւ» ժառանգեց լոկ պապերէն։

Սառէ աչեր՝ քարէ լեզու, ա՛յս մընաց
Բիւր փառքերէն մեր գոռ ու պերճ հայրենեաց,
Սեւագլուխ խումբ մը ազգա՛ւ մընաց լոկ՝
Կամ խումբ մը կոյր խըլուրդ՝ ըստրո՛ւկ փառքի սոսկ,
Ա՛հ, այն արծիւ ժողովրդէն՝
Որ հարուածվի արդ կոշտ Բրդէն։

5Ю-2013

Гос. Библиотека ... ССР

Ի՜նչ, սեւ ձեռքեր հըպին վըճիտ ճակատին,
Հայ կուսիկին նըւիրական լաչակին,
Դըժոխք մը տարփ թօշնեն վարդը կուսութեան,
կարծես ծաղիկ կը կոխկռտեն — ա՛յս կըզգան,
Եւ երբոր Հայ մը մորթեն,
կարծեն թէ հաւ մը մորթեն։

Է՜հ, մի վախէք ասեղ մ՚անգամ պէտք չէ մեզ,
Այլ հայրենի սոսկ ըզգացում մ՚ազնիկդ՝
Ծանգոտ սուր մը՝ պատուած դրօշ մը թէ չ՚ունինք,
Կուրծերնուս տակ տըրոփող սիրտ մ՚ալ չ՚ունինք,
Օն, ոտքերնիս զարնենք գետին,
Ցայտնենք մեր ցաւը ահագին։

Մեր քերց վարդերն եւ արեւներն մեր եղբարց՝
Մեր տաճարաց խաչերն՝ պատուիւն հայրենեաց,
Մենք պահանջենք բարօրութիւն մեր ազգին.
Ջ՚այս պահանջենք՝ ը՚այս Սուլթանէն սրտագին,
Մեր պատիւն ու Քուրդը կ՚ուզենք,
Եւ կամ նորա գլխովն դէմ գլխենք։

1871

ՍԻՐԵԼ

Բոյլ մը նայուածք՝ փունջ մը ժըպիտ՝
Քուրայ մը խօսք դիւթեց իմ սիրտ։

Ես ուզեցի լուռ մենանալ
Սիրել փըթիթք՝ խորշեր թաւուտ,
Սիրել կայծերն երկնի կապուտ՝
Առտուան շաղն՝ երեկուան բալ՝
Ձակատագրիս սեւ գիծ կարդալ՝
Խոկալ՝ սուգիլ՝ ըզմայլիլ սուտ։

Ո՜հ, խուրձ մը վարս՝ եղեմ մը չունէ՝
Շրջագեաս մը չրջեց իմ շուրջ։

Ես ուզեցի լոկ ու մինակ
Սրտակցիլ ջինջ վըտակին հետ,
Ցիշատակի չ՚ունի նա հետ,
Սիրտ մ՚օրոյ մինչ սուգիմ յատակ,
Գանեմ գ՚իս հոն դժգոյն յատակ,
Գաղտնիք մ՚ունի — այն՝ անթիւ վէտ։

Էթեր մը արուի սրտի լսեցի,
Հծծեց — կ՚ուզես սիրտ, եկ ինծի։

Ես ուզեցի սիրել զեփիւռ
Որ երկնքէն թռչի բեկբեկ,
Նա չը սիրեր խոցել երբէք,

Հոգի՛ մ՚որպ գաղտնիքն է բոլր,
Գիտէ չոյել երազներ բիւր,
Երկնի բոյրն յուշ կ՚ածէ առ հէք։

Ո՛հ, փուշնդ մը բոց փըսփըսաց ինձ,
— Կ՚ուզե՞ս պաշտել հոգի մ՚անբիծ։»

Ես ուզեցի քընարով մի
Լոկ սիրել հոս՝ հոս դալկահար,
Պաշտել՝ գրկել միայն քընար,
Սիրող էակ ճանչել զ՚անի,
Ըստ իմ քըմեայ լարել ազի,
Եւ սրտակցիլ սիրոզաբար։

Նէ մօտեցաւ յուշիկ՝ ըսաւ,
— Ինարդ է ցուրտ սիրտ՝ եւ սէրըդ ցաւ։»

Թօթվեց թեւերն հոգիս մոլար,
Ճանչեց ըզնէ գեղ ու կըրակ՝
Սիրտն անապակ ինչպէս վըտակ՝
Անմեղ՝ ինչպէս սիւդ դալկահար՝
Հաւատարիմ՝ ինչպէս քընար,
Հրաժեշտ տըւաւ կեանքի մենակ։

Բոյլ մը նայուածք՝ փուշնդ մը ժըպիտ՝
Քուրայ մը խօսք դիւթեց իմ սիրտ։

1871

ԵՐԳ

ՄԱՐՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

Սրի՛ք, որդի՛ք Արարատեան,
Նըսեմ ճակատք ցայտեն թող չանթ,
Դողդոջ ձեռաց մէջ սուր ցոլան,
Արդար վրիժուց ժամն հասաւ արդ,
Փչրի՛ Պարսկին անդուլ կացին,
Հայք բաւ լացին.
Մեռնի՛նք Մասեաց չուքերուն տակ,
Ցաւէրժ կանգնեն յաղթանակ.
Օ՛ն, ազատ ըլլանք
Եւ Հայաստան մեր,
Թող տան արձագանգ
Մասիք անվեհեր.
Մեռնի՛նք յ՚Արտազ՝ տղմուտի մօտ՝
Ուստի ծագի մեզ առաւօտ։
Մեր սուսերց փայլէն
Սասանին Սասանք,
Մեր ամեն քայլէն
Ծագի յաղթանակ։

1869

ԼՃԱԿ

Ինչո՞ւ ապշած են , լըճակ ,
Ու չ'են խայտար քու ալեակք ,
Մթթէ հայլոյդ մէջ անձկաւ
Գեղուհի՞ մը նայեցաւ ,

Եւ կամ մթթէ կըզմայլի՞ն
Ալեակդ երկնի կապոյտին ,
Եւ այն ամպոց լուսաթիթի՛
Որք նըմանին փրփուրիդ ։

Մելամաղձոտ լըճակ իմ ,
Քեզ հետ ըլլանք մըտերիմ ,
Սիրեմ քեզի պէս ես ալ
Գրաւիլ՝ լըռել՝ ու խոհալ ։

Որքան ունիս դու ալի՝
Ճակատս այնքան խոհ ունի ,
Որքան ունիս դու փրփուր՝
Սիրտս այնքան խոց ունի բիւր ։

Այլ եթէ դողդ ալ թափին
Բոլքն աստեղաց երկնքին ,
Նըմանիլ չ'ես կրնար դուն
Հոգւոյս՝ որ է բոց անհուն ։

Հոս աստղերը չ'են մեռնիր ,
Ծաղիկներն հոս չ'են թոռմիր ,
Ամպերը չ'են թրջեր հող ,
Երբ խաղաղ է դու եւ օդ ։

Լըճակ , դու ես թագուհիս ,
Չի թ'հովէ մ'ալ խորշոմիս ,
Դարձեալ խորքիդ մէջ խըռով
Չ'իս կը պահես դողդղալով ։

Շաւտերը զիս մերժեցին ,
« Քընար մ'ունի սոսկ—ըսին .
Մին՝ « դողդոջ է , գոյն չ'ունի—
Միւսն ալ ըսաւ — կը մեռնի ։ »

Ոչ ոք ըսաւ — հէ՛ք տըղայ ,
Արդեօք ինչո՞ւ կը մըխայ ,
Թերեւս ըլայ դեղանի
Թէ որ սիրեմ , չը մեռնի ։ »

Ոչ ոք ըսաւ — սա տըղին
Պատռեմնք սիրտը տրտմագին ,
Նայինք ինչեր գրուած կան . . . »
— Հոն հրդեհ կայ , ո՛չ մատեան ,

Հոն կայ մոխիր . . . յիշատակ . . .
Ալեակդ յուզեն թող , լըճակ ,
Չի քու խորքիդ մէջ անձկաւ
Ցուսահատ մը նայեցաւ . . . .

1871

ՊԷՏՔ Է ՄԵՌՆԻ՛Լ

Դժգոյն գիշեր մ՛էր քաղցրաբոյր աշնային,
Երկինքն աստղեր զերթ «սիրոյ վէրքք» ցոլային,
Դեղնած ու չոր թերթից՝ լուսինն իր բեկբեկ
Շողքը ցօղէր ամրան վարսից ազէբեկ.
Շամբերուն մէջ կը սողոսկեր ուղիս մ՛անհետ,
Կայծեր՝ աստղեր կը խաղային ալեաց հետ,
Սիւգը խաղար տերեւներուն հետ թեթեւ,
Կը հոգէր գլուխս՝ այրած ճակատս վառէ թեւ,
Նա իր հնչողն իս գոհ ընել կը կարծեր,
Բայց կ՛արծարծեր, ո՛հ, իմ սիրոյն բիւր կայծեր...
Ոգի մ՛անցաւ սրտէս թողուց հոն ըստուեր,
Աստեղց բոյլ մը...միայն գիտեն զոյս աստղեր...,
Համբոյրի մը յիշատակն էր սիւգին չունչ,
Իր դողդոջ ձայնն՝ տերեւներուն սա չըշունչ.
Գուշատ ճակտին տխրիկ պատկերն այս լուսին...
— Ո՛հ, կեանք պէտք է տալ՝ սիրտ տրուի թէ կուսին,
Կը սիրէ նէ, նայուածքին մէջ կը թոռմի.
Ո՛հ, ի՞նչ է նէ — ձիւնով չաղուած մի անդրի,
Վըսեմ ճակտին վըրայ զոյգ մը աստղեր վառ՝
Եթէ սիրէ՝ հալի, թ՛աղէ՝ կարի սառ...,
Լոկ հուր աչեր՝ ժըպիտ՝ արցունք տեսի նախ.
Կուրծս ուռուցիկ լանջ մը ըզգաց սիրաբախ,
Սիրոյ մրմունջ՝ հառաչ լսեցի բեկբեկ խօսք,
Դողդոջ ու գիրկ՝ պաղ ձեռք մ՛ըզգաց ձեռքը սոսկ.

Թեւերուս մէջ լոյս մը՝ հով մը մարեցաւ.
Էակ չ՛էր նէ, այլ սէր՝ հուր՝ չունչ՝ ժըպիտ՝ ցաւ.
Գոհար աչեր՝ վարդ այտ՝ այլ ինքն էր թախիծ.
Ա՛յն դիտաւոր աստղէն «քար մը» մընաց ինձ...
Ցիշատակ մը՝ գերեզման մը ..սուրբ սահոր՝
Ուր հեկեկով սիրտս կ՛ընէ միշտ թափօր...,
Երանի՛ թէ ըլլամ ես չիթ մ՛արտասուք
Եւ անհետիմ դամբանիդ քով սիրատուք.
Իջիւ թէ խոտ մ՛ըլլամ ու ես ցամքիմ հոտ,
Ծաղիկ կ՛ըլամ՝ բայց առանց քեզ չ՛ունիմ հոտ.
Լոյս թէ մուխ՝ քուն՝ չուքըղ պիտի չ՛անհետի,
Հառաչելով ուշ պիտ՝ ըլամ ոսկր ուղի,
Շիրմիդ վարդը չը թոռմած՝ քեզ գրկեմ ես...
«Կեանք կուտաս, սիրտ թէ տաս» ըսեն ետեւէս.

1869

Ա՛Ո՛ ՄԱՅԻՍ

Ծաղիկներու մայրիկ դու կոյս՝
Ո՛վ իմ Մայիս ծաղկահանդերձ,
Սա երիւներանդ ծաղկօդդ հանդերձ
Էր չը բերիր Ծաղիկն հոգւոյս.

Ո՛հ, միթէ կայ այլ զըւարթուն
Մայիս հոգւոյ Ծաղիկներու.
— Նա փողփողէ վերեւ գլուս, —
Մի դալկահար Մայիս անհուն.

1871

ԹՐՔՈՒՀԻՆ

Երեկոյ է · բոցավառ է հորիզոն ,
Կառք մը կ'անցնի դագաղի պէս յամրընթաց ,
Գեղուհի մը ընկղմանած տրտիւէ հոն ,
Վերջալոյսի աղջիկ մ'է սա , ով Աստուած .
Եթէ նայի ,
Կ'ըսես — հիմա կը մարի ։ »

Մեղրամիւէ անդրիանդի մ'է հանգոյն ,
Ինչ գալկահար ··կարծես հաշտը վառէ
Պատան մ'է նուրբ ներա վարդիկը դժգոյն .
Աստուած ըզնէ զոյգ մ' աչերուին կը վառէ .
Եթէ ժպտի ,
Կ'ըսես — ոհ , հիմա կ'անցնի ։ »

Նայիլ կ'ուզէ , բայց աւելի կ'նըւազի ,
Սիրտը խուճկի պէս կը մընայ սիրավառ ,
Նէ չողերու՝ բոյրերու է թաղուհի ,
Խոնջ թիթեռնիկ մ'որ կը խնդրէ ծաղկէ թառ .
Եթէ չարժի ,
Կ'ըսես — հիմա կը թռչի ։ »

Լանջն է յուզեալ Ովկէանի մը նըման .
Կ'ուզէ սիրել ··համբոյրի մ'հետ նուագիլ ,
Մաչիլ , խամրիլ , խոնջած ընկնիլ գերեզման ,

Քամել սիրոյ կրակէ բաժկին հուսկ կաթիլ .
Եթէ չիկնի ,
Կ'ըսես — հիմա կը բռընկի ։ »

Սրտի մեղմ , ինչպէս կոչեց Լամարթին՝
Որուն ծըծած ծաղիկը՝ սիրտ , մեղրն է սէր ,
Ես կոչեմ զնէ կոյս՝ որուն սիրտն է երկին
Անհուն սիրոյ որ հորիզոն չ'ունի դեռ .
Եթէ խօսի ,
Կ'ըսես — հիմա կը հատնի ։ »

Նէ կը վառի , մ'չտ կը վառի , չը հատնիր
Տընանկ կընոջ տաճարն վառած ճրագին պէս ,
Աստղերու նման գիշեր սիրէ՝ փողփողիլ ,
Կրակ մ'է փրթած կողէն սիրոյ բոցադէս ···
Թէ խակ մեռնի ,
Կ'ըսես — հիմա կը ծնի ։ »

1871

ՆԷ

Վարդը գարնանի
Թէ կոյսին տիպար
Աչքերուն չ'ըլլար՝
Ո՞վ յարգեր զ'անի ,

Թէ չը նըմանէր
Կասպյան եթերաց
Կոյսին աչերաց՝
Երկինք ոմվ նայէր ։

Թէ կոյսը չ'ըլլար
Սիրուն ու ամբիծ ,
Չ'Աստուածն այն երկինից
Մարդ ոնր կը կարդար ։

1871

ՎԻՇՏՔ ՀԱՅՈՒՆ

Փոխանակ քաղցր օր ըչներու , հայրենիք ,
Որբանիս քով մայրիկս ըզքեզ միշտ ողբաց ,
Համբուրին հետ չիթ մ'ըզգացի արտասուաց
Աչերս տեսան արցունքներու լոկ երկինք ։
Աւերակաց ծաղկանցըդ սոսկ այցելու
Զեփիւռն չ'եկաւ նժդեհ ճակատս հոյելու ,
Փառաց դարեր ծընող՝ ընկնող հայրենիք ,
Մամռոտ աւերք եւ դամբարան զօրավիդ ։
Սրարատեան հսկայից
Ուր ծոր ճակտով վիրակից
Հեծէ ոգին հայկական ...։
Բայց ի զուր , ողբ՝ վայ՝ կական
Եւ արտասուք ու հառաչ
Ջեզ սփոփել չ'են կարող ,

Այլ վեհ ճակատ քրտնաշող
Ի'արիւնաբուղխ կող ու լանջ ։

Մոխիր հազած՝ արիւն ծըծած սեւ հողեր ,
Ուր չը սիրեն սոսկում՝ տըխուր յիշատակք ,
Ալ թուեր են ծոցէդ յուսոյ քաղցր հրեշտակք
Եւ արիւնոտ դաշինի մ'անգամ չ'են թողեր ...։
Սեւ չղթաներ եղան լինծի խանճարուր ,
Մըթութեան մէջ սրտիս վըրայ հսկեց սուր ,
Միթէ Հայ եմ՝ միւնդեռ չ'ես իմ , Հայաստան ,
Եւ հոյակապ՝ վէս կոթողներդ պատուանդան .
Օտարաց գահդ՝ յիշատակ ,
Ի գլուխ կրես դու պըղտակ
Արդ ւիըշահիւս՝ սեւ նոմի ...
Ալ չըկայ վառ թագդ առջի՝
Որուն ականց տեղ անդին՝
Դառնաթախիծ մըտած մանց
Փրտունքներ սառ՝ քար կտրած՝
Կնճռոտ ճակատդ պճնեցին ։

Երբոր տեսաւ արիւնըլայ վարդին ծոց՝
Վարդատարփիկ բուլբուլն դողով թռչեցաւ ,
Սուգին փափիկ թեւքն արցունքով թրջեցաւ՝
Սիրաղեղ լանջք կուսից տեսաւ երբ 'ի խոց ...
Լըռեցին քնար՝ համբոյր՝ գեղգեղ եւ մրմունջ ,
Հրաժեշտ տըրեց ...եւ սիրակաթ չուրթեր մունջ
Համբուրեցին սեւ հողեր՝ ժայռ եւ ալիք ,
Թոյլ թոյլ բիւր բիւր ոգիք թըռան տրտմալիք .
Մասեաց մուսայք դողահար՝
Թողին պսակ եւ քընար .

Դաշտեր՝ ձորեր եւ սարեր՝
Ալիք՝ ժայռեր եւ սառեր՝
Հէգ Հայրենիք Հայաստան,
Ըզքէզ ըզքէզ ողբացին՝
Որ ուրացողք քեզ բացին
Բիւր բիւր՝ սեւ սեւ գերեզման։

Հայն էր որ Թագըդ գըլորեց փայլարձակ,
Եւ ալեւոր ճակտիդ բարդեց սեւ ամպեր,
Ցեղդ վայեց՝ երբ գերեզման կըշտապէր,
Այլ չնչասպառ էր՝ չունէր ձեռքը կայծակ՝
Որ այն ամպերն փոթորկաբեր փարատէր,
Եւ Հայրենիքն չզթաներէ ազատէր։
Նոճեաց խորքը մահուան չունչը ասպատիեց,
Սոսկմամբ ցնորած Հայն իր երկրէն խուսաբեց։
Թողուց աւեր եւ արիւն,
Թաղեց հոն վաստք եւ ափսոս։
Արդ կը տեսնէ բօթաբեր
Ներկայն՝ ճիգ մը չը թափեր,
Հայաստան, քեզ փրկելու,
Անզգայ դարձած դարէ դար՝
Չը յիշեր քեզ, չը փութար
Քեզ անձկանօք գրկելու։

1868

ՍԻՐԵՑԷՔ ՉՄԻՄԵԱՆՍ

Վարդակարմիր Գողգոթային վեհ գագաթ
Միշտ փարիսող, սիրոյ անչէջ ճառագայթ,
Դեռ կըսպասես թափել արտից քու սըլաք·
Չ'ով կը հըսկես, վեհ եւ անդուլ, թէ կըմախք,
Որ սեւ ժայռից մէջ մարեցաւ այն բեկբեկ
Բարբառն վըսեմ թէ «ըզմիմեանս սիրեցէ՛ք»։

Ծածկէ ամպով կարմիր կողերդ, Գողգոթայ,
Եւ թող խայտան ցաւոտ ոսկերք սեւ Յուդայ···,
Ժանգոտ ու գուլ թուրերն առին կարմիր վայլ,
Նոր կըրօնին հետ արեան ուղիք առին քայլ···
Թնդանօթին առջի բոմբիւնն խեղդեց սէգ
Ձքաղցր հառաչ թէ «ըզմիմեանս սիրեցէ՛ք»։

Մարդապետով վատիկանի մըխացին
Ծխանելոյզքը, կամարքը «փառք» դոռացին,
Փոխ—Քրիստոսք խաչն ըրին դաստակ կացինի՝
Սեւ դըրօշ մը առելութեան արիւնի,
Դարուց մխերէն կամ ամպերէն յուսայ հէք
Ձրկեալն լսել թէ «ըզմիմեանս սիրեցէ՛ք»։

Տնանկին դամբանը կ'անհետի ոտնակոխ,
Տընակին մէջ մարի առկայծ կանթեղն հոզ,
Այն մութին մէջ նօթի տըղեկք կը հեծեն,

Դղեակըն խրախ մինչեւ լոյս ջահք կը հիւծեն,
Հարուստին կառք ժխորով կ'անցնի սըրարշաւ,
Հէքին դազաղն իր դերեզմանն լուռ ինջաւ...

Գեթսեմանին ինկնող հրեշտակն դալկահար՝
Որ գեղ՝ ծաղիկ՝ արցունք ու փառք չը ճանչնար՝
Նորա ցուրտ գոգն աղքատը ասկ կ'ըսփոփի,
Ճոխն եւ տընանկ պատանքին մէջ կ'ըլլան մի.
Կայծակնաթեւ թէ մըռընչեն սրընթիկներ
Թէ «սիրեցէ՛ք գ'իրար,» հէքն հոս չեն սիրեր։

1869

ՆԵՐԱ ՀԵՏ

Համբոյր մ'առի ներանէ,
Համբոյր մ'անհուն գորով,
Երբ կարմիր շողք մարէին
Հորիզոնին վերեւ։

Զեռքըս տարաւ կուրծին՝ հոն
Սիրոյ երկին մ'որոտար,
Թօշնեցայ դիրկն ես իրեւ
Համբոյր մ'անհուն դալկահար։

Նէ գ'իս իր քով նըստեցուց
Գորգի վըրայ դալարեայ,

Հուսկ ճաճանչ մը պլպլար
Ներա դիմացը վըրայ։

Թոթովեցի...դողացի...
Առի համբոյր անհամար,
«Խօսինք» ըսաւ — ահ, խօսէլ,
Հատնիլ է լոկ լինճ համար։

Աչերու բոցն երբ մարի,
Դադրի տըրտփն երբ սրտին,
Լոկ այն ատեն հարկ է որ
Անզօր շուրթերն խօսին։

Հուր հորիզոնն մարեցաւ,
Երկինքն աստղեր փթթեցան,
Համբոյր մ'առի դարձեալ ես
Ց'անուն աստեղց գիշերուան։

Նէ թողուց որ վարսքն ազատ
Սիւգը դէպ յ'ինս բերելով
Միշտ հովահրէ բըռընկած
Ճակատս զով բոյրերով։

Ո՛հ, այն ժամը ոսկեզօծ
Անշուշտ սահած՝ թըռած է
Ճակատագրին անողորմ
Սեւ ձեռքերէն երկաթէ։

Մեր համբոյրներն պահեցին
Տերեւներըը խորշափամբ,

Եւ չողերու արբին չուք
Աստղերն երկնից այն անամպ։

Ձեռք վերցուցինք աստղերուն,
Սէր ուխտեցինք իրարու,
Դողդըղացին աստղերն ալ
Մեր երդումէն ահարկու։

Լըսեց երկինք մեր ջերմ ուխտ,
Աստղեր սրսկեց ի գորով,
Բնութիւնն եղաւ պըսակիչ,
Մեզ պըսակեց աստղերով...

1871

Ա. Ո ԿՈՅՍՆ

Ո՛հ, մինչ ց՝երբ, ըսէ՛, ո՛ կոյս, հոգիս ըլլայ գեղոյդ գերի,
Եւ մինչեւ ց՝երբ թրթռան աղիք ցաւած սրտիս եւ քնարի,
Լոկ համբուրիկ մ՝ուզեցի՝ քաղել այտէդ մէկ թարմ վարդ,
Ճառագայթ մը խընդրեցի աչերէդ երկնազուարթ,
Զըլացար դու անդուլ՝ վարդ մը դժգոյն ճակտիս,
Եւ ճառագայթ մ՝այն անդունդին խոր սրտիս,
Ո՛չ, ես չեմ կրնար ապրիլ զուրկ գրկէդ,
Միծառնիկն ապրի դուրս բոյնէն դէթ.
Տրտմալարք նարս զարնեմ ջախջախ,
Գոցեմ սիրտըս սիրաբախ. . .
Մնայք բարով կոյս եւ քնար,
Կոյսին տեղ լաց, քար,
Ճակատս նըսեմ,
Հանգչեցնեմ,
Մ աչող
Հող։

ԿՈՅՍՆ ԼՓԵԱԼ

Հալեց սառեր գարնան արեւ,
Ոսկի մատամբք ծաղիկ՝ տերեւ
Ցանեց, ցրուեց ամպ ու բալ փոթի,
Պարզեց աստեղց կարմրին կապոյտ.
Ո՛հ, ինչո՞ւ կուսին
Նայուածքն է մըթին։

Ոսկի սիրեց լերանցն արիւն,
Ծիծաղեցաւ լուսինն յ՛ալի,
Կայծ ու ծիծաղ, ծաղիկն համբուն,
Թերթեր՝ ուր սէր կարդայ զուարթուն.
Ո՛հ, ինչո՞ւ դունատ
Ի կոյսին ճակատ։

Բուլբուլն թառեր թաւուտ թփին՝
Գեղգեղէ գե՛լ ապիօք սրտին.
Թռչունք մըթին անտառաց խոր
Զայնակցին, հեչտ սիրոյ ժըխոր...
Ո՛հ, ինչո՞ւ լինի
Լուռ կոյս լեզուանի։

Ալիք սիրոյ ցոյց տան ճայն՝ նետ,
Մրմունջ՝ նայուածք տանելով հետ,
Ջըրել կերթան ծաղկոտ մարմանդ
Թօթվէ խոտէն հովն ադամանդ։

Ո՛հ, ինչո՞ւ արտասուք
Թափէ կոյսն ի սուգ։

Ի դրանց ոսկի արեւելքին՝
Իջներ զեփիւռ ցօղիկ հեչտին՝
Ծաղկանց՝ ալեաց՝ թերթից համբոյր
Տալով՝ սահին թողլով համ՛բոյր.
Ո՛հ, ինչո՞ւ հառաչ
Հանէ կոյսին լանջ։

Ո՛ կոյս, ինչո՞ւ այսպէս տրտում
Սամոյր հոպոպիդ արտասուաթուրմ
Դէմքիդ սիրուն ծածկեն, վերցո՛ւր
Ճակատդ, չնչէ սէր՝ լոյս ու բոյր.
Անկողինդ ծաղկունք
Սատղեր քեզի չուք։

— Սիրէի ես աստղերն երկնի,
Ալին գ՛իս ցոյց տար գեղանի,
Վայրկեր ծաղիկ ճակտիս անուշ,
Զեփիւռն ունէր հեչտ փըսփսուք.
Մատնելու զկուսիկ
Հրապոյրք խաբուսիկ»։

1870

ՆԱՅՈՒԱԾՔ ՄԸ

Ամրան տապէն ես խոնջած՝
Թաւուտքի մը բիւր բիւր կայծ
Տերեւներուն չուքն ինկած՝
Ո՛րջան սիրեմ չունչն հովտաց՝
Մեղմիկ
Հոգմիկ ։

Արշալոյսին կանուխիկէ՝
Ո՛րջան սիրեմ՝ ոտքըս մերկ
Կոխելով մարգ ծաղկաներկ՝
Լըւացուելու գոնել մէկ
Ցօտակ
Վըտակ ։

Երբ միայնակ ես գամ մանն ,
Ո՛րջան սիրեմ՝ կրակներս մերկ
Ներշնչելու սէրս անճայն՝
Հոտոտելու կոյսի նման՝
Ջաղցրիկ
Ծաղիկ ։

Երբ հովանի աստղազարդ ,
Լըլայ երկնից գմբեթարդ ,

Ո՛րջան սիրեմ ի սազարթս ,
Երբ կը հիւսէ երգ ի վարդ
Թրթռակ
Սոխակ ։

Բայց գ՛ասոնք չ՛եմ փոխեր բնաւ
Մէկ նայուածքին հետ անբաւ՝
Թէ յուզարկէ ինձ հեչտեաւ
Իր աչերէն վառու սեաւ՝
Լուսիկ
Կուսիկ ։

1871

ԴՐԺԵՎ

Խումբ մը կնճիռ՝ բոլոր մը կայծակ՝
Դըժոխք մ՛անէծք խօցեց հոգեակս ։

Ես ուզեցի պաշտել ըզնէ ,
Սիրել ժպիտքն՝ իրթիթք անհուն ,
Սիրել աստղերն սեւ աչերուն
Եւ այն խոհուն որ մըթագնէ
Պայծառ ճակատը՝ այն ամպն է
Որ կ՛ըշղարէ դէմքը լուսնոյն ։

Գիշեր մը սուգ՝ անդունդ մ'հառաչ
Յուզեց ներա հոգին ու լանջ։

Ես ուզեցի միշտ քովը ըլլալ,
Մըտիկ ընել թնդիւն սրտին,
Շնչել՝ խըմել ներա հոգին,
Եւ չօշափել լոկ ձիւնափայլ
Ծոծրակին վըրայ ծալ ծալ
Թափող վարսից ալեակը ծըփին։

Ովկէան մը տրտունջ լսեցի,
«Չ'իս կը նեղես — հծծեց լինճի։

Ես ուզեցի քընար մ'ըլլալ
Ներա ձեռքին տակ հեւացող,
Ներա հպւոյն խորն հիացող
Թեթեւ պատկեր մ'ըլլալ չարժեալ,
Մոռնալ զիս, լոկ ըզնէ խոկալ՝
Կ'վառէ երազ մ'օրուն մէկ չորղ։

Սահրող մը սաստ ցնցեց հոգիս
Գոչեց — սիրել չ'ես կրնար դու իս։»

Ի զուր սիրտըս մըխաց առջին՝
Խնկարկելու սիրոն անապատ.
Յուցի իրեն հակառակ դուռնատ՝
Կուրծըս դոգաճ՝ մարն իմ աչքին,
Ի զուր չուրթերս դողդոջեցին,
Չինքը սիրելս հծծեցին յայտ։

Նէ հեռացաւ լինճնէ, ըսաւ,
— Բաւ սիրեցի քեզ, մնաս բարեաւ։»

Որոտացին խոկմանցս ամպեր,
Կայծակնահար ըրին հոգիս,
Մոխիր դարձան երազներս յ'իս,
Ճակատագիրս խնծղաց ի վեր,
Որչ մը կար որ դ'իս կը ծաղրէր,
Ա.յն լուռ փոսն էր դերեզմանիս...։
Խումբ մը կնճիռ՝ բուռ մը կայծակ
Դժոխք մ'անէծք խոցեց հոգեակս...։

1871

Չ'ՆԷ ՊԱՇՏԵՄ

Ճառագայթի ու վարդի
Փթթումներով վեհապանծ
Ես չը սիրեմ սա դէմքը
Սիրոյ ժպտով մը օծած։

Ես չը սիրեմ երբ կոյսի մ'
Աչերը գ'իս բուրվառեն՝
Ջերթ հուր ամպոց զոյգ մը հիւս
Ցօղիցը տակ մեղմօրէն։

Գիսաստղի պէս հերարձակ՝
Ես չը սիրեմ սա վըճիտ

Կոյսն՝ որ գէմքէն կը փթթին
Լուսնի դալուկն ու ժըպիտ ։

Ես չը սիրեմ՝ հանդիպիմ
Երբ կոյսի մը հեզանազ,
Որ եղեմ մը կը բուրէ,
Վառէ երկինք մը երազ ։

Ես չը սիրեմ սա կապոյտ
Զոյգ մ՚երկինքեն գինովցած՝
Որ մէկուն մէջ պաշտի Նա
Եւ մըսին մէջ ալ Աստուած ։

Ես չը սիրեմ սա օտար
Ժըպիտները յուսաշող՝
Որք ծաղիկներ են սուտ սոսկ
Սրտի անդունդը ծածկող ։

Ես կը պաշտեմ զիմ Պիստոս,
Ինձ կը բաւէ իր սրտին
Մէկ ճառագայթը միայն,
Եւ մէկ վարդն իր ժըպիտին ։

Թէեւ սեւ աչքն հեղեղէն
Անթիւ աստեղց միշտ բոլեր՝
Իր սեւ յօնից շուքին տակ՝
Ջ՚որս ուխ օրն է նա գըծեր ։

Լուսինը ոչ ներա վարքն՝
Եւ ոչ ալ վարդը ունի

Ճառագայթումը ներա,
Ճառագայթում սիրոյն ։

Ես դողդողամ իր վըրայ,
Նէ իմ վըրայ գորովի,
Իսկ թէ մոռնայ զիս օր մը...
Ա՛հ, այն օրը քար կտրի...։

1871

Ս Ե՞Ւ, Ս Ե՞Ւ

Երբեմն հոգիս աստղի մը բոց
Եւ թիթեռնի մ՚ունէր թեւեր.
Վերջալոյսի նըման ամպոց
Երազներ՝ հուր ճակատս վառէր ։

Արդ սառոյցներ դառն արտօսրի
Կը քարանան կուրծիս ներքեւ,
Եւ բարդք ամպոց սեւաթոռմի
Կ՚ուզեն խեղդել սիրտս ու արեւ ։

Հազիւ քանի մ՚օրերն կեանքիս
Ոսկեզօծեց իմ բախտը վատ՝
Որոնք եղան լոկ ակնախս
Մեղմող կեանքիս դառն անապատ ։

Մենանայի օրեր ցըվերջ
Երբեմն՝ հովին ծաղկանց ե՛րկնի
Զիւնափըթիթ ամպերուն մէջ,
Կեանքի մըրուրն ես թափէի։

Մըծէի սէր, ծըծէի կեանք,
Մինչ վերջալոյսն կը հըրահրէր,
«Մնաս բարովի» սա կարմրորակ՝
Տըխուր կըրակ ե՛րկնի բոցեր։

Ունէի ես երբեմն առաւտ
Վարդեր՝ առաւտ աստղեր նոյնպէս,
Ճակատագիրս սեւ տեսաւ չյա՛տ,
Բրցուց, քաղեց գ՛անոնք սրտէս։

Ունէի ես իմ սիրուհին,
Որոյ թէպէտ աչքն էին սեւ,
Սակայն սըգալ չը գիտէին...
Հրեշտակ մ՛էր նէ, հրեշտակ անթեւ։

Սեւ երազ մը օր մը դողդոջ
Մըղեց գ՛իս սեւ փոսի մ՛առջին,
Ուր քար կարած՝ սիրտ ի թնդոջ՝
Դադաղի մ՛աչքս յառած էին։

Աւա՛զ ներա վարդքն ու աստղերն
Լուռ ալիտի տար կուլ այն սեւ փոս,
Ցուրտ հարւոյր մը առի ճակտէն,
Ներա վերջին ձօնն էր ախտս։

Եւ լըսեցի յայնժամ՝ թի՛ թի՛
Սեւ սեւ հողեր կոչտ թնդեցին
Տըխուր քօղքին վըրայ փայտի...
Դըժոխք մ՛անկ՛ծք այն սեւ օրին։

Այն ցուրտ հողերն յ՛իմ դաստարկ սիրտ
Լըցուցին, փոսն դոցելնուն հետ՝
Եւ այս աշխարհն ալ անժըպիտ
Գոցեցին իմ առջեւ յաւէտ...։

1871

ԿՈԿՈՆ — ԾԱՂԻԿՔ ԿՈՒՍԻՆ

Լուսափըթիթ ե՛անարատ
Զոյգ մ՛աչեր՝նէք ես տեսի
Ճառագայթից՝ բոյրերուս
Եւ փափկութեան ու լոյսի։

Ո՛հ, չ՛էր նոցա պէս անբիծ
Իտալական վեհ երկին,
Եթէ չ՛ունէին աստեղոյ բոյլ,
Ամպ ու կայծակ ալ չ՛ունէին։

Ո՛հ, յաւիտեան միշտ կսկծոն
Կարծես զոյգ մը ծաղիկ են,

Բայց նըման կոյս սրտերուս՝
Կարի քաղցըր կը բուրեն ։

Ձեռք կարկառել ա՛ստղաբհոյ
Ակնախըտիղ ու անտես՝
Ցանդուդն ըլլալ է լոկ քան
Ջ՛աչխարհականն Արտաչէս ։

Ի՞նչպէս արդեօք կերտեց նա
Լուսագունդներս այս դողդոջ,
Նա աչխարհի քան ըզկերտ՝
Մտածեց ոդի տալն կընոջ ։

Կը դողդողան իմ չուրթեր
Հըպիլ սիրոյ այդ խըռով
Կոկոն—ծաղկանց՝ խամրելու՝
Սրատելու երկիւղով ։

Այլ որ չուրթերն յանդգնի
Հըպել հրաչից այդ լոյսէ,
Կ՛երդնուսմ յ՛աչխարհն ատեղաց՝
Թէ նա դար մը կը ծըծէ ։

1871

Ի ԳԵՐԵԶՄԱՆՆ

ԱՄԵՆԱՄԻՐԵԼԻՈՑ ՎԱՐԴԱՆ ԼՈՒՐՓԵԱՆԻ

ՀԵՆԵՄՈՒՆԴ

Ո՛հ, երկնքի ժապաւէններ՝
Ճառագայթներ՝ միացուցած
Էին սրտերը մեր միմեանց՝
Մեր սրտերը սիրանըւէր ։

Նոքա միմեանց համար քանի՛
Էին անհո՛ւն բայց մատեաններ,
Հոն ամէն բառ խորք մը ուներ
Իր ներքեւը սիրոյ՝ ցաւի ։

Ո՛հ, կը յիշե՞ս Զամիճայի
Սարը նստած լո՛ւռ մըխայինք,
Ուր չուք տային մեզի նոճիք՝
Սեւ հովանոցք վշտահարի ։

Ըսթամպոլի կապոյտ գօտւոյն՝
Վոսփորի ծուփը դիտէինք,
Ուսկից եւ մերթ ջ՛անամպ երկինք...
Ո՛, ախորժներ լուռ մեր հոգւոյն ։

Այն հիւսիսենները երկնքին՝
Այն ամպերը ձիւնաթոռմի՝
Մինչ երեկոյ , ո՛հ , ու առ ու
Մեր նաւուածքը դըրաւէին ։

Չ'էինք խօսեր , խօսքն մեր հոգւոց
Անհունութիւնը կը պղծէր ,
Մենք ղերթ երկու ժժդոյն բոցեր
Իրարու մէջ կ'այրէինք սոսկ ։

Մեր հոգիքը նոճիներու
Թուխ թիթեռներ էին տրտում՝
Սեւ ծըծէինք՝ սոսկ անհամնում՝
Նայէինք միշտ երկրէս հեռու ։

Անդուսութիւն , գերեզմանի
Այդ սեւ կաթը շատ ըմպեցինք ,
Քեզ արբեցուց այդ ըմպելիք ,
Եղար երկնից ժժդոյն որդի ։

Քու դալուկըդ՝ գիս ցաւցուց չատ ,
Եւ նաւուածքըդ վերջին նըւաղ՝
Չ'որ ուղղեցիր ինծի , աւաղ՝
Բեւեռացուց յ'իս յիշատակդ ։

Երջանիկ ես հոգ՝ թէ թշուառ ,
Զուարթնոյ թեւով լուր մ'ինձ դրկէ ,
Ո՛հ , այս աշխարհս միշտ տաղտուկ է ...
Ցաւերու մեծ մայր մ'է աշխարհ ։

Ո՛հ , եթէ հոգ ծառի մը չուք
Կայ եւ նորա քով մէկ վըտակ ,
Եթէ կայ հոգ սէր անապակ ,
Կան ազատ օդ՝ աղատութիւնք ,

Ո՛հ , կը թօթվեմ ես այս աղտոտ
Զորձն հոգւոյս՝ կեանքս՝ մինչ իսկ այսօր ,
Հոգ կը հագնիմ , հոգ սըգաւոր ...
— Ո՛հ , ուղածներս , վ'արդան , կ'ո՞ն հոգ ...

1871

ՀՕՍԻՆՖ

Երբոր վարդի փունջը հայեցի՝
Ծըլան ժժդոյն ճակտիդ վերեւ ,
Խոնարհեցիր աչերդ արեւ ,
Քեզ այն օրէն ես սիրեցի ։

Թերթեր յուզող սիւգի մը պէս՝
Թըռաւ սրտիս ծալքերն թօթվել ,
Քընարի մը կըթակէ թել՝
Քեզ ձըգեցիր դու աղիքէս ։

Արդ կը փախչիս ինձմէ սիւգի
Պէս , չուքըդ տաս լոկ քընարիս ,

Գիսաստղի պէս բաց կ'նայիս՝
Հովին տըւած մազերդ ոսկի ։

Երբ աստղալոյց գիշեր է զով,
Շրջապսիս, ո՛ սիրելի,
Գիտես թէ սիրտս որչափ մաչի՝
Քոյ հմայող հայեցուածով ։

Գայ սիւքն զով քեզ այցելու,
Նային քեզի աստղերն ազատ,
Ըստուերին մէջ մինակ ու զատ՝
Ես կը դողամ քեզ մօտելու ։

Ո՛հ, թող երթայ սիւքն իր ծագկոց,
Նային աստեղք թող յ'Ովկիան,
Եւ թող մէկ մ'ես ալ դպկանամ
Մէջ նայուածքիդ կրակուբոց ։

Մահիկն երբոր չառագունած
Իջնէ լեռնէն ի հորիզոն,
Ալ կ'անհետիս, չ'ես չրջեր հոն՝
Կապէ՝ հովին՝ աստղին դիմաց ։

Շիրմաց մէջի ցուրտ ցուրտ ծառեր
Կը փըսփրան մեռելոց հետ,
Սրտիս թելերն իմ դառնագէտ
Տան արձագանգ մահահրաւէր ։

Նըւաղած են լոյս ու ժըխոր,
Դադրած չըշիւնք սրտերս մեռնէ

Սրդ կը թաղուին համբոյր՝ մրմունջ՝
Աստեղազարդ անդունդին խոր ։

Քոյ քայլերուդ խշրտուքն յար
Կը մրմնջէ դեռ ականջիս,
Հեծկլտալով իջնէ հոգիս
Արտօսրալից անդունդ մ' իվար . . . ։

1871

ՅՕՆԻԿՔ

Մինակ էր.
Վարդ մ'ըղձօն
Մատուցի
Ներա ձօն ։

Շիկնեցաւ
Նէ զըւարթ՝
Կ'ընդունէր
Երբ իմ վարդ ։

Ներա քով
Վարդն որչափ
Էր անշուք՝
Գունաթափ

Նոյնպէս ձօնս
Համբոյրին՝
Զ'որ տըւաւ՝
Զ'էր բնաւ գին ։

1871

ՆՈՒԷՐ ՅԻՇԱՏԱԿԻ

Ա՛Ւ Պ. Ջ. ՃԱՆՃԻՍՃԵԱՆ



ՅՈՒՇ

Սա խաղաղ Մայր—Ովկէանին՝
Ուր փողփողեն աւազք ոսկի՝
Մեր երազոց վառարանին՝
Թ'եգրէն՝ վարդից մէջ ամիւնի
Երբ արեւը շողշողէ,
Դու իմ սէրը միշտ յիշէ։

Թաւուտքէ մը կանաչ ու մորչ՝
Որոց շուքը սիրէինք միշտ
Նստիլ՝ խօսիլ չրթամբք դողդոջ՝
Ծրծել անյագ իրարու սիրտ՝
Երբ տերեւ մը խարշափէ,
Դու իմ մխիթարքը յիշէ։

Առաւօտներն գարնանային՝
Ո՛հ, հորիզոնն ալ վարդավառ՝
Յ'այց եղնելուդ ծաղկած մարգին՝
Ուր կը գտնես մորչ չոր մացառ,
Երբ թռչնիկ մը ճրուողէ,
Դու իմ իղձերը յիշէ։

Պաղարպաչի ելած առեն՝
Եւ կամ սարը Ջամլըճային՝
Սիրուն վայրեր ուր միշտ արդէն
Ձեմել հոգիք մեր սիրէին՝
Երբոր զեփիւռ մը փըչէ,
Դու իմ հոգին միշտ յիշէ։

Եւ առօրեայ աշխատանքէ
Վաստակաբեկ վերադարձիդ՝
Եւ կամ սիրոյ արշաւանքէ
Դարձած առեն ոըրոփ ի սիրտ՝
Երբ հորիզոնն հրդեհէ,
Դու իմ կրակները յիշէ։

Ամրան գիշեր մ'երբոր գտնես
Աստղերն առատ գլխուդ վրայ՝
Եւ լուսինը լապտեր ընես
Դողդոջ քայլից դէպ ի Մօտայ,
Երբ չրջապտեան մը չրջէ,
Իմ մաչած սիրտը յիշէ։

Տրտուր նստած դու պատուհան՝
Յառած երկնից այն սեւերես՝
Սեւ մըտածմանց լոկ վառարան
Տժգոյն ճակատդ եւ աչերդ վէս՝
Տըխուր կոչնակ մ' երբ հնչէ,
Մըտերմիդ մահը յիշէ։

1871

(Մեռմ իմահ գրուած)

ՏՐՏՈՒՆՉՔ

Է՛հ , մընաք բարով , Աստուած եւ արեւ՝
Որ կը պըլպըլաք իմ հոգւոյս վերեւ . . . ,
Աստղ մ՛ալ ես կ՛երթամ յաւելուլ երկինց ,
Աստղերն ինչ են որ՝ եթէ ոչ անբիծ
Եւ թիշտաւ հոգւոց անէծք ողբագին՝
Որք թըռին այրել ճակատն երկնքին .
Այլ այն Աստուծոյն՝ չանթերաւ արմատ՝
Յաւելուն զէնքերն ու զարդերն հըրատ . . . ,
Այլ , ո՛հ , ի՞նչ կ՛ըսեմ . . . չանթահարէ զ՛իս ,
Աստուած , խոհն հըսկայ փշրէ հիւղիս՝
Որ ժպըրհի ճգտել՝ սուզիլ խորն երկնի ,
Նլնել աստղերու սանդուխքն անալի . . . ,
Ողջոյն քեզ , Աստուած դողդոջ էակին՝
Շողին՝ փըթիթին՝ ալւոյն ու վանքին ,
Դու որ ճակտիս վարդն եւ բոցն աչերուս
Խըլեցիր թրթռումն չրթանց՝ թռիչն հոգւոյս ,
Անդ տըւիր աչացս , թեւք տըւիր սրտիս ,
Ըսիր մահուան դուռն ինձ պիտի ժպտիս ,
Անշուշտ ինձ կեանք մը կապմած ես եսքի ,
կեանք մ՛անհուն չողի՝ բոյրի՝ ազօթքի .
Իսկ թէ կորնչի պիտի իմ հուսկ շունչ
Հոս մառախուղի մէջ համր՝ անշըշունչ ,
Այժմէն թող որ չանթ մ՛ըլլամ գալիահար՝
Պղըծիմ անուանդ մըընչեմ անդադար ,

Թող անէծք մ՛ըլլամ քու կողըդ խըրխմ ,
Թող յորջորջեմ քեզ « Աստուած ոխերիմ : »

Ո՛հ , կը դողդոջեմ , ժժգոյն եմ ժժգոյն ,
Փըրփըրի ներսըս դըժոխքի մ՛հանգոյն . . . ,
Հառաչ մ՛եմ հեծող նոճերու մէջ սեւ ,
Թափելու մտ չոր աշնան մէկ տերեւ . . . ,
Ո՛հ , կայծ տըւէք ինձ , կայծ տըւէք , ապրիմ . . .
Ինչ , երազէ վերջ զրկել ցուրտ չիրիմ . . .
Այս ճակատագիրն ինչ սեւ է , Աստուած ,
Արդեօք դամբանի մրափ մ՛է գծուած . . .
Ո՛հ , տըւէք հոգւոյս կրակի մի կաթիլ ,
Սիրել կ՛ուզեմ դեռ ե՛ապրիլ ու ապրիլ՝
Երկնքի աստղեր , հոգւոյս մէջ ընկէք ,
Կայծ տըւէք կեանք՝ ձեր սիրահարին հէք :
Գարունն ոչ մէկ վարդ ճակտիս գալիահար՝
Ո՛չ երկնի չողերն ժըպիտ մ՛ինձ չ՛են տար ,
Գիշերն միշտ գագաթ , աստղերը չահեր ,
Լուսինն յար կուլայ խուզարկէ վըհեր :
Կ՛ըլլան մարդիկ որ լացող մը չ՛ունին ,
Անոր համար նա գըրաւ այդ լուսին .
Եւ մահամերձն ալ կ՛ուզէ երկու բան ,
Նախ կեանքը , վերջը՝ լացող մ՛ իր վըրան :

Ի զուր գըրեցին աստղերն ինձի « սէր , »
Եւ ի զուր ուսուց բուլբուլն ինձ « սիրել , »
Ի զուր սիւգեր « սէր » ինձ ներշնչեցին ,
Եւ գիս նորատի ցուցուց ջինջ ալին ,
Ի զուր թաւուտքներ լըռեցին իմ շուրջ ,
Գաղտնապահ տերեւք չ՛ատին երբէք չունչ ,

Որ չը խըռովին երազքըս վըսեմ,
Թոյլ տըւին որ միշտ ըզնէ երազեմ,
Եւ ի զուր ծաղկունք՝ փըթիթներ գարնան՝
Միշտ լանկարկեցին խոհմանցըս խորան...
Ո՛հ, նոքա ամենքը վիս ծաղրեր են...
Աստուածոյ ծաղրն է Աշխարհ ալ արքին...:

1871

ԶԳՋՈՒՄ

(Օր մը վերջը)

Երէկ երբ պաղ քրտանց մէջ
Ցուրտ մըրափ մը կ'առնէի,
Ջոյդ մը վազից ել եւ էջ
Ս.յտերուս վրայ պրէի,
Վերայ ճառիս իմ մահու
Դալկութիւն մը պըղպղար,
Վերայ հոգւոցս սիրարկու,
Անկաւ չունչ մօրս որ կուլար...
Բացի աչերս խոնջած,
Դիմացն արտասրը տեսի...
Համբոյրն յիրեաս հանգչած
Սուրբ յիշատակ մի վերջի...:
Ըոր մայրս անհուն ցաւ մ'ունէր
Այն սեւ ցաւը ևս էի...

Ա՛հ, դըլուխըս փոթորկեց...
Այս սեւ հեղեղն դուրս տըւի...
Ո՛հ, ներէ՛ ինձ, Աստուածդ իմ,
Մօրըս արտասրը տեսի...:

1871

ԻՄ ՄԱՀԸ

Եթէ տըժգոյն մահու հրեշտակ
Անհուն ժպտով մ'իջնէ իմ դէմ...
Շոգիանան ցաւքս ու հոգիս,
Գիտցէ՛ք որ դեռ կենդանի եմ։

Եթէ սընարըս՝ իմ տիպար
Մոմ մը վըտիտ ու մահադէմ
Ո՛հ, նըշուլէ ցուրտ ճառագայթք,
Գիտցէ՛ք որ դեռ կենդանի եմ։

Եթէ ճակտովս արտասրաղօծ
Ձիս պատանի մէջ ցուրտ ղերթ վէմ
Փաթթեն, դընեն սեւ դադաղը,
Գիտցէ՛ք որ դեռ կենդանի եմ։

Եթէ հնչէ տըխուր կոչնակ՝
Թըմրուն ծխծաղն մահու դժխեմ,
Դագաղն առնէ իր յատըր քայլ,
Գիտցէ՛ք որ դեռ կենդանի եմ։

Եթէ մարդիկն այն մահերգակ՝
Որք սեւ ունին եւ խոժոռ դէմ՝
Համասըփռեն խունկ ու ալօթք,
Գիտցէք որ դեռ կենդանի եմ։

Եթ՝ յարդարեն իմ հողակոյտ,
Եւ հեծեծմամբ ու սրգալէն
Իմ սիրելիքը բաժնըվին,
Գիտցէք որ մի՛շտ կենդանի եմ։

Իսկ աննըշան եթէ մընայ
Երկրի մէկ խորշն հողակոյտն իմ,
Եւ յիշատակս ալ թաւամի,
Ա՛հ, այն ատեն ես կը մեռնի՛մ...։

1871

Ի՞ՆՉ Կ'ԸՍԵՆ

Ինծի կ'ըսեն — ինչո՞ւ լուռ ես։» —
«Ո՛հ, միթէ բառ կամ խօսք ունի՞
Սրշալոյսը որ կը բռընկի,
Չի անհուն է այն ալ ինձ պէս։»

Ինծի կ'ըսեն — միշտ տխուր ես։» —
«Ի՞նչպէս չըլլամ, մէկիկ մէկիկ
Թօթափուեցան գլխուս աստղիկք...
Սրշալոյս մը չ'անցաւ սրտէս»։

Ինծի կ'ըսեն — կըրակոտ չ'ես,
Լըճակի մը պէս ես մեռած,
Դալկահար դէմքդ ու հայեցուած։ —
«Ո՛հ, յուսակն են իմ փրփուրներս։»

Ես ինձ կ'ըսեմ — ժամդ է հասեր,
Քու երկրորդ սեւ մորդ գընա գոգ,
Գերեզման, հոն գտնես դու գոգ
Վարդեր՝ թըթռուտ՝ թռիչ ու աստղեր...։»

1871

ԻՄ ՀԱՆԳԻՍՏԸ

Եթէ մօտ հողակոյտիս,
Թուխ մխրատգոյն ե՛աշեր ներա
Թէ չուխտ մորդրիա թափին իմ վրա,
Զը ցաւադնիր ոսկերոտիս.
Ա՛յս իմ հանգիստ
Իմ լըռանիստ,
Ա՛յս օթեւան
Խաղաղութեան։

1871

ԻՄ ՅԱՒԻՐ

Սուրբ տենչերով լոկ ծարաւած՝
Ցամաք դանել աղբերքն յամայր,
Ցամքիլ ծաղիկ հասակի մէջ,
Ո՛հ, չ՛է այնչափ ցաւ ինձ համար։

Ջերմ համբոյրով մը դեռ չ՛այրած
Սա ցուրտ ճակատըս դալկահար՝
Հանգչեցուներ հողէ բարձին,
Ո՛հ, չ՛է այնչափ ցաւ ինձ համար։

Դեռ չը գրկած էակ փափկիկ մը
Ժպտէ՝ գեղէ՝ հուրէ չաղեալ՝
Գրկել սա ցուրտ հողակոյտը,
Ո՛հ, չ՛է այնչափ ցաւ ինձ համար։

Քաղցր երազով մ՛յղի մրափ մը
Չ՛անդորրած գլուխս մրրկահար՝
Ննջել հողէ վերմակին տակ,
Ո՛հ, չ՛է այնչափ ցաւ ինձ համար։

Հագնիլ հիւղին մուր—անուշը,
Մըծել նորա մըրուր—օդն յար,
Միշտ ցաւիլը վիանգամայն,
Ո՛հ, չ՛է այնչափ ցաւ ինձ համար։

Հէք մարդկութեան մէկ ոտը գօս՝
Հայրենիք մը ունիմ թըշուառ,
Չ՛օգնած անոր՝ մեռնիլ աննշան,
Ո՛հ, այս է սոսկ ցաւ ինձ համար։

1871

Ա.

Երեկոյեան բալն կը սողար բարդիլ խաւ,
Աստեղաղարդ անդունդն հիւսիլ լուռ ու սեաւ,
Տըխուր ըստուեր՝ զոր կը ծըգէր իր եռեւ
Լուսափըթիթ օրն սիրայնոց կարճատեւ։
Կը նըշմարուէր հազիւ երկնի կապուտակ
Գիմբէթին խոր փալփլուղ ս՛աւոյն ջինջ յատակ
Անդրադարձող գիշերուան աստղն անդրանիկ՝
Զոր գրկեցին չուտ վոսփորեան խոնջ ալիք։
Մարը մոնող արփւոյն մարէր հուսկ չառայլ
Սառնամանուտ ըլրոց վրայ քայլ առ քայլ,
Ինչպէս հիւծեալ կոյսի մ՛ակնարկ առ դամբան՝
Ուր պարեն ցուրտ ծիծաղք սիրոյ դառնութեան,
Ինչպէս եւ իմ դիմեալ ակնարկս առ արօտ՝
Զոր մըթագնեց մառախուղ մի նախանձոտ,
Ի՛ալ չը կրցի ընդունարել էակն ան՝
Զոր գգուէին ճաճանչ՝ զեփիւռ իրիկուան.
Հողմածածան իր չրջազգեստն ու հոլոսք

Դեղձան վարսից դիրդ ուլան չուրջ ասկի ծոպք,
Կարծես ծաղիկ մ'էր երազի հիասքանչ,
Կը կոխկըռտէր այն ծաղկալից մարդաց լանջ.
Թողէք կոխել զի կը փթըթի աւելի
Երբոր հովիկն այտէն դոյն գեղանի
Եւ իր ամրիծ լանջէն առած քիչ մը հոտ՝
Տանի սիրէ անապատներն ատաղտ՝
Ի'ահա փթթեն ծաղիկներ բիւր առատել.
Անոր համար ի՞նչ է ծաղիկը ծաղկել,
Մինչդեռ սիրոյ կէս դիակներ կը յառնեն՝
Երբ սեւ աչքէն սըլսաք մ'ուղղէ բոցեղէն,

Լուսինն արդէն կը քօղարկէր՝ պըճնէր գինք
Նուրբ ամպիկով՝ ուսկից ուսան թրքուհիք
Ծածկել իրենց դէմքն հաջադով նրբաթել,
Անոր նման ժպտոյն ըլլալ եւ դիւթել.
Լուսին, դըսիր լոյս ցօղելու ցածուն հիւղ,
Ուր դէմ ցամքած է կանթեղին առկայծ իւղ.
Մի, մի սարվիր դաղջ արեւէն ճըմեռուան
Մոռնալ հիւղն՝ ուր ամայի է վառարանն,
Եւ լուկ արտերն հոն կը մնային յուսահատ...
Ծագէ հիւղին այն՝ բանաստեղծն ուր աղքատ՝
Ինք լոյս՝ կըրակ ոչ մէկն ունի զըրելու.
Սարն իր աստեղց թո՛ղ դըղեակն ալ ջահերու,
Գրնա՛ ցօղել լոյս սընակին այն ցածուկ՝
Ուր մայր մը դիրկն առած կայտառ մի մանուկ՝
Ցոյց տալ կուզէ քեզ Աստուծոյ վերմ պատկեր,
Դու որ միայն սիրահարաց ես լապտեր։

Տերեւներուն մէջէն արծաթ լի լուսինն

Կը դիտէի՝ ինչպէս որ դէմքն հարս կուսին՝
Երբ կը ծածկէ քօղըն հիմենեան ականթել,
Բայց սա վարդի փոխան դիտէ լոյս փթթել.
Ալ աստղն աղօտ եւ կարծես թէ աւելի
Երկընքի լուրջ խորը սուզած կը փայփայի,
Եւ վերջալոյսն ալ կը մարի որ դեռ հոն՝
Հրդեհի պէս բոցավառէր զհորիզոն։
Եւ դուք՝ կրակք սիրոյ, մարիք շուտ եւ դուք,
Տեսէք ինչպէս վերջալոյսն այս բոցաշուք...
Արդեօք արեւն այսօր ծրքան սիրաբոյր
Կուսից լոյս դէմքն այրեց՝ ուսկից մեղմ համբոյր
Քաղել դողաց, կը վախնաս թէ կը թօչնի
Իր այտերուն վառ վառ վարդեր գեղանի։
Թաւուաք այսօր չուքերնուն մէջ առանձին՝
Խորհրդաւոր ինչ փըսփսուք լըսեցին,
Ի՞նչ խոստումներ, ինչ մրմունջներ սրտմաշուք՝
Իսկ դուք, մացառք հովանոցակք, ա՛հ, իսկ դուք։։։
Մ'վ հովանիք, թաւուաք, խորչեր անմարդի՝
Ուր դայլայիկ թռչնոց՝ խորհրդին սաղարթի
Եւ երբ լըսուի շրջապտեսի մը շրշիւն
Ջոր տերեւոց վըրայ՝ սըփռէ մերկ աչուն,
Երբ չուքին տակ կոյս մ'առանձին ընէ մտն,
Ես տերեւոց եռեւ դողամ անոնց նման՝
Որ չըլլայ թէ դիպիմ աչքին բոցեղէն,
(Պէ՞տք է դողայ միթէ տերեւն արեւէն)
Երբ ծիծառնուկն ինձ հետ հեծէծ ազեկէզ,
Մրշալի առեմ քաղքին ժխորն, սիրեմ Ձեզ։

(Հետևյուրեանց պատճառաւ ընդհատուած)

ԹԱՏՐՈՆ
ԿԱՄ
ԹՇՈՒԱՌՆԵՐ

Թատերգութիւն ի Հինգ Արարս եւ Յինն Պատկերս

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Մէկ բանի տարիէ ի վեր յղացած երկոցս մէջ սոյն ժամանակակից Թատերախաղն ահա կը համարձակիմ ի լոյս ընծայել՝ իբր առաջին պտուղ իմ ճգանց՝ զոր կուզեմ նուիրել ազգիս : Սոյն հրատարակումն ինձ համար նոր է. ուստի դողդողալով կիջնեմ յ'ասպարէզ առաջնորդող ասիճանները՝ ներողամիտ ժպտումներ ակնկալելով : Արդարեւ թատերագրութիւնը դժուարին արհեստ մ'ըլլալը ամեն ոք կը խոստովանի , ես ալ արդէն խիստ բարձր գտած եմ զայն իմ փաճառի կարողութեան եւ մանաւանդ հասակին հով. սակայն զայս ալ պէտք է խոստովանիլ թէ դժուարին գործ մը՝ առանց յաղդուկն ձեռաց օժանդակութեան՝ չը կրնար դիւրաւ կատարիլ , եւ թէ երկ մը բանադատութեան բովէն չանցած՝ չը կրնար զտուիլ :

Թատերախաղիս նիւթը թէպէտ եւ ճշմարիտ դէպքեր կը պարունակէ, սակայն այսու ամենայնիւ, ինչպէս որ ներկայիս մը կ'ստիպուի ընել, պահանջուած յաւելադրութիւնք չ'են զլացուած :

Զայս երկասիրելով՝ իմ մասնաւոր դիտումն է իմ աննշանութեամբ՝ օրինակ ըլլալ ուրիշ թատերագրաց՝ որ աւելի արդի ընտանեկան անցքերը պարունակող բառոյալից թատերախաղեր յօրինելու աշխատին , որով աւելի օգուտ կրնան ընծայել Հայ հասարակութեան, քան թէ ազգային հին դիւցազնութիւնքը

ողբերգութեանց վերածելով, որ միշտ միակերպութենէ վրիպած չ'են, վասն զի ցիւրոց հարուստ աղբիւրներ չ'ունին եւ հետեւաբար ունկնդիր բառերուս տաղտկալի կրնան ըլլալ իրենց միակերպ եւ անբովանդակ ներկայացումներովը :

Որչափ որ կարելի է սոյն բառերախաղիս լեզուն բառերական կամ պարզ ըրի :

Իմ այս բառերախաղը տեսարանի վրայ հանդիսացըներէ առաջ տպագրութեան տալուս վրայ զուցէ զարմանան ոմանք, սակայն այս մասին այնպիսի պատճառներ կան զոր լուսաբանելու համար յատուկ ժամանակի կսպասեմ :

Իրաւ է որ սոյն բառերախաղը Վիքթոր Հիւկոյի *Էռնանի* բառերահանդէսին պէս չիպիտի յեղյեղոխէ հասարակութեան գաղափարն ու զգացմունքը, սակայն եւ այնպէս սորա եւ փոքրիները բօրվելով գրադարակէն դուրս հանելով բերեւս դոյզն ծառայութիւն մ'բրած համարիմ :

Անհերքայ եմ որ փուշեր չիպիտի պսակեն սոյն յանդուգն եւ միանգամայն դողդոջ ֆայլափոխս, եւ այն ակամայ թերութեանց նկատմամբ՝ որ հարկաւ սպրդած են երկասիրութեանս մէջ՝ ներողամըտութիւն եւ հետեւաբար բաջալերութիւն գտնելով՝ պիտի փութամ յուսալից՝ նորանոր երբութեանց ձեռնարկել եւ այս գրական արհեստը բիչ շատ կատարելագործելու ափսաիլ :

ՀԵՂԻՆԱԿՆ

Ա Ն Ձ Ի Ն Ֆ

ՄՈՒՐԱՏՈՖ , սնահկացեալ վաճառական , Թովմա անուանեալ ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ , դուստր
ԵԴՈՒԱՐԴ , որդեգիր
} Մուրատոֆի ։

ԳԷՈՐԳ , դրամատեղգ , Նահապետօֆ անուանեալ ։

ՄԱԿԱՐ , սապատող մատակարար Նահապետօֆի ։

ՊՕՂԵՍՆՅ , տճօրէն թատրոնի ։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ , դերասանապետ ։

ՃԻՕՐՃԻ ։

ՍԱԼՕՄՕՆ ։

ՁԻՁԻ , դերասանուհի ։

Ա ։ դերասան ։

Բ ։ դերասան ։

Ս ։ հանդիսատես ։

Բ ։ հանդիսատես ։

ԹԱՏՐՈՆԻ ՍՊԱՍԱՒՈՐ ՄԸ ։

Դերասանէ , դերասանուհիէ , ոստիկանէ , ժողովուրդ ։

ԹԱՏՐՈՆ
ԿԱՄ
ԹՇՈՒԱՌՆԵՐ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա ։

Թովմայի տնակը ։— Վարագոյրը բացուած ժամանակ եղուարդ հոդէ կանդեղով լուսաւորուած գրասեղանի մը վրայ գրելու զբաղած է ։— Դրքեր եւ թուղթեր ցիրուցան ։— Մուրը կոխած է ։— Փոթորիկ ։— Մերթ ընդ մերթ փայլակը կը լուսաւորէ սենեակը ։

ՏԵՍԻԼ Ա ։

ԵԴՈՒԱՐԴ (առանձին գրելու զբաղած՝ յանկարծ պատուհանը կը բացուի զոր գոցելու կերթայ)

Ի՜նչ սարսափելի քամի ... փոթորիկ եղած ժամանակ հապիւ հազ այս տնակին մէջ եղած խօսակցութիւնները կը լսուին ... մարդուս գլուխը եւ երեւակայութիւնը կը չփոթէ .. կարծես թէ դուրսը բա-

նակները զիրար կը զարնեն ... այս աղմուկին մէջ դժուար է երեւակայութիւնն առիթոփել եւ հանդարտ գրել կամ բան մը հասկընալու չափ կարդալ ... (նորեն գրասեղանին վրայ կը նստի եւ գրիչը թուղթի մը վրայ քունած կը մտածէ) Պատուհանին ուժգնակի բացուելէն եւ հանած աղմուկէն երեւակայութիւններս ցընդեցան ... միտքս բան մը չգար ... (գրիչը վար կը դնէ) վերջապէս չի պիտի կարենամ սա տեսարանը ուզածիս պէս լաւ գրել. աղքատ երիտասարդի մը՝ հարուստ տիկնոջ մը սիրահարելով սէրը անոր յայտնելըն է ... գրածս է թատերգութիւն մը ... (ոտքի կելնէ) երբ Ռուսիոյ մէջ վարժարանէն ելլենէս վերջը անգամ մը հօրս հետ թատրոն գացի, շատ ախորժեցայ անկէ. սէր մը տուի անոր եւ միշտ կերթայի, շատ անգամ ալ մինակ ... (տխրութեամբ) բայց երբ Մուրատօֆ Թուխմա եղաւ եւ դղեակին՝ տնակ ... անկէ ի վեր է որ թատերական երեւակայութեանց մէջ ընկղմած՝ թատերգութիւն գրելու կզբաղիմ. առաջին անգամն է որ սիրահարական թատերգութիւն մը ահա կը գրեմ ... դեռ չը կրցի աւարտել, գրածս միշտ հետզհետէ կը սրբագրեմ, մաքուրը կառնեմ եւ դարձեալ կը սրբագրեմ, եւ դեռ գրածէս գոհ չեմ ... բայց երբ Վարդուհիին կը կարդամ, շատ կ'ախորժի, կը հաւնի, կ'զմայլի, գիս փոքրիկ բանաստեղծ կը կոչէ. Վարդուհի, (կը ցրնցուի. մտազբաղ կարձակնայ, յետոյ հառաչով մը կուգ ուտիքը փարատել) Բայց տեսնեմ սա տեսարանը կրնամ աւարտել ... (գրասեղանին վրայ կը նստի եւ գրիչը ձեռը կառնէ) :

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆ ԵՒ ՎԱՐԴՈՒՀԻ

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (կը մօտենայ աւնոր, միւնչդեռ նա մըտազբաղ տետրակին վրայ յառած է, մեկուսի) Միշտ կը գրէ :

ԵԴՈՒԱՐԴ. (գրելու ատեն արտաբերելով) Կը սիրեմ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (ընդմիջելով) Զո՞վ :

ԵԴՈՒԱՐԴ. (շիտրած ոտքի ելնելով) Քոյր իմ ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Կարծեմ գրուելիանդ արգելք եղայ :

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ընդհակառակը, ժամ մ'է որ կը մտածէի եւ չէի կրնար գրել .. բայց դուռ քիչ մը առաջ հոս մտեցած էիր, այնպէս չէ՞ :

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Այ՛ :

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ուրեմն քու ներկայութիւնդ եւ չընչաուելիանդ է եղեր որ պոնէ այս բառը գրելու խանդը ներչնչեց ինձ :

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Երկու ամիս առաջ սկսած թատերգութիւնդ է գրածդ :

ԵԴՈՒԱՐԴ. Այ՛ ... դեռ չը կրցի աւարտել :

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Կը տեսնեմ որ առանձին գրելէ շատ կախորժիս ... ուրեմն եթէ ես մեկնիմ գէշ չըլլար ... (կուզէ հեռանալ) :

ԵԴՈՒԱՐԴ. (հառաչով) Քոյր իմ ... (ձեռքին բռնելով) քու ներկայութիւնդ պակսած վայրկեաններուն է որ գրելով զբաղիլ կ'ուզեմ, եւ այն տեսութեան վայրկեաններուն մէջ ինչ որ ներչնչես ինձ՝ գրի առնել կը փութամ :

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*ժպտելով*) Ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

ԵՂՈՒԱՐԴ. Նաեւ քիչ մ'ալ խօսակցինք։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*աթոռ մ'առնելով եւ իրմէ նստելով*) *Խօսակցինք, եղբայր իմ...*

ԵՂՈՒԱՐԴ. *Ահա այդպէս... (հիացմամբ աւնոր երեսը կը նայի)։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Բայց ինչո՞ւ այդպէս երեսս կը նայիս։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. (*ձեռքը սեղմելով*) *Քոյր իմ... Ո՛րչափ գեղեցիկ ես։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Ջիս կը ծաղրես։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. (*ձեղանացով*) *Կը կարծե՞ս։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Չեմ գիտեր... երեք չորս ամիս է որ հայելին նայած չունիմ... արդարեւ երբ Ռուսիոյ մէջ էինք... կը հասկնա՞ս... այն առեն ինքզինքս փոքր ինչ վայելուչ կը կարծէի։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. *Կը հասկնամ, քոյր իմ... արդարեւ հոս հայելի չըլլալէ զատ, մեր հիւղին պատուհանի ապակիներն անգամ փշոտ ու անթափանց են... սառը վրայ չը մնասծենք... չարժող տերեւին անգամ Ամենակալին չունչը կը դպի կ'ըսեն... բայց փոխենք խօսակցութիւնս... ինչ կըսէի հիմա... այո, կըսէի թէ շատ գեղեցիկ ես։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Ջիս կը նեղացունես, եղուարդ։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. *Բայց, քոյր իմ, մտիկ ըրէ... քու գեղեցկութեանդ բնական եւ ճչգրիտ ապացոյց մը պիտի տամ, թող հայելին խաբէ քեզ... դու գեղեցիկ ըլլալով քեզ պատող ճառագայթ մը չե՞ս գտար։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Զայդ կզգայ, բայց ուրիշ մը... սիրահար է այն։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. *Ո՛չ... սիրահարը պատողը ոչ թէ ճառագայթ է, այլ բոց... կը հասկընա՞ս։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Արդարեւ շատ գիտուն ես։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. *Այդ հասկցունել չեմ ուզեր։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Ուրեմն ի՞նչ է միտքդ։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. (*գնալուտը շարունակելով*) *Որչափ ինքզինքս երջանիկ պիտի համարէի եթէ Ռաֆայէլ մը ըլլայի եւ քու պատկերդ ծածկէի։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Եղբայր իմ, կը տեսնեմ որ շատ ագահ ես... Լամարթինի քնարն ունիս եւ դեռ կուզես Ռաֆայէլի վրձինն ալ ունենալ... (ժպտելով) կ'ըսեմ թէ շատ ագահ ես, փոքրիկ բանաստեղծս։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. *Ջիս կը ծաղրես, քոյր իմ։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Ինչ մը առաջ դու ալ ինծի կը ծաղրէիր։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. (*տրտնած*) *Այսպէ՞ս կը վարանակես։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*գիրկը ննջուելով*) *Տխրեցար, եղուարդս... ուրեմն կընդունիմ քու գաղափարդ, այլ լոկ քեզի համար գեղեցիկ ըլլալու պայմանաւ։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. *Բայց...*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Եւ դու ալ բանաստեղծ մ'ըլլալդ կընդունիս։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. *Այո, լոկ քեզ երգելու նուիրուած ըլլալու պայմանաւ։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Թող այնպէս ըլլայ... ուրեմն հաշտուեցանք, սերելի եղուարդս։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. *Այո, քոյր իմ... ո՛հ, շատ գեղեցիկ ես... Վարդուհի։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. *Եսքը՞։*

ԵՂՈՒԱՐԴ. Պահապան հրեշտակս ես։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Վերջապէս։

ԵՂՈՒԱՐԴ. Կը սիրեմ զքեզ, Վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Դիտեմ... քրոջդ պէս։

ԵՂՈՒԱՐԴ. (*կատղելով եւ տարտղնելէ*) Դուրս՛։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*ապշած*) Դուրս՛. (*յուսահատ*) ուրեմն դուս միտք մը ունիս... լուռ կը կենաս... կը ծածկես դէմքդ. դուս ինձմէ բաժնուիլ կ'ուզես, թողլով այս տունը, զայն պարածածկող թշուառութենէն ազատելու համար.. դուրս՛...

ԵՂՈՒԱՐԴ. (*եռանդով*) Վարդուհի, չես հասկցեր միտքս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ուրեմն ինչ կ'ուզես որ հասկնամ, եղբայր իմ։

ԵՂՈՒԱՐԴ. Կ'աղաչեմ, դուս եղբայրդ մի կոչեր։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Տէր Աստուած... բայց ահա կ'ապացուցանես իմ ենթադրութիւններս.. զքեզ եղբայր չը կոչեմ... միթէ մանկութենէ իվեր քեզի հետ մեծցած ու ապրած չենք, երբ դուս որբ մը ըլլալով հայրս զքեզ որդեգրեր էր... միթէ եղբօր պէս միշտ զիրար սիրած չենք. Աստուած իմ... հիմա միտքս կ'արթննայ. այնչափ միամիտ եմ եղեր որ ժամանակէ մը իվեր դուս տեսած տանդ բնաւ չէի կասկածեր յանկարծ զգացած թեթեւ սարսուռներդ եւ չփոթութիւններդ...,

ԵՂՈՒԱՐԴ (*եռանդով*) Ուրեմն ճշմարիտ ես։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բնաւ չէի դուշակեր որ օր մը պիտի փոխուիս եւ... (*կիղձկի*)։

ԵՂՈՒԱՐԴ. Կուլամ, Վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Անգութ, միթէ լալու իրաւունք չունի՞մ երբ կը զատուիս ինձմէ...

ԵՂՈՒԱՐԴ. Վարդուհի, չես հասկընար միտքս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*արտասուրը արբեցով*) Բայց ո՛չ, իրաւունք չունիմ քեզ բռնադատելու, անշուշտ անհնարին ցաւ կզգաս Մուրատօֆի ապարանէն թռվռմալի անշուք տնակը փոխադրուելով, ուր քաղցը եւ ցուրտը կը տիրապետեն... դիտեմ չատ անգամ գրած տեսնդ մատներդ կը մսին եւ կընդարմանան... չատ անգամ ալ կանթեղին իւղը հատնելով կը մարի, եւ աշխատութենէդ կը զրկուիս, որ քեզի համար չատ կարեւոր եւ թանկագին է... դիտեմ, եղբարդ, ատոնք ատտիկ ցաւ կը պատճառեն քեզ...

ԵՂՈՒԱՐԴ (*արտասուալից*) Վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Դիտեմ, եղբարդ, կը սիրես դուս, բայց այդ ցաւերն ալ կրել քեզ համար դառն եւ անհնարին է։

ԵՂՈՒԱՐԴ. Իսկ դո՛ւ, քաղցը եւ հէք արարած...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Զիս մի մտածեր.. ես կը համբերեմ...

ԵՂՈՒԱՐԴ. Անհնար է որ ես բաժնուիմ քեզնէ, Վարդուհի, բայց...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*ընդհատելով*) Բաւածներդ...

ԵՂՈՒԱՐԴ. Մտիկ ըրէ, Վարդուհի...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Հիմա կը հասկընամ, ատկէ ինձ զեղչիկ ես ըսելուդ իմաստը. ըսել կուզէիր թէ զեղչիկ ես՝ բայց աղքատ... անոր համար...

ԵՂՈՒԱՐԴ. Վարդուհի...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Տէս, առաջ քոյր կը կոչէիր զիս եւ հիմա ստէպ անունս կուտաս։ ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Հրեշտակս ... (ձեռքը աչքերուն կը տանի եւ արցունքով կը թաւնայ)

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Շիտակ խօսէ, Եդուարդ, ե՞րբ պիտի երթաս։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ո՞ւր։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ուր որ միաքդ դրած ես։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ա՜հ, իմ հոգիս ... միթէ քեզնէ բաժնուելէ վերջը գերեզմանէն ուրիշ տեղ մ՚ունէի՞մ ..

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Գերեզմա՞ն։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Սոսկացո՜ր։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Շատ մութ կը խօսիս, Եդուարդ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Լա՛ւ ... Վարդուհի, Լամարթինի սիրավէպ Ռաֆայէլը կարդացեր ես, այնպէս չէ՞։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ա՜յո ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Անշուշտ ինքզինքդ Ժուլիայի տեղ երեւակայեցիր։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ա՜յո ... վասն զի սրտիս համապատկերը կը տեսնէի։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Եւ Ռաֆայէլի տեղ զո՞վ երեւակայեցիր։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Նոյն իսկ Ռաֆայէլը, համառօտան Ռաֆայէլ մը։

ԵԴՈՒԱՐԴ. (աչերը խոնարհեցնով) Ցիրուի ես Ռաֆայէլի չափ գեղեցիկ չեմ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (շփոթած) Դո՛ւ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. (ձեռը ձեռքը տակին տանելով եւ իր սիրարտորոյ նայուածքը ձեռը աչացը մէջ յառեցնով) Վարդուհի՛ ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (յանկարծ ցնցուելով եւ փղձկելով) Եդուարդ ... (գիրկը կիյնայ. լռութիւն)։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Վարդուհի, բնութիւնը շատ զօրաւոր է.. առաջները քեզ քրոջ մը պէս անասրբեր կը սիրէի, մինչեւ անգամ գեղեցկութիւնդ չէի նշմարած ... եաքը սրտիս մէջ վառած խունկ մը ծխեցաւ ... սիրտս լեցաւ զեղուելու չափ, աչերս հեչտ արցունքներ սկսեցին ցայտել ... անհանգիստ էի ... սրտիս վրայ բեռ մը կար, քեզ տեսնելուս կը չքոթէի, կը կարմրէի, սիրտս կը բաբախէր ... զգացի որ կը սիրէի ... զգացի որ եթէ այս հեչտ հուրը սրտիս ծալքերուն մէջ թաղէի, մխիթար պիտի դառնայի, չունէի պիտի հատնէր, պիտի նուաղէի ... ա՜հ, կը սիրէի ... կըզդայի որ դու ալ իմ քոյրս չէիր, այլ աւելի գերբնական էակ մը ... եթէ հրեշտակ մը ըսեմ, բայց չզդար նա ... եւ դու ալ բան մը չէիր գուշակեր, բան մը չէիր զգար ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց դու երբէք այնպէս նայած չէիր աչերուս խորը՝ ինչպէս որ քիչ մը առաջ նայեցար ... եւ ես երբ արտասուալից բիբերուդ մէջ յառեցի աչքս, կայծ մը ցայտեց անկէ սրտիս խորը ... ա՜հ, ինչ եղայ ... չեմ գիտեր՝ այլ կզգամ որ Ժուլիան եմ եւ դու իմ Ռաֆայէլս ... ա՜հ ինչ կզգամ ... ինչ կըլլամ ... սիրտս կելնէ, բայց երջանիկ եմ ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ինձ նման։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց այս խուցը շատ հեղգուցիչ է, Եդուարդ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Եթէ կուզես քիչ մը դուրս ելնենք։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Փոթորիկը անցա՞ւ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ա՜յո ... ալ հովը չը մռնչեր եւ ահա երկնից երեսը աստղերը կը փողփողեն։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ուրեմն քիչ մը շրջազայինք տնակին բոլորտիքը ... քիչ մը օդ չնչենք ... վասն զի դուռ ալ գրեթէ յոգնած ես ... այնպէս չէ՞, Եդուարդ. (Եդուարդ հաւանական նշան կ'ընէ) տես, որչափ գեղեցիկ է երկինքը. (կը մեկնին):

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԹՈՎՄԱ և ՍԱԼՕՄՕՆ

ՍԱԼՕՄՕՆ. (հետը ևեռս մտնելով) Վերջապէս պիտի տեսնեմ ոտահները:

ԹՈՎՄԱ. Հիմա ժամանակ չունիմ տալու:

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց, պարոն, այդ պատճառանութեան վերջը երբ պիտի գայ ... չորս ամիս է որ տունս կը նայիս, 100 ական զուբուչէն կընէ 400 ղրչ. եւ դեռ 50 ղրչ. թերհաշիւ առած չեմ ... այս ճամբան չ'ելլեր:

ԹՈՎՄԱ. Բայց չես տեսներ, պարոն, ես աղքատ եմ:

ՍԱԼՕՄՕՆ. Այդ իմ փոյթս է, եթէ կուզես միլիոնատէր եղիր. միայն թէ իմ տանս ամսականը անթերի վճարէ ...

ԹՈՎՄԱ. (մեկուսի) Երբեմն էլ միլիոնատէր ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Վերջապէս, ինչ պիտի ընենք ... ոտիկանութեա՞ն դիմենք. տունէս էլ կըսեմ, այդ ալ չես ըներ:

ԹՈՎՄԱ. Բայց ուր երթամ, պարոն, այսպէս աղքատ:

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ուր կուզես գնա, այդ ալ ինձ պիտի հարցնես, եթէ կ'ուզես ոտտանային ծակը գնա:

ԹՈՎՄԱ. Դեռ քանի մը օր ալ համբերէ, բարեսիրտ պարոն, կաղաչեմ:

ՍԱԼՕՄՕՆ. Վերջը՞:

ԹՈՎՄԱ. Անշուշտ Աստուած կուտայ օր մը:

ՍԱԼՕՄՕՆ. Հը ... Աստուած կուտայ, Աստուած իր տալիք տեղը չը գիտեր. եթէ տալու միտք ունենայ, ինծի կուտայ որ աշխատութենէս հոգիս բերանս կուգայ, եւ ոչ թէ քեզի՝ որ ոչ արհեստ ունիս եւ ոչ ալ կաշխատիս՝ պատճառելով թէ տկար եւ հիւանդոտ ես ... բայց ես մեր Սուրբ Մովսէսի լուսեղէն եղբայրներուն վրայ կերդնուիմ որ փողկէ մը վար չես ձգեր:

ԹՈՎՄԱ. Վերջապէս, պարոն ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Սատկեցիր:

ԹՈՎՄԱ. Թեզ ըսի որ քանի մը օր ալ սպասէ:

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց վեթէ չորս ամիսէ ի վեր ճանչցած մարդս դուս չես:

ԹՈՎՄԱ. Վերջապէս ինչ ըսել կուզես:

ՍԱԼՕՄՕՆ. Հասկցայ ... ոտիկանութիւնը կը լմնցնէ այս գործը ...

ԹՈՎՄԱ. Բայց, պարոն ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Թեզ մոիկ ընելու ժամանակ չունիմ ... այո ... ոտիկանութիւնը ...

ԹՈՎՄԱ. Ուրեմն ինչ որ կուզես ըրէ ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Օ՛, ոտիկանութենէն ալ չես պատկառիր:

ԹՈՎՄԱ. Քանի մը օր բանտը պիտի պառկիմ ... աւելին:

ՍԱԼՕՄՕՆ. Իրաւունք ունիս, ոսոխականութիւնը տեսնելով որ աղքատ ես, քանի մը օր բանտը պիտի դնէ քեզ՝ իբրեւ պատիժ կամ հատուցում պարտքիդ. այնուհետեւ պիտի արձակէ եւ մեր 400 ղրշը. մէջ պիտի խաղայ ոսոխականական ծախքերու հետ ... Պարոն, աչխատէ սա պարտքդ վճարելու, մեղք է ինձ ալ՝ քեզ ալ. դու պատիւդ պիտի կորսնցնես, ես ալ ստակս ... դիտես, պարոն, հոս ժամանակաւ 500 ղրշ. ծախք ըրած եմ այս տանը չինուհեանը համար որ իր դիրքովը եւ չէնքովը հովանոցէ մը չմնար. 500 ղրշ. չատ մեծ բան էր այն ժամանակուան եւ նոյնպէս հիմա քեզ համար... վարձուր պակաս չէ այս հովանոցին համար որ թէպէտ անմարդի տեղ մ'է՝ բայց եւ այնպէս անուտառներ, ձորեր ու պարապէդներ կը շրջապատեն զայն, արեւելքը ու արեւմուտքը միշտ աչքդ առջեւ ... դուցէ ամեսականն ալ իր արժէքէն չատ պակաս է. բայց ինչ որ է, բան մ'է ըրինք ... պարոն, վերջին անգամ կ'ըսեմ, եթէ չես կրնար վճարել, կարասիներդ դուրս պիտի հանես ... մարդու պէս տեսնուինք ... իմ անխելքութիւնս որ երբ հովանոցը վարձելու համար ինձ ներկայացար, ազնուականի պէս հագուստդ մաքուր ըլլալուն՝ աչքս չլացաւ եւ իսկոյն հովանոցս քեզ յանձնեցի ... աղէկ միտքս եկաւ, պարոն, ինչ ըրիր այն հագուստները որ առ նուազը 500 ղրշ. կարժէին։

ԹՈՎՄԱ. Ծախեցի։

ՍԱԼԱՄՕՆ. Եւ ստակները ...

ԹՈՎՄԱ. Հայց առի ընտանեացս։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Առանց պարտքդ մտածելու, անիրաւ... եւ ո՞վ գիտէ ինչպէս տէր եղեր էիր այն հագուստին. եւ ինչպէս որ գուշակել կուտաս, անշուշտ հանդերձավաճառը քնացած առենը գնեցիր։

ԹՈՎՄԱ. Պարոն ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Վերջապէս մեր գործին նայինք ... երբ պիտի տաս դրամը ... պատասխան տուր։

ԹՈՎՄԱ. Չը գիտեմ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Չը գիտես ... մինչ կատաղի կընես ինձ հետ ...

ԹՈՎՄԱ. Թող դիս կըսեմ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Թողում զքեզ, բայց ստակ պէտք է ինձ ... (զնեղով) Ա,յս աշխատները՝ խարխուլ ... սա գրասեղանը՝ որդնկեր ու փտած ... (չորս կողմը զննելով) Բայց նոր ու մեծագին կարասի մ'ալ չունիս որ թերհաշիւ տեղ տաս ... պարոն. ստակ պէտք է ինձ ... ստակ ... (բաղձօք զննելով) Հը, գոնէ սա տուր իբրեւ թերհաշիւ, որ գոնէ առաւելն ֆրանք մը կ'արժէ ... այո՛, այո՛, այդ տուր։

ԹՈՎՄԱ. (ապառնալից) Պարոն, եթէ չես ուզեր որ ձեռքիս կրակ թափի գլխուդ, թող դիս ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. (վախնալով) Սպառնալի՞ք ... կրակ ... ահ, վերջապէս մարդասպան ըլլալդ ալ կը յայտնես... անօրէն մարդ, ստակները կը կլլես եւ կը հալեցնես, հիմա ալ կսպառնաս ինձ մարդասպանի մը կերպարանքով։

ԹՈՎՄԱ. (հանդարտութեամբ) Պարոն, կաղաչեմ, դեռ քանի մ'օր ալ սպասէ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Հիմա ալ ուշադիր որ քու ոգեառնալիքդ չեմ վախնար , հը՛ , հը՛ , կեղծաւորութեամբ եւ խոնարհութեամբ կուգես ճանչել զիս ... ա՛հ , ա՛հ , կամ ատիկա կուտաս կամ բանտ կերթաս . Այո՛ , այո՛ , աղէկ միտքս եկաւ , թող ատիկներս փճանան , դուն բանտ երթալդ եւրքը կրնամ կարասիներդ վաղցը նետել եւ ձեռքդդ ազատիլ այո՛ , այնպէս պիտի ընեմ ... դուն դուշդ փոխատուական մ՛ես , եւ եթէ ոտիկանութեան ձեռքն իյնաս , քեզ հարցաքննելով ինչ տեսակ մարդ ըլլալդ կը գիտնան , եւ ասով ոտիկանութեան ծառայութիւն մ՛ըրած կըլլամ ...

ԹՈՎՄԱ. Կաղաչեմ , պարոն , այդ բանը մի գործադրէք :

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ծեռ ինչդէս չփոխեցաւ , եւ կը քծնի : — Շիտակ ըսէ , թիւրանին չգիտէն կտրեցիր ու փախար , թէ բանտին պատուհանին երկաթէ վանդակը ... վերջապէս եղեռնագործ մը կերեւիս . (երթալու կըլլայ)

ԹՈՎՄԱ. Պարոն :

ՍԱԼՕՄՕՆ. (դառնալով) Ի՞նչ է ... պիտի տամ տոհմներս :

ԹՈՎՄԱ. Հիմա չեմ կրնար ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ուրեմն պէտք է որ առնելիքս զսկեմ արժանաւոր կերպով քեզ պատժել տալու համար . (նորեն երթալու կըլլայ)

ԹՈՎՄԱ. Պարոն , կը խոստանամ ... վաղը դուրս կը հանեմ կարասիները :

ՍԱԼՕՄՕՆ. Հապա տոհմները :

ԹՈՎՄԱ. Դուն չըսիր որ գանէ տունէս դուրս ել :

ՍԱԼՕՄՕՆ. Առանց տոհմները տալու ... այդ ալ չըլլար :

ԹՈՎՄԱ. (աղերսալով) Շնորհ ... պարոն ... կը վճարեմ :

ՍԱԼՕՄՕՆ. Վճարէ ուրեմն ... տեսնեմ :

ԹՈՎՄԱ. Բայց ըսի քեզ թէ հիմա չեմ կրնար ... քանի մը օրէն :

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ո՛չ ո՛չ , չըլլար , պէտք է որ միտքս դրածս ընեմ (երթալու կըլլայ) :

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՑՆՔ և ՄԱԿԱՐ

ՄԱԿԱՐ. Հրեայ , ինչ կուզես այս մարդէն :

ՍԱԼՕՄՕՆ. Տանս վարձքը , պարոն , չորս ամիս է բնաւ թերհաշիւ անդամ ատած չեմ :

ՄԱԿԱՐ. Ես խօսք կուտամ որ այս մարդը քանի մ՛օրէն պահանջդ ամբողջ կը վճարէ ... ինքը բարեսիրտ եւ պատուաւոր մէկն է եւ քու բոլոր ենթադրութիւններդ ... .

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ներեցէք , պարոն , չէի գիտեր :

ՄԱԿԱՐ. Ուրեմն լսած իս պէս ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Շատ աղէկ , պարոն . (մեկդիսի) Նահապետական մատակարարն է , հապ չէ , հերիք է որ վաթը ինչ այս մարդը ճանչէ կամ անոր երաշխաւորելու պէս բան մ՛ընէ ... (բարձր Մակարի) Ահա կերթամ , պարոն ... (կերթայ) :

ՏԵՍԻԼ Ե·

ԹՈՎՄԱ և ՄԱԿԱՐ

ԹՈՎՄԱ· (*որ ապշած եւ մտածմանց մէջ ընկղմած էր, գլուխը վեր առնելով եւ Մակարի մօտենալով*) Պարոն, թէպէտ չեմ ճանչեր ձեզ, այլ չի պիտի մոռնամ ձեր ըրած բարերարութիւնը ...

ՄԱԿԱՐ· Պարոն, ես կը նեղանամ երբ պարագ մը բարերարութեան վերածելով ինձնէ շնորհակալ ըլլաք ... դուք Հայ էք, նոյնպէս ես ալ Հայ, մինչ կրնայի՛ անտարբեր ըլլալ եւ չըմիջամտել գծուծ Հրէայի մը նախատանացը ենթակայ ըլլալնիդ տեսնելով առանց ազգայնութեանս կրակը գրգռելու ։

ԹՈՎՄԱ· Պարոն ներեցէք եթէ համարձակիմ հարցունել ձեզմէ՝ ինչ շարժառիթով իմ տունս գալու պատիւը կընէք ինձ ...

ՄԱԿԱՐ· Ա՛, այդ այնպիսի խնդիր մ՚է որ՝ ձեր գլխուն այդ տաք միջոցին չը լուծուիր ... նախ եւ առաջ ներեցէք որ հարցնեմ թէ ինչ է ձեր անունը։

ԹՈՎՄԱ· (*շփոթած*) Թովմա ։

ՄԱԿԱՐ· Ուրեմն, պարոն Թովմա, եթէ կը հաճիք, նստինք ։

ԹՈՎՄԱ Շատ աղէկ, պարոն, (*աթոռ մը կը բերէ Մակարի որ նստի*) Զգուշացէք, պարոն, նստելու առեննիդ, աթոռը խարխուլ է ...

ՄԱԿԱՐ· Հոգ չէ, պարոն Թովմա, (*կը նստի*) բայց դուք ինչո՞ւ ոտքի վրայ կեցաք, աթոռ մ՚ալ դուք առէք եւ նստեցէք ։

ԹՈՎՄԱ· Շնորհակալ եմ, պարոն. (*աթոռ մը կառնէ*)։

ՄԱԿԱՐ· Օ՛, ես չեմ ախորժիր այդ պիսի չափազանց քաղաքավարական ձեւերէն, եթէ կը ներէք ։

ԹՈՎՄԱ· Ինչպէս որ կը փափաքիք, պարոն ... (*կը նստի*) ։

ՄԱԿԱՐ· Անուննիդ Թովմա էր, այնպէս չէ՞...

ԹՈՎՄԱ· Ա՛յո՛, պարոն ..

ՄԱԿԱՐ· Կարծեմ որ դուք Թովմա առաքեալի չափ դժուարահաւատ չէք ...

ԹՈՎՄԱ· Հաւատացէք, պարոն, որ ...

ՄԱԿԱՐ· (*ընդմիջելով*) Կատակ մ՚էր ըրածս ... պարոն, ձեր վիճակին վրայ չատ կը ցաւիմ ։

ԹՈՎՄԱ· Ա՛յդ ձեր բարեսրտութիւնն է ։

ՄԱԿԱՐ· Իմ այսպէս տարաժամ քու տունդ գալուս վրայ զդացած հետաքրքրութիւնդ յագեցնելու համար՝ պէտք է քեզ իմացնեմ թէ քու ցաւալի վիճակիդ դարման մը գտնելու համար եկած եմ ։

ԹՈՎՄԱ· Շնորհակալ եմ, պարոն ։

ՄԱԿԱՐ· Դուն չես ճանչեր պիս՝ բայց ես զքեզ կը ճանչեմ ...

ԹՈՎՄԱ· (*շփոթած*) Ջի՜ս ..

ՄԱԿԱՐ· Ա՛յո՛ ... ես չատ անգամ մուրթը կոխած ժամանակ քեզ նստած տեսած եմ Ցըստըք փողոցին պարտէզին պատին տակ, ուստի չուկայի անցորդները կը վերադառնան ։

ԹՈՎՄԱ· Սխալ տեսած ըլլալու էք, պարոն ...

ՄԱԿԱՐ· Գիտեմ, պարոն, կամաչես մուրացկանի վիճակիդ վրայ, զոր ընդունելու հարկադրած են քեզ կենաց սոխալոզական բերմունքները ... դադտնիք

մ'է այդ ինձ համար, որուն խորը չեմ ուզեր թափանցել վախնալով որ սիրտդ անհուն ու դառն յիշատակներով կը լեցնեմ.

ԹՈՎ.ՄԱ. Ա.յո՛, պարոն, այն մարդը ես եմ...

ՄԱԿԱՐ. Իմացայ որ դուն ընտանիք ալ ունես եղեր։

ԹՈՎ.ՄԱ. Ա.յո՛, աղջիկ մը եւ որդեգիր մը։

ՄԱԿԱՐ. Աղջիկդ շատ գեղեցիկ է եղեր։

ԹՈՎ.ՄԱ. (շիտակով) Բաւական։

ՄԱԿԱՐ. Ինչ որ է... առաջին վարդը 50 կըրիկ ու կարմրուկ ոսկի արժելու չափ գեղեցիկ։

ԹՈՎ.ՄԱ. (ապշած) Ի՞նչ ըսել կուզէք, պարոն։

ՄԱԿԱՐ. Նախախնամութիւնը։

ԹՈՎ.ՄԱ. Չեմ հասկնար, պարոն...

ՄԱԿԱՐ. Պարոն Թովմա, աղջիկդ կը սիրե՞ս։

ԹՈՎ.ՄԱ. Կը հարցնէ՞ք։

ՄԱԿԱՐ. Հարուստ ըլլալ կուզե՞ս։

ԹՈՎ.ՄԱ. Հարուստ... մուրթին մէջ չը մուրալու չափ։

ՄԱԿԱՐ. Կուզե՞ս որ աղջիկդ քու մուրացած չոր հացդ չուտէ եւ դուն ալ մուրալու համար վերարկուովդ երեսդ չը ծածկես մուրթին մէջ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Ա՛հ, պարոն, սրտիս խորէն կը խօսիք։

ՄԱԿԱՐ. Շատ կը յուսամ որ այսչափ առեն անգիտաբար կը տառապիք։

ԹՈՎ.ՄԱ. Եւ ի՞նչ կրնամ ընել, քանի որ...

ՄԱԿԱՐ. (ընդմիջելով) Քանի որ ձեռքիդ տակ գանձ մ' ունես...

ԹՈՎ.ՄԱ. Չեմ հասկնար միտքերնիդ, պարոն։

ՄԱԿԱՐ. Պարոն Թովմա, աղջիկդ հարուստ է։

ԹՈՎ.ՄԱ. (ժպտելով) Կաղաչեմ, աղնիւ պարոն, կատակը մէկդի։

ՄԱԿԱՐ. Պարոն, Թովմա առաքեալ մի ըլլար դվխուս։

ԹՈՎ.ՄԱ. Բայց դուք դարձեալ ծաղր կը խօսիք, պարոն։

ՄԱԿԱՐ. Ուրեմն պարզապէս եղելութիւնը հասկըցընեմ քեզի... վերին աստիճանի աղնուական մը այս օրերս աղջիկդ տեսեր է...

ԹՈՎ.ՄԱ. Ո՞ւր տեղ։

ՄԱԿԱՐ. Չեմ գիտեր, դուցէ այս տնակին քովի ճամբէն ձիով անցած առեն... վերջապէս ձեր աղջկան գեղեցկութիւնը իր սիրտը գրաւեր է... պարզապէս ըսենք, սիրահարեր է... ես այն ազնուականն անձին մտատակարարն ըլլալով, քեզ տեսնելու եւ այս գործին վրայ խօսելու պաշտօնն ինծի յանձնուած է։

ԹՈՎ.ՄԱ. Ուրեմն այդ ազնուական անձը կը գիջանի իմ աղջիկս իրեն կին առնելու։

ՄԱԿԱՐ. Ա՛հ, ոչ, չատ բարձրը ելար... մի տաքս լաւ չես հասկցեր...

ԹՈՎ.ՄԱ. Ուրեմն յստակ տարէք խօսքերնիդ։

ՄԱԿԱՐ. Միթէ հնա՞ր է որ վերին աստիճանի ազնուական մը խոնարհի մուրացկանի մը աղջիկ իրեն բացարձակ կին առնել. այս ըսելով միտքս քեզ նսեմացնել չեմ... բայց սոսկ անտեսի ամուսնութեան անհեզի պայմաններ եւ ենթադրութիւններ կը յայտնեն, որ կրնան նորին ազնուութեան յարգն ու վարկը կտրել։

ԹՈՎՄԱ. Այո՛, չատ սիրալ հասկցեր եմ։

ՄԱԿԱՐ. Բայց դարձեալ տէրս ձեր աղջկան սիրահարած է, եւ իր սէրը պսակելու համար պէտք է որ հարսանիքը գաղտնաբար տեղի ունենայ, կարելի եղածին չափ անշուք։

ԹՈՎՄԱ. Այո՛, պարոն։

ՄԱԿԱՐ. Բայց դարձեալ ասի պատիւ մ'է քեզի, վասն զի աղջիկդ ալ թշուառութեան չը կրնալով տոկալ եւ իր գեղեցկութիւնն ալ հայելին մէջ տեսնելով, վերջապէս...աղջիկդ լկտի եւ հասարակած չեղած...տէրս կուզէ իր անմեղ ճակտին նախասպրի վարդը ծախու առնել...50 ոսկիի...քնչ կըսես։

ԹՈՎՄԱ. (զառանցելով) 50 ոսկի՛...

ՄԱԿԱՐ. Մտածէ...50 փայլուն ոսկի։

ԹՈՎՄԱ. Բայց ո՛վ է ձեր տէրը, պարոն, կրնա՞մ գիտնալ։

ՄԱԿԱՐ. Չես ճանչեր...Ռուսիացի վաճառական մ'է։

ԹՈՎՄԱ. (շփոթած) Ռուսիացի՛...

ՄԱԿԱՐ. Ի՞նչ կայ...կը ճանչէ՞ս...

ԹՈՎՄԱ. Անունն քնչ է արդեօք։

ՄԱԿԱՐ. Նահապետօֆ։

ԹՈՎՄԱ. (մտազբաղ) Նահապետօ՞ֆ...ո՛չ, չեմ ճանչեր...(մեկուսի) այս անունով ոչ ծանօթ ունիմ եւ ոչ ալ պարտատէր։

ՄԱԿԱՐ. Ուրեմն մեր սակարկութեանը նայինք...մի վախնար, այս անցքը գաղտնիք պիտի ըլլայ քու եւ աղջկանդ, իմ եւ տիրոջս մէջ...աղջիկդ դարձեալ ազջիկ է...50 ոսկի ալ բացէն չահ, նաեւ չը

մոռնամ ըսելու որ տէրս՝ իսէր աղջկանդ՝ այս գումարը գրեթէ նպաստ կուտայ եւ ոչ հատուցում...50 ծիծաղկոտ ոսկի...կընդունի՞ս...

ԹՈՎՄԱ. (միշտ մտազբաղ) կընդունիմ.

ՄԱԿԱՐ. Մաքսատունէն վաճառք փախուցածի չափ եղար, պարոն Թովմա...յուսամ թէ աղջիկդ ալ քնաւ տրտնջալու առիթ չի պիտի ունենայ...երբ պատրաստ ես։

ԹՈՎՄԱ. երբ որ ձեր տէրը գալու հաճի։

ՄԱԿԱՐ. Ուրեմն գիշեր բարի։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԹՈՎՄԱ (առանձին կերթայ պարտէզի մը վրայ կը նստի, մտազբաղ՝ ձեռքը ճակտին դրած)

Ալ մուրացկան չեմ, ալ չի պիտի տանջեմ, ալ մութին, անձրեւին ու ձիւնին տակ, առանց երկինքի աստղերուն նայիլ հանգչակելու՝ ալ գլուխս չի պիտի կախեմ կուրծքիս վրայ որ երեսս չը տեսնեն. ալ դողդոջ թեւերս երկնցուցած առեւտ անցորդ մանկտիկ ափիս մէջ նեղնեալ դրամ չի պիտի նետեն եւ գիս խաբեն ու ծաղրեն. ալ վեր պիտի բռնեմ ճակատս, ուր խորշոմն ու խոհուեռնքը ծանրացան... Այս իրիկուն անձրեւին ամէնքը չուտպով կերթային եւ չէին տեսներ գիշերուան մութին մէջ անկիւն մը կծկող թշուառ մարդը՝ որ տեղատարափին, թօնին տակ անշարժ ու գրեթէ անզգայ ստուերի պէս՝ պաղ

քարիմը վրայ նստած՝ անցորդներուն բարեմաղթութիւններ կը մրմնջէր, մարդ մը՝ որ անծանօթ անցորդներու ոտնաձայնը կը հաշուէ, կարծես իր յոյսը մարդոց ոտքին տակ կը բնտռէ...չը տեսան այն մարդը որ խեղճ ընտանիքի մը հաց տանելու համար հոն կը տաքնէր...մէկը չը տեսաւ խաւարին մէջ այն սեւ ամպը որ կը չնչեր...օրուն ներան ալ կ'անձրեւէր...չը տեսան ու անցան...ոտնաձայները դադրեցան...անձրեւէն թրջած մարդիկը իրենց տունը դարձան եւ ճարճատուն վառարանի մը բոլորտիքը կը չորնային ու կը տաքնային...անդին մութին մէջի մարդը նոր ոտքի կելլէր՝ բայց ծանր, վանդի իր ոտքերը թրջած, թմրած եւ ընդարմացած էին...առաջին անգամ գլուխը վեր՝ երկինք վերցուց...լացաւ տղու պէս այն անձրեւոտ գիշերուան հետ...ծանր ծանր տուն դարձաւ առանց հացի...այն անձը ես եմ...այն անձը վճռաւական Մուրատօֆն է՝ որ մուրացկան Թալմա անունով առանց հացի եւ անօթի տուն կը դառնայ այժմ. ահ, աղջկանս դահիճը կելլամ, ալ մուրացկան չեմ ըլլար...ինչ պիտի ընէ խեղճը այսպէս գեղեցիկ եւ թշուառ մնալով. մէկը կին չառներ գինքը, վանդի հայրը մուրացկան է...վերջապէս իր ճակատագիրը հոն կանգ կառնէ, ինչ որ եւ վճռեցի քիչ մը առաջ...այո, Թող անպատիւ ըլլայ՝ բայց ոչ անօթի...վանդի անօթի մարդը, աղքատ մարդն արդէն անպատիւ է...ինչ աշխարհ, ինչ մարդկութիւն, որ ցնցոտիով ծածկուած սրտին ազնուութիւնը կը մարհն...այո, անպատիւ կելլամ, բայց ոչ անօթի։

ՏԵՍԻԼ Է։

ԹՈՎ.ՄԱ., ՎԱՐԴՈՒՀԻ, ԵՂՈՒԱՐԴ (ձեռը գիրք մը կը բռնատէ եւ կը կարդայ)

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (հօրը կը մօտենայ որ արդէն մը վրայ հնկած է մտազբաղ) Եկեր ես, հայր իմ...այդ մրջմոլ թրջեր ես։

ԹՈՎ.ՄԱ. Ա՛յո, բաւական...քիչ մը առաջ տեղացող անձրեւին տակ կեցողն ինչ պիտի ըլլայ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց ինչ հարկ կար անձրեւին տակ կենալու։

ԹՈՎ.ՄԱ. Որովհետեւ մէկուն կապասէի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ո՞ր անսիրտն այդպէս անձրեւին տակ սպասցնել տուաւ քեզ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Իմ ըսածս մարդ չէ, հոգի չունի, այլ հոգի կուտայ, անունն է հաց...վաղուան բաժին ինկած հացերնիս չկրցի բերել։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Հոգ մի ըներ, հայր իմ, անշուշտ կուտայ...

ԹՈՎ.ՄԱ. (ընդմիջելով) Ո՛վ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Աստուած։

ԹՈՎ.ՄԱ. (ակռաները կրճտելով) Աստուա՜ծ...(հանդարտութեամբ) Ա՛յո. Աստուած...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Կրակարանիս ամպն է, եթէ ոչ հագուստներդ կը չորցընէինք։

ԹՈՎ.ՄԱ. Հոգ չէ, Վարդուհի...ես գոհ եմ որ փոթորիկն ժամանակ պատին տակ նստած տեսնս կայծակը չը զարկաւ դիս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ինչո՞ւ նստար պատին տակ, անոր համար թրջեր ես։

ԹՈՎՄԱ. Կը մուրայի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Աստուածդ իմ։

ԵՂՈՒԱՐԴ. Ի՞նչ կը լսեմ... (գիրքը գոցելով գրասեղանին վրայ կը նետէ եւ ետ կը մօտենայ)։

ԹՈՎՄԱ. Այո՛, կը մուրայի ... ոչ թէ լոկ այս գիշեր... այլ ամեն գիշեր՝ երբ մութը կոխելուն դուրս կելնէի. դուք չէիք մտածեր անգամ մը թէ մեր հայրը ինչպէս կը բերէ այս հացը եւ թէ ո՞վ կուտայ զայն։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Աստուածդ։

ԹՈՎՄԱ. (ակռաները կրճտելով) Աստուածդ... (հանդարտութեամբ) Այո՛, Աստուածդ ... եւ ինչպէս չը մուրայի մինչդեռ անակնկալ դիպուածով մը պարտուց ահագին դումարով անակացած՝ Ռուսլայէն հոս փախչելու ստիպուեցայ՝ գրպանս մէկ քանի մանէթ միայն ունենալով. արհեստի մը տեղեակ չըլլալով չէի կրնար օրապահիկս ճարել հոս, վասն զի չէի կրնար մէկուն քով ծառայութեան մտնել կամ պարապորդ եւ անարհեստ մարդոյ մը բաժին ինկած նուաստ աշխատութեան մը պարապիլ, վասն զի երբեմն Մուրատօֆ մ'էի. քանի որ դու կար կարելու վարժ չէիր եւ եղուարդ միշտ գրելու զբաղած էր, քանի որ թշուառութիւնն ու անօթութիւնը մեզ կսպառնար՝ ինչ կրնայի ընել... մտքս դրի մուրացկան մ'ըլլալ, վերարկուովս երեսս ծածկած՝ իրիկուններըմութ տեղեր ափս բանալ այնպիսի մարդոց՝ որոց եթէ ոնուներս տայի, ըսէի թէ ես Մուրատօֆն եմ, ապշած ու զարհուրած ետ ետ կը քաշուէին առանց դրամ մը

տալու՝ որուն կարօտ էի ... լռեցի միշտ, դէմքս ծածկեցի եւ ձեզ բան մը չը յայտնեցի՝ մտածելով որ դուք մուրացուած հաց է ըսելով չէիք ուտեր, բայց հիմա ամեն բան կը յայտնեմ, վասն զի ալ չի պիտի մուրամ... (փոփոխակի աւելոց երեսը կրնայի) բայց երկուքդ եւ ոչ մէկը չըսեր թէ ինչ պիտի ընէք, ինչպէս հաց պիտի գտնենք։

ԵՂՈՒԱՐԴ. Մենք անօթի չենք, հայր իմ։

ԹԵՎՄԱ. Հիմա... բայց վաղը։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Աստուած կուտայ։

ԹՈՎՄԱ. (ակռաները կրճտելով) Աստուածդ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ինչո՞ւ կը յանդգնիս, հայր իմ։

ԹՈՎՄԱ. Եղուարդ, Մուրատօֆի տպարանը կը վայելէր կարդալ, գրել, նուագել եւ զբօսնալ... բայց Թովմայի հիւղը տունը չընդունէր, եթէ չես ուզեր իւղոտ օձիքով, մսաշած ու պատռած հագուստ հագնիլ, ոսկեզօծ թշուառ մը, ինծի պէս մուրացկան մ'ըլլալ՝ սա տարբերութեամբ որ՝ եթէ ես պղնձէ թաս մը ունիմ դու քնար մը տիրոջ ունենաս... վերջապէս եթէ չես ուզեր բացարձակ մուրացկան մը ըլլալ, կրակը նետէ այդ մրոտած թուղթերը որոց վրայ ընդունայն քիրտ եւ լոյս կը թափես... տաղերգութեանց մէջ սիրուհեդդ առջեւ խօստումնաններ, անձնուիրացութիւններ կը չարես, բայց երբ ամուսին ըլլաս՝ չոր հաց անգամ չես կրնար տանիլ անոր... հրաժարէ այդ քաղցր բայց խաբուսիկ երեւակայութիւններէն եւ երազներէն, հրաժարէ այդ թովիչ փառքէն, ջախջախէ այդ մուրացկանութեան նպաստող քնարը։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Բայց օր մը անշուշտ անոր յարդը կը ճանչցուի։

ԹՈՎ.ՄԱ. Այո՛, դուցէ անունդ ոսկեզօծ պիտի յիշատակուի խեղճ եւ անշուք մեռնելէ վերջը, յօրանջող քահանաներ գերեզմաննոցին ճամբուն վրայ գտնուած փոսի մը մէջ քեզ նետելէ ետքը, երեսկոս ու դժգոհ մեռելաթաղներ քանի մը թի յուրտ հող վրադ թափելէ եւ ատրիններ գերեզմանիդ հոգեհոյտը հարթ ու անյայտ ընելէ վերջը. մնդրն է ապրողը՝ թէ փտած ոսկորը, սիրտն է զգացողը՝ թէ գերեզմանը... կը հասկնամ... դնա գործատար եղիր, արհեստաւոր, սպասաւոր եղիր, բայց երբէք մի փափաքիր Հայ մտաւորական ըլլալու։ Ահա իմաց կուտամ քեզ. վաղուընէ դնա ստակ վաստկելու գործ գտիր, եւ եթէ իրիկունը ձեռքդ հաց մը եւ ծամ մը չը տեսնեմ, տունս չի պիտի ընդունիմ քեզ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Բայց Վարդուհի մինակ կը մնայ հոս։

ԹՈՎ.ՄԱ. Ես հոս եմ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ահ, հայր իմ, նա ոչ գոք կը ճանչէ հոս եւ ոչ ալ արհեստի մը տեղեակ է, ինչպէ՞ս կըրնայ գործ գտնել եւ ստակ շահիլ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Թող հարուստին մէկուն աղերսագիր մը տայ եւ անոր քով ծառայութեան մտնէ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Այսպիսի ուսուցիչական եւ հանճարեղ պատանի մը ծառայ կամ սպասաւոր ըլլա՞յ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Եթէ չուզեր վերջը մուրացկան մ'ըլլալ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց, հայր իմ, ես կար կարել կսկսիմ եւ եգուարդի տեղ ստակ կը շահիմ, ասով կրնանք ապրիլ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Խեղճ աղջիկ, կը կարծես որ առով կըրնանք ապրիլ... քիչ մ'առաջ մեր տունտէրը՝ Սալոմօն օձիքս բռնեց եւ ըսաւ որ եթէ քանի մ'օրէն չը վճարեմ 4 ամսուան վարձքը, կարասիներս փողոցը պիտի նետէ եւ ոստիկանութեան պիտի մատնէ զիս. մտածեցէք որ եթէ ոստիկանութեան յանձնուիմ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. (սարսափած) Աստուածմ իմ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Հայր իմ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Հիմա որ ամէն բան յայտնեցի ձեզի, ինչ որ կուզէք ըրէք (մտայոյզ արտի մը վրայ կիյնայ)։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եգուարդ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Վարդուհի՛ (կը գրկուին)։

(վարագոյրը կիյնայ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

Տեսարանն է թատերաբեմ.— Թատրոնի սպասասլոր մը թատերարեմը կ'ամլէ.— Տեսարանին խորը ձեւացեալ դուռներ, պատուհաններ, արձաններ եւլն.

ՏԵՍԻԼ Ա.

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ, (*յետոյ*) Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. (*ցրտին դողալով, ձեռքերը եւ ոտքերը շփելով կը մտնէ*)

Գէշ ատեն, տը տը տը.
Անշահ բան, տը տը տը.
Գէշ ատեն
Իրաւ չատ
Անպիտան, ելը:

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. (*մտնելով՝ նոյնպէս*)

Դեռ մանուկ էի,
Ծնողքս ինձ ըսին, ելը.

(*ընկերը տեսնելով*) *Բարի լոյս, ժադ, ինչպէս երէկ գիշերուան փոթորկայոյզ անձրեւը խափանեց վիքթօր Հիւկոյի այն ընտիր խաղը:*

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. *Թշուառականն, կարծես թէ թատրո-*

նին ձեղունին մէջ ահագին եւ խոփած մուկերու երամ մը հեղեղի պէս կերթեւեկէր։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. (խնդալով) Հապա հանդիսատեսներու աղմուկը։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ա՛յ, փոթորիկը բռնեց անոր տեղը... ամայի նատարաններէն եւ օթեակներէն ըսել կուգես... եթէ դերասաններու թափփուքներ, թատրոնի սպասաւորներ, ազատ մուտք ունեցող քանի մը պարոններ ատիս անդին կծկած չըլլային սատրինկի քարերու պէս, թատերասրահը մարդու չուք անգամ չի պիտի տեսնուէր... մուկայ ըսելու որ վերնատունը քանի մը տալոզ պարոններ կը գտնուէին։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Հապա անցեալ շաբաթ դիշերուան ներկայացո՞մը, քանի որ երկինքը պայծառ էր եւ խաղն ալ փառաւոր ազգային ողբերգութիւն մը։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Գուցէ թատերազրի ցրուիչը չտասի գալով ազդերուն տպեալ երեսը փակցուցած է։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Բայց ազդ մ'ալ Մ՛ ըսդրին դրկուեցաւ։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ա՛հ, դրաշարատեսը չարուած թատերազդը անուշադրութեամբ տեղաւորած վիշապին, վասն զի իրեն ձրի մատաք չկար՝ մսած մսաներէն սահելով գետինը ինկեր եւ ցրուեր է... գրաշարատեսը փոյթ չէ ըրեր զանոնք նորէն ժողվելու, եւ անոր տեղ պարապատ ազդ մը տեղաւորեր է։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Կատակը մէկդի, ես այնպէս կը կարծեմ թէ հասարակութիւնը ճանճրացած է դերասաններուն կոկորդը պատռտող եւ թատերատեսներու գլուխը ուռեցնող ազգային դիւցազներգական խաղերէն,

եւ եթէ ընտանեկան անցքերու վրայ յօրինուած ժամանակակից թատերախաղներ ներկայացուին, յուսամ թէ ժողովուրդը շատ կախորժի անոնցմէ եւ իր քաջալերութիւնը չի պահեր։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. եթէ բերանփոխ ըլլայ, գէշ չըլլար ըսել կուգես։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ոչ, իմ կարծիքս այն է որ ներկայացումները գրեթէ բոլորովին ժամանակակից թատերախաղեր ըլլալու են, վասն զի հայ հասարակութիւնը հիմա ասկիսը չէ, արթնցաւ... եւ այն զառանցական խաղերով գոհ չըլլար՝ որոնց խմաւոր մեր արդի կացութեան հետ կապակցութիւն չունի գրեթէ։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ա՛յո՛, այն խաղերուն նորութիւնը անցաւ։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Նաեւ այն դիւցազնական խաղերուն բոլորն ալ վիակերպ են գրեթէ, որով ժողովուրդը կը ճանճրացնեն հարկաւ. ասով ըսել չեմ ուզեր թէ այն խաղերը բոլորովին չը ներկայացուին, այլ ըսել կուզեմ թէ ժամանակակից խաղերն անհնգամ նախամեծար համարուին, քանի որ ունկնդիր թատերատեսն ալ վերջիններէն աւելի բան մը կզպայ կամ կը չահի, վասն զի ինքն ալ տեսարանին վրայ եղնող անձի մը համապատկերը կը գտնէ իր վրայ, եւ հեղինակին ճաշակին կամ հմտութեանը շնորհիւ քիչ կամ շատ օգուտ կը քաղէ անկէ։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Մանաւանդ արդի կատակերգութիւնները։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Թատերգութիւն կամ կատակերգութիւն, երկուքն ալ եթէ ժամանակակից անցքե-

րու վրայ յօրինուին, ժողովուրդին համար չատ օգ-
տաւետ են. ժողովուրդին օգտակար եղածը թատ-
րոնին ալ ըսել է, վասն զի զիրար կը սնուցա-
նեն։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Կեցցես, Ժան, լրագրի մը խմբագրի
պէս դատողութիւն ունիս։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Բայց վերջապէս ըսածներս իրաւա-
ցի չե՞ն,

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Օ՛հ, իմ նպատակս անձրեւուտ, ճիւ-
նոտ եւ ցուրտ գիշերուան վրայ կերդնում որ բոլոր
ըսածներդ իրաւացի են։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Պէտք է որ մենք հասարակութենէ
քաղուած այս դիտողութիւնները մեր անօրէնին հա-
ղորդենք, որպէս զի ժողովուրդին ճաշակին համե-
մատ վարուելով ոչ իրեն վնաս ըլլայ եւ ոչ ալ մեզ...
եւ, ազգային խաղի մը ներկայացման դիշերը դեր
չունենալով դահնասարահը կը պտնուէի. վարագոյրը
գոցուած առեն առջեւի նստարանին վրայ դանուող
ուսումնական եւ յարդի երեւոյթ ունեցող երկու
պարոններու խօսակցութենէն քաղեցի այս դիտո-
ղութեանս աղբիւրը եւ ետքը մտածեցի որ չատ ի-
րաւունք ունէին. իրենց քննադատութիւնը հեղինա-
կին գլխին եւ հանճարին վրայ չէր, այլ ցաւ կը յայտ-
նէին թէ թատերագիրը ընդհանրապէս անօգուտ
նիւթերու վրայ կը յոդնէին եւ թէ դերասանական
արուեստն առանկով չէր զարգանար։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Այդ մարդիկը չատ լաւ դիտողու-
թիւն ըրեր են։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Վասն զի այն խաղերուն մէջ ունա-

կութիւն կամ արհեստ ալ չը մտներ որ դերասանը
կարենայ փայլեցնել իր հանճարը։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆԵՔ և ՉԻՉԻԼ (*խիստ վերջը ապաւորի մը*)

ՉԻՉԻԼ. Բարի լոյս ձեզ, Ժան, Ժաք։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Բարի լոյս, Ռուսօ։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. (*խնդալով*) Հա, հա, հա. չատ խեղ-
կատակ ես, Ժաք։

ՉԻՉԻԼ. Ինչո՞ւ խնդացիր, Ժան, ի՞նչ ըսել է Ռուսօ։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ժան Ժաք Ռուսօ դաղիացի փիլիսո-
փայի մ'անունն է, մեր Ժաքը անոր փիլիսոփայու-
թիւնը չատ կարդացած ըլլալուն եւ իր բերանն ալ
միչտ Ժան Ժաք Ռուսօ յիշելուն համար՝ երբ դու
մեր անունը տալով Ժան, Ժաք ըսիր ինքն ալ բե-
րանը վարժուած ըլլալով պակասը լեցնելու համար
Ռուսօ դոչեց քեզ, բայց միտքը ուրիչ բան էր. Ռու-
սօ չիկահեր ըսել է եւ այս անունը քեզ տալով կա-
տակասուն նախատինքով մը ազգութիւն մը քեզ
յատկացնել էր միտքը, թեպետ եւ մազերդ մետաք-
սի պէս փայլուն ու սեւ են, օրիորդ Չիչիլ։

ՉԻՉԻԼ. (*գլուխը երերցնելով*) Խեղկատակ պարոնս։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Բայց դուն ալ գինքը Մոլիէր կոչէ
իր գեղեցիկ կատակարանութեանը համար որ չատ
կը վայլէ։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ա՛հ, փառք մ՛է ինձ այդ, որովհետեւ Մօլիէր Գաղիացւոց առաջին կատակերգակ բանաստեղծն է։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Եթէ բառարանը նայիս, Մօլիէր ցեխի ալ նշանակութիւն ունի։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Վա՛յ... այդ չէի գիտեր։

ԶԻԶԻԼ. (*խնդալով*) Շնորհակալ եմ քու ազնիւ կատակաբանութենդ, պարոն Մօլիէր։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. (*խոնարհութեամբ*) Ներում կը խընդրեմ ուրեմն... Ժան՝ որ ողբերգակ դերասան մը ճանչցուած է, ինձնէ աւելի լաւ կապեց այս կատակը. Ներում կը խնդրեմ, օրիորդ Զիչիլ... յաղթուեցայ...

ԶԻԶԻԼ. (*գոռոզութեամբ*) Կը ներեմ, պարոն Ժաք։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. (*ձեռքերը շփելով*) Բայց բաւական ցուրտ կրնէ օդը։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ձմեռը կանուխ արթնցաւ, ձեռքերնիս ծակ գրպաններս խոթելու ստիպուելով՝ հազար ու մէկ դառն մտածումներ միտց մէջ դիզելու համար... բայց կեցցէն, կատակաբանութիւնները...

ԶԻԶԻԼ. Իրաւունք ունիս, Ժաք. (*սոյն միջոցին սպասաւոր մը խորհ կանցնի վառարան մը ձեռք*)։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. (*զայն տեսնելով*) Օհօ՛, Միքէ, ուր կը տանիս այդ վառարանը։

ՍՊԱՍԱՒՈՐ. Պարոն տնօրէնին սենեակը։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Մեզի տուր. (*կուգ տանել*)։

ՍՊԱՍԱՒՈՐ. Բայց պարոն...

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Տուր կըսեմ. (*կտանի*) ուրիշ վառարան մը տար իրեն. (*սպասաւորը շիտակ կը մեկնի*) Պարոն տնօրէնը չատ գոհ կըլլայ եթէ առանց վառարանի սենեակին մէջ ինքը մնի եւ մենք վառարանով մը ձայներնիս կարենք, քանի մեր առևտուրս ինացած ամսականները պահանջելու համար գլուխնին ուտեցնենք. (*վառարանը կը քերէ որուն բոլորտիքը շարունակով երեսը կը տաքնայ*)։

ԶԻԶԻԼ. Այդ մասին իրաւունք չ՛ունիս պարոն տնօրէնին դէմ բողոքելու, վասն զի, թատրոնն արդէն հասոյթ չունի դեռ։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Բարեսիրտ Զիչիլ իրաւունք ունի։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Եւ միթէ ես իրեն դէմ բողոքած ունիմ... կատակ մ՛էր ըրածս։

Ա. ԴՐԱՍԱՆ. Ահա լաւ վառարան մը։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Փափուկ ձեռքերդ կապուտցեր են ցրտէն. տաքցուր, օրիորդ Զիչիլ։

ԶԻԶԻԼ. Իրաւունք ունիս... չատ մեր եմ։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Մեր քնասէր ընկերները դեռ ցուրտ անկողիններու մէջ կը խոհան։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ապքաո եւ որբ ըլլալն այսպէս է ահա, օրիորդ Զիչիլ։

ԶԻԶԻԼ. (*տիրելով եւ հառաչելով*) Կալաչեմ, պարոն Ժան, անցեալն վարագոյրը մի քաշեր։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Եթէ այնպէս է, ներէ ուրեմն, բարեսիրտ Զիչիլ։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՑՆԵՔ և ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. (*անուրջ stեsր մը մտնելով*) Բարի լոյս ձեզ...այսօր չատ ցուրտ կընէ (*վառարանին կը տաfliայ*)։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. (*ժամացոյցը նայելով*) Ժամը հինգ եօթն է։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Եւ դեռ մէկը չիկայ թատերաբեմին վրայ։

ՋԻՋԻԼ. Այսօր փորձ չունինք։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Քանի մը դերասաններ ստիպողական գործերու համար հրաման առին, ուստի այսօր չիպտիի կրնանք փորձ ընել։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ուրեմն հոս մնալու կարելու տեղ մեր սենեակը քաշուինք որ բաւական կոհիկ է եւ այս վառարանով կրնանք տաքնալ։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Այ՛, աղէկ ըսիր... (*Վահագնեանի դուք ալ կուգաք*։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Ո՛չ, ես սա խաղը պիտի կարդամ։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Նո՛ր հեղինակութիւն մ՛է։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Այ՛։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ազգայի՛ն։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Այ՛։

ՋԻՋԻԼ. Ողբերգութի՛ւն։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Անշուշտ։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ե՞րբ պիտի ներկայացուի։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Գուցէ երկու շաբաթէն։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Երթանք։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Այ՛, (*երթալու կըլլան*)։

ՋԻՋԻԼ. Վառարանը։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ա՛, քիչ մնաց որ կը մոռնայի (*վառարանը կառնեն, երեքը կը մեկնին*)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ և ԵԴՈՒԱՐԴ

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. (*Եդուարդի որ գուլիսի մէջ կերեւի*) Ո՞վ կուզես պարոն։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ներեցէք, պարոն, արդեօք կրնա՞մ տեսնել պարոն տնօրէնը։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Ի՞նչ պիտի ընես։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Առանձին խօսիլ կուզէի իրեն հետ։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Այդ սանդուղքէն վեր ել եւ առաջին սենեակը նայէ...բայց կեցիր, ինքն ալ ահա կուգայ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Շնորհակալ եմ, պարոն։

ՏԵՍԻԼ Ե·

ՊՕՂԵԱՆՑ, ԵԴՈՒԱՐԴ, ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ (*որ արուոի մը վրայ նստած ձեռքի տետրը կարդալու կ'զբաղի*)

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Պարոն տնօրէն, պատիւ ունիմ ձեզ ներկայանալու ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Կրնաս խօսիլ ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Արդեօք կարելի՞ է որ վիս ձեր խմբին մէջ ընդունելու բարութիւնը չնորհէք ինձ ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Դերասա՞ն ըլլալ կուզես ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Այ՛ն, պարոն ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Անշուշտ դերասանի մը հարկաւոր եղած ընդունակութիւնն ու միջոցը ունիս ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Ըստ բաւականին, պարոն ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Կրնա՞ս խօսք տալ ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Եթէ կը հաճիք, փորձեցէք, պարոն ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Շատ լաւ ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Ընդունելու համար պայման մ'ունի՞ք առաջարկելիք ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Սա կայ որ, նորեկ դերասանի մը 40 ֆրանքէն աւելի ամսական չեմ կրնար վճարել ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Շատ մեծ բարերարութիւն մ'է ըրածնիդ, պարոն ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Ուրեմն կ'ընդունիս այս պայմանը ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Եւ չնորհակալութեամբ, պարոն ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Ուստի ես ալ այս պայմանաւ խումբին*

մէջ իբրեւ դերասան կ'ընդունիմ քեզ այսօրուընէ ... յուսամ թէ գոհ ես ։

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Ոչ թէ գոհ, այլ երջանիկ, պարոն ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Արդ՝ այսօրուընէ դերասանաց յատկացեալ սենեակներէն մէկը կրնաս բնակիլ քու բոլոր պիտոյքդ հոդալով ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Շնորհակալ եմ, պարոն ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Անշուշտ որ եւ է անտեղութիւն մը չեմ տեսներ մինչեւ վերջը ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Կը յուսամ, պարոն, եւ կը փափաքիմ որ այդպէս ըլլայ ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Ուրեմն, այսպէս ...*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Պարո՞ն ...*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Եթէ խօսելիք մ'ունիս, դուրսէ ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *(գրպանեն տետր մը հանելով) Արդեօք կրնա՞մ ձեզ ներկայացնել ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Ի՞նչ է այդ ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Ռուսերէնէ թարգմանուած թատերախաղ մը ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Տեսնեմ... (կառնէ եւ կը զննէ) ընա՛ր խաղ է ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Եթէ կարդալու հաճիք, պիտի տեսնէք։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Աղէկ ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Պէտք ունի՞ք։*

ՊՕՂԵԱՆՑ *Ի՞նչ կը պահանջես ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Հինգ ֆրանք ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Հինգ ֆրա՞նք ... չատ լաւ ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ· *Պարո՞ն ...*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Սա՛կը կուզես ։*

ԵԴՈՒԱՐԴ. Շատ բարեսիրտ էք, պարոն։

ՊՕՂԵԱՆՑ. (Վահագնեանի մօտենալով որ միշտ կը կարդայ) Ի՞նչ է կարդացածնիդ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Անցեալ օր կարդալու համար ինձ տուած ազգային խաղերնիդ է։

ՊՕՂԵԱՆՑ. Ի՞նչպէս է։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Բանաստեղծութիւն։

ՊՕՂԵԱՆՑ. Եթէ կուզէք, սենեակս երթանք եւ միասեղ կարդանք։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Շատ լաւ . . . (ցած առ Պօղեանց Եդուարդը ակնարկելով) Նորեկ դերասանն է։

ՊՕՂԵԱՆՑ. (ցած) Ա՛յ, ինչպէս կը գտնես։

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ. Շատ փափուկ . . . լաւ սիրահար կըլլայ . . . անդիի աչխարհ գայող մեր սիրահարին տեղը կը բռնէ եւ կամ գայն կը դերազանցէ։

ՊՕՂԵԱՆՑ. Ես ալ այնպէս կը յուսամ . . . (բարձր) երթանք ուրեմն։ (Եդուարդի) ինչպէս որ ըսի, պարոն։ (Եդուարդ գոհունակաւ եւ շնորհակալութեամբ շարժում մը կընէ)։

ՏԵՍԻԼ Ջ.

ԵԴՈՒԱՐԴ (մինակ)

Հինգ Ֆրանք . . . որչափ հարուստ եմ . . . սիրոյ երթամ Վարդուհիս տեսնելու . . . բայց դուռը, անգութ հայր, բայց դուռը ձեռքի հինգ Ֆրանքիս. ես որ

Վարդուհիս տեսնելու համար արիւնս անգամ կուտամ, դուռ ստակ կուզես . . . սիրոյ մուտք . . . բայց ոչ, ղբեղ նախատելու իրաւունք չունիմ, վասն զի քու մուրացած հացդ կերայ . . . բայց անօթի կը մնայի եթէ Վարդուհի քովս ըլլար, իր չունչը ինծի կեանք կուտար . . . ա՛, եթէ հոս եկած չըլլայի, այս դիշեր առանց ստակի եւ անօթի փողոցին սալայատակին վրայ պիտի պառկէի, եթէ ստուերս տեսնէին՝ դինով եւ եթէ դէմքս տեսնէին արիկայ մը պիտի կարծէին եւ բանտ պիտի տանէին զիս . . . աղքատութիւն, ո՛վ կը ղրկէ ղբեղ, ես չեմ կարծեր որ երկնից հեղինակութիւնն ես, այլ դժոխոց մէկ կատակը . . . ահ, սոսկալի է աղքատ ըլլալ եւ սիրել, երբ սիրուհիդ՝ զոր քու չունչովդ կուզես պատսպարել, մերկ է եւ անօթի . . . բայց ես հինգ Ֆրանք ունիմ, Վարդուհիս քիչ մը հաց եւ բուրին մը կառնեմ եւ վաղը երկու երեք ժամ թեւ թեւի կը չրջագայինք մեր տնակին ձորը . . . առաջնորդ Թոչակովս ալ մեր տնակին 40 Ֆրանք պարտքը կուտամ . . . երջանիկ կըլլանք . . . բայց դուռը, հայր, հինգ Ֆրանք ունիմ . . . հինգ Ֆրանք . . . (կը մեկնի . — պատկերը կը փոխուի։)

ՊԱՏԿԵՐ Ա.

Թովմայի տնակը. պատուհանը արեւուն մարը մտնելին կը ցոլայ։

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԹՈՎՄԱ և ՎԱՐԴՈՒՀԻ

ԹՈՎՄԱ. Ահա արեւը մարը կը մտնէ...կուզես որ վաղը անօթութենէ ընկճեալ եւ կթոտ՝ ի զուր իր ճառագայթներուն կծկինք քիչ մը կեանք եւ հոգի առնելու համար...կուզես որ վաղ իրիկուան մարը մտնող արեւին հետ մենք ալ անօթութենէ մբինք...Վարդուհի, մենք արդէն այս տնակին մէջ աղքատութեան մէջ, անօթութեան մէջ անպատիւ ենք...Ատոնց չը կամիր որ անձնասպան ըլլանք, բայց մինչդեռ ես մուրացկանութիւնը կատեմ եւ դու ալ մուրացուած հաց չես ուտեր...հաց չունինք...ի՞նչ ընենք...Վարդուհի, հարուստ ըլլանք եւ վրէժ առնենք։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ուսկի՞ց։

ԹՈՎՄԱ. Չեմ գիտեր...բայց կզգամ որ սիրտս աւետարանի հնոցի պէս կը բռնկի...վրէժ առնել կուզեմ, այլ չեմ գիտեր ո՛ւսկից...երբ Հուսկոյ աղաղանքս կը յիշեմ ուր ինչուան առաւօտ ջահերը կը վառէին, ուր մինչեւ առաւօտ ծխծաղները արձա-

գանգ կուտային, երբ հոն բազմախօրտիկ սեղանս տեսնելով միայն կը յագենայի եւ երբ հոս ցամաք հացի անյագ քաղցը կզգամ, երբ կը մտածեմ թէ բոլոր անցեալին վտանգները կիս լքին եւ ատուերի պէս անցան, անօթութենէ աւելի հարստութեան ծարաւ մը կզգամ, ահ մեռնիլ բայց հարուստ մեռնիլ կուզեմ...այո, Թովմայի գծուծ անունը կուզեմ թօթուել եւ գմուրատօֆի վերականգնել...կուզեմ որ մուրացկանի աղջիկ չը կոչուիս դու, այլ Մուրատօֆի աղջիկը...Վարդուհի, հարստութիւնն ամօթապարտ կարմրութիւնը կը ծածկէ, իսկ աղքատութիւնն ամբիծ ճակատը կը նսեմացնէ...Վարդուհի, հարուստ ըլլանք։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Հապա խեղճ եղուարդը որ վանտեցիր։

ԹՈՎՄԱ. Աղէկ ըսիր, այն ալ անշուշտ քովերնիս կառնենք եւ երջանիկ կըլլանք։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց կը վախնամ ես անկէ։

ԹՈՎՄԱ. Ինչո՞ւ կը դեղնիս...կը սիրե՞ս դինքը։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Անկէ կը վախնամ միայն։

ԹՈՎՄԱ. Բայց այդ գաղտնիք մը պիտի ըլլայ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ո՛հ, ոչ, կը վախնամ...

ԹՈՎՄԱ. Ուրեմն...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Չեմ կրնար։

ԹՈՎՄԱ. Բայց մտածէ...անօթութիւնը։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Կը համբերեմ...

ԹՈՎՄԱ. Իսկ ես չեմ կրնար համբերել...արիւնս ցամքելով անօթի մեռնելու տեղ արիւն թափելով կուզեմ մեռնիլ...(յուսահատութեամբ քանի մը կը վիճտի)։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*հայրը բռնելով*) Հայր իմ... ինչ կը-նես...

ԹՈՎՄԱ. Թող գիս... անօթի մեռնիմ... միթէ ես մանուկ եմ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. կեցիր, հայր իմ... ալ քուկդ եմ... (*Թովմա կը ցնցուի*) Քու ազգիկդ եմ, ինչ որ կուզես այն ըրէ, միայն թէ դուն մի մեռնիր... միայն թէ մի լքաներ յետոյ անպատիւ ազգիկդ։ դարձեալ քու անմեղ ազգականդ պէս նայէ ինծի։

ԹՈՎՄԱ. (*փղձկելով*) Վարդուհի ... (*արցունքը կընդունիջէ գինքը*)։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եթէ մայրս կենդանի ըլլար, գիս կը պաշտպաներ։

ԹՈՎՄԱ. Վարդուհի, զարկ գիս եւ այդպէս միխոսիր։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ներէ, հայր իմ... եթէ փոքր ինչ վախկոտ եմ։

ԹՈՎՄԱ. Վարդուհի, եթէ այսպէս պիտի մեղադրէիր գիս, ինչո՞ւ քիչ մ'առաջ Թող չը տուիր որ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ոչ, հայր իմ, ներուին կը խնդրեմ... հանդարտէ։

ԹՈՎՄԱ. Ազգիկս, չես գիտեր թէ անօթութիւնը սրչափ սոսկալի է...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Գիտեմ, հայր իմ... (*հառաչելով*) եղուարդ...

ԹՈՎՄԱ. Այդ անունը մի տար։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ինչո՞ւ, հայր իմ։

ԹՈՎՄԱ. Վասն զի քաջութիւնդ կը նուաղի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ընդհակառակը, հայր իմ, հիմա կզգամ

որ գինքը պիտի ազատեմ փոզսցներու մէջ անպաշտպան, հիւանդ եւ անօթի մեռնելէ... արդեօք խեղճ Ռաֆայէլս ինչ կընէ այս վայրկենիս...

ԹՈՎՄԱ. Կաղաչեմ, Վարդուհի, փարատէ այդ մըտածմունքը, վասն զի դուն լալով սիրտս թունդ կը հանես ... գիտեմ՝ անկրաւութիւն ըրի եղուարդը ճամբելով, բայց ինչ կրնայի ընել երբ ոսոխականութեան պիտի մատնուէի։ Թէ իր եւ թէ քու վիճակդ գէշ պիտի ըլլար։ մտածեցի որ օր յառաջ գործ մը գտնելով կրնար գալ եւ գինքը խնամել, բայց հիմա որ հարուստ պիտի ըլլանք...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*ընդմիջելով*) Կը հաւկնամ, հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Վարդուհի, չատ պիտի աուեն գիս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ընդհակառակը գոհ պիտի ըլլամ... վասն զի դուն եւ եղուարդ անօթութենէ եւ աղքատութենէ պիտի ազատիք...

ԹՈՎՄԱ. Մանաւանդ մուրալէ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Տես, հայր իմ, ալ գոհ եմ եւ կը ժըպտիմ... (*կը ջանայ ժպտիլ*)։

ԹՈՎՄԱ. Վարդուհի... ազգիկս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*կարմրելով, աչերը խոնարհելով եւ գրեթէ բոթովելով*) Հայր իմ, արդեօք այն մարդը ե-բիւասաթդ է։

ԹՈՎՄԱ. Ինչո՞ւ կը հարցնես։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ա՛հ, չըլլայ որ անհաճոյ դէմք մ' ունենայ, կը վախնամ, կը սոսկամ որ քաջութիւնս կը պակսի... գիտես որ վախկոտ եմ։

ԹՈՎՄԱ. (*յուսահատութեամբ*) Ա՛հ... սոսկալի բան է այս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Մի բարկանար, հայր իմ, սիրտս ամուր կը բռնեմ...ալ ամեն բանի պատրաստ եմ... եթէ ճիւաղ մ'ալ ըլլայ, պիտի գրկեմ, որպէս զի դուք երջանիկ ըլլաք...գո՞հ ես, հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Վարդուհի, ալ բաւական է... ինձ մի հարցներ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Կուզե՞ս որ սենեակս քաշուիմ։

ԹՈՎՄԱ. Դու գիտես։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Դուռ հոս պիտի ըլլաս, այնպէս չէ՞։

ԹՈՎՄԱ. Այո՛։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Կաղաչեմ, եթէ եղուարդ առանց հացի գայ այս իրիկուն, մի վռնտեր։

ԹՈՎՄԱ. Անտարակոյս...(մեկուսի) բայց եթէ Նահապետօֆ հո՛ն ըլլայ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Սենեակս կերթամ, հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Բայց մի՛թէ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Դեռ ըսելիք մ'ունի՞ս, հայր իմ։

ԹՈՎՄԱ. Արդեօք առանձին լալու համա՞ր սենեակդ քաշուիլ կուզես։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ո՛չ, հայր իմ... այլ կը խոստովանիմ որ միայն ըլլալ կուզեմ... դու անլոյթ եղիր.. (մեկուսի) ո՛վ պիտի օգնէ ինձի, հրեշտա՛կը թէ սատանան։ (Վարդուհի կը մեկնի. Թովմա աթոռի մը վրայ կիյնայ մտազբաղ)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԹՈՎՄԱ և ՄԱԿԱՐ

ՄԱԿԱՐ. (ձեռքը մախաղ մը մեկնելով, մեկուսի) Խիստ լաւ խելք մը մտածեցի. 50 հատ հրաչագործ ոսկի այս մարդուն յանձնելու տեղ՝ տիրոջս սընտուկին տակ միացած ննջգեալ դրամներէ 50 ոսկի գտայ եւ պիտի տամ...(մախաղը կը բանայ եւ իրասակ մը կը հանէ) Ա՛հա ննջգեալ ոսկիները որ զուտ եւ բուն ոսկի ըլլալու համար կեղծ ըլլալէն ուրիշ պակասութիւն չունին...խելք մարդը քար պիտի կտրի՝ երբ ննջգեալ ըլլալն իմանայ. աստիճանութեան ալ չի պիտի կրնայ բողոքել, վասն զի աստիճանութիւնը անշուշտ պիտի հարցնէ թէ այն կեղծ դրամներուն փոխարէն ինչ տուած է. պատասխանը ամօթահարութիւն է...եւ այս մարդն ալ չատ խըղճահար ըլլալէն զատ՝ միանգամայն վախ մ'ալ կունենայ որ դրամանենգ չ'ամբաստանուի...եթէ գայ բողոքելու տիրոջս, այն ատեն բան մը կընենք... (Թովմայի մօտենալով եւ աւետ ուսին զարնելով) պարո՛ն Թովմա։

ԹՈՎՄԱ. (շփոթած ոտք եւնելով) Դուք հո՛ս, պարո՛ն...

ՄԱԿԱՐ. Տէրս հո՛ս է...պատրա՛ստ եմ։

ԹՈՎՄԱ. Իմացուցէք իրեն որ կրնայ ներս մտնել... (Նահապետօֆ ներս կը մտնէ. մեկուսի) չեմ ճանչեր այս մարդը։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. *Ո՞ւր է ինքը։*

ԹՈՎՄԱ. *Հոս՝ իր սենեակն է, պարոն։*

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. *Կրնա՞մ տեսնել։*

ԹՈՎՄԱ. *Անտարակոյս, պարոն . . . (Նահապետօֆ կակնարակ Մակարի)։*

ՄԱԿԱՐ. *(Հաճը տալով)* 50 *ոսկի է, պարոն Թովմա . . .*

ԹՈՎՄԱ. *Շնորհակալ եմ։*

ՄԱԿԱՐ. *Տէր իմ . . (Նահապետօֆ երթալու հիւանդական նշան կրնէ Մակարի որ խոնարհելով կը մեկնի. Նահապետօֆ սենեակը կը մտնէ)։*

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԹՈՎՄԱ և ԵԴՈՒԱՐԴ

ԵԴՈՒԱՐԴ. *(Ներս մտնելով)* Հայր իմ . . .։

ԹՈՎՄԱ. *Դուն հոս . . .։*

ԵԴՈՒԱՐԴ. *Ներէ հայր իմ, եթէ համարձակեցայ ներս մտնելու, վասն զի 5 ֆրանք վատակեցայ . . . ահա, քեզի կը յանձնեմ . . .։*

ԹՈՎՄԱ. *Շատ ուշ հասար . . . վասն զի ես արդէն չատ ունիմ . . . (Հաճին տակին մէջ թորվելով) ոսկի են ատոնք, ոսկի՛։*

ԵԴՈՒԱՐԴ. *Ուրեմն հարուստ ենք . . . եւ ալ չի պիտի վռնտես զիս . . . Վարպետիդ քով պիտի կենամ ալ . . . բայց ո՞ւր է Վարպետին։*

ԹՈՎՄԱ. *Չես կրնար տեսնել զինքը։*

ԵԴՈՒԱՐԴ. *Ինչո՞ւ, հայր իմ, միթէ իր սենեակը չէ՞. (կուզէ երթալ)։*

ԹՈՎՄԱ. *(Առաջին առնելով)* Հոս չէ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. *Մի բարկանար, հայր իմ . . . կսպասեմ որ դայ . . . բայց միթէ իրաւունք չունի՞մ զինքը տեսնելու, ես՝ որ ամբողջ օր մը զինքը չը տեսած անցուցի եւ . . .*

ԹՈՎՄԱ. *Դարձեալ պէտք չէ որ տեսնես զինքը։*

ԵԴՈՒԱՐԴ. *Ինչ կըսես, հայր իմ . . . չեմ հասկնար . . . բայց . . .*

ԹՈՎՄԱ. *Եւ կը հրամայեմ որ հիմա դուրս ելլես։*

ԵԴՈՒԱՐԴ. *Ձիս կը վռնտես դարձեալ։*

ԹՈՎՄԱ. *Այնպէս պէտք է . . (բարկացած՝ հիւանդական նշան կրնէ . եդուարդ սարսափած կը մեկնի)։*

Վարագոյրը կիջնէ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

Թովմայի տնակին մէջ սենեակ մը։

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԹՈՎՄԱ (առանձին, որ յուսահատ եւ մտայոյզ ձեւս կը մտնէ)

Վատութիւն…սոսկալի վատութիւն…այն դրամները կեղծ են եղեր. ահ, չարաչար խաբեցին զիս…ինչպէս պիտի նայիմ աղջկանս երեսը…որ ձեռքս անբիծ ձակտին դրի, արդարացուցի զինքը, ներեցի իր անպատուութեանը, բայց չը մտածեցի որ իմ գլխուս վերեւ ալ ուրիշ ձեռք մը կայ, անողոք եւ արդար ձեռք մը՝ որ զիս անիծեց…աւա՛ղ, թեթեւ բեռ մ՚ունէի, մուրացկանի տոպրակ մը եւ տրտնջացի, իսկ հիմա սրտիս վրայ երկաթէ ձեռք մը կայ որ միշտ կը ճնշէ…աղջկանս անմեղ սրտին վրայ դերեզմանաքար մը թաւալեցի. աղջիկ մը վարդի պէս չուտ կը թառամի…մեռա՛ւ աղջիկս…եւ ես իրաւունք ալ չունիմ իր վրայ լալու, վասն զի դահիճը գլխատեալին վրայ չի լար…ահ, այս միայն կը պակսէր կարծ անեալ Մուրատոֆին…Հարուստ մարդիկ, ինչ կուզէք ազատներէն…անոնք ալ պատիւ ունին…ներեցէք միայն եթէ դրամէ կը չլանան, վասն զի աշխարհի վրայ կարօտ են եւ շատ անգամ անօթի…իսկ եթէ այն դրամն ալ կեղծ ըլլայ…սոսկալի բան է…սոսկալի…ինչպէս չընդունիմ երբ այն սպասաւորն ստանան բուսական հարստութիւն կը խոստանար ինձ, մինչդեռ ես մուրացկան՝ պարտապան՝ անօթի էի եւ կուզի վերականգնիլ…մեռնի՛…ա՛չ…վասն զի կուզէի վրէժ առնել աշխարհէն…բայց աշխարհ ինձմէ վրէժ առա՛ւ…ա՛հ, ինչ ընեմ…մատնեմ այն վաճառ…բայց ինչպէս…եթէ արդարութեան առնին դիմեմ, պիտի ըսեն թէ ինչ տուիր այս նենգեալ դրամներուն փոխարէն…ինչ պատասխան տամ…ինչ ընեմ…ոչինչ…թըշուառա՛ մ՚ըլլամ եւ անիծեմ… (սրտի մը վրայ կիյնայ յուսահատ)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԹՈՎՄԱ և ՍԱԼՕՄՕՆ

ՍԱԼՕՄՕՆ. Տեսնենք, եղբայր Թովմա, անշուտ մեր ստակները պատրաստեցիր, վասն զի Նահապետօֆի մատակարարին հոս գալը քեզի շատ նպաստաւոր կերեւէր, մանաւանդ որ ինքը հաստատեց թէ քանի մը օրէն պիտի տաս ստակս։

ԹՈՎՄԱ. Վաստ մ՚է այն մարդը։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ինչո՞ւ։

ԹՈՎՄԱ. Ա՛հա այսչափ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Կաղաչեմ, եղբայր Թովմա, այդպիսի

վարպետ ձեւերով մի ջանար օր օրի ձգելու պարտքըդ...հաւատա որ այս օրերս չատ պէտք ունիմ դրամի։

ԹՈՎՄԱ. Ես ալ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց դու բաւական ստակ առած ըլլալու ես։

ԹՈՎՄԱ. Ի՞նչ բանի համար։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ես գրեթէ բաւական կը դուշակեմ։

ԹՈՎՄԱ. Ի՞նչ է դուշակածդ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Աղջիկդ դեղեցիկ է։

ԹՈՎՄԱ. Ի՞նչ ըսել կուզես։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Նահապետօֆ զայն տեսած ըլլալու է։

ԹՈՎՄԱ. Ի՞նչ կրնայ ըլլալ ատկէ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Շատ բան կրնայ ըլլալ։

ԹՈՎՄԱ. Զգուշացէ՛ր...պարոն...եթէ մէկ մ՛ալ այդպիսի խօսք մը հանես բերնիդ, կը ջախջախեմ քեզ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Մի բարկանար, եղբայր Թովմա, իրաւունք ունիս... այդ իմ խառնուելիք գործս չէ, ես միայն ինձի տրուած ստակն առնելու պարտականեմ, ինձի չը վայլեր հասկնալ թէ այն ստակը ի՞նչպէս վաստկուած է։

ԹՈՎՄԱ. Հրեայ, ի՞նչ ըսի քեզի։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ա՛, իրաւունք ունիս...բայց դու ալ գործը մի երկարեր. ստակներս տուր որ բերանս գոցեմ գործիս երթամ...օն, տեսնեմ սա երկու ամբողջ ոսկին որ իմ բոլոր առնելիքս է...եթէ կուզես լաւ խելք մը բանեցնել քանի մը ամսուան վարձքն ալ կանխիկ տուր որ եւրքը չունեցած ժամանակդ դժուարութիւն չը կրես։

ԹՈՎՄԱ. (Մեկուսի) Ո՛չ...այս մարդը ինծի պէս տմարդ չէ եւ վերջը գէշ կըլլայ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Գեղի կըսեմ, եղբայր Թովմա...չես լսեր։

ԹՈՎՄԱ. Ի՞նչ կըսես։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Կըսեմ որ եթէ հիմա տաս, վերջը դժուարութիւն չըլլար։

ԹՈՎՄԱ. Ի՞նչ պիտի տամ,

ՍԱԼՕՄՕՆ. Եաքէն դալիք քանի մը ամսուան վարձքը (Թովմա դառնութեամբ կը ծիծաղի) ի՞նչ կը խընդաս...դէ՞շ խելք է այս...

ԹՈՎՄԱ. Պարոն, պարապ տեղը կը ցամքեցնես բերանդ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Եթէ չես ընդունիր իմ առաջարկութիւնըս որ չատ նպաստաւոր է քեզի, դու գիտես...առայժմ սա առնելիքս տուր որ երթամ...ժամանակը կանցնի...պիտի երթամ։

ԹՈՎՄԱ. Կրնաս երթալ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց կատակը մէկդի, եղբայր Թովմա։

ԹՈՎՄԱ. Կատակ...կատակին ալէկը ինծի ըրին։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց վերջապէ՞ս։

ԹՈՎՄԱ. Ի՞նչ ըսել կուզես։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Տէր Աստուած...քու ականջիդ թմբո՞ւկ զարնելու է որ խմանաս...քեզի ըսի թէ գործ ունիմ, օրը կը տաքանայ...։

ԹՈՎՄԱ. Ես ի՞նչ ընեմ...ուզած ես երթալու։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց պիս կը կատղեցնես։

ԹՈՎՄԱ. Որչափ որ կատղիս, ինծի չափ չես կրնար կատղիլ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Եւ այս կատակերգութեան վէրջը։

ԹՈՎՄԱ. Ողբերգութեան չը դառնալու համար կրնաս դուրս ելնել։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց ի՞նչ է քու փափդ։

ԹՈՎՄԱ. Ես ո՛չ միտք մ՚ունիմ եւ ոչ ալ դրամ մը։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Սուտ կը խօսիս, վասն զի աղէկ դիտեմ որ...

ԹՈՎՄԱ. (ընդվիզելով) Լռէ՛... չեմ կրնար մոխիկ ընել քեզ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց վերջապէս ի՞նչ պիտի ընենք քեզի հետ։

ԹՈՎՄԱ. Ինչ որ կուզես այն ըրէ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Կուզես որ ամեն տեղ տարածայնեմ աղջկանդ...

ԹՈՎՄԱ. (կոպիւներով վրան վազելով) Եթէ կուզես որ գլուխդ ջախջախեմ։

ՍԱԼՕՄՕՆ. (սարսափելով) Ա՛հ...օգնու...

ԹՈՎՄԱ. Լռէ՛։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ներէ, պարոն...

ԹՈՎՄԱ. Դուրս պիտի ելնե՞ս։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ա՛յո, պարոն...կելնեմ...

ԹՈՎՄԱ. Օ՛ն ուրեմն, կռնակդ տեսնեմ...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց ի՞նչ իրաւունք ունիս իմ տունէս վռնտելու զիս...

ԹՈՎՄԱ. (վրան յարձակելով) Դեռ կեցեր կը խօսիս...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Կերթայի պարոն...

ԹՈՎՄԱ. Գնա՛ ուրեմն...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Բայց մեծ անիրաւութիւն...

ԹՈՎՄԱ. Գէ՛ուշ Հրեայ... (վրան կը վազէ եւ Հրեային սարսափած կը փախչի) Աղջկանս սենեակը ոտքի ձայն մը կայ. ինքն է...արթնցեր է...ի՞նչպէս երեսը պիտի նայիմ եւ պատասխան պիտի տամ... բոլոր ջիղերովս կը ցնցուիմ...սիրտս կը նուաղի... ա՜հ, ո՛վ վեր պիտի վերցնէ ամօթէն աղջկանը առջեւ խոնարհած տարաբախտ հօր մը ճակատը...

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԹՈՎՄԱ ԵՒ ՎԱՐԴՈՒՀԻ

ԹՈՎՄԱ. (մեկուսի) Ինքն է...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բարի լոյս, հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. (աղջկան առջեւ ի ծունր եւ երեսը ծածկելով) Աղջի՛կս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ի՞նչ կըլլաս, հայր իմ... ոտք ել... (կը ջանայ ոտք հանել)։

ԹՈՎՄԱ. Ո՛չ, ո՛չ, ինչուան որ չը ներես չի պիտի ոտք ելնեմ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց ի՞նչ կայ քեզի ներելու, հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Վասն զի չատ թշուառ ըրի քեզ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բնաւ, հայր իմ, ես երջանիկ եմ քանի որ դուն եւ եղբայրս այլեւս չի պիտի մուրաք փողոցները...մինչ ալ հարուստ չենք...

ԹՈՎՄԱ. Ա՛հ, եթէ դիտնայիր, վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց ինչ կայ, հայր իմ։

ԹՈՎՄԱ. Նախ ներէ ինձ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Միթէ ես աղջիկդ չեմ։

ԹՈՎՄԱ. Բայց դու անարեղ ես, իսկ ես ոճրագործ մ'եմ...դու կրնաս ներել ինձ, իսկ ես չեմ կրնար օրհնել քեզ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Քու ըրածդ բնաւ ոճիր չէ, հայր իմ... ինչ կրնայինք ընել առանց սուակի եւ առանց հացի։

ԹՈՎՄԱ. Այնպէս չէ՞։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց ոտք ելլ, հայր իմ, մուտնանք անցեալը...եւ ապագային մեր ապահով բարօրութիւնը վայելենք։

ԹՈՎՄԱ. Եթէ գիտնայիր, խեղճ աղջիկ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց ինչ պատահեցաւ, հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Եթէ ներես, կը խօսիմ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ո՛չ միայն ներել, այլ եթէ դժոխոց բոցերուն մէջ ալ ըլլաս, քեզ կը փարիմ անբաժան, հայր իմ... (աւելի փարելով ոտքը կը հանէ)։

ԹՈՎՄԱ. Աղջիկս... հրեշտակս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ի՞նչ ունիս, հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Ո՛րչափ դեղներ ես, վարդուհի... որչափ լացեր ես...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց, հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Վարդուհի, եթէ քու տեղդ ըլլայի, այսպիսի հօր մը չը ներելէ զատ՝ դահիճէ մ'աւելի սոսկալով կը խորշէի անկէ...վասն զի ցած դահիճին զարկածն իր արիւնը չէ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Մի՛ կոչեր զիս հայր...կը մեղանչես, անմեղ աղջիկ...վախմի՛ր, սոսկա՛, ինձնէ. անիծէ զիս... ես քու հայրդ չեմ, մի՛ մօտենար...միթէ չե՞ն աւեր, չե՞ն պարներ, չե՞ն ջախջախեր հայր մը որ իր աղջկան պատիւը կը ծախէ նենգեալ դրամներով...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ի՞նչ կըսես, հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Ճշմարիտը...խարեցին զիս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Խեղճ հայրս...

ԹՈՎՄԱ. Ի՞նչ, զի՛ս կը մեղքնաս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Վասն զի դու ինձնէ աւելի թշուառ ես...ես քանի մը գաղտնի արցունք թափելով անցուցի այն ճգնաժամը...իսկ դու...

ԹՈՎՄԱ. Աւաուաճ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց միթէ այն աւեն չի՞պիտի ստիպուիմք անօթութենէ նուաղիլ։

ԹՈՎՄԱ. Իսկ հիմա՞։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ճշմարիտ է...

ԹՈՎՄԱ. Բայց ես դարձեալ կը մուրամ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (գետինը դրամ մը տեսնելով եւ առնելով) Ի՞նչ է այս, հայր իմ, տես, հինգ ֆրանքնոց մը։

ԹՈՎՄԱ. (ձիչ մ'արձակելով) Ա՛հ ... այո՛, եղուարդ բերաւ երէկ իրիկուն...քեզ տեսնել ուզեց...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եւ դու ճամբեցիր զինքը ... այնպէս չէ՞...

ԹՈՎՄԱ. Ըսելով թէ ինքը հոս չէ ... գիտես որ ստիպուած էի...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ա՛յո՛. Հայր իմ...արդեօք ինչ եղաւ խեղճը. հիմա որչափ յուսահատած է, եւ մէկ մ'ալ մեր տանը սեմը ոտք չի պիտի կոխէ, վասն զի երկրորդ անգամ վաճառեցիր զինքը։

ԹՈՎՄԱ. Անհոգ եղիր, վարդուհի, ես գինքը կը գտնեմ կը բերեմ եւ մուրալով առաջուան պէս կապրինք։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ Բարեսիրտ հայրս...

ԹՈՎՄԱ. Զաւակներս, սիրեցէք գիրար եւ ինծի համար աղօթեցէք այսուհետեւ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՆՈՑՔ, ՍԱԼՕՄՕՆ, ՕՍՏԻԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍՈՒՉ ՄԸ, ՕՍՏԻԿԱՆՔ

ՍԱԼՕՄՕՆ. Պարոն օստիկան, բռնել տուէք այս մարդը...

ԹՈՎՄԱ. Հրեայն է։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Աստուած իմ։

ՕՍՏԻԿԱՆ. Պարոն, յանուն արդարութեան ատենին կը ձերբակալեմ քեզ. դատախազդ այս Հրեայն է։

ՍԱԼՕՄՕՆ. Ինքը կը ճանչէ զիս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Հայր իմ...

ԹՈՎՄԱ. Աղջիկս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (ցած) Սա հինդ փռանքնոցը տանք, հայր իմ, գուցէ...

ԹՈՎՄԱ (ցած) Այդ չը բաւեր, աղջիկս, զայն քովդ պահէ, եթէ ոչ անօթի կը մնաս հոս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (ցած) Իրաւունք ունիս...ա՛հ, ինչ դժբաղդութիւն էր այս...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Օ՛ն, չուտ, պարոն տեսուչը քեզ կսպասէ...

ԹՈՎՄԱ. (առ ոստիկանն) Քանի մը վայրկեանի համար ներողամիտ եղէք, պարոն...(ցած առ աղջիկն) գոնէ սա վերարկուս քեզ ձգեմ որ հին գնող Հրէայի մը ծախես՝ երբ հինդ փռանքնոցը հատնի...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (ցած) Ո՛չ, ո՛չ, հայր իմ, բանտը ցուրտ է, կը մսիս...անփոյթ եղիր, Աստուած բոլորովին երեսէ չը ձգեր մեզ...

ԹՈՎՄԱ. (նոյնպէս) Աղջիկս, ինքզինքդ աղէկ կըպահէ...չը հիւանդանաս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ինքզինքս Աստուծոյ կը յանձնեմ։

ԹՈՎՄԱ. Եթէ Աստուած մը կայ, Թող լսէ քեզի...

ՍԱԼՕՄՕՆ. Երկար ըրիր, եղբայր Թովմա։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (ցած) Անգութ Հրեայ...

ԹՈՎՄԱ. Վաղը գուցէ քեզ ալ վռնտէ տուներէն...եւ այն ատեն...(վարդուհի վատովը երկիմբը կը ցուցնէ) աղջիկս...

ՕՍՏԻԿԱՆ. Օ՛ն առջեւս իջնիր, պարոն, չատ սպասեցինք...

ԹՈՎՄԱ. Ներեցէք պարոն...մնաս բարով աղջիկս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Հայր իմ... (գիրկընդխառն կը մեկնին)։

ՏԵՍԻԼ Ե·

ՎԱՐԴՈՒՀԻ (միևնակ)

Մնաք բարեաւ, դուք՝ պերճութեան, գեղեցկութեան, անմեղութեան եւ սիրոյ օրեր···Մնաք բարեաւ խարխուլ աթոռակներ, ուր եղուարդի եւ հօրս հետ կը նստէինք քով քովի· Մնաս բարեաւ, սըխուր սեմ, ուրկէ անցաւ եղուարդս արցունք կաթեցնելով եւ հայրս՝ վչտահար ճակտով· Մնաս բարեաւ գծուծ օթեակ՝ որ իմ ամթահար ճակատս տեսար···Մնաս բարեաւ, եղուարդ, եղուարդ··· (կը մեկնի·— պահակը կը փոխուի)։

ՊԱՏԿԵՐ Բ·

Տնօրէնին սենեակը. խորը դռնակ մը.

ՏԵՍԻԼ Ա·

ՊՕՂԵԱՆՑ և ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ· *Իմացայ որ այսօր նոր դերասանուհի մը պիտի ըլլայ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Այո՛, նամակաւ մ՚իմացուցած էր ինձ թէ արդեօք կրնայ խումբին մէջ իբր դերասանուհի ընդունուիլ, ես ալ պատասխանեցի որ եթէ հաճի կրնայ ինծի ներկայանալ եւ խօսիլ։*

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ· *Եթէ ընդունելու պայմաններն յաջողին, չատ աղէկ պիտի ըլլայ, վասն զի հեղինակին մէկը եղեր չորս դերասանուհի պարունակող խաղ մը հեղինակեր է···*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Խաղն ի՞նչպէս է։*

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ· *Ժամանակակից, բաւական դարձուածքներով եւ բարոյական դասերով համեմուած։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Անունն ի՞նչ է։*

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ· *Պարունակութիւնը յայտնելէս վերջն այդպէս հետաքրքրութեամբ անունը հարցնելդ ի՞նչ պիտի ըլլայ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Գործը անունին վրայ է։*

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ· *Անունը խորհրդաւոր անուն մ՚է. «Գաղանիք մուրացկանին»։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Ա՛հ, ըսել է որ այդ խաղը չը կրնար ներկայացուիլ։*

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ· *Ինչո՞ւ։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Մի թէ կարելի՞ է որ այդ խաղին անունը փոխելով մեր մեծ դիւցազներէն մէկուն ծանօթ անունը դրուի առժամանակեայ կերպով։*

ՎԱՀԱԳՆԵԱՆ· *Ո՛չ, այն խաղը ծանօթ դիւցազանց հետ բնաւ յարաբերութիւն չունի։*

ՊՕՂԵԱՆՑ· *Ուրեմն ինչպէս որ ըսի, չեմ կրնար ներկայացնել, վասն զի անանկ խաղերու չնորհիւ կրած ձախողութենս մտածելով դլուխս ուռեցաւ···մեր հասարակութիւնը թատերագրերուն վրայ խոշոր, փառաւոր եւ ահաւոր անուններ կը փնտռէ, եւ անուններն կը գուշակէ խաղին լաւ կամ գէշ ըլլալը· եթէ մեր հեղինակներէն մէկը խելք ունենայ՝ «Կործանումն*

Աչխարհի» կամ «Վերջին Դատաստան» անունով խաղ մը դրէ, ես ալ ազդին վրայ «արտաքոյ կարգի փառաւոր ներկայացում» մը կը դրեմ, թատրոնը լեցուի գնաց։

Վ. Ա. Գ. Ն. Ե. Ա. Ն. Իրաւունք ունիս։

Պ. Ո. Ղ. Ո. Ս. Ց. Ի. Ան. Ցաւիլն աւելորդ է, քանի որ չատ փորձերով հաստատուած է։

Վ. Ա. Ա. Գ. Ն. Ե. Ա. Ն. Բայց հայ հասարակութեան արդի յառաջընթացութեանը նայելով ժամանակակից խաղերն աւելի հաճոյ եւ օգտակար պէտք է համարուին իրեն։

Պ. Ո. Ղ. Ո. Ս. Ց. Ի. Ան. Բայց ինչպէս կրնայ դիտցուիլ այդ, քանի որ լրագիրներու միջոցաւ թատրոնի յոռի կամ լաւ վիճակին վրայ խօսողչկայ, եւ եթէ թատերասէր անձ մը այդ նիւթին վրայ դրուած յօդուած մը լրագրի մը ղրկուի, լրագրին գրասենեկին մէկ անկիւնը ձնալով կը փոշոտի, լրագրապետին ընթացքը ալ չը դատաքննուիր, վասն զի մեր հասարակութեան մէջ թատրոնի եւ գրականական նիւթերու վրայ գրուած յօդուածներ կարդացող չկայ։ ամենքն ալ քաղաքագէտ են եղեր։ խելքերնին ու մտածմունքնին տուեր են այն քաղաքագէտ ճիւաղներուն մեքենայութեանց որոնք քանի մը կանգուն հողի համար արեան հեղեղներ թափել կուտան եւ անօթի ընտանիքներ կը կազմեն . . . վերջապէս ամեռ գիշերները մեր հայ փոխ—քաղաքագէտներն իրենց ակումբները թողլով թատրոն պիտի գան կամ թատրոնը պիտի մտածեն . . . թատերաբեմը յոռին անդունդը կընետէ, կը թաղէ եւ բարին կը վեհանայնէ, կ'անմահացնէ։

թատրոնի ընծայած սիրոյ, եղբայրութեան, անձնուիրութեան ընկերականութեան եւ խղճի օրինակը տեսնելէ աւելի՝ Հայը կը զուարճանայ պատերազմի սոսկալի պատկեր մը նկատելով . . .

Վ. Ա. Ա. Գ. Ն. Ե. Ա. Ն. Բայց այդ տրամախոհութիւնները գրագիտաց վերապահենք եւ մենք մեր գործին վրայ խորհինք . . . մենք որ դերասան ենք, որչափ հեռու են մեզնէ այդ տրամախոհութիւնները, մենք որ թուրքակ ճանչցուած ենք, եթէ ակնոցաւոր պարոն մը լսէ, կը ծիծաղի մեր վրայ։

Պ. Ո. Ղ. Ո. Ս. Ց. Ի. Ան. Իրաւունք ունիս . . . ինչ բանի վրայ կը խօսակցինք։

Վ. Ա. Ա. Գ. Ն. Ե. Ա. Ն. Նորեկ դերասանուհւոյն վրայ։

Պ. Ո. Ղ. Ո. Ս. Ց. Ի. Ան. Ա. յո՛ . . . տեսնենք, իր փափաքած արհեստին ընդունակ ոտիտ գտնե՞նք գինքը։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆՔ, Վ. Ա. Ր. Դ. Ո. Ւ. Հ. Ի, Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ, Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ, ԴԵՐԱՍԱՆՈՒՀԻՔ, ԴԵՐԱՍԱՆՔ

Վ. Ա. Ր. Դ. Ո. Ւ. Հ. Ի. (դերասանի մը) Արդեօք կրնա՞մ տեսնել պարոն տնօրէնը։

Պ. Ո. Ղ. Ո. Ս. Ց. Ի. Ան. (տեսնելով) Ա՛, կարծեմ ինքն է . . . (Վահագնեանի հետ Վարդուհիի կը մօտենան եւ անկիւնը կեցած ցած կը խօսակցին. նոյնպես Ա. Բ. դերասանիհ եւ Զիչիլ ասդին կեցած ցած կը խօսակցին)։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Տես, Զիչիլ, նոր դերասանուհի մը . . . կը նախանձի՞ս . . .

ԶԻԶԻԼ. Աստուած չընէ. ինձ համար աւելի աղէկ. բեռնաւորուած դերիրէս բաւական կը թեթեւնամ...

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ճշմարիտն ըսելով մուրացիկ մը դեր կատարելու չատ յարմար պիտի գայ, վասն զի լալկան աչեր ունի։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Շատ կը սխալիք, ժաք, լաւ սիրուհի մը կըլլայ, այնպէս չէ՞, Զիչիլ։

ԶԻԶԻԼ. Գուցէ։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ո՛չ հակառակորդի դեր աղէկ պիտի յարմարի իրեն, վասն զի աչքերը խոշոր են։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Բայց գեղեցիկ։

ԶԻԶԻԼ. Սակայն գեղնած եւ նիհար է։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ազքատութեան մէջ տառապելուն նշան է այն։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Դրաւ կը դնեմ որ լաւ հակառակորդ մը կըլլայ։

ԶԻԶԻԼ. Կարծեմ իմ անձնականիս նկատմամբ է այդ խօսքը, ժաք, որ միշտ կը կրկնես։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ամենեւին, Զիչիլ։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Իր վեհանձն չարժուած քն է որ այդպէս կարծել կուտայ քեզ, ժաք, բայց իր անուշ նայուածքն ուր թողունք որ բնաւ հակառակորդի չը յարմարիր։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Բայց մի՛թէ սիրահար մը խաբելու պէտք չ՚ըլլար։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ատոր համար օձի նայուածք պէտք է։

ԶԻԶԻԼ. Վերջապէս փորձն ամեն բան կը յայտնէ։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Զիչիլ իրաւունք ունի։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ես ալ իրաւունք կուտամ այն խօսքին։

ԶԻԶԻԼ. Ուրեմն դադրեցուցէք ընդունայն վիճաբանութիւնիդ։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Մօլիէրի գլխուն վրայ կերդնում որ նորեկ դերասանուհւոյն՝ վրայ եղած խօսակցութիւնը չատ կը նեղացնէ Զիչիլը։

ԶԻԶԻԼ. Լաւ՛, փողոցի մօլիէրը։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Մեր ցայտոզ մօլիէրը լռեց։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ա՛յս ալ քու գիւտդ է, ժան։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ահա ձեռքը մաս մը կուտան, ըսել է որ ընդունուեր է։

ԶԻԶԻԼ. Ի՞նչ դեր է արդեօք։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Եթէ ժանի դիտողութեանը հաւատք ընծայենք, գուցէ Լուիզա Միլլերի դերն է որ մեռերըս պիտի ներկայացնենք։

ԶԻԶԻԼ. Լուիզա Միլլերի՞։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Տես ինչպէս կը նախանձիս։

ԶԻԶԻԼ. Շատ կը սիրեմ ես այն դերը։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Ֆէրթինանտի դերն ալ արդէն նորեկ դերասան եղուարդի տուին։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Եդուարդ չատ պիտի յաջողի սիրահարութեան մէջ։

Ա. ԴԵՐԱՍԱՆ. Առանց հակառակորդի դու մնայիր, ժաք։

Բ. ԴԵՐԱՍԱՆ. Իմ հակառակորդս եւ սիրահարս դիւնին է։

ՎԱՀԱԳՆԱՆ. Պարոն դերասաններ, թատերաբեմը երթանք, փորձը պիտի սկսինք. (ամեսին կը մեկնին. Վարդուհի միւնակ կը մնայ ձեռքը թղթի ծրար մը)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՎԱՐԴՈՒՀԻ և ԵԴՈՒԱՐԴ

ԵԴՈՒԱՐԴ. (*դռնեն երեւնալով, մեկուսի, մինչդեռ Վարդուհի կրնակը անոր դարցուցած ձեռքի դեմ աչքի կանցնի*) Նորեկ դերասանուհի մը... ով է արդեօք...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*դառնալով, Եդուարդը տեսնելով եւ ձիչ մը արձակելով*) Ա՛հ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. (*զարմացած*) Վարդուհի՛...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (*գիրկը իյնալով*) Եդուա՛րդ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Բայց ինչո՞ւ եկար հոս, Վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Վասն զի մինակ մնացի։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Սակայն հայրդ, որ դիս վռնտեց։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Հրեայն բանտ դնել տուաւ զինքը։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Բա՜նտ... խեղճ Վարդուհիս, որչափ հալեր ու դեղներ ես...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եթէ հարցնես...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Կուլա՞ս... Վարդուհի... ի՞նչ ունիս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Շատ բաներ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Պիտի պատմե՞ս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եթէ դիս չ'ատես...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ի՞նչ ըսել կուզես...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եդուա՛րդ, ա՛լ անմեղ Յուլիան չեմ ես...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ինչո՞ւ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Լկեալ Յանթինն եմ։

(*վարագոյրը կիջնի*)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

Եդուարդի հագուելու սենեակը.— Աջ կողմը դռնակ մը.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԵԴՈՒԱՐԴ և ՎԱՐԴՈՒՀԻ

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ա՛յսպէս ուրեմն, Վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ի՞նչ ընէի, Եդուարդ, հայրս անօթութենէն չը մեռնելու համար ինքզինքը պիտի զարնէր, եթէ ամթահար ճակատս իրեն առջեւ չը խոնարհէի եւ չըսէի. «Հայր իմ, ալ քեզի եմ». մանաւանդ որ ատով կը կարծէի թէ քեզ ալ փողոցներու մէջ անպաշտպան ու անօթի մնալէ կազատէի, վասն զի չէի գիտեր որ պաշտպանութիւն գտած էիր... տես, Եդուարդ, առանց առաջուց ներում խնդրելու քեզնէ՝ ահա ամեն բան պատմեցի քեզ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Անկարելի է որ չը ներեմ քեզի եւ չը սիրեմ, վշտահար հրեշտակ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ա՛հ, հիմա ես ալ որչափ կը սիրեմ զքեզ, Եդուարդ... այլ ամթահար...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Մի ըսեր այդ խօսքը, Վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Երկու պարտք ունիմ, նախ՝ հայրս բանտէն ազատել։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Այսօր բանտէն պիտի ելնէ եւ հոս գայ, վասն զի իր պարտքը վճարեցինք մեր վաստակովը։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Երկրորդ, վերջին անգամ քեզ տեսնել եւ յետոյ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ցետոյ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ես գիտեմ ընելիքս։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ի՞նչ պիտի ընես։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Դու թատերախաղ մը դրեցիր որ մեր պատմութիւնն է եւ այս գիշեր պիտի ներկայացնենք։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Այո՛, բայց անի մինչեւ վերջը մեր ճըշդրիտ պատմութիւնը չէ. անոր վերջը վիպասանական է. մեր պատմութիւնը մինչեւ մեր թատրոն մտնելը եւ դերասան ըլլալը կը յանգի, իսկ վերջին արարուածը բոլորովին մոռացածին է։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Լաւ ուրեմն, ես ալ կուզեմ թատերախաղը ճիշդ այնպէս վերջացնել...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ի՞նչ, թոյն խմե՞լ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Թոյնն ալ պատրաստած եմ...պարզ քաղաքութիւն մը զոր վիպասանութեան մը մէջ սորվեցայ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ի՞նչ կըսես, Վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ապրի՛ր...ահ, Եդուարդ, չեմ կրնար... քանի որ թատերախաղին վերջին խօսքերն արտասանեմ...թոյնի տեղ ջուր խմե՛մ եւ մահ կեղծե՛մ... ոչ...ոչ...չեմ կրնար...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Բայց անկարելի է այդ, Վարդուհի...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եթէ դիս կը սիրես, Եդուարդ, օգնէ ինծի այս գերագոյն ճգնաժամին։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Անգութ, չէ՞ս մոռցեր զիս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Դու անպատիւ չես եւ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. (ընդմիջելով) Վարդուհի՛...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ա՛հ, ո՛րչափ թշուառ եմ...թող որ երջանիկ ըլլամ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ա՛նգութ, չես սիրեր զիս ուրեմն...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Մի վիրաւորեր զիս, Եդուարդ, գոնէ դու միայն այս աշխարհիս մէջ զիս սիրած եւ չը վիրաւորած եղիր։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Մոռցէ թէ ի՛նչ անօգնական հարուածի մը կուտաս ինձ...դու մեռնի՞ս...Վարդուհի, դու... իմ պահապան հրեշտակս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Բայց ի՛նչ ընեմ, Եդուարդ, կզգամ որ քիչ ժամանակէն մայր պիտի ըլլամ...նախատուլից մայր մը...ի՛նչ ընեմ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ա՛հ, սոսկալի է այդ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Այո՛չափ առեն չատ վիշտ կրեցի եւ համբերեցի, բայց չեմ կրնար մայրական ցաւոց հանդուրժել...ա՛հ, տկար եմ, կին եմ...մանաւանդ որ կը վախնամ...կը վախնամ ամօթահարութենէ... կը սիրեմ զքեզ, Եդուարդ, նման այն փուչին որ վարդին կուշաը կը սիրէ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Դու ինձ համար էակ չես, Վարդուհի, այլ ճառագայթ մը սրտիս խաւարին մէջ...զեփիւռ մը ցաւագին ճակտիս, թել մը իմ քնարիս... Մուրատօֆի ապարանին մէջ մանուկ էինք եւ կը խաղայինք ճոխութեանց մէջ... հիւղի մը մէջ գիրար սիրեցինք, անօթութեան մէջ գիրար սիրեցինք, պըղ պըղուն կանթեղի մը լուսովը խօսեցանք, ցուրտ քամին փչած առեն իրարու շնչովը տաքցանք... վերջապէս անօթութիւնն իրարմէ բաժնեց մեզ... թշուառութիւնը միացուց. դարձեալ որք ու լքեալ

ենք···գրկենք ուրեմն այն աննշան եւ անյիշատակ հողակոյտը···որուն վրայ քահանայն անգամ գուցէ չմրմռար եւ մենք առանց ճայնի իջնենք այն մութ եւ խաղաղ փոսը ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ի՛նչ, դո՞ւ ալ մեռնիլ կուզես ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Մեր պատմութեանը մէջ եդուարդ ալ թոյն կը խմէ···թոյնը երկուքիս կը բաւէ, այնպէս չէ՞, վարդուհի···ապրելու համար հացը խնայութեամբ կուտէինք, բայց մեռնելու համար պէտք չէ որ թոյնը խնայութեամբ խմենք···

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եդուարդ, եթէ ճշմարիտը խմանալ կուզես, ես երկուքիս համար պատրաստեցի թոյնը, վասն զի առանց քեզի մեռնելու համար քաջասրտութիւնս կը պակսի···բայց դարձեալ չեմ կրնար համարձակիլ քեզ թոյն առաջարկել՝ մտածելով որ գուցէ դուն չկրնար ուզեր մեռնիլ, եւ հերիք կը սեպկիր քանի մը արցունք թափել իմ աննշան դադաղիս եւ հողակոյտիս վրայ ··· բայց կզգամ հիմա որ մեր սրտերն երկնային ճառագայթով մը միացած են անբաժան ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ո՛րչափ դժուար է աշխարհի վրայ համակզգաց սիրուհի գտնել, սիրուիլ անկէ եւ մեռնիլ իրարու դիրկ՝ դարձեալ վերար սիրելով· ապրի՞լ է այս աշխարհային ժխորին մէջ, սիրե՞լ է այս, ա՛չ···ապրելն այն է, սիրելն այն է՝ երբ մահուան դալուկն զգեցած երկու զուարթադէմ դիակ գիրկընդխառն կիջնեն այն լուիկ փոսը···եթէ երջանկութիւնը չեն զդար, թշուառութիւն, զրկանք, անօթութիւն ալ չեն զդար···

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ո՛հ, որչափ քաղցր է բանաստեղծ մը սիրել եւ հետը մեռնիլ···

ԵԴՈՒԱՐԴ. Դուն բանաստեղծ ըլլիր զիս, վարդուհի···դուն մատուռակեցիր ինձ այն նեկտարը որ սէր եւ բանաստեղծութիւն կը ներշնչէ···այն նեկտարը քու նայուածքիդ եւ սրտիդ կը բղխէր ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եւ հիմա թոյն կը մատուռակեմ ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Կընդունիմ, վարդուհի, վասն զի այդ թոյնն ալ Աստուած եւ անմահութիւն ներշնչող նեկտարն է··· (ձեռքը կը համբուրէ) ։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եդուա՛րդ···

ԵԴՈՒԱՐԴ. Վարդուհի··· (կը գրկախառնին ֆանի մը վայրկեան լուռ եւ արտասուալից···)

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ոտքի ճայն մը կը մտածենայ ··· եդուարդ···

ԵԴՈՒԱՐԴ. Գուցէ հայրդ է, արցունքդ սրբէ···մեր գաղտնիքը չիմացուի···

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ա՛յո՛, առանձին մեռնինք···(արցունքը արբեցուր) ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆՔ և ԹՈՎՄԱ

ԹՈՎՄԱ. (դուռը բանալով եւ ներս մտնելով անոնց կը մօտենայ եւ փոխիրակի կը գրկէ զանոնք) Զաւակներս···վերջապէս բանտէն ալ ազատեցիք զիս··· ա՜հ, երբէք երես ունենալու չէի ձեր դէմն ելնելու···

բայց ինչ ընեմ, զաւակ էք եւ ես ալ թչուառ եւ ժանտ հայր մը գտնուած եմ...ես որ կենացս մէջ խիստ քիչ անգամ լացեր եմ, այս վայրկենիս լալու անզուսպ փափաք մ'ունիմ...(կուլայ. հետուէն հընչիւնի մը ձայն կը շուտի) Ի՞նչ ձայն է այս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Պատրաստութեան նշան է, հայր իմ։

ԹՈՎՄԱ. Ի՞նչ պատրաստութեան։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Վարագոյրը բացուելու մօտ է...հայր իմ...այնքան է որ բաժնուինք։

ԹՈՎՄԱ. Բայց չատ քիչ տեսնուեցանք...ես չատ ներումներ պիտի խնդրէի ձեզմէ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Այսուհետեւ չատ կը տեսնուինք հայր իմ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Դու հիմա գետնասրահը գնա, եւ Եդուարդի հեղինակած թատերախաղին հանդիսատես եղիր։

ԹՈՎՄԱ. Արդեօք որչա՞փ պերազանց պիտի ձեւացընէք։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Պիտի տեսնես, հայր իմ...(դռնակին կը մեկնիմ։—Պատկերը կը փոխուի)։

ՊԱՏԿԵՐ Գ.

Տեսարանն է թատրոնին ներքնակողմը.— Օթեակները եւ նստարանները լցուած են հանդիսատեսած բազմութեամբ մը. վարագոյրը դեռ բացուած չէ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԹՈՎՄԱ (*մինչեւ վերջը մտազբաղ*), Ա. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ, Բ. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ, (*թատերատեսներ ապդիկ ցած կը խօսակցին*)

Ա. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. Վերջապէս հինգերորդ արարուածին վարագոյրը պիտի բացուի հիմա. տեսնենք խաղը ի՛նչպէս պիտի վերջանայ։

Բ. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. Մինչեւ հիմա թէ խաղին կապակցութիւնը լաւ էին եւ թէ այն երկու ամիներն աքանչելի կերպով կատարեցին իրենց դերը։

Ա. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. Բնաւ չը յուսացուիր որ մէկ քանի ամօթ դերասաններ եղած ըլլան։

Բ. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. Կերեւի որ սիրահարեալ են իրարու։

Ա. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. Թող ըլլան, բայց միթէ առանց դերասան ըլլալու երկու սիրահարեալներ կրնան այս

հրապուրիչ տեսարանն ընծայել... դիւրին բան չէ դերասան ըլլալ, թատրոնին բախտը դերասանի ձեռքն է. պէտք է որ դերասանը գոնէ լուռ բանաստեղծ մ'ըլլայ, որուն լեզուին տեղ հոգին խօսի, պէտք է որ գլխոյն մէջ բոց եւ սրտին մէջ աւիւն ունենայ. դերասան մը իր ընդունակութեամբը կըրնայ հեղինակութեան մը յարակից փայլ մը տալ, նոյնպէս կրնայ իր ապիկարութեամբը նսեմացնել այն փայլը։

Բ. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. Ձեր ըրած դիտողութիւնքն շատ ճշդիւտ են, բայց խիստ քիչեր այդ մասին գիտակցութիւն ունին, շատեր զբօսնելու համար թատրոն կուգան եւ ոչ թէ ներկայացուած խաղին ոգւոյն թափանցելու, նոյն իսկ եթէ արհեստի եւ գաղափարի թերութիւնք կան թատերախաղին մէջ, անոնց բոլորովին աչք կը գոցեն։ Եւրոպացիք գիտեն թատրոնին յարգը. թատրոններն անցեալ դարերուն յեղափոխութեանց վառարաններ հանդիսացան. թատրոններն իրենց ժողովրդեան կրթարանները կը նկատուին, կըսեն, բայց ես կըսեմ թէ անոր մարմինը կազմող բոլոր երակներուն կեդրոններն են, անոր յեղափոխութիւնն յարդարող հրաբուխներն են. անհնար է որ մարդ Շէքսպիրի, Շիլլերի, Հիւկոյի եւ Տիւմայի թատերգութիւնքը կարդացած ժամանակը չըսքանչանայ. կը պաշտեմ ես այդ հանճարները, ժողովրդոց այդ չանթեռանդն ու կարմիր զաւակները։

Ա. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. Յաւալի է որ մենք զրկուած ենք այսպիսի հոյակապ հեղինակներէ։

Բ. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. Երբ քաջալերութիւնը պակսի, ամեն բան կը պակսի. եթէ արուարչագործութեան աքանչելիքը գԱատուած չը քաջալերէին իրենց վեմ արդեամբը, թերեւս Աստուած չէր կարողանար իր հսկայական գործն յառաջ տանել։ Քաջալերութիւն, մ'իշտ քաջալերութիւն վեմ գործերու։ (Թատերատեսի վարագոյրը բանալ տալու համար խուռն ծափահարութիւն մը կսկսին) Տէս, ահա մեր տուած քաջալերութիւնը, չոր ծափահարութիւն մը. (դարձեալ ծափահարութիւն)։

Ա. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. Այդ ծափահարութիւնն ալ կըրնայ դիտողութիւն վերցնել, վասն զի չատ անգամ կը տեսնեմ որ անտեղի ծափահարութիւններ ալ կըլլան, որոնք կրնան իրենց ծայրայեղութեամբն ամեն բան չխոթել, եւ երբեմն ալ իրենց անտեղի թերութեամբը բռնկած դերասան մը քար կտրեցնել. (ծափահարութիւն)։

Բ. ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ. կարծեմ թէ վարագոյրը պիտի բացուի, վասն զի յուշարարն իր տեղը մնաւ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

(Վարագոյրը կը բացուի եւ անա նկարչական վայր մը կերեւի լերան մը ծոցը, ծառերով եւ ծաղիկներով զարդարուած. առուակ մը կը սահի կերեւայ տեսարանին դէպի խորը).

ՆՈՑՆՔ, ԵԴՈՒԱՐԴ և ՎԱՐԴՈՒՀԻ (ձեւացեալ բաներ տեսարանին վրայ — տեսարանին միևչեւ վերջ ա-ներևոյթ ծախահարուրիւն).

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Հեռու մեզնէ այդ տուները, այդ չէնքերը...հեռու մեզնէ այդ ամպերն անգամ...միմիայն այս ծառերուն տերեւները թող պարածածկեն մեզ, միայն սա զեփիւռը թող մօտենայ եւ միայն սա առուակը նայի մեզ...ահ, սա տերեւները, զեփիւռը եւ առուակն իրենց չչունչներովը բաւական կրնան ազօթել մեր հոգւոյն փրկութեանը համար։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Եւ դու կը կարծես որ մեր հոգիները փրկելի՞ հոգիներ են, Վարդուհի...պէտք է մեռնինք...այո, մեռնինք, վասն զի աշխարհս անհուն սեւ ամպ մ'է որ մեր սիրոյ արեւը կը պարփակէ զայն խեղդելու չափ...անկարելի է սիրել հոս...սէրը ծաղիկ մ'է որ միայն երկնքին մէջ կը դտնուի, եւ մենք հոս միմիայն անոր բուրումը կրնանք զգալ...ահ, տեսնենք ի՞նչ է այն սէրը որուն լոկ ցաւերը կզգանք հոս միանգամայն։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Պիտի տեսնենք, Եդուարդ, պիտի թողունք այս աշխարհը, յորում մարդիկ իրարու հաւասար եւ եղբայր չեն, յորում միայն տկար արարածներն ամօթ՝ խիղճ եւ ցաւ ունին. անգութ է այս աշխարհիս վերատեսուչը, քաղաքականութիւնն ըսել կուզեմ որ չը ներեր անօթիին կտոր մը հաց գողնալ՝ հարկաւ ունեցողէ մը, չը ներեր խեղճ աղջկան մը որ իր սիրոյն մէջ յաթսուած է անօթի չը մնալու համար, կամ սոխպուած է իր երկնային լուսոյն ապօրինաւորապէս ծախսել... սիրելի մը եւ ալեւոր հայր մը անօթի չը ձգելու համար (ասոնց միջոցին Թովմա Նուստարանին վրայ կը սառոի)։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Կաղաչեմ, Վարդուհի, այդ ցաւերը հոգւոյդ մէջ մի՛ խորասուզեր, հիմա պիտի փշրեն զանոնք երկնքի պլինները մեր հոգիները կոծելով...հանդարտ ըլլանք, թողունք որ մեր օրհասին մէջ մեր հոգիները երկրի բարուքը վայելեն...դեռ ժամանակ կայ Թոյնը ներգործելու...նստինք սա առուակին քով, սա աթոռաձեւ ժայռին վրայ, եւ առուակին հայելոյն մէջ մեր դալկութիւնը դիտենք... (դէպ ի ժայռը կերթան իրարու կրթնած, Վարդուհի նստած ատեն կը դողդոջի) կը դողդոջես, Վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Անշուշտ Թոյնի ներգործութիւնն է որ կզգամ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ուրեմն ինչո՞ւ չը փութար ինձ ալ ներգործելու այդ Թոյնը, անկարելի է որ վայրկեան մը իրարմէ անջատեալ ըլլանք...ահ, կը հասկնամ քեզ չուտ ներգործելուն պատճառը...ազատ, դու ինձմէ առաջ եւ քու բաժինդ աւելի խմեցիր։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Վասն զի քեզնէ աւելի ծարաւի էի մահուան։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ի՞նչ կղզւա, Վարդուհի։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Երակներուս մէջ թմրեցուցիչ հիւթ մը կը հոսի...ահ, որչափ թեթեւ եւ երջանիկ կըլլայ եղեր դողդոջ էակ մը։

ԵԴՈՒԱՐԴ. (իմիգիմիը զննելով, յանկարծ) Վարդուհի, ես ալ բան մը կղդամ, ահ, միատեղ սիւտի մեռնինք...(կրնդգրկի զՎարդուհի)։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Կուրծքդ աւելի մօտեցուր կուրծքիս, եղուարդ, թող մեր սրտից տրոփիւններն իրարու խառնուած աղօթք մ'ըլլան առ Բարձրեալն...վասն զի սրտերը շուրթերէն աւելի մաքուր կըլլան։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ա,յո՛...(Վարդուհիի դիտելով) ահ...որչափ գեղեցկացեր ես, Վարդուհի, մինչեւ հիմա այսչափ ճառագայթաւոր տեսած չէի քեզ...միթէ երկնքի առաջին ալիներն են այդ ճառագայթները ուր կը բարձրանան մեր հոգիները...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Եւ միթէ Աստուծոյ աթոռին նայելու համար աղամանդեայ աչքեր պէտք են...այն ահաւոր փառաց ցոլմունքէն չը չլանալու եւ չը փշրուելու համար...(դողդոջուն եղուարդի վրայ կրնկնի)։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ի՞նչ կըլլաս։

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Կայրիմ։

ԵԴՈՒԱՐԴ. Երկնքի բոց, իջար վերջապէս...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ինձ վարէ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Ա,յո՛, իրարու մէջ այրինք...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. (սրագնած աչերը հորիզոնին վրայ

յառելով) Տես, որչափ սեւ է եղեր աշխարհը, կը տեսնես, եդուարդ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. (նոյնպես) Ա,յո՛, ես ալ նոյնպէս սեւ կը տեսնեմ, Վարդուհի...բայց մեր դերեզմանը չըլլա՛յ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Ահ, ինչ կըլլամ...մեռաս բարով, եդուարդ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Կեցիր...ես ալ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ. Միատեղ...

ԵԴՈՒԱՐԴ. Երթանք բարո՛վ...(իրարու փարած կարձանանան.— վարագոյրը կիջնի)։

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍՔ. (անընդհատ եւ ուժգին ծափահարելով) Ի տէս...ի տէս...ի տէս...(սոյն աղմուկը մեկ րոպէի վայրկեան կը տեւէ)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍՔ և ՊՕԼԵՒԱՆՑ

ՊՕԼԵՒԱՆՑ. (վարագուրիկը բանալով շփոթած եւ այլագունած) Մեծարգոյ հանդիսականք...

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍՔ. (խօսքն ընդմիջելով եւ ծափահարելով, անընդհատ) Ի տէս...ի տէս...

ՊՕԼԵՒԱՆՑ. (նոյնպես) Բայց...

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍՔ. (նոյնպես) Ի տէս...ի տէս...(Պօղեւանց վարագուրիկն ետեւ կը մտնէ եւ հանդի-

աստեղաց աղմուկին եւ ծափահարութեան միջոցին վարագոյրը նորեն կը բացուի եւ միեւնոյն տեղը Եդուարդ եւ Վարդուհի դիակնացած կերեւին).

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍՔ. (*ապշահար*) *Մեռա՞ծ...*

ԹՈՎՄԱ. (*կայծակնահար*) *Չաւակնե՞րս...*

(*վարագոյրը կիջնէ*)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

Նահապետօֆի տանը մէջ ծանրագին կարասիներով զարդարուած սենեակ մը.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ և ՄԱԿԱՐ

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. *Ա յո՛, քեզի խօսք տուած եմ որ եթէ բոլորովին իմ վստահութիւնս եւ համակրութիւնս գրաւես, օր մը իմ հետաքրքրական պատմութիւնս քեզի պատմեմ.*

ՄԱԿԱՐ. *Եւ կը յուսամ որ...*

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. *Գոհ եմ քու ծառայութենէդ, վաքրիկ սպասառո՛ւս...* (*Մակար բարկութեամբ ուսերը կը թոթվէ*) *Ի՞նչ կըլլաս։*

ՄԱԿԱՐ. *Վերջապէս չը կրցի հասկցնել որ իմ անունս Մակար է...*

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. *Իհ, մի բարկանար...*

ՄԱԿԱՐ. *Եւ պաշտօնս ալ ձեր քով մատակարար...*

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. *Ուրեմն, Մակար մատակարար... մտիկ ըրէ որ պատմութիւնս սկսիմ...*

ՄԱԿԱՐ. *Ունկնդիր եմ, տէր իմ...*

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. *Ապրիլ 28 տարիի չամ առաջ, գիշեր մը Բերայի հրապարակին աղջիկ մը առանձին կը պտտեր. երթեւեկող բազմութեան մէջէն ուս-*

սական զգեստ հագած վայելչադէմ երիտասարդ մը այն մեծաշուքիկ օրիորդին մօտենալով լուսընկային, քաղաքավարական եւ անուշ կերպիւ մը կըսէ՝ «Օրիորդ, ինչո՞ւ մինակ էք, կը համձի՞ք թեւակցելու պատիւը տալ ինձ». աղջիկը որ մտապաղ էր, յանկարծ երկու արցունք կը ծագին աչերուն մէջ... վասն զի որբ՝ մինակ եւ աղքատ էր բոլորովին երկրի վրայ...եւ վայելուչ երիտասարդ մը թէպէտ անծանօթ՝ բայց համակրութիւն ցոյց կուտար իրեն. ուստի երիտասարդին խնդիրը չը մերժեր...

ՄԱԿԱՐ. Վայելուչ ըլլալուն համար ..եթէ ես այդպիսի առաջարկութիւն մ'ընեմ, իսկոյն լաւ ապտակ մը կուտեմ...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Մտիկ ըրէ...ուրիշ դիւերներ ալ այս երկու անձինքը կը տեսնուին Բերայի հրապարակը, բայց երկմի բայ կատքով եւ այն օրիորդը բաւական վայելուչ հագուած եւ երեսը կարմրորակ քօղ մը ձգած է, գուցէ չը ճանչցուելու համար...երիտասարդը Ռուսիացի երեւելի վաճառականի մը որդի է եւ Մուրատօֆ կը կոչուի...ճամբորդելու եւ պտըտելու համար Պոլիս կուգայ եւ այն աղջկան կը հանդիպի որ իր հրապոյրովը անոր սիրտը կը դրաւէ... քանի մը ամիս չքեղ տան մը մէջ ճոխութեամբ կը կենակցին. վերջապէս անսպառ սիրոյ ճանճրութեան ժամերը դալով, Մուրատօֆ Ռուսիա կը վերադառնայ ... աղջիկն ի զուր կուլայ եւ կաղերսէ. դէռ կը սիրէ...երկու ամիսէն զաւակ մը կը ծնի, զիս, անունս Գէորգ կը դնեն։

ՄԱԿԱՐ. Ուրեմն այն աղջիկը քու մայրդ է։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Այո՛, կար կարելով, զիս եւ ինքզինքը խնայութեամբ կը սնուցանէ... երբ մանուկ էի խաղալիկ չունենալով՝ մօրս գուլպայ հիւսած ատեն կծիկովը կը խաղայի, երբ խելահաս եղայ՝ բազմոցի տեղ տախտակամածին վրայ փռած հին գորգի մը վրայ կը նստէի, երբ պատանի եղայ՝ շատ անգամ արցունքս մօրիէս ծածկելով կուտէի ցաւակը հացը... վերջապէս երիտասարդ եղայ գրեթէ՝ մայրս գիս աշկերտ տուաւ դրացի երկաթագործի մը քովը մինչեւ իրիկուն կռանով սալը ծեծելով կրակին դէմը հոգիս բերանս կուգար եւ ուժս կսպառէր, վասն զի ցաւակը հացով եւ ցուրտով անծած էր. ասուրչէք 60 փարա կառնէի...վերջապէս մայրս որ քանի մը ամիսէ ի վեր հաղէն կը հալէր, մեռաւ... մօրս կուրծքին վրայէն մատանի մը գտայ զոր երբէք մատը դնելը տեսած չէի, վրան «Մ» նշանագիր մը կար որ անշուշտ իր սիրահար Մուրատօֆի տուածը պիտի ըլլար...մայրս չատ սիրելուս՝ այս մատնին, որ ահա մատս է, միշտ յիշատակ պահելդի եւ երբէք ծախել չը մտաբերեցի՝ աղքատութեան մէջ անգամ։

ՄԱԿԱՐ. Եւ դեռ կը պահես։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Միշտ...մօրս մահուան եւ իմ թշուառ վիճակիս վրայ վշտահար՝ գիշեր մը՝ չգիտեմ ինչ դիտաւորութեամբ, այլ գրեթէ սրտատանջութենէս փարատելու համար վաստիրի եղերքները կը թափառէի լուսընկային, ինքզինքս ամայի տեղւոյ գտայ...այն ամայութեան մէջ կռանի սալին զարնուելու ձայներ եւ ուրիշ ալմուկներ կը լսէի, չորս դիս նայեցայ եւ չէնք մը չը տեսայ. կենդանեաց որջի

կամ քարայրի պէս տեղէ մը կանցնէի, կռանին ձայները մօտեցան...այն քարայրէն ներս նայեցայ, բաւական մութ էր բայց քիչ մը ետքը լուսի աղօտ հետք մը նշմարեցի...հետաքրքրութիւնս աւելցաւ, քարէ բնական սանդուղ մը կար, ուսկից քիչ մը վար իջնել եւ բան մը հասկնալ ուզեցի առանց տեսնուելու, բայց ոտքս սահելով՝ յանկարծ ինքզինքս բաւական ընդարձակ գետնափորի մը յատակը գտայ...

ՄԱԿԱՐ. Ինչ աներկիւղութիւն...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Կռանին ձայները դադրած էին ապշած չորս դիս եւ երկու մարդոց կը նայէի՝ որոնք չուսրած փոփոխակի իրարու երես նայելով գիս կը դիտէին. կերեւի որ հագած գործաւորի չապիկս իրենց վստահութիւնը գրաւեց եւ չը կասկածեցան ինձմէ այնչափ որչափ որ պիտի կասկածէին դրամանենգներ. մէկը քայլ մը յառաջ գալով հարցուց ինծ տաճկերէն լեզուն թոթովելով «ով ես դուն. ես ալ պատասխանեցի որ ինձմէ թող չը կասկածին, վասն զի հասկցայ թէ ինչ տեսակ տեղ մը կը գտնուէի, եւ պատմութիւնս եւ հոն իմ եղածս իրենց համառօտիւ անցայ...անոնք իմ վրաս գութ ցուցուցին եւ իրենց ընկեր ըլլալով իրենց հետ աշխատիլ առաջարկեցին ինձ, ես ալ ընդունեցի սիրայօժար...

ՄԱԿԱՐ. Վասն զի վախնալով որ իրենց գաղտնիքը կը տարածայնես, անշուշտ հոնկէ ողջ դուրս չէին հաներ քեզ...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Տարի մը այն ամայի տեղը բնակելով եւ դիչերներն աշխատելով բաւական սուակ դիպեցինք եւ հարուստ եղանք, զանազան քաղաքներու

մէջ մեզի ընկեր գտնուող դրամախոյզներու չնորհիւ, վերջապէս մեր մէջ որոշեցինք որ ալ այն սոսկալի գետնափորէն ելնելով արեւուն դիմաց հանգիստ ապրինք...ընկերներս ուրիշ երկիրներ գաղթեցին, ես ալ Ռուսիա գացի տակէց երեք ամիս առաջ. հոն հայրս միտքս եկաւ, եւ երբ Մուրատօֆը փնտռեցի, ըսին թէ նա անանկանալով ամիսի մը չափ կար որ աներեւութացեր էր եւ ուր երթալը չէր գիտցուեր...վերջապէս հոն ռուսական հագուստներ հագնելով Պոլիս դարձայ, դարձեալ իբրեւ Ռուսիացի վաճառական...ալ քեզ հանդիպելուս եւ իմ մատակարարս ընելուս պատմութիւնը դուն գիտես...կը յուսամ որ գոհ ես.

ՄԱԿԱՐ. Բոլորով սրտիս, տէր իմ, եւ կը յուսամ որ դուք ալ...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Եւ մեծ իմ գոհութիւնս եւ վստահութիւնս յայտնելու համար չէ՞ որ այս պատմութիւնը քեզ ըրի, որ ինձ համար մեծ գաղտնիք մ'է.

ՄԱԿԱՐ. Տէր իմ, միշտ վստահ եղիք իմ վրաս.

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՅՆՔ Է ՍՊԱՍԱՒՈՐ ՄԸ

ՍՊԱՍԱՒՈՐ. Տէր իմ, մէկը եկեր ձեզ տեսնել կուզէ.

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Զի՞ս ճանչեր զինքը.

ՍՊԱՍԱՒՈՐ. Ոչ, տէր իմ.

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ի՞նչպէս մարդ է.

ՍՊԱՍԱՒՈՐ. Արհեստաւորի հագուստով երիտասարդ մ՚է։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Անունը չը գրուցեց։

ՍՊԱՍԱՒՈՐ. Ճիօրճի։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ճիօրճի՛... Ներս մտցուր զինքը, (ըսպասաւորը կը խոնարհի եւ կը մեկնի) իմ դրամատներէն ընկերներէս մէկն ըլլալու է... բայց ի՞նչ կը նշանակէ արհեստաւորի կերպարանքը... տեսնենք... (Ճիօրճի դուռը մէջ Մակարի համար կսկիծարկի եւ Նահապետօֆ նշան կընէ որ դուրս ելնէ)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ և ՃԻՕՐՃԻ

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ի՞նչ կայ, Ճիօրճի, ի՞նչ վիճակի մէջ կը գտնեմ զքեզ։

ՃԻՕՐՃԻ. Բան չկայ, Գէորգ...է...պարոն Նահապետօֆ։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Բայց ի՞նչ կուզես որ գուշակեմ։

ՃԻՕՐՃԻ. Ի՞նչ պիտի գուշակես...անանկացայ...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ի՞նչ կըսես։

ՃԻՕՐՃԻ. Չէ, ի՞նչ ընեմ, քեզի պէս հարստութեանս յարգը չը գիտցայ կամ մտկանունիս վրայ դը մը օֆ մը կամ օվ՚ը մը չաւելցուցի...այլ փարիզուհիներու հետ վատնեցի բոլոր ոսկիներս՝ որ այնչափ սրտա-

տանջութեամբ եւ աշխատութեամբ ձեռք բերի այն մութ գետնափորին մէջ։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ուրեմն Գաղիայէն կամ Փարիզէն կուգաս։

ՃԻՕՐՃԻ. Ա՛յո, վերջին դրամներս մսխած դիշերը՝ գինովութեանս մէջ հագիս մնածեցի չոգենաւի ծախքը պահել Պօլիս դառնալու համար, կը մտածէի որ գոնէ քեզ հարուստ գտնելով կրնայի քիչ մը ըստակ առնել...քու տուածդ վերնանք մը պիտի սեպուի, վասն զի մեր գետնափորը իննսած դիշերդ կըռանով մը գլուխդ ջախջախելու տեղ մարդասիրութեամբ դքեզ ընկեր ըրի։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ուրեմն որչափ կը պահանջես։

ՃԻՕՐՃԻ. Հազար ոսկի։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ա՛հ, շատ է։

ՃԻՕՐՃԻ. Բոլոր հարստութիւնդ ոսոխականութեան յանձնելու եւ թիւրանը տարիներով փտելու տեղ, քու մարդասէր ընկերիդ հազար ոսկի տալ չատ է։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Բայց միթէ դու ալ իմ ընկերս չէ՞ս...ինչպէս կը մտածես...

ՃԻՕՐՃԻ. Ինծի համար քեզի չափ հոգ չէ...սոսկալի բան է երբ Նահապետօֆի մը դրամանենգ կամ թիւապարտ հրատարակուի...իսկ ես միշտ Ճիօրճի եղայ...միանգամայն այս վիճակիս մէջ մնալու տեղ ինծի աւելի ազնիւ է բանտը պատրաստ հայ ուտել եւ բանտը իմ զուարճութենէ հեռու դտնուելուս փաստ մը ընել...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Եթէ ստակները տամ ի՞նչ պիտի ընես։

ՃԻՕՐՃԻ. Փարիզ պիտի երթամ։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. ԴաՓՃեալ...

ՃԻՕՐՃԻ. Ա՛հ, Դէորգ, չես գիտեր Փարիզը եւ Փարիզուհիները։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Բայց եաքը։

ՃԻՕՐՃԻ. Ինչ կուզէ թող ըլլայ...դու չես գիտեր Փարիզը՝ իր գեղեցկութեամբն աշխարհի թագուհին է եւ իր գեղեցիկներովը երկրային դրախտ. հոն միշտ գուարճութիւն, ճոխութիւն, գեղեցկութիւն եւ երջանկութիւն կը թագաւորեն.. վերջապէս ինչպէ՞ս բացատրեմ, ամէն բան առատ...մուտծէ մէկ մը Փարիզի գերեզմաննոցներուն մեռելաթաղին թիւն անգամ հողով լի է եւ մեռելին վրայ խնայողութեամբ հող չի նետեր։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ա՛հ, խենթ։

ՃԻՕՐՃԻ. Վերջապէս, Փարիզի գերեզմաննոցը կուզեմ թաղուիլ։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ճիօրճի, հարուստ եղիր եւ տես։

ՃԻՕՐՃԻ. Հարուստ ըլլամ, քեզի պէս տուգանք տալու համար՝ ինչպէս որ դու հիմա ինծի կուտաս։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Անզգամ։

ՃԻՕՐՃԻ. Օ՛ն համրէ հազար ոսկին, գուցէ այսօր ճամբայ պիտի ելնեմ... վայրկենէ վայրկեան երթալու խօսք տուի սիրուհւոյս ...եւ օրեր անցան։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. (թուղթ մը տալով) Առ։

ՃԻՕՐՃԻ. Սրժեթո՞ղթ է։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Այո՛։

ՃԻՕՐՃԻ. (զննելով) Հազար ոսկինոց... չնորհակալ եմ...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Եթէ մէկ մ՛ալ ինծի դիմես...

ՃԻՕՐՃԻ. Տեսնենք...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Դուն գիտես։

ՃԻՕՐՃԻ. Մնաս բարով, Դէորգ...տեսնեմ այսօր ճամբայ ելնող Մարսիլիոյ շոգենաւին կրնամ հասնիլ...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Փարիզի խենթ...

ՃԻՕՐՃԻ. Մնաս բարով...(կը մեկնի)։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. (մինակ) Ո՞սկէց դիմացս ելաւ այս սատանան։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ, ՍՊԱՍԱՒՈՐ ՄԸ

ՍՊԱՍԱՒՈՐ. Տէր իմ, Թովմա անուն մէկը եկեր ձեզ տեսնել կուզէ։

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Թովմա՞...թող գայ. (սպասաւորը կը խոնարհի եւ կը մեկնի) Հին ու մոռցուած մարդիկներ կը յառաջանեն տունս...մէկը դիս կողոպտեց, տեսնենք այս ինչ պաշտօնով կուգայ...փոթորիկ մը կայ իմ գլխուս վրայ։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ և ԹՈՎՄԱ

ԹՈՎՄԱ. Ա՛հ, պարո՛ն, ինչ վատութիւն էր որ ըրիք, բոլոր ընտանիքս թշուառ ըրիք...աղջիկս մեռաւ...

ՆԱՀԱՊԵՏՕՖ. Ե՞ս ինչ ընեմ ... եթէ աղջիկդ մեռեր է։

ԹՈՎ.ՄԱ. Դու ինչ ընես, դու ես պատճառը ... որ աղջիկս իր եղբայրագրին հետ թոյն խմեց եւ մեռաւ ։

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Բայց միթէ քու հաճութեամբդ չէ՞ր ամէն բան ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Պարոն, միթէ փոխարէնն նենգեալ դրամ խօստացար ինձ ...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Նենգեա՛լ դրամ... ինչ կըսես...

ԹՈՎ.ՄԱ. Ահա վաստակին մ'ալ որ կուրանամ եւ զարմանալ կը ձեւացնես ։

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Բայց բան մը չեմ հասկնար քու խօսքերդ ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Միթէ դուս չը տուիր նենգեալ դրամը սպասաւորին որ ինձ յանձնէ եւ ըսէ թէ ... վաստակար ...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Ձչմարիտ կըսես ...

ԹՈՎ.ՄԱ. Ա՛հ, այդ ձեւերով մարդ կուզես ճաթեցընել ...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. (*կանչելով*) Մակար... Մակա՛ր...

ՍՊԱՍՍԱԻՈՐ. (*ներս մտնելով*) Դուրս ելաւ, տէր իմ...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Ո՞ւր գնաց ։

ՍՊԱՍՍԱԻՈՐ. Չեմ գիտեր ։

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Դնա չուտ, գինքը գտիր ։

ՍՊԱՍՍԱԻՈՐ. Շատ աղէկ, տէր իմ... (*խոնարհելով կը մեկնի*) ։

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Պարոն, կերդնում այս մատանւոյն վրայ որ աշխարհի մէջ ինձ համար ամենէն նուիրական բանն է, կերդնում որ բան մը չեմ գիտեր...

ԹՈՎ.ՄԱ. (*մատանին տեսնելով զարմացած, մեկուսի*) Այս մատանի՛ն...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Բայց, պարոն, այն նենգեալ դրամներն ինչ ըրիր...

ԹՈՎ.ՄԱ. (*որ աչքը մատանւոյն յառած է առանց զայն տեսնելու*) Այս մատանին որուն՞ն է, պարոն...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Իմ է...

ԹՈՎ.ՄԱ. Վրայի նշանագիրը «Մ»է, այնպէս չէ՞...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Այ՛... բայց ինչ կայ որ...

ԹՈՎ.ՄԱ. Ո՞վ տուաւ ձեզ զայն...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Բայց ինձ մտիկ ըրէ՛... այն նենգեալ...

ԹՈՎ.ՄԱ. (*ընդմիջելով*) Կաղաչեմ, պարոն, ուսկից առիք այս մատանին... տէրը կը ճանչնա՞ք...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Մօրս յիշատակն է...

ԹՈՎ.ՄԱ. (*զարմացած*) Մօրդ ։

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Բայց բան մը չեմ հասկնար ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Աստուած իմ... Աստուած իմ...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Ի՞նչ կըլլայ, պարոն Թովմա...

ԹՈՎ.ՄԱ. Քեզի համար Թովմա չէ իմ անունս ։

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Ի՞նչ ըսել կուզես...

ԹՈՎ.ՄԱ. Կեանքիս թշուառ մասին անունս է Թովմա, իսկ իմ բուն անունս...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Անո՞ւնդ ։

ԹՈՎ.ՄԱ. Մուրատօ՛ֆ ։

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Իմ հայրս... եւ վարդուհին...

ԹՈՎ.ՄԱ. Քու քոյրդ էր...

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Աստուած իմ... մեռա՞ւ...

ԹՈՎ.ՄԱ. Ես եղայ իր դահիճը ... եւ դարձեալ պիտի ըլլամ ։

ՆԱ.ՀԱՊԵՏՕՖ. Բայց, հայր իմ, ինչ ըրիր այն կեղծ դրամները...

ՏԵՍԻԼ Չ·

ՆՈՅՆՔ և ՄԱԿԱՐ

ՄԱԿԱՐ· (զԹուխվա տեսնելով սարսափած, մեկուսի)· *Ա՛յս մա՛րդը···*

ՆԱՀԱՊԵՏՈՑ· *Անիծեալ սպասաւոր, այս մարգուն նեղդեալ դրամ տուեր ես···*

ՄԱԿԱՐ· (վախեն տատամսելով) *Բայց··տէր իմ···*

ՆԱՀԱՊԵՏՈՑ· *Օ՛ն, կարիր աչացս առջեւէն· տանըս սեմէն ներս մէկ մ՛ալ ոտք չի պիտի կոխես···*

ՍՊԱՍԱՒՈՐ· (շփոթած մտնելով) *Տէր իմ···ոսկեկաններըդ տունը կը պահարեն···*

ՆԱՀԱՊԵՏՈՑ· (սարսափած) *Ի՞նչ կը նշանակէ ասիկա···*

ԹՈՎՄԱ· (որ միևչեւ հիմա մտայոյզ եր) *Ձախող վրէժ մ՛ասի···աղջկանս մահուանը վրայ բոլորովին կատղած՝ ամեն բան ոստիկանութեան իմացուցի··· քեզ մատնեցի, զաւակս···*

ՄԱԿԱՐ· (մեկուսի) *Իր հա՛յրը···*

ՆԱՀԱՊԵՏՈՑ· *Անէ՛ծք··· (Մակար կուզէ փախչիլ) կեցի՛ր, անօրէն ոսպասաւոր, այս բոլոր ապէտից պատճառը դու ես (ատրճանակ մը կուղղէ անոր եւ կը զարնէ)·*

ՄԱԿԱՐ· (բաւականոր ընկնելով) *Կորսուեցա՛յ···*

(վարագոյրը կիջնէ)

ՎԵՐՋ

3 Յունվար 1871

ՍԵՒ ՀՈՂԵՐ

ԿԱՄ

ՅԵՏԻՆ ԳԻՇԵՐ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

Ողբերգութիւն երգախառն յերիս արարս
եւ իմի վերջաբան

ԱՆՁԻՆՔ ԹԱՏԵՐԱԽԱՂԻՆ

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ, ինճճակալ Թաբարաց·
ՆՈՐԱՅՐ, իշխան Սեբաստիոյ·
ՆԱԶԵՆԻԿ, Նորայրի դուստրը·
ԵՐԱՆԵԱԿ, Վաչէի կինը·
ՎԱՐԴԱՆՈՑ, Վաղենակի աղջիկը·
ՎԱՂԵՆԱԿ, Նորայրի փեսայն՝ զօրապետ Հայոց·
ՎԱՉԷ, զօրապետ ուրացող·
ՉԱՐՄԱՉԱՆ, զօրագլուխ Թաբարաց·
ՎԱՀՐԱՄ, Նազենիկի խնամակալը·
ՆԵՐՍԷՀ, Վաչէի հայրը·
ՀԱՅ ՉԻՆԻՈՐ ՄԸ·
ԹԱԹԱՐ ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ ՄԸ·

Զօրապետ, Թիկնապահ, Զինուոր, Ժողովուրդ,
Հեւք եւայլն:

ԱՆՁԻՆՔ ՎԵՐՋԱԲԱՆԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ՅՈՅՍ
ՍԻՐ
ԱՆՄԻՈՒԹԻՒՆ
ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ

ՍԵՒ ՀՈՂԵՐ

ԿԱՄ

ՅԵՏԻՆ ԳԻՇԵՐ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա·

ԱՐՇԱԻԱՆՔ

Արշալոյս.—Նորայրի ապարանքին մէջ փառաւոր սենեակ մը.—Խորը դուռ, երկու կողմը պատուհան.—Աջ կողմի խորը սենեակ մը ուր Նազենիկ կը քնանայ.

ՏԵՍԻԼ Ա·

ՆԱԶԵՆԻԿ (*միևնակ, ինքզինքին*)

Վաղենակ... (իրեւ մեկը կը գրկէ եւ արբենալով յանկարծ կը տմարի) Դարձեալ երազ... կը ծագիս, արշալոյս, եւ դիս միեմիսարեալ կուգաս, այլ ի զուր, ես քու ոտնքիդ վրայ զինեալ՝ չեմ միեմիսարուիր, վասն զի Վաղենակիս ժպիտը քու ծագումդէդ աւելի քաղցր էր... ինչ սիրտանք կրնան ազդել ինձ այս

աստեղազարդ եւ կապուտակ երկինքը, մինչդեռ իր կապոյտ աչքերն այս աստղերէն աւելի չողչողուն էին, իր դէմքը նորեկ գարուն մը աւելի գեղեցիկ էր...վերջապէս անհուն դրախտ մ'էր իր սիրտը, եւ ես հոն զուարթ թիթեռնիկ մ'էի, իսկ հիմա արտասուալից վէմ մը փոխակերպեցաւ եւ ես հոն հեռակըտրուղ ստուերի մը...Վաղենակ, երբ պիտի գաս զիս դրկելու...այլ ինչ յոյս ունիմ ես...կը հասկնամ, մահուան ցուրտ ձեռքն զքեզ յաւիտեան բաժնեց ինձ-ննէ...բախտը մեր երկուքին մէջ դերեզման մը դրաւ...Ինչ թշուառութիւն, դանդաղ տարիներ արցունք սփռելով անցան եւ դեռ չեմ տեսեր ես զքեզ, ես որ վայրկեան մը չէի ուզեր հեռանալ քեզ-ննէ..(երեսը ձեռացը մէջ առած կուլայ)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆԱԶԵՆԻԿ և ՎԱՀՐԱՄ

ՎԱՀՐԱՄ. Նազենիկ, դարձեալ կուլաս, մինչ նորէն երազիդ մէջ տեսար վինքը...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ա՛յ, եւ առջինէն աւելի քաղցր էր իւր նայուածքը...ա՛հ, ինչո՞ւ ես ալ իրեն հետ չը վազեցի պատերազմի դաշտը, ես ալ դիւցազնուհւոյ մը պէս առանց գրկացը մէջ հայրենեացս կը ձօնէի արիւնս եւ չէի հեծեր այսպէս գերեզմանէն խռոված ստուերի մը նման...

ՎԱՀՐԱՄ. Իսկ վարդանոյշ այն անմեղ դստրիկը։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Արդէն որ կորսը որ գառնաս, երկինք արցունք սփռած է հոն։ ուրեմն, ով մահ, եկուր քու սառ ձեռքերովդ գոցէ այս աչքերը եւ թող աներեւութանայ առջեւէս այս նախանձոտ աշխարհը՝ ուր սիրոյ քաղցրութիւնը դեռ չը ճաշակած, սիրոյ դառնութիւնը կը խմեմ։ Վաղենակ, փշալից է եղեր այն պսակը զոր սէրը ժպտելով մեր գլուխն բոլորեց եւ իր հեշտ ամպերովը զանոնք մեր աչքէն ծածկեց...երանի թէ այն գիշերը յորում առաջին հարցրներըն զգացին մեր չրթունքը՝ զգային նաեւ մահուան դալուկը, երկուքիս գրկախառն իջնէինք այն սեւ գերեզմանը...վահրամ, եթէ հիմա զատակ չունենայի, հազար գերեզման ունեցած էի...

ՎԱՀՐԱՄ. Մի՛ յուսահատիր այդպէս, Նազենիկ, անշուշտ կը գթայ երկինք ամեղին վրայ...յուսա՛, միանգամայն ինքզինքդ զուարթ ցոյուր, վասն զի կուզեմ տեսնել անմեղ աղջկանդ արցունքը։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ինչո՞ւ։

ՎԱՀՐԱՄ. Երբ հիմա անկողնէս ելայ, հեծկլտալու ձայն մ'առի, քովս դարձայ եւ տեսայ որ վարդանոյշ կուլար...հարցուցի թէ ինչո՞ւ կուլայ, ինքն ալ վերջապէս պատասխանեց—վասն զի մայրիկս միշտ կուլայ։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ի՞նչպէս չարտասուէ զաւակ մը որուն աչացը վրայ իր մօրը համբուրին հետ մկիտեղ արցունք կաթեց...ուրեմն, վահրամ, երբ պիտի գըթայ երկինք մեր վրայ, մինչդեռ անմեղ մ'անգամ կը վշտագնէ...մի՛, մի՛ գոցեր սիրտս պատիր յոյսերով

գիտեմ գերեզմանին տեւ պատուարները քաժնեցին ինձնէ ամուսինս, եւ որ այնչափ կը պնչոտէի այն գողտրիկ սիրտը... անարգ թշնամեայ ոտիքը կոխան եղաւ... Հայաստան դիւցազն մը կորնչուց եւ Նաղենիկ պահապան հրեշտակ մը, որուն յաղթական ճակատը ցուրտ եւ արիւնոտ մարմարեայ տախտակներով պսակեց մահն անչուշտ։

ՎԱՀՐԱՄ. Բայց դու ընդհակառակը հրճուելու ես, Նաղենիկ, որ քու ամուսինդ անհուն Հայեր վրիժեց իր մահուամբը, որոնց արիւնը սիւտի ծծէր թշնամւոյն անթնար սուրը... Թող մեռնի ամուսինդ եւ ապրի Հայաստան, վասն զի կը գտնես յետոյ ամուսինդ երկնից մէջ, իսկ Հայաստանը երբէք չես գըտներ... դու չես գիտեր թէ այս դաշդաման բազուկը որչափ թշնամւոյն արեամբը կարմրեցաւ... երկու որդի ունէի երկուքն ալ պատերազմի մէջ ինկան մեռան, իսկ ես հրճուեցայ որ հայրենեաց ազատութեանը համար մեռան... եթէ հայրդ գքեզ իմ լըռնամակալութեանս յանձնած չըլլար, ես հիմա դուցէ դիւտասպաս ինկած էի դաշտին վրայ եւ կատաղի վագեր նման թշնամւոյն արիւնը կը խմէի. չը գիտես դու ինչ զաւրաւորութիւն է այն... կաղբամ գքեզ Նաղենիկ, որ հայրենեաց հուրը չես զգար դու... չը տեսար միթէ հայրդ՝ որ հոգիէն աւելի կը սիրէր գքեզ, հայրենեաց սիրոյն համար թողուց հոս եւ ինքը սլացաւ պատերազմի եւ ազատութեան դաշտը իւր ձերմակ մօրուքն արեամբ ներկելու... տե՛ւ արժանացաւ իսկ նահատակութեան լուսեղէն թագին, Նաղենիկ, աշխարհիս վրայ երջանկութիւնն աչնան

պարզ երկնքին կը նայիմ, զոր ամպլաճ դիտելու առնդ յանկարծ թուխ ամպերով կը ծածկուի։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ո՛հ, մի արթնցներ մտացս մէջ հօրս մահուան տխուր յիշատակն ալ. դարձեալ կըսեմ, պէտք է մեռնիլ, վասն զի միայն մահը, այն ոսոխած եւ տխուր հրեշտակը կրնայ վշտահարս վիրաբուժել յաւիտենական տխուր հանգստարան մը՝ գերեզման մը չնորհելով, որուն ցուրտ դրանը առջեւ կը դողդողջէն զգալի յիշատակները... վա՛հ, երբ կը տեսնեմ որ վարդը կը ժպտի, կուգեմ վարդ մը քաղել, ժպտիլ վայրկեան մը եւ թառամիլ... (ի ծուռ եւ ձեռն երկիւղ վերցուցած) Հայր իմ, դու դոնէ խորհուրդ մ՝ազդէ թշուառ աղջկանդ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. (ձօրը գիրկը վազելով) Մայրիկ... դարձեալ կուլաս...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ո՛չ, ազջիկս... (զայն աջին վրայ կը սեղմէ)։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Ի զո՞ւր կը ջանաս զիս խաբել, ահա կը տեսնեմ այդ արցունքները որոնք տաք տաք սըրտիս վրայ կը կաթին... ինչո՞ւ համար կուլաս, ըսէ որ ես ալ արցունքս քուկինիդ հետ խառնեմ, սիրուն մայրիկս։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Խեղճ զաւակ, դառն կորստեան մը տըխուր յիշատակ, քեզի համար կուլամ, վասն զի թըշուառ ես։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Ա՛յ, թշուառ եմ վասն զի աչքս բանալէս, մայրս ճանչնալէս ի վեր միշտ զինքը տըրտում տեսայ՝ գոնէ անգամ մը չը ժպտեցար ինձ, անգութ մայր։

ՎԱՀՐԱՄ. (մեկուսի) Տարաբախտ տղայ։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Եկուր գիրկս, մի սրդոդիր զաւակս, այսուհետեւ միշտ պիտի ժպտիմ քեզի, թէպէտ եւ սրտէս արիւն ալ պոռթկայ։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Պիտի ժպտիս ինծի ...մայր իմ. Վահրամ, կը տեսնե՞ս ժպիտ խոստացաւ մայրս...ուրեմն այսուհետեւ միշտ երջանիկ պիտի ըլլամ։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Եւ ալ անգութ չի պիտի կոչես մայրդ, այնպէս չէ՞։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Երբէք...ներէ ինծի մայր իմ, վասն զի խիստ վշտացած էի. երէկ իրիկուն երբ պարտէզը կը շրջագայէի, տեսայ երիներանգ թիթեռնիկ մը որ ծաղկէ ծաղիկ կը թռչտէր զուարթաբար...աչքերս լեցուեցան...ինկայ մարգագետնին վրայ եւ սկսայ դառնապէս լալ, ըսելով ինքնիրենս — ես որ մայր ունիմ, թշուառ եմ, եւ պանդուխտ թիթեռնիկին անգամ ինձնէ աւելի երջանիկ է...վերջապէս ելայ եւ նախանձով վառուած՝ արիւն քրտինք թափելով յաջողեցայ զանի բռնել եւ սպաննել...խեղճ թիթեռնիկ...յետոյ որչափ սիրտս կտոր կտոր եղաւ...միթէ ոճրագործութիւն էր ըրածս, մայր իմ.

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ո՛չ, դու յանցանք չունիս աղջիկս...

հանդարտէ...ալ այսուհետեւ իմ միակ մտածումնըքս դու պիտի ըլլաս։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Բայց ինչ ձայն է այս, մտիկ ըրէ, մայր իմ...(դուրսեն հեռուեն տիտւր երգը կը լսուի)։

ՈՂՔԵՐԳ

Երկինք, ցօղէ աչացըս լոյս...
Գէթ նշոյլ մը յաչս եղկելոյս՝
Որ ի խաւար օրերս համբուռ
Սիրտս ի սուգ՝ վիշտ հեծէ անքուռ...

Ո՛վ նազելիդ իմ Նազենիկ,
Ո՛վ իմ արեւ իմ յոյս քաղցրիկ,
Քայլամոլար շրջիմ ի զո՛ւր...
Քեզ կը ծածկէ դամբան տրխուր։

Զկայ ինծի երբէք յոյս լոյս,
Դու ես սփոփանք իմ ցաւերուս,
Ո՛վ դո՛ւ դամբան լրռիկ դամբան,
Շրթունքս գքեզ միշտ կը կարդան։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ո՛հ, այս ձայնը տխուր տպաւորութիւն մը ազդեց ինձ...ո՞վ է այդ երգողը, Վահրամ։

ՎԱՀՐԱՄ. (պատուհանեն նայելով) Ծնցուխիներ հագած կոյր զինուոր մ'է (Վարդանոյշ կերթայ պատուհանեն նայելու)։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ո՛չ, արդէն երիտասարդութեանս առաջին որը մնացած էի, եւ քոյրս ամուսին մ՛ունէին... որուն վրայ միայն դրեր էի կենացս յոյսը, բայց երբ այսպէս պատերազմէն կատցած կը դառնայի, դաժեցին ինձ որ կինս լուր առնելով թէ ես պատերազմի առաջին մեռած էի, նա ալ ինքզինքը թունաւորեր էր. ալ այնուհետեւ գերեզման փնտռելի ինչպէս ծարաւածն աղբիւրը... կը չնչեմ... բայց մեռած եմ։

ՎԱՀՐԱՄ. Բայց ո՞ր պատերազմին համար կըսես...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ասկէց 5—6 տարի առաջ Սերաստիոյ մերձակաները Հաղարացւոց դէմ եղած սոսկալի պատերազմը։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Քաջ զինուոր, ահա ատոր համար բերինք քեզ հոս... պիտցիր որ հոս ալ քեզ նման թշուառ կին մը կայ իր ամուսինը կորանցուցած, որ սայն միջոցին քեզնէ ուժ եւ յոյս կ՛ակնկալէ։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Թշուառ մը... ա՜հ, կը սիրեմ ես զայն... բայց ես ինչպէս կրնամ ուրիշ մը մխիթարել, մինչդեռ ես իսկ կարօտ եմ... եթէ կարենամ մխիթարել զայն, այդ ինձ համար աննման սփոփանք պիտի ըլլայ... ա՜հ, տարօրինակ բաներ մ՛է թշուառութեան անողոք ճիրաններէն ազատելը։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ուրեմն անշուշտ կը ճանչնաս վաղենակ զօրապետը որ յիշեալ պատերազմին Հայ զօրաց առջեւ գնդին հրամանատարութիւնը կընէր։

ՎԱՂԵՆԱԿ. (տատանելով) Այո՛...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Դիտէ՞ս արդեօք, մեռա՞ծ նա պատերազմին մէջ թէ կենդանի է դեռ։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Վահրամ, գնա՛, կաղաչեմ հոս բեր այդ գինուորը գուցէ նոյն պատերազմէն դարձած ըլլայ եւ լուր մը տայ մեզ ամուսնոյս վրայօք։ (Վահրամ կը մեկնի) Ո՛հ, արդեօք պիտի կարենամ յաջող լուր մը առնել Վաղենակէս, եթէ ան չյուսայ այն նշոյլը որ զիս կը մխիթարէր, պիտի խաւարի մահուան առաջերին տակ... անողոք բախտ, մինչեւ երբ սիրտս յուսահատութեան թունաւ կոհակաց խաղալիկ պիտի մնանես...

ՎԱՐԴԱՆՈՑ. (մօրը վազելով) Մայր իմ, Վահրամ կայր գինուորին թեւէն բռնած հոս կը բերէ... ահա եկան...

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՑՆՔ, ՎԱՂԵՆԱԿ, ՎԱՀՐԱՄ (թեւեն բռնած կը բերէ, որն որ կրոս եւ ղեկուած է)

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ինչո՞ւ զիս հոս բերիք... մինչ զիս բանտարկել կուզէք, որպէս զի փողոցներուն մէջ այսպէս ստահակական թշուառութիւնս չը նսեմացնեմ ողբաձայն...ա՜հ, ազատ թողէք զիս, թողէք որ ազատ ես իմ վիճակս, վասն զի իմ միակ մխիթարանքս իմ ձայնիս արձագանգն է, ինծի այնպէս կը թուի թէ սիրելիքս ինձ կը պատասխանեն։

ՎԱՀՐԱՄ. Ապահով եղիր, խեղճ զինուոր, զքեզ արդելող չկայ, ազատ ես երթալու...բայց ներէ յանդուգն հարցմանս... ինչո՞ւ այսպէս փողոցները կը թափառիս ողբագին...մինչ ընտանիք չունի՞ս...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Կենդանի է, (ապշած)։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Կենդանի՛... եւ ուր է հիմա... դիտե՞ս...

ՎԱՂԵՆԱԿ. (Առանդեաւոր եւ շփոթած) Բայց... չեմ հասկնար։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Սահուսինս կենդանի՛... իմ մօտս... բայց ո՞ւր է...

ՎԱՂԵՆԱԿ. (Թոթովելով) Հա՛ եմ... Նազենիկ...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Վազենակ... (կը գրկուին)։

ՎԱՀՐԱՄ. Վերջապէս գթացե՛ր... երկինք...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ճշմարի՛տ է որ կը գրկեմ զքեզ Նազենիկ իմ Նազենիկ... եթէ ոչ երկուքնիս ալ խարուսիկ երազով մը կսխմխուինք։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ի՛չ, ա՛չ... բայց ո՞ւր են անոյշ աչքերդ... ինչ գալկահար դէմք... ինչ դողդոջուն ծունգե՛ր... ո՞ւր է նայուածքդ։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Հայրենիք մը ազատելու քիչ է այս կուրութիւնը, հինգ վեց տարուան հալումաշը... եւ սիրելոյ մը միայն տեսքէն զրկուիլը։

ՎԱՐԴԱՆՈՑ. Մա՛րդ իմ, ա՛լ է այդ աղքատ մարդը որ կը գրկես։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Եկո՛ւր դուն ալ գրկէ... հայրիկդ է... աղջիկս։

ՎԱՐԴԱՆՈՑ. Ա՛յն ինչ գծուծ մարդ է, ես կը վանեմ գրկելու։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ջաւակ մը... աղջիկ մը... ա՜հ, եկո՛ւր դիրկս, թշուառ հայրդ եմ ես... (զայն կը գրկէ) երկինք, լո՛յս, լո՛յս խաւար աչքերուս, տեսնեմ մէկ մը ամուսինս եւ զաւակս վայրկեան մը միայն եւ թող

դարձեալ խաւարին... զաւակս զոր դեռ չեմ տեսած...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Մխիթարուէ, ամուսինս, բաւական է որ Հայաստան կոյր չըլլայ դիւցազնի մը համար... աչքերը գիրար տեսնելէ առէլի գեղեցիկ են, երբ սրտերը իրարու մօտ բաբախեն. արդէն խամրած են սիրոյ ազդու նայուածքները եւ սրտերը կը սիրեն։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Դժբախտ զաւակ... իր կենացը զուարթ արշալոյսին սկսաւ թշուառութեան բաժակը քամել, եւ իր հօրը աչացը հետ իր կենացը պայծառ օրերն ալ խաւարեցան... Նազենիկ, ինչո՞ւ ծըննար այս զաւակը, մինչդեռ իր հայրը անոր քաղցրիկ դէմքը յաւիտեան չը տեսնելու պիտի դատապարտուեր։ մինչդեռ հայրական սէրն անոր սիրուն աչացը մէջ պիտի չը կարդար... անիծեալ է եղեր այն օրը, Նազենիկ, յորում ես քու դրկէդ բաժնուեցայ... անիծեալ է եղեր այն յաղթութիւնը որով հրճուեցաւ Հայաստան։ Նազենիկ, երբ յաղթանակաւ պատերազմէն կը դառնայի, նոյն առեն երբ գնդէս բաժնուած էի քանի մը անձանց հետ, խումբ մը կատաղի Հադարացւոց հանդիպեցայ որոնք յանկարծ վրանիս յարձակեցան եւ ընկերներս սպաննելով, դիս ալ խողխողել ուզեցին, բայց զօրագլուխնին հրամայեց որ միայն աչքերս կուրցընելով թողուն զիս... մինչեւ հիմա հինգ վեց տարի է այսպէս վշտահար ու թափառական չըլեցայ մուրացիկ, միշտ դուշելով, երկինք, լո՛յս, լո՛յս խաւար աչքերուս... այլ ի զուր... ահեղլի գոյժ մ'առի թէ մեռած էիր...

ՎԱՀՐԱՄ. Սոսկալի ճակատագիր... (մեկուսի)։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Խաւարն ինձ գերեզման մը կը թուէր եւ ես հոն ողջ ստուեր մ'էի, սէրը սիրտս կրծող իժ մ'էր եւ կեանքն անողոք դահիճ մը. յոյսը ինծի նոր կեանք մ'էր, մահը ինծի համար հրեշտակ մը եւ անցուցած դեղեցիկ օրերս երազ կը թուէին ինձ... բայց վերջապէս փարատեցաւ այն երազը... Նազենիկ, դարձեալ գիրկս համբոյր կը ձօնէ դեղնած ճակտիս, իսկ անդունդ երկինք դեռ լուսոյ նշոյլ մը չը ցոլէր խաւար աչքերուս։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Կաղաչեմ, Վաղենակ... ալ բաւական է...

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. (Հայրը գրկելով) Ա՛լ սիրով կը գբկեմ զքեզ, հայր իմ, վասն զի դու ալ ինծի պէս թշուառ ես եղեր եւ կուլաս։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Թշուառ եմ կըսես, աղջիկս... բայց ինչո՞ւ...

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Վասն զի միշտ կուլար մայրս... բայց հիմա երջանիկ եմ, վասն զի թէ մայրիկս ժպտել խոստացաւ եւ թէ հայրիկ մը ունեցայ։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Վարդանոյշ ահա այդ հօրդ համար էր որ կուլայի անդադար։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Ուրեմն ալ երջանիկ պիտի ըլլանք, վասն զի հայրս ալ գտանք։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Իսկ հայրդ ինչպէս երջանիկ ըլլայ, մինչդեռ աչքերը կորսնցուցեր չը տեսներ քու քաղցրիկ դէմքդ, այլ միայն յաւիտենական խաւարի մը խորերէն կը լսէ քու անոյշ ձայնդ՝ քու մրմնջած— հայրիկ—բառդ...

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. (զայն գրկելով) Խեղճ հայրիկ...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ա՛յս է գթութիւնդ, ով երկինք։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Բայց հանդարտէ, սիրելի ամուսինս, քու կնոջդ եւ զաւկիդ գգուանքները պիտի մոռցընեն քու վշտալից անցեալդ... քու աղջկանդ սէրը տենչացած լոյսդ աւելի քաղցր պիտի թուի քեզ. յիշէ մեր անցուցած սիրոյ օրերը, դարձեալ նոյնն ենք մենք, միայն թէ դու չես տեսներ զմեզ, քեզ այնպէս թող թուի որ մեր գիրկը կը նիրհես։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Նիրհել... բայց վերջապէս չե՞ս ուզեր արթննալ, երբէք չե՞ս կարօտնար սիրելոյդ դէմքը... երանի՛ քեզի որ չես գիտեր իմ թշուառութիւնս... չը գիտես թէ ի՞նչ է կոյր մը որ կը սիրէ։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ո՛հ, մի յուսահատեցներ զիս, Վաղենակ... ուրեմն դու զիս չես սիրեր որ այսպէս անօգուտ կը համարես իմ սիրալիր համբոյրներս։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ո՛չ, ո՛չ, կը սիրեմ եւ պիտի սիրեմ զքեզ յաւիտեան, Նազենիկ... ալ չի պիտի վշտանամ... ալ զուարթ պիտի ըլամ, ո՛հ, բայց թեւերդ եւ գրկացդ մէջ հանդչեցնեմ քիչ մը վշտակոծ ճակատս... եկո՛ւր եւ դու զաւակս ալ... (կը գրկուին)։

ՏԵՍԻԼ Ե·

ՆՈՅՆՔ և ՆՈՐԱՅՐ

ՆՈՐԱՅՐ· (ծուխ դնելով) Օրհնեալ ըլլայ երկինք, որ երկաթէ բանտերէն եւ չղթայներէն ազատեց ծերունիս եւ դարձուց իմ անձկալի հայրենիքս, իմ քաղցր ընտանեացս դիրկը։

ՆԱԶԵՆԻԿ· Ո՛վ երկինք, ո՛վ է արդեօք այս ծերունին···

ՎԱՂԵՆԱԿ· (մօտենալով) Աստուած իմ··· Նորայր իշխանը··· հայրդ է, Նազենիկ։

ՆԱԶԵՆԻԿ· Հայրս··· (գիրկը նետուելով) հայր իմ··· ինչ ուրախութիւն մէկ վայրկենի մը մէջ···բայց եթող չըլլայ տեսածս···վասն զի քու մահդ դուժեցին։

ՆՈՐԱՅՐ· Ո՛չ, ո՛չ, սիրեցեալ դուստրս, երկինք դարձեալ չուզեց իմ մահս եւ քու գիրկդ դարձուց զիս···դեռ պիտի ապրինք։

ՎԱՂԵՆԱԿ· Ինչ պատահեցաւ··· (բարձր) Նազենիկ···

ՆՈՐԱՅՐ· Դուստր իմ, ո՛վ է այդ կոյր գինուորը։

ՆԱԶԵՆԻԿ· Ջէս ճանչնար·· ամուսինս է, հայր իմ։

ՆՈՐԱՅՐ· Ո՞վ երկինք, (գրկելով) Վաղենա՛կ···դեռ կը զարնէ բազուկդ որուն կրթնեցաւ Հայը, ո՛վ արի դիւցազն, դեռ կզգամ այն բակուկը սրտիս վրայ որ թշնամեաց գլխուն անհուն հարուածները թօթափեց։

ՎԱՂԵՆԱԿ· Ո՛հ, դո՛ւ ես, դիւցազն հայր, ես ալ կը համբուրեմ այն բազուկը որն որ ծերութեան մէջ չը դողդոջեց սրոյս տակ···բայց չեմ տեսներ։

ՆՈՐԱՅՐ· Ա՛լեւոր Հայաստանի օրհնութիւնը լէ։

ՆԱԶԵՆԻԿ· Ինչ տարօրինակ դէպք, հայր իմ, երկուքնիդ մէկ օր հեռացաք հոակէ եւ երկուքնիդ մէկտեղ դարձեալ եկաք գիրկս···

ՆՈՐԱՅՐ· Նազենիկ, ո՛վ է այս մանկիկը։

ՆԱԶԵՆԻԿ· Աղջիկս է···

ՆՈՐԱՅՐ· Աղջիկդ···եկո՛ւր զքեզ ալ գրկեմ չուստ զաւակ, դուս որ մանկութեանդ առեն վշտահար մայր մը ունեցար, անմեղ հրեշտակ, դուս որ վիշտ քաշելու համար երկինքը Թողուցիր աշխարհ եկար···դուս որ արտասուաթաւրմ վարդ մը սիրտս աշխարհիս վրայ···երկինք սեւ ամպերով իր ճառագայթները քեզնէ ծածկեց։ Վաղենակ, ահա քու աչերուդ լոյսը, ահա քու դաշտիդ վարդը··· ալ Թող արիւնոտ դաւիններդ, եւ այս գեղեցիկ ձիթենիին չուքին տակ հանգստացիր։ բաւական լոյս ու արեւ Թափեցիր հայկական ազատութեան վիշտ ճամբուն վրայ։ ուրեմն հրճուինք որ հայրենեաց համար վշտացանք։

ՆԱԶԵՆԻԿ· Եւ դուս, հայր իմ, ինչուան հիմա դուս ո՛ւր էիր։

ՆՈՐԱՅՐ· Վեց տարի ես ալ Եգիպտացւոց տէրութեան բանտերուն խորերը ծանր չղթաներու տակ հեծեցի անոք եւ անվախթար, բայց բանտապահին եւ իմ մէջ այնպիսի սիրտ բարեկամութիւն մը յառաջ եկաւ եւ այնչափ սիրելի եղայ իրեն որ ինքզինքը մահուան վտանգի մէջ ձգելով ազատեց զիս··· երբ այն բանտերէն դուրս ելայ, կարծեցի Թէ նոր աշխարհ մը մտայ, երբ հայրենեաց հողերը կոխեցի

Հայաստանիս հողը հայրենասիրութեան նոր ոգի մը ներշնչեց ինծի. ես որ բանտերու խորերը գերեզմանին սեւ եղերքները դողդոջող ծերունի մ'էի, ահեղառիւծ մը դարձայ...բայց երբէք չէի յուսար որ ընտանիքս այսպիսի փոփոխ եւ երջանիկ վիճակի մէջ գտնեմ. միայն թէ Հայաստանի վերջին հառաչները սիրտս կը բեկբեկեն, երբ մարին հայոց որոտացող շանթերը։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Նորայր, մի յուսար որ Հայուն աստղը տեսնես, այլ բոլոր Հայաստան թշուառ պիտի թաւալի կորստեան վիհը, ինչպէս որ կործանեցաւ իր գահը...երկինք ալ բարկաճայտ աչօք կը նայի Հայաստանի. այն անխիղճ Եգիպտացիները՝ Թաթարները՝ Հազարացիները, ամենքն ալ երկնավրէժ հրէշներ են որոնք անխնայ Հայաստանը կը հարուածեն...օն, ակնարկ մը ձգէ հայրենեացդ վրայ եւ կարծեմ գերեզմաններէ եւ աւերակներէ զատ ուրիշ չէնք մը չի պիտի գտնես... մեկ ըրէ եւ պիտի տեսնես որ Հայոց աշխարհին գիշերային լռութիւնն անգամ միշտ ողբաձայն հեծեծանքներէ կընդհատի. ինչո՞ւ տապալի Հայաստան, վասն զի Հայոց մէջ մատնիչներ կան, ինչպէս որ մեր պատերազմին մէջ ալ գտնուեցան...այսպէս մատնութեամբ Հայերը պիրար կենագրաւ ընելէ ետքը եթէ միայն Հայ մը մընայ, այն ալ ինքզինքը պիտի մատնէ, որպէս զի Հայ եմ ըսելով աշխարհի առջեւ պարծենայ...Հայերն ի քուն են, իսկ մատնիչներն՝ արթուն...

ՆՈՐԱՅՐ. Ինչ տեսնէն գուցէ Սեբաստացիք գոյժ պիտի առնեն որ թշնամիք աշխարհաւէր բանակաւ Սեբաստիոյ վրայ կը թափին։

ՁԱՅՆ ՄԸ. Քաղաքացիք, Սրիք, զէնք առէք։

ԱՄԵՆՔԸ. (սարսափած) Մ'հ...(յուսահատ)։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Կը լսե՞ս, Նորայր։

ՁԱՅՆ ՄԸ. Սեբաստացիք, սրիք, զէնք առէք...

ՆՈՐԱՅՐ. Վահրամ, գնա՛ չուտ հոս բեր այդ մարդը. (Վահրամ կը մեկնի) քաջալերութիւն...դեռ այս դողդոջուն բազուկը կարող է սուր շարժել եւ թշնամեաց գլուխները թափել...դեռ ողջ է Հայաստան, դեռ ողջ է հայրենասիրութեան ոգին։

ՆԱՋԵՆԻԿ. Ո՛վ երկինք գթա՛ մեր վրայ...

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Մայր իմ, ես ալ կը վախնամ։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Եկուր գիրկս, զաւակս...մի վախնար։

ՆՈՐԱՅՐ. Քաջալերութիւն, դուստր իմ, ողբալու ժամանակ չէ։

ՏԵՍԻԼ Ջ.

ՆՈՅՆՔ, ՎԱՀՐԱՄ, ՁԻՆԻՈՐ ՄԸ

ՁԻՆԻՈՐ. (մեկուսի) Նորայր իշխանը կենդանի եւ Սեբաստիոյ մէջ...(զարմացած)։

ՆՈՐԱՅՐ. Ասօր, միթէ նոր թշնամիք կարշաւեն Սեբաստիոյ վրայ։

ՁԻՆԻՈՐ. Այո՛, վեհազն տէր, Լանկթիմուր Թաթարաստանի բռնաւորը՝ Հայաստանը գրեթէ հիմնայատակ ընելէն յետոյ՝ սեւ ամպերու բանակով հոս կը սլանայ սուրէ թեւերով։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ո՛հ, մեթէ չատ մօտ են մեզ, Աստուած իմ...

ՋԻՆԻՈՐ. Ո՛չ, վաղ առաւօտեան դէմ հազիւ հոս կը հասնին։

ՆՈՐԱՅՐ. Ուրեմն թող քաղքին բոլոր դռները փակուին, աշնուականք եւ ռամիկք ամենքն ալ պինդ առնեն...իսկ տուր Սեբաստացւոց թէ Նորայր իր գերութեան չղթայներէն ազատելով իր հայրենիքը դարձեր է, իսկ տուր նաեւ բոլոր զօրապետաց եւ զօրաց որ չուտով հիմա Նորայրի ապարանքը դան ժողվուին...թող ամեն եկեղեցեաց զանգակները հնչուին՝ այս գոյժը բոլոր քաղքին մէջ չուտով տարածանելու համար...օն, ուրեմն տուած պատուէրներս փութով թող կատարուին, քաջ հայկազն։

ՋԻՆԻՈՐ. Անհոգ եղիր, վեհազն տէր, ջանք եւ կեանք հայրենեացս նուիրելու պատրաստ եմ ես։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՆՈՅՆՔ (*բաց ի զինուորներեն*)

ՆՈՐԱՅՐ. Ախ զինուոր, երանի թէ ամեն Հայ քեզի պէս զգար, այն ատեն Լանկթիմուր սարսափելով կը նայէր Հայաստանի դափնեզարդ սարերուն եւ կը սոսկար իր խրոխտ քայլը Հայաստանի հողին վրայ դնել, ուր եթէ մատնիչներ իրենց մօրը կաթը չը խամչին, ուր եթէ վատեր եւ ազգատեացներ նախնի

փառաց յիշատակաց քանդակներն իրենց նախատական քայլերուն տակ չը ջնջէին, ուր եթէ Հայերը ձեռք ձեռքի միաբան մեռնինք գոչէին ... ահ, երբ պիտի ջնջուի աշխարհիս վրայէն թագը՝ փառքը եւ միայն եղբայրութիւնը իր մանիչակներովը մարդոց ճակատը պիտի պճնէ փոխանակ դափնիի։ բայց դու Հայաստան, դու միշտ փուչեր պիտի տեսնես...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ե՞րբ խաղաղութիւն պիտի գտնենք մենք այս աշխարհիս վրայ, հայր իմ։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Նազենիկ, չկայ երբէք հանգիստ Հայուն համար, միշտեւ անմիաբան է եւ օտար է իր սրտին հայրենասիրութեան բառը, ինչպէս գութն օտար է երկաթէ թուրին։

ՆՈՐԱՅՐ. Իսկ յետոյ չատ պիտի զղջայ՝ ճակատը կոծելով չատ պիտի վայ Հայը, բայց ինքզինքն անյատակ անգունդի մը գահավէժ բերանը պիտի գտնէ, ուսկից անկարելի է ազատիլ ... խիստ վերջը պիտի սթափի Հայը եւ պիտի ըսէ թէ ես ազգ մ՝ եմ բայց պիտի տեսնէ որ ձեռքերը ամուր չղթաներով կաշկանդուած են մինչդեռ բախտը իր առջեւ կը թռչտի... (*դրսեն ոտնաձայն մը կը լսուի*)։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ա՛յս ինչ ոտնաձայներ են ... Աստուած իմ

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Պաշտպանէ զիս, մայր իմ...

ՆՈՐԱՅՐ. (*խորհի ձայնով*) Բան չկայ...զօրապետներս եւ զինուորներս են որ հոս կուգան ... քաջերուէ, սիրտ իմ...երկինք, զօրացուր դողդոջ թեւերս։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՆՈՅՆՔ, ՎԱԶԷ, ԶՕՐԱՊԵՏՔ, ԶԻՆԻՈՐՔ

ՆՈՐԱՅՐ. Կեցցիք, արք հայկազունք, որ Հայրենիքը պաշտպանելու համար փութով եկաք հոս ժողվուելու... ՕՆ անդր, ժամանակ չը կորսնցուցնենք եւ զէնքով ու սիրով վառուած յառաջ խաղանք, զի ահա վրէժխնդրութեան ժամը հնչեց ... եթէ չը խայտայ մեր երակացը մէջ դիւցազն Հայկայ արիւնը, եթէ եռանդ ի սիրտ եւ սուր ի ձեռին չը պաշտպանենք հայրենիքնիս, վայ մեզի, կորսուեան տխուր ժամին ալ պիտի հնչէ. ուրեմն յաղթենք եւ մեռնինք եւ թող մեր զաւկները դաւինեներ սիրեն մեր գերեզմաններուն վրայ, թող մէկ մէկ յաղթութեան կամարներ ըլլան մեր չէրիմները եւ թող մեր արիւնը խաղաղութիւն սիրէ մեր զաւակաց ընտանեացը վրայ... մեռնինք կըսեմ ամենքնիս ալ եւ երբէք անձնատուր չըլլանք այն անգութ եւ վատազգի մարդոց ։ Եւ թող Լանկթիմուր մեր ցուրտ դիակացը վրայէն անցնի ամբոխահար ... կերդնուիք ամենքնիդ ալ մինչեւ վերջին չունչերնիդ պատերազմի դաշտին վրայ սպառելու եւ մինչեւ ձեր արեան վերջին կաթիլը հայրենեացը ծոցը ցօղելու ։

ԱՄԵՆՔԸ. Կերդնուիմք...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Պէտք է երդնուլ, եղբարք, եւ ինչպէս մեր կեանքը հայրենեաց չը ցօնենք, ինչպէս արիւննիս անոր չը պարտինք, մինչդեռ հայրենիք իր զըր-

կացը մէջ ծնաւ եւ անոյշ մեզ. մեր կուրծքերն անոր պարիսպ պիտի ըլլան եւ մինչեւ որ դիատապաստ չը գլորինք, մեր սուսերն իրենց պատեանը չի պիտի դառնան... վատ է այն որ աւելի կեանքը կը սիրէ քան թէ ազգը ։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Երանի ձեզ, Հայեր, որ դեռ կը վառի սրտերնուդ խորերը հայրենասիրութեան կայծը... ահ, իմ արիւնս ալ կեռայ... սուր մ'ալ ինձի տուէք, եւ թող վեհերոտ երիտասարդները տեսնեն ալեւորը եւ կոյրը պատերազմի արիւնաշաղախ դաշտին վրայ եւ ամբոխահար ըլլան ։

ՆՈՐԱՅՐ. Հապ՝ օն, մերկացուցէք սուրերնիդ, հրաժեշտ տուէք աշխարհի, օն անդր, Սերաստիոյ պարսպացը վրայ, յաղթութիւնը մեզ կսպասէ... դողա. Լանկթիմուր, Հայերը ձեռք ձեռքի տուին...

ԵՐԳ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ

Վրէ՛ժ կը գոռաց շիրմաց խորէն
Գոռ դիւցազաց ստուերքն ահեղ,
Վրէժ կը մրմռաց արդ տխրօրէն
Մեր հէք եղբարց արեան հեղեղ.
Մասեաց ժեռուտ սարն բոցավէժ
Մեր սրտերուն խոր ժայթքէ վրէժ...
Օ՛ն, անվեհեր վաճեցք զրկանք՝
Որ Հայաստան առնէ նոր կեանք.

Բիւր սուր՝ հուր՝ մահ
Զազդեն մեզ ահ...
Արդ քաջալաճչ՝
Նետուինք յառաջ,
Սուր մեր յագուրդ,
Վատ եւ անգութ՝
Թող թշնամւոյն
Խմէ արիւն...:

ՆՈՐԱՅՐ

Կայծակնահար թող կորնչին
Որք կը մատնեն հայրենիքընին:

(*Վերջ Ա. Առաուածին*)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ՄԱՏՆՈՒԵՒԻՆ

ՏԵՍԻԼ Ա.

Արշալոյս.— Դաշտակ մը.— Խորը Սերաստիոյ պարիսպները կերեւին.— Չինուորներ ասդին անդին քնացած են.— Չենքեր զրոշակներ ցիրուցան տարածուած.

ՎԱՉԷ և ՉՕՐԱԿԱՆՔ (*ննացած*)

Մի՛ ծագիր, Արշալոյս, թող գիշերն իր թուխ թեւերովը երկնից երեսը ագօղէ... թող գիշերն իր խաւար ծոցին մէջ ծածկէ մատնութիւնս... մատնութիւն մը որ իմ սրտիս երջանկութիւն պիտի բղխէ... ա՛հ, ինչո՛ւ կոյր վկուբայն գլորիմ գերեզմանը մինչդեռ կենացս գարունը ժպտելով վարդէ պսակներ կը բոլորէ ճակտիս: Ինչո՛ւ զանոնք մահուան ցուրտ ոտիքը տակ նետեմ... ինչ յիմարութիւն, հայրենասիրութիւն ըսուած անիմաստ բառի մը զոհել աշխարհիս փառքն ու հաճոյքը եւ բանդագուշանաց ծնունդ հանդերձեալ երջանկութիւն մը վայելելու յուսով չարաչար սատակել... յիմար չեմ ես,

դեռ խելքս գլուխս է...ահա Սեբաստիոյ պարիսպները կը տատանին եւ պիտի տապալին վերջապէս, ես ալ փոխանակ անոր աւերակացը տակ ջախջախելու, քանի որ Թշնամին կեանքս չնորհելէն զատ վարձք ալ կը խոստանայ ինձ, ուրեմն անոր գիրկը կը դիմեմ եւ զայն կը դանեմ ինձ ապաստանարան... Թող վայէ եւ ողբայ հայրենիք, հայրենիք՝ որ բոլոր տիեզերաց աչէտիցը պատճառն է ... Հիմա հարկ է որ զօրքերս համոզեմ...բայց ապահով եմ որ անոնք ալ ինձ պիտի հետեւին, վասն զի Հայ են եւ ես իրենց հայրենասիրութիւնը փորձեցի արդէն... բայց եթէ չհամոզուին անոնք մէկտեղ եւ ալեկոծի դունդս, ես զձեզ փորձեցի ըսելով մինակ Թշնամւոյն կողմը կանցնիմ...բայց շուտ ընեմ վասն զի հիմա արեւը կը ծագի... (փողը կը հնչեցնէ) :

ՋՕՐԱԿԱՆՔ. (յանկարծ ցասիեղով) Ինչ կայ, զօրապետ, ի՞նչ կայ...

ՎԱՉԷ. Ահա արշալոյսը կսկսի ծագիլ եւ քիչ մը ետքը Սեբաստիոյ պարիսպները սարսել. դուք քնացաք բայց ես անքուն ձեր վրայ հսկեցի, գիշերուան աղջամուղջը խորհուրդներ յղացաւ մտացս մէջ...ես որ այսչափ տառն սոսկալի պատերազմներէ խրոխտ ճակտով վերադարձայ, կը հետեւիք ինծի :

ԱՄԵՆՔՆ Միշտ քեզի հետ ենք, զօրապետ :

ՎԱՉԷ. Ուրեմն ձեզի հարցում մը ունիմ այսօր... մեռնի՞լ կուզէք, թէ վաղը ապրիլ...պատասխան տուէ՞ք :

ՋԻՆԻՈՐ ՄԸ. Մեռնիլ ի սէր հայրենեաց...

ՋՕՐԱԿԱՆՔ. Այո՛, մեռնիլ ի սէր հայրենեաց...

ՎԱՉԷ. Իրաւունք ունիք պէտք է մեռնիլ...բայց այն տեղն երբ մեր արեամբը հայրենեաց ազատութիւնը կարենանք գնել...իսկ պէտք է որ մեռնիմք կուրօրէն, երբ մեր հայրենիքը չը կրնալ ազատելէն զատ Հայ եւ հոգի ըլլալէ դադրինք...որովհետեւ տեսաք եւ լսեցիք որ Լանկթիմուր այն աշխարհաւէր ճիւաղը ինչպէս Պարսկաստանը, Ասորեստանը եւ մեր նեղճ Հայաստանը իր խրոխտ գարշապարացը տակ ջախջախեց...ուրեմն մենք ի՞նչպէս կրնանք դէմ դնել, մենք որ Սեբաստիա մ'ենք, մենք որ այս մեծամեծ տէրութեանց քով հիւղէ մը կը համարուինք :

ՋԻՆԻՈՐ ՄԸ. Կը սխալիս, քաջդ զօրապետ, հայրենասէր Հայու մը դիմաց տասը կատաղի Թաթար քիչ են...վասն զի անոնք արեան մէջ յողդողդ փառք մը կը փնտռեն, իսկ մենք սէր...կրնաս յիշել Մամիկոնեան Վահանը եւ ուրիշ դիւցազներ :

ՎԱՉԷ. Այս մարդը վտանգաւոր է, պէտք է հայրենեացը զոհել...(քարձր) Ասիկայ անխելք է... արդէն ես գիշերն ի բուն՝ անքուն խորհեցայ, քաջ զօրականք, եւ Թշնամեաց կողմ անցնելով մեր կեանքը ապահովելէ զատ ուրիշ լաւ միջոց չը գտայ. Լանկթիմուր այնպիսի կատաղի հրեշ մ'է որուն դէմ ժոխային սուրէն կրնան հայրենասիրութիւն եւ քաջութիւն :

ՋՕՐԱԿԱՆՔ. Արդէն մենք ալ քեզի հետ ենք, զօրապետ :

ՋԻՆԻՈՐ ՄԸ. Ի՞նչ կընէք, ընկերք...հայրենիք մատնել...

ՎԱՉԷ. Ո՛վ որ քաջ է եւ իմաստուն Թող ինձ հե-

տեւի… (ֆանի մը ֆայլ կառնէ եւ միւսներն ալ ետեւէն)։

ՋԻՆԻՈՐ ՄԸ. *Ուրեմն ես ալ կերթամ ձեր մատնութիւնը Նորայր իշխանին իմաց տալու։*

ՎԱԶԷ. *Ջօրականք, թող մեռնի այդ ժպիրհ մատնիչը։*

ՋՕՐԱԿԱՆԲ. *(սուր ի ձեռին վրան յարձակելով եւ ևերս մղելով) Մեռիր, մեռիր։*

ՋԻՆԻՈՐԸ. *(ևերսևն) Ազգուրաց հրէշներ… (կրռուելով) ա՜հ… (կը մեռնի)։*

ՎԱԶԷ. *Ի՞նչ ըրիք, ապիկ մը սպաննեցի՞ք…*

ՋՕՐԱԿԱՆԲ. *(գալով) Ա՛յ, զօրապետ…*

ՎԱԶԷ. *Կեցցէք, քաջ զօրականք, դուք որ գիտցաք ձեր կենաց արժէքը՝ երջանիկ պիտի ըլլաք…ճն, խոհեմութիւն եւ քաջութիւն… (երթալով) երթանք քաղքին դռները թշնամեաց առջեւ բանալու եւ թշնամեաց ու կենաց գերկը նետուելու։*

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՎԱՂԵՆԱԿ *(մինակ միւս կողմեն գալով)*

Երանի քեզ Սեբաստիա, որ դեռ Լանկթիմուրի երկաթներուն տակ չինկար… երանի կըսեմ որ քու հողերուդ վրայ մատնիչ չես սնուցեր… ա՜հ, իսկ թէ վայրկեան մը միայն բացուէին յանկարծ այս սեւ սեւ աչքերս եւ տեսնէի անգութ Թամարայ ար-

եամբը կարմրած դաշտերդ … երբ յաղթութեան բառը քու խրոխտ պարսպացդ վրայ որոտայ…ա՜հ, երկինք, դո՛ւ զօրացուր թշուառ Հայուն բազուկը եւ մեղմացուր անգութ թշնամւոյն սիրտը…գթութիւն, գթութիւն. մինչ հպատեցան կայծակներդ զոյս անպատմար տարաբախտ Հայաստանի ալեւոր ճակտին թօթափեցիր…ա՜հ, եթէ Լանկթիմուր իր արիւնոտ ոտքերը Սեբաստիոյ հողոյն վրայ դնէ, Սեբաստիա Հայաստանի սեւ գերեզմանը պիտի ըլլայ… ով երկինք, եթէ Հայաստանի համար վերջին կայծակ մը պատրաստեր ես, գի՛ս զարկ, գի՛ս…Հայեր, գիս ալ ձեր բանակին մէջ առէք, ես ալ սիրտ ու սուր ունիմ, կուզեմ մեռնիլ եւ արիւնս Հայաստանի երակացը տալ (սուսերամերկ վազելու կըլլայ)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՎԱՂԵՆԱԿ և ՆԱԶԵՆԻԿ

ՆԱԶԵՆԻԿ. *(յանկարծ դիմաւորելով եւ գրկելով) Ո՛հ, մեռնի՛լ կըսես, Վաղենակ…*

ՎԱՂԵՆԱԿ. *Նազենիկ…դո՛ւ իմ գերկըս ես դարձեալ…*

ՆԱԶԵՆԻԿ. *Ա՛յ, միշտ քու գերկդ եւ ալ չի պիտի զատուիմ…ես ալ քեզի հետ պիտի մեռնիմ, քու քաղցր գրկացդ մէջ պիտի տամ վերջին շունչս…*

ՎԱՂԵՆԱԿ. Դու մեռնի՛ս, Նազենիկ, այսպէս գեղեցիկ եւ երիտասարդ...վա՛յ քեզ, գողտրիկ հուշան, քու գարնանդ մէջ խորշակ մը եղաւ քեզի Վաղենակ, քու արեւդ ծածկող սեւ ամպ մը եղաւ իր սէրը... այնպէս չէ՞, Նազենիկ...ո՜հ կարծեմ կուլա՛ս...վասն զի ջերմ կաթիլներ կզգամ սրտիս վրայ։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ա՜յո՛, կուլամ, Վաղենակ, մեր ցաւալի վիճակին վրայ կուլամ...կողբամ Հայը որ երբէք չի վայելեր ընտանեկան սէր եւ խաղաղութիւն...մինչդեռ այս ժամուս վարդենեաց մէջ մկուռ մը գիրկ կը ժպտի, հետեւեալ ժամուն սգալի նոճիի տակ նըստած տխուր կորսեան մը վրայ կուլայ...փոթորիկ մը դարձաւ Հայաստան...մէկ կողմէն անողորմ թըշնամին իր սուրը եւ միւս կողմէն անյագ սովը իր սեւ թեւերը տարածած միշտ մա՛հ կսպառնան Հայոց...մա՛հ...մա՛հ...եւ բարերար ձայն մը չը գո՛չեր—ալ բաւական է.—Վաղենակ, սիրելիս, մենք եւս հոս բանտի մը մէջ ենք.քիչ առեն՛էն պիտի դան արիւնռուչտ դահիճներ եւ մեզ խողխողելով մեր դիակներովը յաղթութեան կոթողներ պիտի կառուցանեն եւ մեր արեամբը յաղթութիւն պիտի գրեն Սեբաստիոյ մթին վէմատակացը վրայ...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ա՜հ սոսկալի է այդ...եւ այն առեն նախատալից պիտի ըլլան ամուսնոյդ ոսկորները եթէ սուր ի ձեռին չը մեռնի...Նազենիկ, երբ այս գիշեր անկողնոյն մէջ անքուն՝ հայրենիքս, քեզ եւ զաւակս կը մտածէի, յանկարծ սպառնալից ձայն մը որոտաց ականջիս...—Արի՛ դու ալ զինք առ եւ կռուէ ինչպէս որ քու եղբարդդ կը կռուին—յանկարծ սարսափահար ցատքեցի, մտացայ հօրդ եւ քու պաղատանքդ եւ զաւկիս ողբը, դուրս նետուեցայ խոհոյն եւ ի զուր խաւարին մէջ թշնամի փնտռեցի այն ձայնին զոհելու համար։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Եւ չմոռա՞ցեր անգամ մը, որ երբ ամուսինդ եւ զաւակդ գքեզ չը գտնեն իրենց քով, ինչ սոսկալի ժամ մը պիտի ըլլայ այն...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Նազենիկ, դու որ այնչափ սիրելի ես ինծի, քու ձայնդ աւելի ազդու էր այն ձայնը...կարծես թէ՝ մրրիկ մ՚էր որ գիս յառաջ մղեց։

ՆԱԶԵՆԻԿ. Վաղենակ, ահա արեւն իր վարդէ ճառագայթները կը սփռէ հորիզոնին վրայ. հիմա վարդանոյշ արթնցած՝ հայրն ու մայրը կը փնտռէ, երթանք, գո՛թ ուներ այն անմեղին վրայ...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Երկինք, դու ալ նոյնպէս գո՛թ ուներ Հայաստանին վրայ...(կը մեկնին.—հետեւեալ պատերազմի փողեր կը հնչուին)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՆՈՐԱՑՐ, ՋԻՆԻՈՐՔ

ՆՈՐԱՑՐ. Ահա, պատերազմի պատրաստութեան փողերը կը հնչեն...վա՛յ անոնց՝ որոց սրտին հըրճուանք չպզդեր այս փողերուն ձայնը...ուրախացէք, քաջ զօրականք, պիտի տեսնէք որ քիչ առենէն Լանկթիմուր Սեբաստիոյ խորհուրդ պարսպացը տակէն

ամօթահար պիտի անցնի...պիտի հիանայ բոլոր Ա-սիա թէ ինչպէս Սեբաստիա Լանկթիմուրի ազատնա-ցայտ նայուածքին դէմ չը դողայ.— միութեամբ եւ քաջութեամբ — միութիւնը, միութիւնն է ազգի մը զէնքն ու կեանքը...Հայեր, երկնից երեսը յոյս չի փնտռենք, մեր յոյսը թող ըլլայ մեր սիրտը եւ մեր սուրը...Ել, ել, Արեւ, այսօր դու հորիզոնը ի-ջած տեսնդ՝ կամ Հայաստան քեզի հետ մէկտեղ գերեզման պիտի իջնայ եւ կամ իւր աստղը գիշե-րային առաջին աստղին հետ պիտի շողշողայ, բայց ես տարակոյս չունիմ որ վերջինը պիտի ըլլայ, այո՛, Հայաստանի աստղը պիտի փայլի, մինչդեռ ամէն Հայ միաբան զէնք առեր է եւ զէնքն իր ձեռացը մէջ չը դողար...այո՛, պիտի յաղթանակէ Սեբաստիա...ո՛վ Սեբաստուհիք, դափնեայ պսակներ պատրաստե-ցէք ձեր զինուորական եղբարցը։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆՈՅՆՔ և ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Դո՛ւ ես, Նորայր, Սեբաստիոյ իշ-խանը...

ՆՈՐԱՅՐ. Այո՛...քաջդ պատգամաւոր։

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Լանկթիմուր տիեզերակալ Արքայն Թաթարաց՝ որ բոլոր Ասիան նուաճեց, տեսնե-լով Սեբաստացւոց անօգուտ ընդդիմակալութիւնը

կերդնու յերկինս որ եթէ Սեբաստիա անձնատուր ըլլայ, երբէք սուր չի պիտի շողացնէ Հայոց գլխուն վրայ։

ՆՈՐԱՅՐ. Իսկ եթէ անձնատուր չըլլայ...

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Թէ բոլոր բնակիչները անխնայ սը-րոյ ճարակ պիտի մատնէ եւ թէ Սեբաստիան հիմ-նայատակ պիտի կործանէ...

ՆՈՐԱՅՐ. Ուրեմն եթէ այդչափ վեհանձն է Լանկ-թիմուր, թող ինքզինքն յաղթանակէ, փոխանակ սուտ երդումներով աչք չլսցնելու...Սեբաստիոյ համար նախամեծար է պարտեալ մեռնիլ քան թէ անձ-նատուր...

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Մտածէ՛, Նորայր, յետին գղջումն անօգուտ է...դարձուր աչքդ Հայաստանի աւերա-կացը վրայ, Սեբաստիայէն աւելի ամրապարիսպ քա-ղաքաց բնակիչներն ալ այդպէս ըսին, բայց իրենք ալ իրենց քաղաքաց վերատակացը տակ թաղուեցան անչշուկ...

ՆՈՐԱՅՐ. Ո՛չ, ո՛չ, Լանկթիմուր չի կործանեց այն քաղաքները, այլ Լանկթիմուրին զօրաւոր ոգի մը— անմիութիւնը— որ Հայաստանի արեւը մարեց...ո՛վ պատգամաւոր, մի կարծեր որ Հայերը քաջ չեն, եթէ Հայերը իրենց քաջութեանը չափ միութիւն ալ ունենային, Լանկթիմուր չը պիտի համարձակեր իրենց երկրին մէջ ոտք կոխելու անգամ եւ այն եր-կիրն աւերել մոտաբերելու։

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Իշխան, հիմա Հայութիւնը ողբալու ժամանակ չէ, այլ ազատելու. գիտցիր որ գոյութ. նախատուութեան մը կը զոհես Սեբաստիոյ մէջ ապաս-

տանած Հայութեան մէկ մասը... մոռածէ... դու ծերունի մ'ես եւ մէկ ոտքդ արդէն դերեզման խ-ջած է, իսկ անդին անթիւ Հայեր կան զոր-ս դու անխոհեմութեամբ կրստեան վէմ մը եզրը կը թո-ղուս։

ՆՈՐԱՅՐ. Ո՛վ պատգամաւոր, այնչափ տգէտ չէ Նորայր որ իր ազգը մատնէ, վստահելով Լանկթի-մուրի մը երդմանը որ ո՛չ խիղճ ունի եւ ո՛չ ալ գութ... գնա՛ ըսէ ինքնակալիդ որ Սեբաստիա պատ-րաստ է իր ծարաւը յագեցնելու... եթէ այդչափ հզօր է ինքը, ի՞նչ փառք կակնկալէ Սեբաստիան կոր-ծանելով։

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Հարկ է որ տկարը խոնարհի հզօ-րին։

ՆՈՐԱՅՐ. Եւ վատ է այն որ սուր ունի եւ ինքզին-քը չը պաշտպաններ փառասէրի մը անիրաւ պահանջ-մանց դէմ, չը մեռնիր անարդ դերի ըլլալու համար։

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Բայց դիտցիր որ եթէ աշխարհա-կալ Լանկթիմուր իր ոտքերը Սեբաստիոյ հողոյն վը-րայ դնէ, քար քարի վրայ չի պիտի թողու։

ՆՈՐԱՅՐ. Ա՛յլ աւերակները սեւ տեղ կարմիրով կը ներկուին։

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Հայկական չունչ մ'անգամ չի պիտի թողու։

ՆՈՐԱՅՐ. Իսկ Հայոց դիտակները չեն կարմիր։

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Քանի որ մեռնիլ կը փափաքիք, ապերախտ Հայեր, ուրեմն մահուան պատրաստու-ցէ՛ք... քիչ առենէն պիտի տեսնէք որ յաղթականն Լանկթիմուր Սեբաստիոյ կործանեալ պարսպացը վը-

րայէն իր վրէժխնդիր սուրը տարածած մահ կսպառ-նայ...

ՆՈՐԱՅՐ. Ո՛վ պատգամաւոր, դիտցիր որ Սեբաս-տացիք երբէք անձնասուր չեն ըլլար, եթէ մէկ անձ մ'ալ ունայ... կը մեռնին վատ չապրելու համար։

ՋՕՐԱԿԱՆՔ. Այո՛, պատերազմ... կեցցէ Հայաս-տան։

ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐ. Մի խրոխտաբ այդպէս, Սեբաստա-ցիք, քիչ առենէն պիտի վայելէք... (ապառնալիցկը հեռանայ)։

ՆՈՐԱՅՐ. Կը տեսնէք, քաջ Հայեր, որ Պարսկաստան եւ Ասորէստան նուաճող սոսկալի բանակը ձեր մա-հատարափ նետերէն զարհուրած՝ դեսպան կը ղրկէ որ անձնասուր ըլլաք... քաջալերուեցէք, Հայեր, ե-թէ յաղթենք, Սեբաստիա Հայաստանի երկրորդ խանձարուրքը պիտի ըլլայ, եւ Հայաստան դարձեալ իր կիսակործան աւերակացը մէջէն աներկիւղ իր գո-ռոզգլուխը պիտի բարձրացնէ... ուրեմն կեցցեն Հայք եւ կեցցէ՛ Հայաստան...

ՋՕՐԱԿԱՆՔ. Կեցցեն Հայք եւ կեցցէ՛ Հայաստան... (յանկարծ աղմուկ մը կելնէ)։

ՆՈՐԱՅՐ. Ի՞նչ ձայներ են ասոնք... (ժողովուրդը սարսափած խորհի կը վազէ) Ի՞նչ պատահեցաւ... ինչո՞ւ սարսափահար կը փախչիք։

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ. Մատնութի՛ւն... մատնութի՛ւն... Լանկթիմուր Սեբաստիան կոխեց։

ՆՈՐԱՅՐ. Սոսկալի հարուած... (դողդոջուն ձուա-ղելու կըլլայ բայց յանկարծ կսթափի) Օ՛ն անդր... քաջ զօրականք, դեռ սուրերնիս չէ փշրած ձեռքեր-

նուս մէջ ... Հապ՛օն, մեռցնենք եւ մեռնինք դարձեալ գոչելով, կեցցէ՛ Հայաստան...

ՋՕՐԱԿԱՆԻ. *Կեցցէ՛ Հայաստան. (սուսերահարկ կը սրանայ)։*

ՁԱՅՆԵՐ. *(դրսեն) Կեցցէ՛ Լանկթիմուր։*

ՏԵՍԻԼ Չ.

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ, ՉԻՆԻՈՐՔ, յետոյ ՋԱՐՄԱՋԱՆ

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Քալ զօրականք, ահա մեզի սրեան ասպարէզ մը ... կատաղի վագրերու նման յառաջ նետուեցէք, ահա նոր գլուխներ ձեր սուրերուն կսպասեն. երբէք մի գթաք, զարկէք, միշտ զարկէք. ձեր այսօրուան զբօսանքը թող այս ըլլայ, եթէ յոդնելով ծարաւիք, ծարաւնիդ յագեցնելու համար զոհերնուդ արիւնը խմեցէք ... ինչուան երեկոյ մեզի ժամանակ կուտամ. եթէ երեկոյին Հայ մը տեսնեմ, վայ մեզի... եթէ գտնեմ ձեր մէջէն մէկը՝ որուն սրէն արիւն չը կաթէր, վայ անոր... Հապ՛օն յառաջրէզ, կրակ՝ կայծակ՝ վայ եւ մահ թափեցէք Հայոց գլխուն.. (զօրերը սուսերահարկ կը վազեն)։*

ՋԱՐՄԱՋԱՆ. *և ՋՕՐՔ. (դրսեն) Կեցցէ՛ Լանկթիմուր, կործանի Հայաստան. (տեսարանը կուգան)։*

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Կեցցես, արիդ զօրավար Թաթարաց, դու որ միշտ ինքնակալիդ կամակատար զըտնուեցար. դու որ քու քաջութիւններովդ Լանկթիմուրի ճակտին փառաց դափնիներն աւելցուցիր։*

ՋԱՐՄԱՋԱՆ. *Քալդ ինքնակալ, եթէ քաջութիւն գործեց Ջարմաջան, տիեզերասաստ Լանկթիմուրի անուամբը գործեց, անոր նուիրած սրովը թշնամին դողացուց եւ անոր ճառանչաւոր արեւուն մէկ ճառագայթովը ինքը կեանք վայելեց... երանի կուտամ ձեզ, թաթարք, որ Լանկթիմուրի նման թագաւոր մը ունեցաք, որ իրեն եւ ձեր անունը բոլոր ազգաց սրտերուն խորերը սոսկումով տպաւորեց, որ իրենց եւ ձեր զօրութիւնը մեծամեծ աշխարհաց վըրայ արեան հեղեղներով յիշատակեց, զորս ժամանակին երկաթեայ ձեռքերը չի պիտի կարենան ջնջել. ահա, աստեղազարդ երկինք անդամ նախանձելով ձեր ինքնակալին կրած թագին վրայ, կը սպայ, որուն չողչողուն ակունքն իր յաղթահարած ազգերուն աստղերն են զոր եռքը յափըշտակեց քաջութեամբ։*

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Քալդ Ջարմաջան, կը լսես այս ողբաձայն հեծեծանքները, այս ալ Հայաստանի վերջին հառաչանքն է, եւ դարձեալ Լանկթիմուրի տիեզերակալ ձեռքն է որ անոր արեւը կը ծածկէ։*

ՋԱՐՄԱՋԱՆ. *Ո՛վ խեղճ Սերաստացիք, ինչո՞ւ այդպէս ողբերով երկինքց կամարը կը թնդացնէք, դուք որ քիչ մը յառաջ կը խրախուսայիք Լանկթիմուրի մը դէմ... դուք որ պարսպաց եռեւէն նախատինք կը թափէիք... ո՛վ կատաղութեանս, Լանկթիմուրը նախատել...*

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Արի՛ւն... արիւն թող թափուի եւ Լանկթիմուրի ու բոլոր Թաթարաց վրէժխնդրութեան ոգին թող սրեամբ յագենայ. տեսնեն թէ*

միայն վայրկեան մը կրնան Լանկթիմուրի դէմ խրոխտալ, գիտնան թէ քանի որ Լանկթիմուր աշխարհի վրայ կը շնչէ, բոլոր թագաւորաց գահերուն մէկ ոտքն անդունդի մը վրայ կը նայի...մի պարծենաք ձեր փառքին վրայ, ով թագաւորք, վասն զի քանի որ ողջ եմ ես, այդ գահը ձեր դագաղը պիտի ըլլայ. մի խրոխտաք, վասն զի պիտի տեսնէք որ ձեր աստղ կարծած բախտը աւուրպ մ'է եղեր որ պիտի սահի՝ խաւարի...ինչպէս որ չատերուն հանդիսատես եղայ եւ հրճուեցայ ... ողբա՛ եւ դու ալ Սեբաստիա, որ իմ սիրտս խայտայ ... լա՛ց որ իմ սիրտս դովանայ... վասն զի քու կարողութիւնդ վեր յանդգնեցար. քաջդ Զարմագան, ինչ կընէ հայոց ուրացեալ գունդը...

ՉԱՐՄԱՉԱՆ. Քաղքին դռներուն հսկողութիւն կընէ, քաջդ ինքնակալ։

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. Քեզի կը պատուիրեմ որ երբէք չվստահիս այն մարդոց, վասն զի այն որ իր բնիկ ազգը կը մատնէ, անշուշտ օտար ազգ մ'ալ կը մատնէ... թող բոլորն ալ ջարդուին եւ դու դնա՛ միայնակ իրենց զօրապետը չըղթայակապ հոս բեր ... կրկին պատուիրէ զօրաց որ յաջողին առանց վէրք մը տալու Սեբաստիոյ իշխանը ձերբակալ ընելով ինծի բերել...

ՉԱՐՄԱՉԱՆ. Կը հնազանդիմ, վեհափառ տէր։

ՏԵՍԻԼ Է.

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ (մինակ), ԹԻԿՆԱՊԱՀ

Ահա կսկսին դիակաց բլուրներ ձեւանալ եւ արեան գետեր մռնչմամբ սահիլ... Լանկթիմուր, ալ բաւական արիւն թափեցիր, բոլոր աշխարհ արեան ջրհեղեղ մը դարձաւ...բայց դեռ սրտիս խորը այնպիսի կրակ մը կը վառի՝ կը բորբոքի զոր այսչափ արիւն չը կրցան մարել...փառասիրութիւնը—քալէ, դեռ քալէ—կը մրմռայ ականջիս եւ ոտքերուս տակ արիւնաներկ ծաղիկներ՝ թագեր սփռելով կը ցցուննէ ինծի աշխարհիս ծայրը ոսկեզէն լերան մը գագաթը սիեզերակալ գահ մը, եւ սիրտս թեւաւորեալ արեան ծովերու վրայէն սահելով կուզէ թռչել հոն, հոն՝ ուր դեռ չէ կոխած մահկանացու ոտքը... եւ այն ատեն երկինք եւ երկիր պիտի հնազանդին երբ Լանկթիմուր իր ձեռքը այն գահուն վրայ դնէ... իր կեանքը այն ատեն փառաց արեւ մը պիտի ըլլայ եւ իր դափնեզարդ ճակատը միայն մահուան առջեւ պիտի խոնարհի ...անիծեալ դերեզման, որ գեղեցիկ երազի մը արթնութեան նման թագակիրը կը սառեցնէ...մի մօտենար ինծի, ով մահ, մինչեւ որ ես այս փառաց կատարը բարձրանամ եւ այն ատեն իմ անհուն զոհերուս արեամբը կշտացիր։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆՔ, ՎԱՉԷ, ԶԱՐՄԱՉԱՆ

ՎԱՉԷ. Ո՛վ մեծդ ինքնակալ, այս երկաթէ չղթաներն են ուրեմն իմ վարձքս, ասոնք են իմ դափնիներս։

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. Ի՞նչ ըսել կուգես, զօրապետ, կը կարծե՞ս թէ ատկէց աւելի վարձքի մը արժանի ըլլայ մատնիչ մը, կը կարծե՞ս թէ այնչափ անմիտ ըլլայ Լանկթիմուր որ մատնիչ մը վարձատրէ ... ո՛չ, ո՛չ, Լանկթիմուր երբէք վատաբար եւ անիրաւ չը գործեր։

ՎԱՉԷ. Եւ ինչո՞ւ վարձք խոստանալով, իր երդմանը դէմ գործեց։

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. Ո՛չ...բնաւ Լանկթիմուր իր ըրած երդումին ալ չը դրժեր...այո՛, քիչ վարձք խոստացայ այլ աւելի արժան համարեցի երկաթէ չղթաներով վարձատրել մատնութիւնդ, ապահով ըլլալով որ բոլոր աշխարհ՝ այս դատապարտութեան իրաւունք պիտի տայ։

ԶԱՐՄԱՉԱՆ. Ա՛յո՛ եւ մինչեւ անդամ մահու արժանի է այն որ իր հայրենեաց հաւուն իր եղբարքը կը մատնէ վատաբար։

ՎԱՉԷ. Այդպէս չէ, քաջ զօրապետ, լաւ գիտէի որ մեծն Լանկթիմուր պիտի կործանէ Սեբաստիան, ես ալ փոխանակ զուր տեղը իր արիւն ճարակ ըլլալու, նախամեծար համարեցի փութացնել կործանումն եւ ասով ազատել կեանքս։

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. Ուրեմն, վայ քեզի, որ կեանքդ հայրենեաց

բենիքէդ աւելի կը սիրես...ինչ ես դու աչխարհիս վրայ. հրէշ մը, որուն սրտին խորերը մարեր է հայրենասիրութեան կայծը...նախատինք քեզի որ սուր կը կրես ձեռքիդ մէջ եւ չես ուզեր զայն ի սէր հայրենեաց չարժել...ուրեմն ինչպէս հանգիստ պիտի ըլլայիր դու երբ վարձատրէի զքեզ, մինչդեռ բոլորտիքդ բիւրաւոր արենակցացդ դիակները դիզուեր են...ինչպէս քու կեանքդ չի պիտի խռովեր եղբարցդ հեծեծանքներէն եւ առ քեզ ուղղած անէծքներէն, մինչդեռ դու անոնց կորուստը պատճառեցիր վատաբար.—ա՜հ, այսչափ ազգեր նուաճեցի ես եւ չը տեսայ Հայէն ուրիշ ազգ մը՝ որուն մէջ գըտնուին ուրացող մատնիչներ...դուք չուտ կը կործանիք Հայեր, մինչդեռ այսպէս անմիաբան էք։

ՎԱՉԷ. Ո՛վ մեծդ ինքնակալ, եթէ մատնեցի հայրենիքս, քու փառդ աւելցուցի, քու վրէժխնդրութիւնդ յագեցուցի...ուրեմն ինչպէս արժան կը համարիս նախատանօք վարձատրել զիս, ես որ քու չաղթութիւնդ հայրենեացս փրկութենէն աւելի նախամեծար համարեցի...վայ քեզ, վաչէ, որ ինչ որ ալ գործես, բաղդը խժռոտ կը նայի քեզ։

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. Ո՛վ ուրացող, երբէք Լանկթիմուրէն հատուցում մի չուսար, թէպէտ եւ քաջն Զարմաչանի ըսածին պէս մահուան կը դատապարտէր քեզ իրաւունքը, սակայն ես կը նկերեմ քեզի...կը չնորհեմ կեանքդ վասն զի վրէժխնդրութեանցս գործիքը եղար դու։

ՎԱՉԷ. Ո՛հ, դոնէ հրաման ըրէ որ այս չղթաները քակուին։

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. Երբէք…այդպէս չղթայակապ թափառէ դործած աւերակներուդ վրայ, քանի որ եղբարդդ դիակները չղթաներուդ չառաչիւնը լսեն, նախատինք կարդան քեզ իրենց դերեզմաններուն խորերէն…թափառէ եղբարդդ արեամբը կարմրած դաշտերուն վրայ մինչեւ որ գտնես քու դերեզմանդ ալ…մի՛ ըսէք, ազգեր, թէ անիրաւ է Լանկթիմուր, այո՛ անգութ է, բայց կը ճանչնայ իրաւունք։ (կը մեկնի.— միւսներն ալ եւեւեն)։

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՎԱՉԷ (առանձին)

Ի՞նչ ըրի ես…ահա այս չղթաներն են եղեր մատնութեանս վարձքը եւ կամ յաւիտենական նախատինքս…ես որ փառաց դափնիներ կերեւակայէի, Լանկթիմուր նախատանաց փուչերով պսակեց ճակատս…ո՛հ, ո՛ւր փախչիմ հայրենեացս արիւնըլայ ծոցէն…ուր որ ալ երթամ կայծակը՝ գլուխս վերեւ, անդունդք՝ ոտիցս ներքեւ եւ դիմացս՝ միշտ Հայաստանի սպառնալից նայուածքը…դադրեցէ՛ք, աղէկտուր ձայներ, ո՛հ, միթէ գիս կանիծէք, գիս, Հայրենեաց դահիճս…կարծես թէ Սեբաստիոյ պարիսպները վրաս պիտի փլին՝ անխնայ ջախջախելու համար գիս…ա՛հ, ո՛վ պիտի քակէ այս չղթաները որ ազատ փախչիմ…—ո՛չ ո՛ք—ամենքն ալ կը նախատեն

գիս…ուրեմն բնաւ չի պիտի քակուին այս չղթաները մինչեւ որ գլուխս չը ջախջախեն…ո՛վ անիծեալ գիշեր, ինչո՛ւ սրտիս խորն արհաւիրք չը թափեցիր երբ մեծութեանդ տակ կը խորհէի այս վատ մատնութիւնը…ա՛հ, անէ՛ծք…վըէ՛ժ…կը մնչեն ականջիս, երկինք եւ երկիր, եւ դժոխք ծափ զարնելով գիս ծաղր կընեն…խնդա՛, ո՛վ սանդարամետ, որ վաչէն քու ծուղակդ գլորեցիր…խնդա որ քու չաղթութեանդ սուրն ըրիր գիս։

ՏԵՍԻԼ Ժ.

ՎԱՉԷ և ՆԵՐՍԷՀ

ՆԵՐՍԷՀ. (դրսեն) Օգնութի՛ւն…օգնութի՛ւն…

ՎԱՉԷ. (սարսափած) Ո՛վ երկինք…ի՞նչ կը լսեմ…հօրս ձայնն է, կարծեմ կը խողխողեն գինքը…

ՆԵՐՍԷՀ. (դրսեն) Ա՛հ…(վիրաւորեալ տեսարանը կուգայ) սի՛րտս…զարնուեցայ առանց զարնելու…

ՎԱՉԷ. Ա՜յ, հայրս է…ո՛հ, արիւնը սրտէն կը վազէ…ո՛ւր փախչիմ, բացուեցէ՛ք, անդունդք, եւ գիս ձեր խորութեանը եւ խաւարին մէջ ծածկեցէ՛ք…

ՆԵՐՍԷՀ. (զայն տեսնելով զարմացմամբ) Ի՞նչ կը տեսնեմ…վաչէ հոս, չղթայակապ…միթէ արդար երկի՞նք չղթայեր են գինքը…ո՛հ, հեռացիր, ինչո՛ւ կուգաս վերջին վայրկեանս խառնելու, անօրէն զաւակ…

ՎԱԶԷ· Ա՛հ, կը սարսափեցնես, հայր իմ, այդպէս ակնապիշ մի նայիր աչացս մէջ···ծածկէ՛, ծածկէ՛ արիւնահոս վէրքդ։

ՆԵՐՍԷՀ· Ա՛ռ, ալեւոր հօրդ արիւնն ալ ա՛ռ եւ կըշտացիր, վա՛ռ մատնիչ։

ՎԱԶԷ· Ո՛հ, գթութի՛ւն, հայր իմ, գթութի՛ւն···

ՆԵՐՍԷՀ· Մի՛, ո՛չ, քեզի համար չկայ գթութիւն, այլ···

ՎԱԶԷ· (*ի ծունր սպառատաճօք*) Հայր իմ···

ՆԵՐՍԷՀ· Անէ՛ծք···անէ՛ծք··· (*թաւալգոր կիյնայ եւ կը մեռնի*)։

ՎԱԶԷ· (*սարսափած*) Ա՛հ···(*վարագոյրը կիջնէ*)

(*վերջ Բ· արարուածին*)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ·

ՍԵՒ ՀՈՂԵՐ

Սեւ Հողեր դաշտը.—Ասղին անդին ցրուած դիւակներ.—Արեւը դեռ նոր հորիզոնէն վեր կը բարձրանայ.

ՏԵՍԻԼ Ա·

ԵՐԱՆԵԱԿ (*վարագոյրը բացուած ատեն առանձին՝ հետզհետէ զաւիթին դիակաց խումբ ծնրադրած կուգայ, յետոյ կելնէ*)·

Գնանք արտասուաթոր թեւերով սեւ դիշերը, եւ ահա արեւը զարհուրած կսկսի իր լոյսը Հայոց արիւնլուայ աւերակացը վրայ սփռել···ամեն տեղ սգապատ լռութիւն մը կը տիրէ եւ միայն մերթ ընդ մերթ խղդուկ հառաչանքներ սեւ նոճիներուն մէջէն սահելով այս լռութիւնը կը վրդովեն···կը նիրհէ ահա Հայաստան չնչատագ փլատակաց տակ եւ յուսահատ կարտասուէ···(առ դիակն) խեղճ որդեակ, եթէ դու ալ կենդանի եղած ըլլայիր, քու կեանքդ միայն հայրենեացդ աղեկոտոր վիճակին վրայ տոսկալով պիտի մռչէր··դու ալ ամօթահար պիտի զարհուրէիր, երբ տեսնէիր որ հանգն Հայերը կանիծեն քու հայրդ, հայրդ՝ որ Հայաստանի դերեզման-

նը փորեց՝ հայրդ որ զքեզ այսպէս սառած սեւ հողերու վրայ տարած եց...երկինք այնպէս վճռեր է որ դեռ մօրդ մէկ ժպիտ մը չը ցցուցած՝ անիծեալ հայրդ այսպէս զքեզ դերեզման գլորէ...ուրեմն դու ալ անիծէ՛ այն որ հայրդ եւ մանդամային դահիճդ եղաւ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԵՐԱՆԵԱԿ և ՎԱԶԷ

ՎԱԶԷ. (*ցնորած գալով*) Ո՛հ, դարձեալ այս Սեւ Հողերը...թող պիս, թող պիս, անողոք ատուեր, թող որ վայրկեան մը ազատ ըլլամ սպառնալից նայուածքէդ, թող որ քիչ մը հանգչիմ...այլ դու մարկ չես ըներ, արիւնատ ճերմակ մազերդ ճակտիդ վրայ ցըցած պիս խոշխոշել կսպառնաս...ո՛հ, մի սրակեր ճակտս վէրքերէդ հոսող արիւնը...ա՛հ, կը սարսափիմ ես քեզնէ...(*զարհուրած վազելու ատեն Երանեակի կը դպչի. սարսափած*) Երանեակ...զաւակս...ա՛հ...(*ձեռքերովը աչքերը կը ծածկէ*)։

ԵՐԱՆԵԱԿ. (*նոյնպէս սարսափած ոտքի եղնելով*) վաչէ՛...հեռացիր ասկէ, դահիճ, մի վրդովեր թշուառ մօր մը խղճալի օրհասը...մի մօտենար զաւկիդ դիակին քով որուն դալկահար շրթանց վրայ անէծք կը փայլատակէն։

ՎԱԶԷ. Դարձեալ անէ՛ծք...անշունչ դիակներն անդամ կանիծեն զիս...ո՛հ, զաւակս...դու գոնէ մի անիծեր հայրդ, դու գոնէ գթա իր վրայ, վասն զի որչափ մեղսպարտ ըլլայ, դարձեալ քու հայրդ է։

ԵՐԱՆԵԱԿ. Ասոնք զքեզ հայր կոչելու, մատնիչ...փախիր հայրենեացդ արիւնահոս ծոցէն...ահա Հայաստանի հառաչանքները՝ երկինքէ երեսը թանձրացած այս սեւ ամպերը կայծակներ կսպառնան արիւնոտ ճակտիդ...երբ չղթաներդ կը շառաչեն, դժոխք ծափ զարնելով կը խայտան եւ երախաբաց երկինքէ մէկ ակնարկին կսպասեն որ իսկոյն լափեն զքեզ...փախիր...

ՎԱԶԷ. Ո՞ւր փախչիմ...ազատ չեմ ես, մրրիկ մղուած սեւ ամպ մ'եմ, հոն կառաջնորդեն զիս քայլերս ուր որ կը մղէ Հայաստանի վրէժխնդիր ատուերը...եթէ անդունդներու յատակն ալ գահավիժեմ, դարձեալ եսեւէս պիտի գայ եւ անէ՛ծք պիտի գոռայ ականջիս...ո՛հ, ո՞ւր ազատանիմ...անմեղ զաւկի մը գլուխն ունէի միակ ապաստանարան, նա ալ դալկահար տարածուեր է...եւ եթէ կենդանի ըլլար, անշուշտ նա ալ նախատանօք զիս իր գրկէն եսպիտի մղէր, նա ալ զիս իրեն հայր չի պիտի ընդուներ...վասն զի հայրենադրուժ մ'եմ ես։

ԵՐԱՆԵԱԿ. Վաչէ, երբէք աշխարհի վրայ ապաստանարան մի փնտռեր, ուր որ ալ երթաս միշտ աչացդ առջեւէն պիտի սահին եղբարցդ թափած արեան հեղեղները, միայն դժոխք զքեզ կընդունի՝ ուր յաւիտենական տառապանք կսպասեն քեզ փոխանակ այն մատնութեանդ որով ողբաց Հայաստան, որով նուաղեցաւ բոլորովին կարմիր Հայաստանի յուսոյ լուսաստղատ աստղը...ծնունդ դժոխոց, չմտածեցիր անգամ մը թէ ի՞նչ կը գործես...միտքդ չը բերիր մէկ մը Վասակն ու Մերուժանը որոնց մէ-

կուն ճակատը փոխանակ թագի՝ որդերով պսակեցաւ եւ մեսին ճակատը՝ հրաշէկ շամիսրով...եւ զմեկ ինծի որ անօրէնի մը...մատնիչի մը կինն ըլլալու բախտը եւ նախատինքն ունեցայ...

ՎԱՉԷ. Երանեակ...ալ հերիք նախատես դիս...եթէ կը տեսնես որ ձեռքերս չղթայակապ են՝ գիտցիր որ այս չղթաներն ալ դեռ կրնան զայրոյթս եւ վրէժս յագեցնել. եթէ գիտնամ որ երկինք վրաս պիտի փլին, դարձեալ կը հարուածեմ զքեզ, մինչեւ որ քեզ ալ հոգեսպառ այս Սեւ Հողերուն վրայ տարածեմ...ալ չեմ սոսկար մարդասպանութենէ, քանի որ դժոխոց դատապարտեալ թշուառականմ՛եմ արդէն...դուշ, դուշ ինձմէ, Հայաստանի ժանտախտն եմ ես, Հայոց աշխարհին խորշակն եմ ես եւ դեռ կրնամ կենաց ծաղիկներ խամրեցնել...երանեակ, արդէն ես սիւ եւ գիշեր անքուն կը տանջուիմ եւ դուն որ իմ կինս ես, դիս մխիթարելու տեղ անվնէն աւելի դուն կը նախատես դիս։

ԵՐԱՆԵԱԿ. Ա՛յ, ամենէն աւելի ես պէտք է որ նախատեմ եւ անիծեմ զքեզ, վասն զի սիւ եւ գիշեր աւերակաց մէջ հեծող բուս մը ըլլիր դիս...թափուր վերջին ապաստանիքդ ալ իմ վրաս եւ զաւկիս հետ դիս ալ խողխողէ. օճն, իմ արիւնս ալ խմէ եթէ այսչափ արիւն չը կրցան քու դժոխային սիրտդ զովացնել...բայց դուշ յերկնից, ժանտսիրտ Հայաստանի, վասն զի օր մը պիտի երթես գերեզմանիդ եւ օձրագործութեանցդ հաշիւը պիտի տաս Ամենակալին գահոյիցն առջեւ...այն դարերէն վերջին դուն չիմնը այս արեան հեղեղներուն մանչկունէն աւելի

սոսկալի պիտի ըլլայ...նախատի՛նք եւ անէծք քեզի...

ՎԱՉԷ. Երանեակ...կը զայրացնես զիս, պիտի լռես, ապա թէ ոչ...

ԵՐԱՆԵԱԿ. Չէ, չեմ վախնար քու սպառնալիքէդ եւ կը կրկնեմ դարձեալ—նախատի՛նք եւ անէծք քեզի։

ՎԱՉԷ. Ա՜հ, ալ չեմ կրնար կնոջ մը նախատանացն հանդուրժել. (շղթաներով կնոջը վրայ կը յարձակի կատաղաբար—յանկարծ երկնքէն կայծակ մը արձակուելով վրան թափուղղոր կ'զգեստէ զայն) երկնային վրէժխնդրութիւն...

ԵՐԱՆԵԱԿ. (սարսափած) Աստուա՜ծ իմ...չըլլայ որ երկինք զիս ալ կայծակնահար ընեն մատնիչի մը կինն ըլլալուս...փախչիմ...(դուրս կը հեռանայ.—պահակը փոխուելով դժոխք կը հետեւցնայ.—ուսկից սեւ ոգիներ կելլեն եւ Վաչէի դիակը ի դժոխս ղը քաշկռտեն.—պահակը դարձեալ կ'իջնէ).

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՎԱՂԵՆԱԿ (վիրաւոր)

Հայաստա՜ն...քաղցր հայրենիք...իմ արիւնս ալ ընդունէ քու անցկալի գիրկդ...որչափ սիրելի է ինծ այս մահը, երբ կզգամ որ հայրենեացս հողերը կը ծծեն արիւնս եւ դարձեալ հայրենեացս հողերը պիտի ծածկեն ոսկերքս...արդեօք գերեզմանիս խոր-

րը պիտի թախանձէ՞ երբէք յուսալից ձայն մը— ցնծացէք, տխուր ոսկերք Վաղենակայ, Հայոց ազատութեան արշալոյսը ծագեցաւ...արդեօք դարձեալ պիտի վերականգնի՞ս, Հայաստան, եթէ ոչ մահաբեր է վերջդ...սոսկալի կասկած...Հայեր, օն, օգնութեան հասէք չըլլայ որ օրհասական ըլլայ Հայաստան.— այլ Հայ մը չը պատասխաներ ձայնիս ...ամեն տեղ դիակ եւ աւերակ. անէծք եւ վայ այն վատին որ Հայրենիքը մատնեց, եւ դուք, լերինք Հայաստանեայց, արձագանգ տուէք այս ձայնին եւ թող լսեն այն վատերը որոնք իրենց եղբարցն արտասուօքն ու արեամբը օտարներէն երջանկութիւն գնել կը յանդգնին...ինչո՞ւ ծնար այդպիսի որդիներ, Հայաստան, որոնք սուրերնիս ապերախտութեամբ քեզի դէմ դարձուցին փոխանակ զքեզ պաշտելու եւ պաշտպանելու...ա՛հ, ծնգերս կսկծին կթոտիլ, քիչ մը հանգչիմ հոս ... երկինք, միշտ նայուածքդ Հայաստանի վրայ թող ըլլայ ... (կը նստի — հետուեն հնչեւեալ երգը կը լսուի զոր Նազենիկ կերգէ)։

ՈՂԲԵՐԳ

Դժնեաց գիշերն անցաւ ու լոյս արեւուն
Ծագեց կարմիր Հայաստանի սարերուն...
Դարձեալ միւնակ զուրկ սիրելեաց գրկերէն
Հեծող բուէր միայն ինծի ընկեր են։
Ո՛ դուն, անգութ Սեւ Հողեր,
Սիրելիքս ծո՞ղդ ես թաղեր։

Չեփիւռներէն երջանիկ մի խնդրեմ լուր...
Այլ անոնք ալ սահին քովէս տխուր՝ լուռ,
Ծաղկունք թոռմեր և լռեր է ալ սոխակ,
Մա՛հ կը հոտի մա՛հ...Հայաստան աւերակ։
Ո՛ դուն, անգութ Սեւ Հողեր,
Սիրելիքս ծո՞ղդ ես թաղեր։
Երկինք, գթա՛ չիս, տար զիս ի ծոց սիրելեաց
Եւ կամ ցցուր իրենց դամբանն սգազգեաց;
Եւ թող հոն՝ հոն՝ ցամքին արցունքս ու արիւն
Ո՛հ, հոն վերջ տամ կեանացս սեւ օրերուն։
Ցցուր, անգութ Սեւ Հողեր,
Իմ սիրելեացս դամբանները։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ի՞նչ քաղցր ձայն...Աստուած իմ, պիտի ճանչնամ ես այս ձայնը ... այս ձայնը քաղցրիկ յիշատակներ կը զարթուցանէ սրտիս մէջ. Նազենիկիս ձայնն է ... այո՛, անոր ձայնն է...(յանկարծ ոտքի կելնէ դողդոջուն) Նազենիկ...եկո՛ւր...հոս է Վաղենակ...հոս...

ՏԵՍԻԼ Դ·

ՎԱՂԵՆԱԿ ՆԱԶԵՆԻԿ

ՆԱԶԵՆԻԿ *Երկինք, մինչեւ երբ պիտի թափառիմ այսպէս միայնակ ու արտաստուալից, կամ սիրէլեացս եւ կամ մահուան ցուրտ գիրկը մղեցէք զիս ։*

ՎԱՂԵՆԱԿ· *Նազենիկ···Նազենիկ···*

ՆԱԶԵՆԻԿ· *Աստուած իմ···ինչ ձայն է այս, ո՛վ կը կոչէ զիս···*

ՎԱՂԵՆԱԿ· *Նազենիկ, եկուր···հոս է Վաղենակ···*

ՆԱԶԵՆԻԿ· *(զայն տեսնելով եւ դիպ իւանոր վազելով) Վաղենա՛կ···*

ՎԱՂԵՆԱԿ· *Նազենիկ···դո՛ւ ես···դարձեալ գըրկացս մէջ կը գտնեմ զքեզ, ես որ յուսահատ գերեզմանին սեւ եղերքները կը թափառէի, ես որ զքեզ մեռած կը կարծէի ··· ո՛հ, գրկէ զիս եւ կարօտնիս առնենք, վասն զի քիչ առենէն դիակ մը պիտի գըտնես թեւերուդ մէջ ··· վասն զի քիչ առենէն չըրթանցս ցրտութիւնը պիտի զգան չրթունքդ ··· պիտի բաժնուինք իրարմէ ։*

ՆԱԶԵՆԻԿ· *Պիտի բաժնուինք, ի՞նչ կըսես, Վաղենակ···ա՛հ···Աստուած իմ այս ինչ արիւն է որ սըրտէդ կը հոսէ···անգութ, կը հեռանաս կը փախչիս գրկէս···այս է մեր սէրը···անդադար հառաչանքներ ու արցունքներ խաղեցուցին մեր կենաց եւ սիրոյ գարնան վարդերը···արդեօք մեր միութեան օրէն իվեր քանի՞ ժամ հանդիսաւ իրարու գիրկ ժըղտեցանք ։*

ՎԱՂԵՆԱԿ· *Եւ ահա այն զուարթ ժամերն ալ սոսկալի տարիներով փոխանակեցան···այս է եղեր մեր ճակատագիրը···*

ՆԱԶԵՆԻԿ· *Անիծեալ ճակատագի՛ր···*

ՎԱՂԵՆԱԿ· *Նազենիկ, ո՛ւր է վարդանոյշ ։*

ՆԱԶԵՆԻԿ· *Ա՛հ···*

ՎԱՂԵՆԱԿ· *Ինչո՛ւ այդպէս աղէկտուր հառաչեցիր···խօսէ, կը սարսափեցնես զիս ։*

ՆԱԶԵՆԻԿ· *Աւա՛ղ···թշուառ ենք մենք···*

ՎԱՂԵՆԱԿ· *Ազջի՛կս ·· ազջի՛կս ··· ըսէ՛ ··· միթէ այն ալ մեռա՞ւ···*

ՆԱԶԵՆԻԿ· *Զգիտեմ բայց եթէ թշնամւոյն ձեռքն ինկաւ ··· ո՛հ արդեօք արիւնակաթ սուրը տեսած աստեն ի՞նչպէս — մայրի՛կ, մայրի՛կ — աղաղակեց ··· հարցուր Հայաստանի անգութ երկինքին եւ անոր մահուանն ալ հանդիսատես եղաւ ։*

ՎԱՂԵՆԱԿ· *(զնորելով) Բայց ահա աղջի՛կս է որ աւերակաց մէջ արտասուելով կը թափառի···Վարդանոյշ, եկո՛ւր թշուառ հայրդ եմ ես···ձայնս լսեց··· ժպտելով հոս կը վազէ···գիրկս ինկաւ, ո՛հ, երջանի՛կ վայրկեան···հիմա կը տեսնեմ զքեզ, որչափ սիրուն ես եղեր, Վարդանոյշ, արշալոյսն անգամ քեզնէ գեղեցիկ չէ···չուշանն անգամ քեզնէ գաղտրիկ չէ··· զաւակս, քու ժպտիդ եւ համբոյրներիդ կեանքէն աւելի քաղցր կը թուին ինծի ։*

ՆԱԶԵՆԻԿ *Վաղենա՛կ···սիրտս կտոր կտոր կըլնա՛ւ*

ՎԱՂԵՆԱԿ· *(զարհուրելով) Ա՛ւ է գիրկս ··Նազենի՛կ դո՛ւ ես··ինչու կուլաս···*

ՆԱԶԵՆԻԿ· *Կը թողո՛ւս զիս···*

ՎԱՂԵՆԱԿ. Թողում զքեզ, անկարելի է որ զոյգ մը աղաւնիներ իրարմէ բաժնուին...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Բայց եթէ անդուռ որսորդը անոնցմէ մէկը զարնէ...միթէ մնացեալը կրնայ ապրիլ։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Մեռնիլ կըսես, Նազենիկ...միթէ չը գիտես որ անիծեալ է անձնասպանը

ՆԱԶԵՆԻԿ. Վաղենակ...իրր աւերակներու մէջ քու մը կուզես թողուլ զիս միայնակ եւ տխուր...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ո՛հ, որչափ կը սիրես զիս, Նազենիկ, ուրեմն վերցուր զիս դերեզմանին եզերքէն եւ քու գիրկդ առ...ապրիլ կուզեմ ես քեզի հետ մէկտեղ...բայց միթարուինք, Նազենիկ, եթէ Տէրը մեզի երկրի վրայ այսչափ ցաւ քաշել տուաւ...եթէ մեր սիրոյ զուարճագեղ հովիտն արցունքով լեցուց...անշուշտ մեզ համար յաւիտենական երկինք մը պատրաստած է ուր մշտնջենաւորապէս պիտի ժպտինք։ հոն պիտի գտնենք նաեւ մեր սիրելի Վարդանոյշը...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Մա՛հ, մա՛հ, սիրելի են ինձ քու ճիրաններդ, այս ժամուս ես ալ մեռնիլ կուզեմ...ինչ կըլլա, Վաղենակ չրթունքդ կը կապուտնան...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Եւ դեռ բոլորովին չը սառած, համբոյր մը, երկրորդ եւ վերջին համբոյր մը...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ո՞ւր կերթաս...

ՎԱՂԵՆԱԿ. (ձկիւնիը ցուցնելով) Վարդանոյշ զիս կը կանչէ...երթամ...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Ե՛ս ալ...(դաշոյնը ամուր մէջքին կապելով)։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Ա՛հ, ինչ կընես, Նազենիկ...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Մէկտեղ երթանք...(ինքզինքը զարնելու կըլլայ)։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. (դրսեն) Մայրիկ...մայրիկ...

ՆԱԶԵՆԻԿ. (դաշոյնը ձեռքին ձգելով) Ա՛հ...աղջիկս է...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Վարդանոյշ...

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ

ՆԱԶԵՆԻԿ. (խորը վազելով) Հոս եմ, Վարդանոյշ։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Մայր իմ...մայր իմ...(գիրկը կիյնայ) Իսկ ո՛ւր է հայրս, միթէ...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Եկո՛ւր գիրկս, Վարդանոյշ...

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Ո՛հ, ինչ ցաւալի վիճակի մէջ կը տեսնեմ զքեզ, հայր իմ...(գիրկը կիյնայ դողով)։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Լա՛ց, լա՛ց, Վարդանոյշ...

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Բայց այս արշալոյսի լացի, ալ ցամքեցաւ արցունքս եւ արիւն կը հոսին աչքերէս...ալ լալով աչացս լոյսն անգամ նուազեցաւ։

ՎԱՂԵՆԱԿ. Խեղճ աղջիկ...բայց դու ինչպէս ազատեցար այն բիւրաւոր սրերէն։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Վահրամ ազատեց զիս եւ աւազ որ ինքն ալ վիրաւորուելով մեռաւ զիս օրհնելով...

ՆԱԶԵՆԻԿ. Մեռա՛ւ...խեղճ Վահրամ...

ՎԱՂԵՆԱԿ. Եւ դեռ ցաւ քաշելու համար երկինք չնորհեր են քու կեանքդ։

ՎԱՐԴԱՆՈՅՇ. Հայր իմ, ինչո՛ւ դէմքդ կը սառի...ինչո՛ւ ձայնդ կը մարի։

ՆԱԶԵՆԻԿ. *Վաղենակ…*

ՎԱՂԵՆԱԿ. *Ահա մահը սառած ձեռքերը կուրծքիս վրայ կը դնէ…Ջնաք…բարեաւ…* (*զառանցելով*) *ո՞վ է այս տխուր ծերուհին որ դէմս արձանացեր է…ձեռքերը չղթայակապ…գլուխը փշապսակ… սիրտը վիրաւից…եւ իր դէմքին խորշոմներուն մէջէն արտասուաց հեղեղներ կը թաւալին… Ծունր չոքեց…թեւերը բացաւ…գիս իր գիրկը կը կանչէ… Հայաստանն է…ո՜հ, Հայաստանն է…* (*ևեռուելով կիյնայ կը մեռնի*)։

ԵՐԿՈՒԲԸ. (*սոսկալով*) *Ա՜հ…*

ՆԱԶԵՆԻԿ. *Մեռա՛ւ…*

ՎԱՐԴԱՆՈՑՇ. *Ուրեմն ինչ ընենք, մայր իմ*։

ՆԱԶԵՆԻԿ. *Մենք ալ մեռնինք…* (*գայլն կը գոչէ*)։

ՎԱՐԴԱՆՈՑՇ. *Այս ինչ ոտքի ճայներ են…Թաթարներն, մայր իմ, փախչինք…*

ՏԵՍԻԼ Չ.

ՆՈՑՆՔ, ՆՈՐԱՑՐ (*շղթայակապ*), ՋԱՐՄԱՋԱՆ, ՋՕՐՔ

ՆԱԶԵՆԻԿ. (*հայրը տեսնելով*) *Ո՜հ, հայրս է…* (*ամուր փաթթուելով*) *Հայր իմ, ո՞ւր կը տանին զքեզ…* (*կուզէ գրկախառնել, բայց զօրքերը հեռուէ թոյլ չեն տար*)։

ՆՈՐԱՑՐ. *Նազենիկ…ահ, թողէք, անգութ դահիճներ, որ վայրկեան մը գոնէ գրկեմ աղջիկս… սիրտս մեռնիմ…*

ՋԱՐՄԱՋԱՆ. *Ա՛յ, պիտի գրկես…բայց իւր ցուրտ դիակը …* (*սուրը հաշելով*) *ի ծունր, իշխանուհի, Լանկթիմուրի հրամանը մահ է…Հայկեան չունչը պիտի սպառի*։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՆՈՑՆՔ, ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ և ԹԻԿՆԱՊԱՀՔ

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Կեցէ՛ր…*

ԱՄԵՆՔԸ. *Լանկթիմո՛ւր…*

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ *Իմ թող ըլլայ այդ գեղանի Հայուհին…թող տպրի…*

ՆԱԶԵՆԻԿ. (*հօրը գիրկը իյնալով*) *Հայր իմ…*

ՆՈՐԱՑՐ. *Ո՛չ…թող իմ գիրկս մեռնի…*

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Ո՛վ նազելի Հայուհիդ, տիեզերակալ այր մը կուզես՝ եթէ դատապարտեալ Հայր մը*։

ՆԱԶԵՆԻԿ. *Հայրս…*

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *կերդնուիմ որ չնորհեցի իւր կեանքը…իմ եղիր*։

ՋԱՐՄԱՋԱՆ. *Սերբաստիոյ իշխանն է…*

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Սերբաստիոյ իշխանը՞…* (*առ զարհագան*) *զօրապետ, երդում ըրի*։

ՆԱԶԵՆԻԿ. *Իրեն հետ կը մեռնիմ*։

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Իսկ հայրդ կուզես՝ եթէ հայրենիքդ*։

ՆԱԶԵՆԻԿ. *Հայրենիքս…*

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Քաջ Հայուհի, քեզի թող ըլլան հայրդ ալ հայրենիքդ ալ…քակէ հօրդ շղթաները*

իշխանդ Սեբաստիոյ, խօսք մը գքեզ ազատեց… Հայուհի մը սիրտս չարժեց…

ՆՈՐԱՅՐ. (*գրկելով*) *Ապրիկս…* (*Նագեռնիկ շղթաները կը խակէ*) ։

ԼԱՆԿԹԻՄՈՒՐ. *Զօրականք, ալ Թող դադրին հարուածները… Հեռանանք Հայաստանէն… Հայ աղջիկ, մի անիծեր Լանկթիմուրը որ հայրենիդ հարուածեց, յիշէ միշտ զինքը որ գթած քեզի… մը-նաս բարեաւ.* (*կը մեկնին Թաթարները*) ։

ՆՈՐԱՅՐ. *Եւ ես՝ դերեզմաններու եւ վիրատակաց պիտի տիրեմ* ։

ՆԱԶԵՆԻԿ. *Կը բաւէ որ չգթայ չաւնինք, հայր իմ, ազատ ենք…*

ՆՈՐԱՅՐ. *Ա՛յլ չը մնաց Հայ մը…*

ՆԱԶԵՆԻԿ. *Մենք Հայ ենք* ։

(*վարագոյրը կիջնի*)

(*Վերջ Դ. Արարուածին*)

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Դիշեր.—Լուսին.—Աւերակ վայր մ'է.—Ադին անդին շիրիմներ.—Հայաստան շղթայակապ եւ փշեպատ գլուխը կուրծքին ծռած յուսահատ նստած է.—Թշուառութիւնը մէկ ձեռքը սեւ դրօշ մը միւս ձեռքը տապար մը Հայաստանի գլխուն վերեւ կանգնած է.—Գան ։

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ և ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. *Վերջապէս Թշուառութեան սեւ դրօշը քու վրադ ալ ծածանեցաւ, Հայաստան, ուրեմն այսուհետեւ դիր գլուխդ փոխանակ Թագիդ այս փշեայ պսակը, եւ չքեղ ծիրանեայդ տեղ՝ այսպէս ցնցոտիներ հագիր… օհն, արիւնցիր եւ լաց, Թշուառութիւնը քու չորս կողմդ արցունք եւ սուգ՝ անէծք եւ մահ սիրեց եւ ոտքերուդ տակ սեւ սեւ գերեզմաններ փորեց… ել, կանգնէ, չորս կողմդ նայէ եւ ալ չի պիտի տեսնես գեղազարմ դաշտերդ, այլ արեան համատարած ծով մը՝ որուն մէջ կը լողան կիսաչուքէ դիակներ, չը մնաց ծաղիկ մը որ արցունքով չը թրջի, չը մնաց ալիք մը որ արեամբ չը պղտորի… անգամ մ'ալ դարձուր աչքդ յերկինս տես աստղդ իւղասպառ կանթեղի նման կը պլպլայ եւ մօտ է խաւարելու… այո՛, ահա կը խաւարի Հայաստանի պերճ բախտը* ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. (յուսահատ ցասկոտ) Ա՛լ հեռացիր քովէս, անգութ ոգիդ թշուառութեան, դու խեղճ Հայաստանը չղթայակապ գտար եւ կը ծաղրես... ա՛հ, չանթեր թօթափիեն այն Հայերուն գլխուն որոնք իրենց հայրենիքը չղթայեցին այսպէս, եւ թշուառութիւնը եկաւ իր սեւ դրօշը կանգնեց գլխուս վերեւ եւ վուշերով պատկեց ալեւոր ճակատս... ալ բաւական է, ճիւաղ անողորմ, ալ բաւական Հայաստանի արիւնը թափեցիր... երբ պիտի փչրի այդ անխնայ տապարը...

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. Դու կուրծքիդ վրայ միայն պիտի փչրի... մի՛ նախատեր զիս, երկինքը արդարադատ բազուկն եմ ես... ուր որ չկայ լոյս եւ ոգի՝ հոն է թշուառութիւնը... ինչո՞ւ կործանեցար Արարատեան գահը—վասն զի Հայը տգէտ էր, վասն զի Հայաստան մարած սրտերու մենաստան մ'էր. վասն զի իր վերջին թագաւորը կրօնամոլ, անարգ եւ օտար էր. լեռները աղբացին, դեաներն արտասուեցին, մինչ դեռ Լեւոն Ջ. կապան բերդին մէջ ապաստանած էր, բայց վերջապէս ինքն ալ չղթայ կրեց, փոխանակ պատերազմի դաշտին վրայ իյնալու... խեղճ Հայեր, իրենց ընկղմելիք անդունդը ձեռօքնին կը փորեն եւ երբ անդունդին եզերը ըլլալին կզգան, կսկսին օդնութիւն աղաղակել, բայց ի զուր... խեղճ Հայ, որ ընդ երկար կը լռէ... վերջապէս կորոտայ եւ իր հանած կայծակէն նախ ինք կը սարսափի։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. Լռէ... ամէն ահար պիտի կորնչի Հայաստան եւ ոչ ոք պիտի գթայ իրեն եւ պիտի օգնէ վասն զի թշնամին ու դահիճը իր զաւակն է...

ծուր էք Հայկ, Արամ, Արտաշէս, Տրդատ, Տիգրան, քաջ դիւցազունք, ահեղ տաճիճք Արարատեան, ելէք ձեր դարաւոր չիրիմներէն, տեսէք ցնցոտիներ հագեր է, չղթայակապ է Հայաստան... արթնցէք մէկ մը եւ պիտի տեսնէք որ ձեր չիրիմներն անգամ ձեր թոռանցն արեամբը կարմրած են... ուրեմն, դուք ալ ձեր դամբանաց խորերէն անէծք մռնչեցէք մատնիչ Հայերուն, դուք ալ վայ եւ եղեռն կարդացէք թշուառ Հայաստանի...

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. Ի զուր կաւաղես, Հայաստան, գիտցիր որ այդ արտասուաց հեղեղներն անկարող են որդւոյդ ճակտին դառակնիքը ջնջելու, եւ այդ հառաչանաց մրրիկները չեն զօրեր քու աստղդ ծածկող ամպերը փարատելու եւ. այսուհետեւ հոս միայն սեւ նոճիներ պիտի պատեն... երբ աչքերդ երկինք վերցընես ամպամած պիտի տեսնես զայն. երբ ականջ ի գետին խոնարհես՝ փշապատ պիտի գտնես զայն. վտահար պիտի թափառիս փլատակաց մէջ, պիտի չի գտնես կթող մը՝ որուն վրայ կարդաս յիշատակըդ, պիտի չի գտնես ծաղիկ մը որուն վրայ կարդաս երջանկութիւնդ, վերջապէս պիտի չը գտնես Հայ մը որուն նայուածքին մէջ կարդաս յոյսդ... պիտի հեծես միշտ մինչեւ որ քու խոր գերեզմանդ փորեմ... քու որդիքդ պիտի մղեն տգիտաբար քեզ հոն՝ կարծելով թէ գահ է այն, եւ օտարք փուշեր պիտի սփռեն դամբանիդ վրայ, միմիայն նախնեաց ստուերներն արցունքով պիտի թանան այն փուշերը։ Ահա բացի քու առջիդ ապագային մութ վարագոյրը։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. Ա՛հ... սոսկալի վճիռ... լսեցէք ուրեմն

Հայեր, եւ զարհուրեցէք...ով երկինք, չը պիտի ջընջես ճակտէս այս անէծքը...միթէ սպառեցան կայծակներդ՝ երբ կորգը զանոնք մատնեցաւ ճակտին թօթափելուն եկաւ...ինչ կը լսեմ...Հայաստան պիտի ջընջուի...հեռացիր, դուժկան ոգի...ողբեր հիւսեցէք, Հայ օրիորդներ, արցունք թափեցէք, երիտասարդներ, եւ դուք ալ, ծերեր, ձեր գերեզմանը փորեցէք...Հայաստան պիտի ջընջուի...խնդացէք, Պարսիկք եւ Ցոյնք, Եգիպտացիք եւ Թաթարք...եւ դուք ալ երկնագրացիդ Մասիս, դուք ալ ամպերու մէջէն որոտագոչ ձայնէ «Հայաստան պիտի ջընջուի...» (յանիարծ կարմիր լոյս մը կը ծագի) ինչ լոյս է այս... արդեօք Հայաստանի բռնուած է որ ծագեցաւ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆՔ և ՍԷՐ

ՍԷՐ. Ա՛յ, Հայաստան պիտի ջընջուի...

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. (սարսափած) Ո՛հ, մահուան հրեշտաքին է այս։

ՍԷՐ. Ո՛չ, զքեզ ողբալու կուգամ, Հայաստան...չքաւ ճանչեր զիս։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. Ա՛յ, կը ճանչեմ զքեզ, հրեշտակդ խաղաղութեան։

ՍԷՐ. Ո՞վ է այդ ճիւաղը որ գլխուդ վերեւ կանգներ է՝ մէկ ձեռքը տապարմը, միւս ձեռքը սեւ դրօշ մը բռնած...անշուշտ կը ճանչես նաեւ զայն...

կը տեսնեմ որ քայլերուն տակ արցունք կը սփռէ եւ սիրոյ պէս ծաղկունք չի սփռեր...կը տեսնեմ որ ուր չկայ սէր, հոն չկայ խաղաղութիւն. վա՛յ ձեզ, Հայեր, որ ձեր նախնի փառաց կոթողները դուք ձեռօքնիդ կործանեցիք եւ ձեր արեամբը ղովացուցիք Սանդարամետի սեւ ճակատը...Թող ուրեմն յաղենայ Թշուառութեան տապարը...

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. Ա՛յ...վասն զի երբեմն Թշուառութենէն կը ծնանի վերականգնումն...բայց Թող գիտնայ Հայաստան որ երբէք Թշուառութեան տապարը չը յաղենար. միշտ կը հարուածէ մինչեւ որ ձայն մը դոչէ, ալ բաւական է։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. Եւ ե՞րբ պիտի լսուի այդ ձայնը։

ՍԷՐ. Երբ Հայը սիրէ իր եղ ւայրը։

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. Առանց այն ձայնին՝ եթէ բոլոր աշխարհ ազերսարկու ծունր դնէ առջիս, դարձեալ կը հարուածեմ...միշտ կը հարուածեմ։

ՍԷՐ. Կը լսե՞ս, Հայաստան, ճանչցիր դահիճդ, ճանչցիր հրեշտակդ. երբեմն սիրոյ ժպիտն էր Հայաստանի արեւը...իսկ հիմա քու ոտերախտ զաւակներդ աւերին եւ զարկին սէրը...ինկաւ նա եւ ինկաւ Հայաստան. արտասուելով անցաւ Հայաստանէն Սէրը եւ ուր որ հոսեցին իր արցունքը, հոն փուշեր բուսան...Թող յաղթանակէ ուրեմն Անմխիթարութիւնը, Թող յաղթութեան կոթողներ՝ հերիսներ եւ սպանի նոճիներ կանգնէ...եւ Թշուառութեան տապարը Թող անխնայ հարուածէ Հայաստանը. Թող փուշերով պսակուի իր կնճռոտ ճակատը՝ ինչպէս որ նա փոխանակեց սիրոյ նուիրած ձիթենիները։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. Ա՛լ բաւական է. անէծք մը միայն մըն-նաց, այն ալ գերեզմանիս վրայ կարդա. ես որ քեզ-նէ սփոփանք կակնկալէի, դու նախ կը դատապար-տես զիս...բայց ո՛չ, իրաւունք ունիս, վասն զի ես արցունք քամեցի քու արեւ աչերուդ։

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. Հայաստան, միթէ Թշուառու-թիւնը անգութ գտնելով Սէրը՝ կակնկալես դու թ, դիտցիր որ Սէրն ինկաւ քու գահէդ եւ միայն Անմիու-թիւնն ու Թշուառութիւնն են անոր իշխողները... չես տեսներ որ Յոյսը սարսափով կը նայի Ս.րարատ-եան սառնատաք սարերուն...մինչեւ անգամ Ա-քանաչեան քաջերուն ոսկերքը գերեզմաններուն մէջ կը քամահին, կը դողան լերինք, կողբան ապիք, կու-լան ծաղիկք, կը հեծեն զեփիւռք, կը հնչեն ահա կոչ-նակաց մահաչէզուկ գանչիւնները. դեռ կը յուսա՞ս, Հայաստան, ամեն տեղ օրհասականաց հեծեծանք-ներ կը լսուին...ամեն տեղ մահ սփռեց Անմիութիւ-նը, մինչեւ անգամ գերեզմանաց հանդիստը խըզ-ռովեց, եւ դու դեռ կը յուսա՞ս, խեղճ Հայաստան. (որոտալով եւ կայծակիւ)։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. (սոսկալով) Ա՛հ...հուր եւ կործա-նում։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՆՈՑՆՔ և ԱՆՄԻՈՒԹԻՒՆ

ԱՆՄԻՈՒԹԻՒՆ. (խռոխապանծ գահին ելնելով) Ողբացէք, Հայեր, ձեր ողբերն իմ յաղթութեանս դըրաւաւիքն են, եւ ծն, արտասուաթոմբսիմ ծաղիկներէ յաղթական պսակներ հիւսեցէք անմիութեան խըրոխտ ճակտին...յաղթութիւն կրկնեցէք ողբաձայն, ձորք եւ լերինք Ս.րարատեան, Անմիութիւնն եմ ես, սէր գոչող ձայնը թող մարի, սէր հնչող քնարը թող փշրի, սէր տածող սիրտը թող խորտակի...Անմիու-թիւնն եմ ես..., սարսեցէք անունէս, չէրինք դիւ-ցազանց...դողա եւ սոսկա ինձնէ դու ալ, Հայաս-տան, վասն զի ալ իմ գերիա ես...եւ դու ալ, Սէր, պարտութեանդ վրայ ամբաւական՝ հեռացիր Հայաս-տանէն, թող որ ես ալ տիրեմ Հայաստանի...խեղճ Հայեր, չը գիտէ՞ք միթէ որ իմ գահս է գերեզման եւ թագաւորական դաւազանս է սուր, եւ հիմա զըզ-ջալով կը հեծէք։

ՍԷՐ. Ողիդ անմիութեան, այո՛, յաղթեցիր ինձ վատ մատնիչներու ղէնքերովը որոնք եղբարց՝ որդ-ւոց՝ ծնողաց՝ եւ նաեւ իրենց գլուխը թշուառու-թեան տապարին մատուցին...ով ողբալի ժողո-վուրդ, արդեօք երբ պիտի արթննաս եւ պիտի դիտ-նաս թէ քու երջանկութիւնդ՝ կեանքդ՝ արեւդ սէրն է միայն։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. Նախատինք...այս է ահա Հայաստանի ապագայն...ով երկինք, դուք գոնէ դիմեցեան կաթիլ մը յօղեցէք թշուառ ճակտիս վրայ, դուք գոնէ յուսոյ նշոյլ մը սիրեցէք խաւար հորիզոնիս վրայ։

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. Դեռ կը յուսամ, Հայաստան։

ԱՆՄԻՈՒԹԻՒՆ. Կը մթագնի հորիզոնդ։

ՍԻՐ. Մի խրտնար այդպէս, Ոգիդ Անմիութեան, անշուշտ դեռ չէ մարած բոլորովին սիրոյ կայծը Հայոց սրտերուն մէջ. պիտի գայ անշուշտ ժամանակ մը որ երբ տգիտութեան մեայլը խուսափի, Հայաստան իր թմրած ղլուխը բարձրացնելով պիտի սթափի եւ սպառնալից նայուածքով մը գբեզ դը, ժոխոց ծոցը պիտի գլորէ, եւ դարձեալ ես կը գրկեմ ու գգուեմ այն ատեն առաւսլեալ Հայերը, եւ իմ մազերովս կը պատեմ իրենց վէրքերը։

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. Ա՛հ, կը տեսնէ՞ս այս տապարը. գիտցիր որ խիստ սոսկալի է այն որ իր ձեռքը տապար եւ անմիութիւնն ունի...

ԱՆՄԻՈՒԹԻՒՆ. Եւ նաեւ անկարելի է մեռեալը դերեզմանին մէջ կենդանացնել. Ա՛հ, ալ բաւական է, հեռացիր Հայաստանէն ամօթահար, անցիր զարհուրած նոյն արտասուալից դաշտերէն, կարդա Մասիսի ճակատը դրոշմուած սա արեւնագիծ տառերը —Հայաստան պիտի ՉՆՉուի—եւ յետոյ անոր դագաթը եւ պիտի տեսնես որ սէր ու յաղթանակ նուագող մուսայից մատանքն իրենց տառած աչքերէն կաթած արցունքովը կը հնչեն ոսկի քնարներուն թելերը, եւ գոռոզն Մասիս իր դէմքը ամպերուն ետեւ ծածկած կը հառաչէ...յետոյ անցիր Հայաստանի կործանեալ պարիսպներէն...ակնարկ մը ձգէ ետեւդ, եւ պիտի տեսնես աւերակ՝ լուռ ու տխուր երկիր մը եւ նոյնպէս սեւ ու անարեւ երկինք մը եւ երկուքին մէջ տեղը Անմիութեան տուները խրտնած կանգնած...

ՍԻՐ. Սթափեցէք, թշուառ Հայեր, գրկեցէք զիս եւ դարձեալ ես կը վերականգնեմ ձեր աւերակ երկիրը...մնաս բարեաւ. Հայաստան...(տխուր ու յուսահատ կը հեռանայ. առջի պես խաւար)։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. Ա՛հ, այս ինչ մահաբոյր խաւար պատեց...հեռացար ինձնէ, քաղցրիկ Սէր, զիս մինակ թողուցիր այս ճիւաղներուն քով որոնց ծոցէն մահ կը բուրէ եւ որոնց բերնէն դժոխք կը ժայթքէ, դարձիր, դարձիր, տառապեալ Հայաստանի գրկը...հայեր...

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. Ալ մի յուսար, Հայաստան,

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. (ձեռքերը գլխուն զարնելով) Աւաղ...

ԱՆՄԻՈՒԹԻՒՆ. Լացէք, հրեշտակք երկինք...խընդացէք, հրէշք դժոխոց, եւ դուք ալ երկինք եւ երկիր, միաձայն կրկնեցէք—Հայաստան պիտի ՉՆՉուի...արցունք թափեցէք, Արարատեան սառնամանիք։

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ. Հայաստան պիտի ՉՆՉուի...(ըսպառնալից կը հեռանան)։

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. (յեփի յուսահատութեամբ ծունր իյնալով) Անէ՛ծք, անէ՛ծք...(խաւարումն կուսի.—աղմուկք.— ստուերներ կատաց կատաց գերեզմաններուն կելնեն եւ հետեւեալ երգը կերգեն տխուր ու միակերպ)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ՍՏՈՒԵՐՔ

ՈՂՔԵՐԳ ՍՏՈՒԵՐԱՑ

Միշչ ե՞րբ գըլուխդ պիտի ծեծես՝
Շղթայակապ այդպէս հեծես,
Հէք Հայաստան շիջելարեւ,
Ե՞րբ սոխակը սրգատերեւ
Նոճիներէն շուտ տալով խոյս՝
Պիտի երգէ վարդ՝ արշալոյս :

Եղո՜ւկ քեզի, հէք Հայրենիքդ՝
Որ շորթելով շքեղ դափնիքդ՝
Որդիքդ աճխիղճ գլխուդ վատուժ
Բոլորեցին սեւ նոճ ու փուշ...
Ա՜հ, վրէժխնդիր շանթեր ճայթին
Հայրենապրուժ Հայոց ճակտին:

(ստուերները կսկսին կամաց կամաց իրենց գերեզմանը մտնել) :

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ (առանձին)

Օ՜ն, գերեզմանները մտէք, ստուերք դիւցազանց... ձեր ոզբերովը չեն քակուիր այս շղթայները, դուք որ կաշկանդեալ էք յաւիտենականութեան շղթաներով, հեռացէք. ձեր ոզբերը միայն նախանձ փառաց յիշատակներ կը զարթուցանեն աւերակաց մէջէն... խաւար է Հայաստանի ճակատագիրը... ահ, երկինք, վերցուր գլխուս վրայէն վրէժխնդրութեանդ հրացայտ սուրը՝ որուն վրայ հայելւոյ մը պէս ահա միշտ փշապատ գերեզմանս կը նշմարեմ. ահ, այդ սրովդ խորտակէ այս շղթաները եւ քու բարկութեանդ կայծակովը այրէ ճակտիս փուշերը... դեռ չսպառեցա՞ւ վրէժխնդրութիւնդ... չը տեսա՞ր մինչեւ արշալոյս արիւն ծծեց այն Սեւ Հողերը, մինչեւ անգամ արեւը զարհուրեցաւ իր լոյսը սփռելու... դեռ կը գոռայ ականջիս այն ահեղի ձայնը—Հայաստան պիտի ՉՆՉՈՒԻ—. դեռ աչացս առջեւ է թշուառութեան արենակաթ տապարը... (ծունր գալով) ձայն տուէք, երկինք, պիտի քակուին այս շղթաները, ձայն տուէք, դեռ շատ պիտի հեծէ՞ Հայաստան...

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ և ՅՈՅՍ

ՅՈՅՍ. *Մի յուսահատիր, Հայաստան... դեռ կրնան խորտակիլ այդ չղթայները... դեռ աստղ մը ունիս։*

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. *Ա՜հ... օրհնեալ ըլլան երկինք... բայց ո՛վ ես դուն... չըլլայ որ մահուան հրեշտակն ըլլաս...*

ՅՈՅՍ. *Ցոյսն եմ ես, որ գերեզմանին ցուրտ դրանն առջեւ խակ՝ թաղին եւ դագաղին երեսին կը ժպտիմ։*

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. *Եւ ի՞նչ կ՚ըսես ինձ, թաղ, թէ դագաղ։*

ՅՈՅՍ. *Թաղ... եթէ Հայը սիրէ եղբայրը, Հայաստան պիտի վերականգնի... (Հայաստան ուրախութեան շարժում մը կ՚ընէ) Հայաստան չի պիտի վըշտացնի, այլ պիտի ժպտի (դիմացի պատկը կը նետէ), Հայաստան գերի չէ, ալ ազատ պիտի ըլլայ... (շղթաները կը խակի) օտարութիւնը Հայուն գլուխն հարուածող լծան է, անմիութիւնը Հայաստանի ժանտախտն է, սէրն ու ըյսը Հայոց դրախտն է... եւ քիչ առենէն երկինքէ երեսը նոր աստղ մը պիտի ցոլայ՝ այն ալ Հայաստանի բախտն է։ (յանկարծ խաղցր ղոյս մը կը ծաւալի)։*

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. *Ողջ է Հայաստան... ծափ զարկէք, Հայեր... (անմիութեան գահին կործանումը)։*

ՍԷՓ. (*երեւելով*) *Ձեռքդ, Հայաստան։*

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. *Ա՜հաւասիկ... (կը գրկախառնին)։*

ՅՈՅՍ. *Ուրեմն պիտի վերականգնի Հայութիւնը։*

(*վարագոյրը կիջնի*)

ՎԵՐՋ

ԱՍՊԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՔ ՊԱՐՍԿԱՑ
Ի ՀԱՅՍ
ԿԱՄ
ԱՒԵՐՈՒՄՆ ԱՆԻ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻՆ
ԲՂՊՐԱՏՈՒՆԵԱՑ

Թատերգութիւն երգախառն
բաժանեալ չերկուս Թուականս, ի Հինգ Արարս,
չերիս Պատկերս եւ ի Մի Վերջաբան

ԱՆՁԻՆՔ Ա. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ՈԳԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ.
ՏՈՒՂՐԻԼ, բազաւոր Պարսից.
ԳԱԳԻԿ ԱԲԱՍԵԱՆ, բազաւոր Կարուց.
ԹԱԹՈՒԼ, իշխան հայկազն.
ԱԲԱՄ, զօրապետ Պարսից.
ՊԱՐՍԻԿ ԶՕՐԱԿԱՆ ՄԸ.
ԾԵՐՈՒՆԻ ՓՈՂԱՆԱՅ ՄԸ.

ԱՆՁԻՆՔ Բ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ԱԼՓԱԼԱՆ, բազաւոր Պարսից.
ԲԱԳԱՐԱՏ, իշխան Անւոի.
ՈՐՏԵԼՄԵՋ, զօրապետ Պարսից.
ԱՂԿԱՆ, իշխան Պարսիկ.
ՏԷՐ ՎԱՀՐԱՄ, ծեր իմաստուն.
ՋԱՐՄՈՒՀԻ, Բազարատայ աղջիկը.
ԱՊՐՍԱՄ, հրամանատար զօրաց Անւոի.
ԼԵՒՈՆ, հայ պատանի.
ԳՈՒՐԳԷՆ, ԲԱԲԳԷՆ } իշխանք Հայոց.
ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ ՄԸ.
ԱՂՋԻԿ ՄԸ.
ԿՈՑՐ ԾԵՐՈՒՆԻ ՄԸ.
ՊԱՀՆՈՐԴ ՄԸ.

ԱՍՊԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՔ ՊԱՐՍԿԱՑ

Ի ՀԱՅՍ

ԿԱՄ

ԱՒԵՐՈՒՄՆ ԱՆԻ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻՆ

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵԱՅ

ԱՌԱՋԻՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

Տեսարանն է դաշտակ մը.—Աջ կողմը բլուր մը.—Խորը ա-ւերակ մը.—Արեւը հորիզոնէն նոր վեր կը բարձրանայ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԳԱԳԻԿ ԱԲԱՍԵԱՆ (*ձիով*), ԹԱԹՈՒԼ (*եհեւէն ո-րուն կը հետեւի քանակ մը, տեսարանին աջ կողմէն կը մտնեն հետեւակ պատերազմական երգը երգելով*).

ԵՐԳ

Ժամ է արդ փառաց,
Որդիկ քաջազանց,
Արեամբ քաղեցէք
Դափնիս վարդագեղ:

Վառեալ ի զէն հուր,
Ի սուր եւ յերկաթ,
Ըզվրէժ դիւցազնաց
Լուծէք օ՛ն յառաջ :

ԳԱԳԻԿ. (*հիւանդ եւ վիրաւոր*) Ահա արեւը կը ծագի, քալ ընկերակիցք, դիտեցէք չորս կողմերնիդ եւ տեսէք թէ մեր հայրենիքն ինչ տխուր տեսարաններ կընծայէ մեր աչացը. արեան աղետաւէտ գոլորշի մ՚է պատեր մեր բերրի դաշտերը եւ զուարթ քաղաքները. հարցնենք նախնեաց գերեզմաններուն թէ այսպէ՞ս էր առաջ Հայաստան. այնպիսի ժամանակի մը մէջ ենք որ՝ մայրերն իրենց զաւակացը խաղալիկի տեղ դանակ կուտան, որպէս զի արեան ու պատերազմի վարժուին, եւ հայրն այն ատեն կը ճանչէ իր զաւակը, երբ Պարսկի մը եւ թըշնամիի մը արեամբը ներկուած սուր մը իրեն ներկայացնէ :

ԹԱԹՈՒԼ. Արքայ քալ, ես ալ այդ ուխտը մօտս սըրբազան գրկացը մէջ ըրած եմ եւ հօրմէս ալ դինք չարժել սորված եմ ... թշնամւոյն դէմ անվեհեր դինուոր մը ըլլալու համար պէտք է մօրմէ մը՝ ատել սորվիլ, եւ հօրմէ մը՝ կռուիլ :

ԳԱԳԻԿ. Եւ ինչպէս չատենք այն վատ ազգը՝ որ Հայոց այնչափ անձնուիրութեանց եւ ձեռնտուութեանց փոխարէն՝ Հայուն սրած սուրը Հայուն դէմ կը դարձնէ, երբ զայն անտէրունչ գտնէ. ահա կը տեսնենք Տուղրիլ որ քանի մը տարիէ ի վեր զօրաց նորանոր գումարտակներ գրկելով Հա-

յաստանը կը կողոպտեր կը քանդեր, հիմա ալ ինք պարսկական բանակին գլուխն անցած կուգայ բոլորովին կողոպտելու եւ ի հիմանց կործանելու, բայց աւաղ, այնչափ սոսկալի չեն թշնամւոյն յարձակումները, որչափ են վատ արանց քաոսնկալի մտանութիւնները. մտանութիւն ... ահա այս է հոգւոյս վերքը որ զիս կը տանջէ, իսկ մարմնոյս վրայի այս վերքը որ քանի մը օր առաջ պարսիկ զօրականէ մը ընդունեցայ, պատուանշան մը կը համարիմ, որվհետեւ իմ ձեռօքս իր սեւ հոգին սադայելին նուիրեցի, իսկ հայրենեաց մտանչի մը ոգին, որ նոյն իսկ սադայելին անընդունելի է, որո՞ւն կրնանք յանձնել ... քալ ընկերք, խորհինք այս ոճիրին. քիչ առեն Տուղրիլի դէմ պիտի պատերազմինք, Հայաստանի սեմին վրայ պիտի կռուինք ամէհաբար, եթէ կան ձեր մէջ անանկներ որոնց ծանր պայ այս դիրքին մէջ պատերազմիլ, թող ձգեն սուրերնին. ես առանց պիրենք մեզադրելու՝ կընդունիմ իրենց հրաժարականը :

ԹԱԹՈՒԼ. Արքայ քալ, Հայուն սրտին մէջ պարսկական ատելութենէն ուրիշ բան մի՛ մտառեր, միթէ կա՞յ Հայ մը որ Պարսկին հարուածը զգացած չըլլայ, եթէ իր հօրը կամ եղբօրը վերքը չրցած կամ անհետացած է, Հայաստանի ստացած վէրքերը դեռ թաց են, կը մնան եւ մեզ կը դիտեն վրէժխնդիր եւ արիւնռուչ աչքերու պէս ... (*զօրաց*) դիմացէք եթէ կրնաք, հայրենասէր սրտեր, այն ահեղ վերքերը տեսնելով :

ՋՕՐԱԿԱՆՔ. Վրէժխնդրութիւն :

ԳԱԳԻԿ. Կատէ՞ք ուրեմն Պարսիկը :

ՉՕՐԱԿԱՆԸ. *Միշտ։*

ԳԱԳԻԿ. *Կերդնո՛ւք Հայաստանի վէրքերուն վրայ որ երբէք չը պիտի ընկրկիք։*

ՉՕՐԱԿԱՆԸ. *Կերդնուն ք։*

ԳԱԳԻԿ. *Լսէ Հայաստան ձեր ուխտը։*

ԹԱԹՈՒԼ. *Ի՞նչ ձայն է այս (ամէնքը մտիկ կընեն, հեռուէն աղօթքի դողդոջ ձայն մը կը լսուի)։*

ԳԱԳԻԿ. *Ուսկի՞ց կու գայ այս ձայնը։*

ԹԱԹՈՒԼ. *(ձախ կողմը ցուցնելով) Սա կողմէն։*

ԳԱԳԻԿ. *Այն կողմը աւերակներ են (նայելով)։*

ԹԱԹՈՒԼ. *Աւերակի մը վրայ խաչ մը կերեւի։*

ԳԱԳԻԿ. *Ըսել է որ մատուռ մը կայ հոն։*

ԹԱԹՈՒԼ. *Եւ քահանայ մը անշուշտ որ կաղօթէ։*

ԳԱԳԻԿ. *Մեզի համար...զարնող պինուորին հետ, երանի այն քահանային որ կաղօթէ։*

ԹԱԹՈՒԼ. *Ահա ծերունի մը կերեւի։*

ԳԱԳԻԿ. *Անշուշտ աղօթող քահանան է։*

ԹԱԹՈՒԼ. *Քայլերը դէպ ի հոս կուղղէ...մեր բանակին գալը տեսած ըլլալու է...*

ԳԱԳԻԿ. *Եւ անոր համար կաղօթէ։*

ԹԱԹՈՒԼ. *Ի՛նչ վեհ կերպարանք. եթէ ծերունի քահանայ մը չըլլար, պիտի կարծէի թէ պատերազմի դաշտն իջնող հսկայ մ'է. ոտքերը կը դողդողան, բայց սիրտը կը բաբախէ։*

ԳԱԳԻԿ. *Խոնարհեցէ՛ք իրեն (զօրքերը յարգանաց շարժում կընեն, մինչդեռ խռնարայն տեսարանը կը մտնէ)։*

ՆՈՑՆԵՐ և ՔԱՀԱՆԱՅՑ

ՔԱՀԱՆԱՅՑ. *Ներեցէ՛ք, արի զինուորներ, եթէ սըլսար ծերունի մը գանուելով փոխանակ հայրենիքս երկաթով պաշտպանելու ձեզի պէս՝ որ զինուոր ու երիտասարդ էք, գոհ կըլլամ միմիայն աղօթելով... բայց դեռ ահեղ առիւծ մ'եմ այն մատուռին մէջ՝ անոր որ զայն պրպտպղծելու կը յանդգնի. հսկել եւ աղօթել, ահա ասոնք միայն բաժին մնացին ինձ իմ անկեալ հայրենիքէս, հսկել՝ հսկայի մը պէս, աղօթել քահանայի մը պէս. թէեւ կը զարնէի երբեմն ալ զինուորի մը պէս, իսկ երբ ծերացայ եւ տեսայ որ այն ծանր երկաթը ձեռքս կկրնար, մտածեցի որ դեռ կրնայի հայրենեացս ծառայել, Աստուծոյ զինուոր ըլլալ եւ աղօթել...*

ԳԱԳԻԿ. *Լսէ քու ձայնդ երկինք, եւ քու հսկած վայրկեան մատուռիդ դուռը զարնէ օր մը ազատութիւնը, զինուոր Աստուծոյ, աղօթէ մեզի համար. դու քու խաչդ սուր, մենք ալ մեր սուրը կառնենք, դու աղօթէ՝ մենք զարնենք, դու սիրէ Աստուածդ մենք ատենք թշնամին։*

ՔԱՀԱՆԱՅՑ. *Աստուածմէ եւ հայրենիքէս հաւէ կը սիրեմ այն զինուորը որ պատերազմի դաշտը կը խաչանայ, օրհնեմ ըլլաք, քաջեր, որ կը ջանաք ձեր անկեալ հայրենիքը վերականգնել, դուք մի՛ լաք Հայաստանի վրայ այլ զարկէք այն բազուկը՝ որ աղէտք կը տեղացնէ անոր գլխուն. լալը ծերերուն թողուցէք, եւ այն մայրերուն՝ որոնք իրենց զաւա-*

կաց գերեզմանները կորուսած են. ծերերուն եւ մայրերուն վրէժը առէք, քաջեր. եւ քաւեցէք Թըշնամւոյն արեամբը մեր եկեղեցաց՝ պալատներուն եւ գերեզմանաց եղած սրբապղծութիւնները։

ԹԱԹՈՒԼ. Զինուորդ Աստուծոյ եւ հայրենեաց, եթէ լաւ ուշ դնենք, Հայաստանի բոլոր խորշերը վրէժ կը մռնչեն. Հայաստանի մէջ չը կայ մէկը՝ որուն սիրտը չը լարէ վրէժխնդրութեան բոցը. մենք մեր հայրենակցաց վրէժը պիտի առնենք, պիտի պատերազմինք անոնց տեղ սրբ կարող չեն տուր չարժեցու, նաեւ անոնց տեղ՝ սրբ կը սոսկան պատերազմի դաշտին։

ԴԱՀԱՆԱՅՆ. Մի՛ դանդաղիք ձեր տուրը պաշտօնը կատարելու, եղբարք իմ. յառաջ վարէ բանակդ, արքայ քաջ, եւ ես ութսունամեայ հասակիս մէջ այս հսկայ եւ վրէժխնդիր բանակին հետ քանի մը դար դող քայլ առնելով հրամայ իմ գոնէ, քանի որ կթիառաքեանց մէջ անկարող եմ ձեր վտանգին մասնակցիլ։

ԹԱԹՈՒԼ. (ձախ կողմեն նայելով) Արքայ քաջ, պարսկական բանակ մը կերեւի ըլրին գագաթը... ուր։

ԳԱԳԻԿ. Տաղրիւլի բանակն է այն։

ԴԱՀԱՆԱՅՆ. Պարսիկներ (ակռաները կրճտելով)։

ԳԱԳԻԿ. Պատրաստ եղիք, քաջ զինակիցք իմ. ահա այն թշնամին որուն արեանը անյագ ծարաւ մը կըզգան մեր տուրերը, նա դեռ իր ժանտ տուրը մեր անմեղ հայրենակցաց արեամբը չը ներկած՝ դիմադրենք մեր կուրծերը ժայռերու պէս. Հայը այն է որ երկու Պարսիկ չըսպաննած չը մեռնիր։

ԹԱԹՈՒԼ. Տասը Պարսիկ իմ են... կերդնուիմ սրոյս վրայ։

ԴԱՀԱՆԱՅՆ. Եթէ ես չեմ կրնար զարնել, գոնէ դիակները կոխկռտեմ։

ԳԱԳԻԿ. Պատրաստ էք։

ՋՕՐԱԿԱՆՔ. Վրէժ...

ԳԱԳԻԿ. Ա՛ռ վրէժդ ուրեմն Հայաստան. (զօրքերը տուրերին կը բաշեն, եւ պատերազմական երգով կը մեկնին ձախ կողմեն.—պատկերը կը փոխուի)։

ՊԱՏԿԵՐ Ա.

Բլուր մը.— Արքունի վրան։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՏՈՒԳՐԻԼ, ԱԲԱՍ և ՋՕՐՔ

ՏՈՒԳՐԻԼ. Ա՛հ սրչափ մեծ հաճոյք է այս, զօրապետ, երբ կը մտածեմ թէ այսօր իմ նախնեացս գերաւոր վրէժները կը լուծեմ՝ անտերունչ Հայաստանը սոնակոխ ընելով եւ մերկացնելով զայն բոլոր իր վտանգներէն՝ զէնքերէն եւ զանձերէն։

ԱԲԱՍ. Մեր մեծազօր Արեգական չնորհն է այդ, տէր արքայ, որ քու Հայրենեացդ վրէժխնդրութեան սուրը կընէ քեզ օգնական, այսպիսի փառքէ զատ ուշինչ կրնար քու զօրութեանդ հետ կապուիլ։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Որչա՜փ կը զուարճանայ արդեօք մեծն Արեգակ՝ երբ գինքը չը պաշտող անօրէն ժողովրդեան մը արեւուիը ներկուած դաշտերուն վրայ կը սփռէ իր ճառագայթները, եւ մեր գինքն ու պրահը աւելի ահեղապէս կը չոլացնէ Թշնամեաց ահաբեկ նայուածքին... ի պատերազմի երեկոյին կարծես Թէ Թշնամեաց արեւմըը կշտացած եւ կարմրած՝ իր առաւածային բնակարանը կը վերադառնար, որչա՜փ գոհացաւ արդեօք երբ Սիրաստաբերդ եւ Սրծն քաղաքներուն կործանումը եւ Ջարդը տեսաւ, եւ այն կոտորածները որ Հայաստանի բոլոր դաւառները սոսկումով լցուցին։

Ա.ԲԱՍ. Բայց այն առեն մէկ սասանեան դուռդ մ'էր որ Հայաստանը այնչա՜փ տակնուվրայ ըրաւ, տէր արքայ, եւ երբ այժմ դու անճամբ քաղաց բանակի մը գլուխն անցած Հայաստան կարշաւես, անշուշտ այն սոսկումով լցուած բոլոր բերդերը եւ քաղաքները իրենց դռները պիտի բանան, երբ լսեն Թէ դիւցազն Տուղրիլ՝ սրեաց արքայն ահեղ առիւծի մը պէս իրենց կը նայի եւ իրենց վրայ կը քալէ, կարելի է որ քանի մը հայրենասիրութեամբ վառուած տակաւ բանակները յանդգնին մեզ դիմադրելու, բայց մեր քաջերուն եւ փիղերուն յարձակմանց չը կրնալով դիմանալ՝ պիտի փչրին փուչիի պէս եւ պիտի խառնուին իրենց հայրենեաց աւերակաց ամբիւնին։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Ես արիւնախառնած սրտիս խորը դրած եմ բոլոր Հայաստան աւերակ դարձնել, Հայութիւնը չնջել առանց աւերակաց մէջ հեծող հայկական չունչ

մը թողելու եւ այնպէս յաղթական, Պարսկաստան իմ չքեղապանծ գահս դառնալ, եւ անկէ զուարթ նայուածքով իմ դրացի երկրիս փլատակները դիտել՝ որոց վրայ կը սաւառնի պարսկական սոսկումը, ալ վախ չունենալ Հայաստանէն՝ որ միշտ կկնայ եւ կը կանգնի եւ կանգնած առենը իր դրացի ազգերուն գահերը կը սարսէ, գինքը խեղդելու համար պատեհ առիթ մ'է իր անտերունչ վ ճակը... կուզեմ Հայութիւնը չնչել երկրիս երեսէն. լսէ՛ երկնից բարձրերէն եւ դուս Արեւ, եւ ծիծաղէ՛ քու Աստուածութիւնդ արհամարող ազգի մը դերեզմանին վրայ... աւա՜ղ որ գրեթէ ծեր եմ, եթէ չը կրնամ կարճ կեանքիս հետ Հայաստանը վերջացնել, թագիս հետ ժառանգութիւն պիտի ձգեմ Ալփարսլան եղբօրս՝ որ քաջերու մէջ քաջ է, Հայկական առելութիւնը, եւ Հայութեան չնջումը, չը թողուլ՝ որ Հայը չորրորդ անգամ հոգի առնէ. Հայը այնպիսի ազգ մ'է որ իր վէրքերէն քաջ կը ծնի։

Ա.ԲԱՍ. Հայն ալ հոգի առնելիք չունի, մինչդեռ Տուղրիլի հարուածը զգայ իր ներքին խոցերով պատած սրտին վրայ։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Դեռ դերեզմանին մէջ ալ կուզէ հեւալ։

Ա.ԲԱՍ. Պարսկական սոսկումը կը հսկէ անոր դիակին վրայ ինկած անապատ ժայռի մը պէս։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Եւ չի պիտի յառնէ երբեք Տուղրիլի երկաթէ ձեռքին տակ, երբ նախնի հայկազանց դամբանները կը կսկռտեմ գարշապարաց տակ, առնոնք որ երբեմն սասանեան գահին դէմ խրոխտացին, երբ կը կործանեմ եկեղեցիները՝ ուր խաչափայ-

ոմն մը առջեւ կանթեղ կը վառեն եւ կերկրպագեն. երբ կը տեսնեմ Հայը վիրաւոր եւ անզօր ոտքերուս տակ՝ որ կաղերսէ կամ կսպառնայ ընդունայն, երբ կը տեսնեմ արեան ծով մը որուն մէջ կը չղճան Հայկական խոցեալ դլուխներ, եւ անոնց վրայ պարսկական արիւներանգ դրօշը կը ծածանի... անյապ ղուարճու թիւն մը կզգամ։

ԱԲԱՍ. *Եւ այս ամենը Հայն աւերակի մը խորշը սոսկումով կծկած կը դիտէ, երբ կը տեսնէ որ յաղթական արծիւը կարմիր դաշտերուն վրայէն կը թեւարկէ (յանկարծ աղմուկ մը կը լսուի խորհն)։*

ՏՈՒՂՐԻԼ. *Ի՞նչ ձայներ են ասոնք։*

ԱԲԱՍ. *Ի՞նչ կը նշանակէ այս։*

ՉԱՑՆԵՐ. *Կեցցէ՛ Հայաստան (խորհն)։*

ՏՈՒՂՐԻԼ. *Ա՛հ, Հայերն են։*

ԱԲԱՍ. *Կը զարնուին մեր բանակին հետ։*

ՉԱՑՆԵՐ. *Մա՛հ Սասանեաց (խորհն)։*

ՏՈՒՂՐԻԼ. *Անօրէններ։*

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՑՆԵՐ և ՉՕՐԱԿԱՆ ՄԸ

ՉՕՐԱԿԱՆ. *Տէ՛ր արքայ, Կարուց Թագաւորին բանակը մեր յառաջապահ դնդին վրայ յարձակեցաւ։*

ՏՈՒՂՐԻԼ. *Զօրավա՛ռ, չատ բանակը ոտք հանէ եւ այդ յանդուգնները խորտակէ։ (Արեւելեզ պատերազմական փողը կը հնչէ եւ բոլոր զօրքերը կը ժողովին.*

Տուղրիլ բլրին գագաթը կելնէ եւ կը դիտէ) Ահա կը զարնուին, մեղուի երամ մը արծուոյ երամի մը դէմ... Հայոց բանակը քիչ ըր է, կրնաք պաշարել եւ ձեր աղեղ սուրերուն մէջ այդ յանդուգն բանակը խեղդել։

ԱԲԱՍ. *(զօրաց) Յառա՛ջ։*

ՉՕՐՔ. *Մա՛հ Հայկազանց (սուսերամերկ կը մեկնին)։*

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՏՈՒՂՐԻԼ (առանձին բլրոյն վրայեն կը դիտէ)

Ո՞վ է այն իշխանը որ մեր բանակին մէջ ինկած Պարսկաց դիակներ կը փոէ, եւ չը թաղուր որ մէկը իրեն հարուած մը տայ... ահա կը տեսնեմ Կարուց Թագաւորն ալ որ զօրքերը կը քաջալերէ մէկա, բայց չը պիտի յաջողի. Սրաթի բանակը կը հասնի, այն իշխանին հետ մէկը կը զարնուի, Սրսուրան ամիրային որդին է... կը փախչի... իշխանը ետեւէն կը վազէ... ա՛հ, օդնու թիւն հասու... զարկու (վշտաւոր շարժում մը կըլնի) դեռ ասդին անդին կը վազէ, ըս՛ կը վնասէ կատաղի վագրի մը պէս, երկու Հայու հետ չորս Պարսիկ կկենայ... բայց ահա Հայոց բանակը պաշարուեցաւ... Կարուց Թագաւորը կը փախչի... չը բռնուեցաւ... եւ այն իշխանը դեռ կը զարնէ... պիտի բռնուի... ահա պաշարեցին զինքն ալ... դեռ կուզէ զարնել... Պարսիկները կը վախնան անկէց բայց վերջապէս բռնուեցաւ Սրսուրան ամիրային որդին՝ այն քաջին զարնողը՝ որ այնչափ սիրելի էր ինձ... բանակը փախստական Հայոց զօրքերը կը հալածէ.

(դրսեն Պարսից զօրքերը յաղթութիւն յաղթութիւն կաղաղակեն) Ահա Սբաս այն իշխանը գերի բռնած հոս կը բերէ ... (բոլորեն վար կիջնեն եւ արհեսի վրանը կը մտնեն)։

ՋՕՐԱԿԱՆՔ. (դրսեն) Կեցցէ Տուդրիլ, կեցցէ Պարսկաստան։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Ա՛հ այս օրուան յաղթութեան դափնիին հետ նոճի խառնուեցաւ, արդեօք մահացո՞ւ էր Հայ իշխանին ամիրային որդւոյն տուած հարուածը։

ՁԱՅՆԵՐ. Կեցցեն արիք, մահ անարեաց (դրսեն)։

ՏԵՍԻԼ Չ.

ՏՈՒՂՐԻԼ, ԱԲԱՍ, ԹԱԹՈՒԼ (շղթայակապ), զերիներ, ՁՕՐՔ Հայոց, ՁՕՐՔ Պարսից

ՏՈՒՂՐԻԼ. Ի՞նչ եղաւ Սբասբան ամիրային որդին, զօրապետ։

ԱԲԱՍ. Վիրաւորուած է, ձեր արքայ, գինքը վրանը բերինք խնամելու համար։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Ինչպէ՞ս է վէրքը։

ԱԲԱՍ. Ոտին վրայ է։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Ա՛յս Հայ իշխանն է գինքը զարնողը, այնպէս չէ՞։

ԱԲԱՍ. Ա՛յո։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Ես այս բլուրին գագաթէն կը դիտէի։

ԹԱԹՈՒԼ. Ես էի։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Քալ իշխան, ես քու բոլոր քաջագործութիւններդ հանդիսատես եղայ, եթէ Սբասբան ամիրային որդւոյն տուած վէրքդ մահացու չէ, եւ եթէ չը մեռնի, չեմ սպաններ գքեզ, կաղատեմ, իսկ եթէ մեռնի, դու ալ իրեն զոհ պիտի ըլլաս։

ԹԱԹՈՒԼ. Եթէ հարուածն իսկ է անկարելի է որ չը մեռնի, իսկ եթէ ուրիշի մը, այդ չեմ դիտեր, հիմակուընէ զարկ գիս, կամ թող բոլորովին՝ որ գէնքս առած դարձեալ անտերունչ հայրենիքս պաշտպանեմ, ծանր են ինձ այս չղթաներս, երբ հայրենիքս անդին կոչէ եւ օգնութիւն կը խնդրէ, ուրեմն աղէկ է որ չը լսեմ իր աղեկիզ ձայնը։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Հայրենիքդ կուզես դեռ պաշտպանել։

ԹԱԹՈՒԼ. Ա՛յո։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Որո՞ւ դէմ։

ԹԱԹՈՒԼ. Ձեզի։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Ա՛ռանձի՞ն։

ԹԱԹՈՒԼ. Սուր մը բաւական է ինձ ընկեր։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Ով քաջ, կարէ ալ յոյսդ հայրենեացդ վերականգնումէն։

ԹԱԹՈՒԼ. Ինչո՞ւ։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Մինչ հայրենեաց անունը կրնայ կրել մխիթարական մը։

ԹԱԹՈՒԼ. Ձգուշացիր, ով թագաւոր, զուցէ այն աճիւնին տակ դեռ կայծեր կան պահուած ... ինչպէս գերիին սրտին մէջ վրէժը զարհուրելի պիտի ըլլայ զուցէ օր մը այն Հայը՝ որ միլատակաց խորշերուս մէջ կծկած՝ ատելութիւն կը սնուցանէ իր թշնամեաց դէմ։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Այն խորչը իր գերեզմանն է, եւ Պարսիկն իր մահը։

ԹԱԹՈՒԼ. Հայը չը մեռնիր երբէք երբ Պարսիկը զարնէ, գուցէ Աստուած զարնէ։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՆՈՅՆՔ և ՉՕՐԱԿԱՆ ՄԸ

ՉՕՐԱԿԱՆ. Տէր արքայ, Արտաւրան Ամիրային որդին մեռաւ։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Վերջապէ՛ս։

ԹԱԹՈՒԼ. Ես չըսի՞, եթէ իմ զարկածս է չապրիր։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Պատրաստ եղիր։

ԹԱԹՈՒԼ. Ի՞նչ բանի։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Մեռնելու։

ԹԱԹՈՒԼ. Գոհ եմ որ Պարսիկն սիրտը ցաւ մը քանդակելով գանէ կը մեռնիմ, բայց աւելի գոհ պիտի ըլլայի եթէ սուր ի ձեռին մեռնէի... ա՜հ Հայաստան, քաղցր հայրենիք, վերջապէս քու ազատու Թեանդ արշալոյսը չը տեսած պիտի փակիմ աչերս. բայց Հայաստանի սրտին վրայ նստած տեսայ արիւնռուչտ Պարսիկը... մեռնի՛լ... Թագուլ Հայաստանը, մեռնի՛լ չըզթայակապ այն մարդերէն որ կատեմ եւ կուզեմ անխնայ ջախջախել... ա՜հ սո՛ւր իմ. (կատաղաբար զինքը պատող զօրաց կը նայի) կատեմ զձեզ, տուէ՛ք սուրս եւ առանձին կռուիմ ձեզի հետ, ա՜հ, դուք վատ էք, կը վախնաք...

ՏՈՒՂՐԻԼ. Վերջապէ՛ս։

ԹԱԹՈՒԼ. Տո՛ւր հրամանդ։

ՏՈՒՂՐԻԼ. Տարէ՛ք եւ զարկէ՛ք զինքը հո՛ն՝ ուր ամիրային որդին սպաննուեցաւ. (զօրքը կը տանին զայն)։

ԹԱԹՈՒԼ. Մնաս բարեաւ Զարմուհի... Հայաստան (կը մեկնի)։

ՏՈՒՂՐԻԼ. (Որտեղմեզի) Զօրապե՛տ, իր աչ Թեւը կտրելով Արտաւրան ամիրային զրկէ մխիթարելու համար զինքը որ որդին վատ բազկէ մը մեռած չէ։ (Վարագոյրը կիջնէ)

(Վերջ Ա. Արարուածին)

ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՈՒԱԿԱՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

Տեսարան Ա. Անի քաղաքին ներքնակողմը.— Բագարատ իշխանի ապարանը փառաւոր սրահ մը.— Խորը դուռ մը.— Երկու կողմը պատուհան:

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԶԱՐՄՈՒՀԻ (առանձին)

Ահա Անիի ալ գարկաւ իր ճիրանը անգութ Ալփասլան. ինչ սոսկում է այս որ բոլոր Հայաստանը պարածածկեր է. մթութիւն մը կայ բոլոր անմեղ ճակտի վրայ, սեւութիւն մը՝ ամեն սրտի մէջ... ալ ամեն բան լռեցաւ Հայաստանի համար, ալ կը մարի բոլորովին Հայաստանի յուսոյ աստղին արիւներանգ լոյսը ... Բագրատունեան անտերունչ վիճակին մէջ Տուղրիլի պէս ճիւաղ մը Հայաստանը անխնայ ոտնակոխ ընելէ վերջը իր սուրը կը ժառանգէ իր եղբայրը Ալփասլան, որ Հայաստանի հոգին կը լափէ... Թաթռուլ, քայդ իմ Թաթռուլ, քեզ ալ Տուղրիլի անգութ սուրը լափեց...պատերազմի արիւնոտ դաշտին վրայ, հեռու ինձնէ, ինծի հետս բարեաւ ըսելէդ վերջը, այն տխուր հետս բարեաւը կեանքն ալ ինծի կրկնեց, դեռ առաջատող չի մնած՝ գերեզման իջար,

եւ այն հարաւնեկան քօղին տեղ՝ որ մեր գլուխները պիտի միացներ, սգաւոր քօղ մը ձգեցիր ինձ. գոնէ գերեզմանի քար մ՚ալ չը թաղուցիր՝ որուն վրայ գայի երբեմն լալու...Հայաստան, այս արիւնային ժամերին մէջ մի միայն յիմարը ազատ է ժպտելու. (Ապրաւամ դրանը մէջ կերեւի) ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՅՆ և ԱՊՐՍԱՄ

ԱՊՐՍԱՄ. Նա եւ այն որ քաջ մ՚է. ով իշխանուհի ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Դու՛ ես, զօրապետ ։

ԱՊՐՍԱՄ. Մի խորշիր, Զարմուհի, զօրապետ մը՝ որ քու նշանածիդ հետ մի եւ նոյն պատերազմի դաշտին վրայ կռուեցաւ եւ մի եւ նոյն Պարսկական վիրքըն առաւ, եւ եթէ թաթուլ մեռաւ, ինքը դեռ ողջ է եւ կը սիրէ ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Թաթուլ մեռած չէ՛ ինծի համար ։

ԱՊՐՍԱՄ. Պարսիկները զինքը գերի բռնած չըսպանեցին միթէ ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Նա դեռ ողջ է ինծի համար ։

ԱՊՐՍԱՄ. Ո՞ւր է ուրեմն ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. (սիրտը ցցնելով) Հոս է, կանգուն հըսկայի մը պէս, անմահ ճառագայթի մը պէս ։

ԱՊՐՍԱՄ. Զարմուհի, կը ցաւիմ որ կեանքիդ արժէքը չես գիտեր ի զուր. սէրդ սեւ երազներով կը մարես եւ գեղեցկութեանդ վարդերը որ հականերու

նայուածքն անգամ խոնարհեցնելու կարող են, դառըն արցունքներով կը խամրես...դեղեցիկ ես, Զարմուհի՛, սիրուէ՛ քաջէ մը, սիրէ զինուոր մը՝ որ իր սուրէն առաջ կը սիրէ քեզ ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ես սիրեցի եւ դեռ կը սիրեմ, զօրապետ...մի՛ չանար մեր սիրոյ դրախտին թովիչ օճը ըլլալ, դու՝ որ քու քաջագործութիւններովդ յարգելի ես ինձ, մի՛ չանար քու սիրովդ ատելի ըլլալ...ես երկնքի այն չհալուց խորանին առջեւ ուխտեցի թաթուլը սիրել, մեռա՛...կը յարգեմ իր յիշատակը ինչպէս կը յարգէ քաջ մը իր յաղթական սրոյն բեկորը. երբ յիշեմ՝ դառն է իր մահը, երբ լամ՝ քաղցր է իր յիշատակը. զօրապետ, մի՛ խոռվեր սեւ ամպի մը պէս կնոջ մը երազը, ես առի մնաս բարեւաս սէրէն, առի մնաս բարեւաս աշխարհէն, եւ մնայ այն մենաստանը՝ ուր յիշատակները կը վախան...ես ալ միայն յիշատակի մը եւ հայրենիքի մը համար կապրիմ ։

ԱՊՐՍԱՄ. Կուզես որ անիծեմ այն արեւը՝ որ երկընքին մէջ տեղ չուղաց...Զարմուհի, լսէ զինուորի մը, որ սուր մը եւ սիրտ մ՚ունի...սուրս գոհ է վասըն զի իր տենչը կատարուած է, կշտացած է թըշնամեաց արեամբը, իսկ սիրտս դատարկ է, դու պիտի լեցնես զայն քու սիրովդ...դու կըսես ինձ թէ գնա՛ ուրիշ մը գրկէ, մինչդեռ զիս քեզի կը քաշես եւ կը կաշկանդես ոսկի շղթաներով ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Թո՛ղ զիս...զօրապետ ։

ԱՊՐՍԱՄ. Կը սիրեմ զքեզ ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Մի՛ կրկներ իմ ականջիս այդ աղեւտա-

մի բառը՝ որ դժոխոց բոցին նման կայրէ զիս... եթէ դեռ սրտիս խորը յուզես՝ սիրոյ տեղ ատելութիւն պիտի գտնես։

ԱՊՐՍԱՄ. Անգութ...

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Սէրը չէ որ քու սիրտդ կը լափէ՝ այլ դժոխային բոց մը. դու սիրելէ աւելի կուզես քու պինակցիդ սէրը՝ եւ յիշատակը սրբապղծել։

ԱՊՐՍԱՄ. Ջարմուհի՛...

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Հեռացի՛ր ինձմէ, եթէ չես ուզեր ատելի անկէ՝ զոր սիրել կը կարծես։

ԱՊՐՍԱՄ. Ա՜հ, Պարսկի մը դաշոյնէն աւելի սուր են եւ կը խոցեն սիրտս քու խօսքերդ, Ջարմուհի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ցարգէ պինակիցդ։

ԱՊՐՍԱՄ. Ո՜հ, չեմ կրնար այն բոցին դիմանալ՝ որ իմ ներսս կը լափէ, եթէ ատելութեան տիպարն ալ ըլլայ՝ դարձեալ պիտի սիրեմ զքեզ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Զգուշացի՛ր, զօրապե՛տ։

ԱՊՐՍԱՄ. Ա՜հ, մի՛ բարկանար, վասն զի աւելի գեղեցիկ եւ հրապուրիչ կըլլա... այն աչերուդ բոցերը՝ որ զիս նախատելու համար դուրս կը ցայտեն, սրտիս բոցերուն հետ կը խառնուին եւ աւելի ահաւոր կընեն հոս վառող հրդեհը։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Տե՛ս, զօրապե՛տ, ամենքը մեր քաղաքը պաշարող Պարսկաց հետ քաջաբար կը պատերազմին, իսկ դո՛ւ որ քաղաքին զօրաց հրամանատարը պիտի ըլլաս...

ԱՊՐՍԱՄ. Դադրեցո՛ւր նախ սրտիս պատերազմը։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Վերջապէս կը հրահրես կուրծքիս տակ ատելութեան հուրը։

ԱՊՐՍԱՄ. Այդչափ յամառ մի՛ ըլլար, Ջարմուհի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Դնա՛ նախ պարտքդ կատարէ՛... մինչդեռ մեր Անի քաղաքը Սելճուսլանի զօրքերով պաշարուած օր օրի վտանգն իրեն կսպառնայ, մինչդեռ ամեն մարդ քաղաքին փրկութեանը համար ճիգ կը թափէ, մանուկը պաշարող բանակին քար կը նետէ, քահանայն կաղօթէ, ծերը կը հսկէ, կինը իր ամուսինը կամ եղբայրը կը քաջալերէ, դու յանդուգն քայլ մը կը նետես այն սեմէն ներս՝ ուր մենակեաց վշտահար եւ քօղարկեալ կին մը կը տքնի եւ...

ԱՊՐՍԱՄ. (ընդմիջելով) Ալ բաւական է։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Դնա՛ պարտքդ կատարելու, մի՛ թողուր որ սուրդ ժանգոտի եւ սրտիդ մէջ սպրդի դժոխային բոց մը. դնա հայրենիքդ պաշտպանելու, քանի որ յաղթական դափնիներով պսակեալ ճակատդ դժոխոց անդնդային սեմին չը խոնարհի, նայէ երկինքը՝ ուր աստղը կը փայլի, ամբիծ ըրէ սիրտդ այն աստղին պէս. քոյր մ՛է որ քեզի կը խօսի... օճն դուրս ել այս սեմէն՝ ուր սգոյ քօղի մը տակ կը հեծէ վշտահար կին մը՝ որուն սրտին մէջ հայրենեաց յոյսն անգամ կը մարի, եւ դու աղետալի սիրոյ մը հետքը կը փնտռես ընդունայն եւ կը ջանաս վիս վատ մը ընել, սիրադրուժ մը...

ԱՊՐՍԱՄ. Ա՜հ, ո՛չ, Ջարմուհի... այլ ո՛վ պիտի մարէ սրտիս այս հուրը՝ որ միշտ կը լափէ զիս։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Արցունքս՝ զոր ջերմաջերմ կը թափեմ դեռ իմ նշանածիս անհետ գերեզմանին վրայ։

ԱՊՐՍԱՄ. Ա՜հ, այդ չէ՛ կարող։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Խիղճ չունի՛ս ուրեմն։

ԱՊՐՍԱՄ. (*ոտքն իյնալով*) Մխայն սէր կղգամ։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Ապրսամ։

ԱՊՐՍԱՄ. Զարմուհի։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Մէկը կուգայ։

ԱՊՐՍԱՄ. (*ոտքն եղեկով*) Ո՞վ։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Հայրս։

ԱՊՐՍԱՄ. Վերջին խօսք մը ուրեմն... (*Զարմուհիի ապառնական նայուածքն մը կուղղէ*) Մնաս բարեաւ (*կը մեկնի*)։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. (*մինակ*) Կուզէ որ առեմ զինքը։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԶԱՐՄՈՒՀԻ և ԲԱԳԱՐԱՏ

ԲԱԳԱՐԱՏ. Աստուած իմ։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Ինչո՞ւ խռոված ես, հայր իմ, ինչ կայ, միթէ քաղաքիս վտանգի մէջ է... խօսէ...

ԲԱԳԱՐԱՏ. Զարմուհի, Սղկան իշխանը որ միշտ ձեռնտուութիւններ կընէր մեզ, մագաղաթի մը վրայ անոնց խորհուրդները գրելով գաղտնի մեր պարսպէն ներս կը նետէր, հիմա ալ նոյնպէս կը յայտնէ թէ Պարսիկները ահագին բանակ մը բերած են՝ որ 50—60 հազար ծանրութեամբ քար կը նետէ եղեր, եւ մեր պարիսպներն անով պիտի քարկոծեն... եւ այն բանակը չը մեսսուելու համար բանտակի հակերով պատսպարած են։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Միթէ ատոր հետեւանքը չատ ծանր կրնայ ըլլալ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ինչ կըսես աղջիկս... երեւակայէ՛ անգամ մը, վաթսուն հազար ծանրութեամբ քար մը... եթէ Պարսկին զարնէ...

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Մի՛ յուսահատիր, հայր իմ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Եւ ինչ յոյս կրնամ նշմարել... բոլոր քաղաքին մէջ քարոզ կարգացուցի եւ իմացուցի թէ ով որ յաջողի այն բանտանն այրել, զինքը մեծամեծ չնորհքներով պիտի վարձատրեմ, եւ եթէ ինքը Պարսից կառավարութեան ալ զոհ ըլլայ բանտը մինչեր գարձնելէ վերջը, իր բոլոր ընտանիքը երջանիկ վիճակի մը պիտի հասցնեմ։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Սղկի խորհեր ես, հայր իմ, անշուշտ կը գտնուի քաջ մէկը՝ որ այդ ձեռնարկը գլուխ հանէ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Տեսնենք... եթէ այս գործին մէջ ալ յաջողինք, ալ քաղաքին դիմագրութեանը վրայ չեմ կասկածիր, մինչդեռ Պարսիկներն ալ մեծ կորուստ ընելնուն համար չատ հաւանական է որ քաղաքին առնելը վրայ բոլորովին յուսահատած մեկնին... բայց եթէ այսպիսի գործ մը տեղեակ քաջասիրտ մէկը չը գտնուի, խիստ աղետալի պիտի ըլլայ մեր վիճակը. մտածէ՛ մէկ մը որ երբ անգութ Պարսիկն իր սեւ ոտքը քաղաքին սեմին վրայ դնէ, Անի՝ Բագրատունեաց այս գեղուն՝ յաղթական եւ փառաւոր մայրաքաղաքը՝ որ այնչափ քաջաց օրրան հանդիսացած է, Հայոց ազգին վերջին տակաւ մնացորդին ահագին գերեզմանը պիտի ըլլայ... մխիթարական մը... Աստուած իմ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Մի յուսահատիր, հայր իմ, դեռ չէ մարած հայրենասիրութեան վսեմ կայծը հարուածեալ Հայոց սրտերուն մէջ, թէպէտ բոլոր Հայաստանի հողին վրայ Հայոց արեամբը չը կարմրած ափ մը անբիծ հող չը մնաց, բայց դեռ Հայոց խաւարամած սրտին մէկ անկիւնը նուիրական եւ ամրիծ խորշ մը կայ՝ ուր կը հրահրի հայրենեաց հուրը։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Իսկ մահնչութիւնը...այդ չէս ըսեր, եթէ վեստ Սարգիսի պէս փառամոլ եւ ուրացող ճիւաղ մը չըլլար, հիմա Անի գուարթ էր, թագուհի էր, Բագրատունի թագաւոր մը կար իր թախտը գահին վրայ, Գագիկ՝ որ հիմա օտարութեան եւ պանդխտութեան մէջ կը հալի ու կը մաշի...վերկացուցին Հայաստանը իր թագէն եւ փառքերէն, եւ արդ սգալի ու անշուք դադար մը կը պատրաստէն անոր համար։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Իրաւունք ունիս, հայր իմ...ա՛հ երանի թէ ես ալ փոխանակ տակառ եւ վախկոտ կին մը ըլլալու՝ հողի վրայ պառկող եւ սուրին կրթնող զինուոր մը ըլլայի, եւ թուրս լոկ ընկեր առած խոյանայի արծուոյ մը պէս պատերազմի դաշտը, թափէի թշնամեաց սեւ կառափներ, ազատութիւն պոռայի եւ զարնէի, իսկ երբ սուրս խորտակէր, անոր բեկորին վրայ ինկած տայի չունչս հայրենեաց խոցեալ սրտին վրայ։ Աւաղ, երբ զինուորի մը դոնէ բախտակիցը պիտի ըլլայի, բախտը խլեց զայն ինձմէ, թող չը տուաւ որ դոնէ ինքը պատերազմի դաշտին դարձած ատենը ճակտին քրտինքը սրբէի եւ վէրքը կապէի։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Թաթուլը։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Ա՛յո՛ (կուլայ)։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Մխիթար Զարմուհի, յանցանք է հայրենեաց նահատակի մը վրայ լալը։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Դոնէ իր վերջին մնաս բարովը լսէի իր բերնէն, հաճուրէի իր վէրքը, սրտիս վրայ տար իր վերջին շունչը փոխանակ անարդ թշնամեաց դէմ ոռնակոխ ըլլալու, գոնէ գերեզման մը ունենար՝ որ արցունքովս թրջէի։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Մխիթար անոր վրայ մինչդեռ հայրենիք ժպտեցաւ. միմիայն յարգէ իր յիշատակը։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Միշտ պիտի յարգեմ, հայր իմ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Աղջիկս, գոցենք թաթուլի փառաւոր գերեզմանը, եւ չը խռովենք իր դիւցազնական քունը եւ մեր արդի անորոշ կացութեանը վրայ խորհինք, ապագային ես պիտի ըլլամ պատասխանատու Անիի վերականգնմանը կամ կործանմանը, մեր պարապին զարնող այն ահագին քարը խոր վէրք մը պիտի բանայ սրտիս մէջ...արդէն այս տարաճայնութիւնը մեծ յուզմունք պատճառած է քաղաքին մէջ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Ցուսա՛, հայր իմ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Դիւրին է յուսալ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Անշուշտ հնարք մը կը գտնուի...ինչպէս որ Պարսից այնչափ յանդուգն Զանգերն ի դերեւ հանող հնարքներ եղան։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Շատ անգամ այն Պարսիկ իշխանն էր գնողը։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Անգամ մ'ալ Աստուած կօգնէ։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՑՆՐ և Տ. ՎԱՀՐԱՄ

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Ա՛յո՛, Աստուած։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ի՞նչ ըրիր, տէր Հայր։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Ի՞նչ կրնէ ծեր քահանայ մը, ժողովուրդը խրախուսել եւ աղօթել։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ի՞նչ վիճակի մէջ է ժողովուրդը։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Ցուսահատ վիճակի մը մէջ էր, բայց ես քաջալերեցի զիրենք իմ ակար ձայնովս երկինք ցուցնելով եւ Աժենակալին բարեթիւնը յեղյեղելով՝ որ իր բարեթիւնը մեր վրայ չը թափէ. ինչ յանդուգն վարմաք, կուզենք որ Աստուած կապէ Հայուն վէրքը որ Հայը Հայուն կուտայ։

ՉԱՐՄԱՉԱՆ. Ա՛յնպէս է։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ուրեմն կը յուսահատիս մեր կացութեանը վրայ։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Բնաւ. յոյսը գերազմանին դրանը մէջ անգամ կը հոգայ ... յոյսը Աստուծոյ ժպիտն է ... կը գթա Աստուած երբ երկինքի հանճարտակերը կը տեսնէ մարդուս վրայ՝ որ արցունքներով հաղացող պայծառ աչօք իրեն կը նայի յուսալից. վայ մեզի որ երբ մեր քաղաքին մէջ մտնիչ մը կը չնչէ եւ կը խոկայ անդունդը նայողի պէս ժայռի մը պէս։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ի՞նչ ընելու է ուրեմն։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Պէտք է հզօրի մը պէս ջանալ եւ խրախուսել ակարը ... ասով կրնանք թշնամեայ յանդուգն ջանքերուն դիմագրել. այս է մեր ընելիքը,

եթէ դեռ թշնամին յաղթանակէ Աստուծոյ կամքն է այն, գուցէ ալ շատ չնչեց եւ փառաւորեցաւ երկրիս երեսը Հայը, եւ գերագոյն կամքը կուզէ որ սորա հըպարտ եւ փառաւոր անունը թաղուի իր երկրին հոյակապ չինքերուն վրատակին ներքեւ, ինչպէս ուրիշ ազգեր եւ երկիրներ վշրեցան այն Աստուածային կամաց անդիմադրելի վոհմորկին առջեւ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ա՛հ, սոսկալի է այդ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Ի՞նչ ահագին անդունդ մը պէտք է Հայը թաղելու համար։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Աստուծոյ ափ մը հողը կը բաւէ, Զարմուհի։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Հայը դեռ շատ կանգուն կը կենար եթէ երակացը մէջ չրջան չառնէր իր հայկական արեանը խառնուած այն թոյնը որ չեմ գիտեր ուսկից ժառանգած է ... իր ներքին վէրքերը Հայաստանը օրհասական ըրին եւ ոչ թէ թշնամեաց արտաքին հարուածները. կը զարմանամ թէ ինչպէ՞ս Հայաստան դեռ կը շնչէ կանգուն եւ դողդոջուն. եւ իր փեռեկոռեալ ճակտին վրայ դեռ անչինչ կը կրէ ազգութեան դրօշը ... Հայաստանի վրատակաց մէջէն միշտ Հայու գլուխներ կը փթթին հեռուհետէ։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Ազատութեան արմատ ճգած ծառիկներն են անոնք, այն ազատութիւնը որ Հայկ իր նետովը հնչեցուց ու տարածեց եւ փառամոլ ուրացողք յանդգնեցան զայն իրենց սրտին մէջ խեղդել։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Անէծք անոնց։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Դժողք իրենց հետ կը խօսի, անոնք որ երկրի վրայ երկաթէ չղթայ անցուցին ուրիշին

իրենք բոցեղէն շղթայ կը ժառանգեն հոն՝ ուր արդարութիւնը կորսուայ իր ամենէն ահեղ ձայնովը։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Միայն այն վատերը իշխու թէ իմնային Աստուծոյ չանթէն փոխանակ հայրենիքն ալ թաւալելու։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Հայաստան անուշ զանոնք։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ճշմարիտ է։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. (պատուհանին նայելով) Հայր իմ քաղաքին մէջ ժխորը հետզհետէ կը բարձրանայ, եւ ժողովուրդը ալեկոծեալ ծովու պէս կը տատանի։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Արդեօք պիտի ներկայանայ ինձ քալ մը խոստանալու համար թէ ինքը պատրաստ է այն ահագին բարանը այրելու ձեռնարկել։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Մանաւկերտցիք ալ Մանազկերտի առջեւ Պարսից մէկ ահագին բարանը այրեցին հնարքով մը Տուղրիլի արշաւանաց ժամանակ. բայց չեմ յուսար՝ որ Պարսիկք այս գործը դիւրութեամբ յաջողցնել տան մեզի։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Եթէ ձեռնարկողը մահը աչքը առնէ, զօրքերը իրենց վրանը քաշուած ժամուն կրնայ դէռ Պարսիկները իր վրայ չը յարձակած այն ահագին բարանը հրոյ ճարակ ընել եւ դուցէ ձեռքերնուն ալ փախչիլ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Զկնայ արդեօք այդպիսի քաջասիրտ եւ հայրենասէր մէկը։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆՈՑՆՔ ԵՒ ԼԵՒՈՆ

ԼԵՒՈՆ. Վեհագոյն իշխան։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ի՞նչ կը խնդրես, ով պատանի։

ԼԵՒՈՆ. Դուք քաղաքացւոց մէջ քարոզ հանեցիր գտնելու համար մէկը՝ որ յանդգնի ի սէր հայրենեաց՝ Պարսից մեր քաղաքին դիմաց կանգնած եւ մեծ վտանգ սպառնացող այն ահագին բարանն այրել։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Այո, եւ ձեռնարկողին մեծամեծ շնորհքներ խոստացայ, եւ եթէ ինքը մեռնի՝ իր ընտանեաց։

ԼԵՒՈՆ. Ես շնորհքներ չեմ ուզեր, եւ ոչ ալ ընտանիք ունիմ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Դուն։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Աստուած իմ։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Քաջասիրտ տղայ։

ԼԵՒՈՆ. Այո, ես որ որբ եմ, ոչ հայր, ոչ մայր՝ եւ ոչ եղբայր ունիմ, այլ միայն թշուառ հայրենիք մը, ահա այն է հայրս, մայրս ու եղբայրս. հայրենիք մը ունիմ միայն՝ որ կը սիրեմ, եւ զայն սիրելու համար կըզդամ որ պէտք է մեռնիլ, մեռնիլ, խաւարել իմ երակաց արիւնը այն դիւցազնաց թափած արեան հեղեղներուն՝ որք իրենց աչխարհէն քշեցին տարին դերութեան ահագին չղթաները եւ անդունդը թափեցին։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Եկուր գրկեմ զքեզ սրտիս վրայ, ով նորատի դիւցազն։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Հայաստանի հրեշտակը։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Անիի յաղթական բուրգը։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Պիտի կրնա՞ս յաջողիլ։

ԼԵՒՈՆ. Եթէ Հայաստան դեռ պիտի ապրի։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Կապրի Հայաստան, եթէ քեզի պէս քաջեր ըլլան։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Երանի՛ քեզի որ այդ նորատի հասակիդ մէջ հայրենեաց փրկարար մը պիտի հանդիսանաս։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Ա՛հ, հայրենասիրութիւնն ինչ գեղեցիկ ճառագայթ մ՚է վեհ եւ անմեղ ճակտի մը վրայ։ (ահագին թունդիւն մը կը լսուի խորհն) Ա՜տուածն իմ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ահա առաջին հարուածը։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Սիրտ սո՛ւր, քաջասիրտ տղայ։

ԼԵՒՈՆ. Բանի մը պէտք չունիմ...օրհնութիւնդ, պինուորդ Աստուծոյ։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Օրհնեալ ըլլաս զաւակս։ (ձեռքերը գլխուն կը դնէ)։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Պատրաստ ըլլանք։ (Տ. Վահրամի) դու դնա՛ եկեղեցի, տէր հայր, աղօթելու, ես ալ երթամ քաղաքացիները քաջալերելու (Զարմուհիին) իսկ դո՛ւ։

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. Հայրենակցաց վէրքերը կապելու (աչքերը կը սկսին։ — Պատկերը կը փոխուի)։

ՊԱՏԿԵՐ Բ.

Անիի պարսպաց առջեւ դաշտակ մը. տեսարանին խորը բարբանը. — Պարսպին վրայ խոց մը կերեւի.

ՏԵՍԻԼ Ջ.

ԱԼՓԱՍԼԱՆ, ՈՐՏԵԼՄԵՋ և ԶՕՐՔ

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Ահա մեր առաջին հարուածը պարսպին վրայ ահագին վէրք մը բացաւ, թող տեսնեն Անիցիք, եւ իրենց փրկութեանը վրայ յուսահատած անձնատուր ըլլան առանց Պարսկաց յաղթական ձեռքատը քրտնելու։

ՈՐՏԵԼՄԵՋ. Այսչափը բաւական է զիրենք ահաբեկելու, արքայդ վեհախառ...փիչ մը եւոքը պատգամաւոր մը կը փութայ հաշտութեան պայմանները առաջարկել։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Բայց ես երբէք չը պիտի դթամ իրենց վրայ, այսչափ առեն իմ զօրութեանս ընդունայն դիմադրելնուն համար, ես այսչափ ժամանակի մէջ հարիւր քաղաք կալտած՝ քանդած եւ ջարդած էի... Մանաւանդ եւ Պարսկաց վրէժը պիտի առնեմ բոլոր Հայաստան աւերակ դարձնելով, այսպէս ընդու-

Նեցի Պարսկաց Թագը իմ դիւցազն Տուղրիլ եղբօրմէս. իր ցուրտ գերեզմանին եւ արեւին վրայ այս ահաւոր ուխտը կրկնեցի, ՉՆՀԵԼ Հայաստանը։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Եւ պիտի յաջողիս, տէր արքայ։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Կերդնում ահաւոր սրոյս վրայ։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Քու մէկ հրամանդ կը բաւէ՝ Հայաստանի Հայերը սարսելու։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Թող Հայաստանի աւերակները կըրկնեն սոսկմամբ աւիւծն Ալփասլանի անունը՝ ուր նա որոտաց. այս է այն յիշատակը՝ որ հոս պիտի Թողում եւ Հայկական կմախք մը իմ չքեղազանծ գահիս պատուանդան։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Տէր արքայ, քեզ երախտապարտ պիտի ըլլայ Պարսկաստանի ազգդ այն։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. (զօրաց) Դուք ալ գացէք, քաջեր, ձեր վրաններուն մէջ հանգչելու, եւ պատրաստ եղէք քիչ ատենէն այս գոռոզ քաղաքը կործանելու եւ կողոպտելու... (զօրքերը կը մեկնին) քաջդ Որտելմեզ, մենք ալ երթանք հանգչելու, այս հարուածը բաւական է (կը մեկնին)։

ՏԵՍԻԼ Է.

ԱՂԿԱՆ (առանձին)

Սհա Անիի պարսպին վրայ խոր վէրք մը, վերջապէս պիտի տապալի նա։ Ալփասլան կը կառուի՝ կար-

ծելով որ իր բոլոր հնարքները քաղաքացւոց նախատեսութեամբը կը ձախանան, չը գիտեր՝ որ իր բանակին մէջ մատնիչ մը կայ՝ որ իր բոլոր խորհուրդները գաղտագողի քաղաքացւոց կը յայտնէ...ահ Զարմուհի, գեղանի աղջիկ, դու ես որ զիս այս մատնութիւնները գործադնելու կը դրդես...անիծեալ ըլլայ այն օրը՝ որ քեզ տեսայ այդ պարսպին վրայ եւ սիրեցի. ահ կը սիրեմ եւ կամթաքահարիմ, կը մատնեմ եւ կը կառուիմ. անիծեալ սէր...Պարսիկ մը Հայուհի մը սիրէ եւ անոր սիրուն իր հայրենիքը մատնէ... բայց սէրն ամեն բանի կը յաղթէ, ալէտը է տեսնել զինքը (կը մեկնի)։

(Պարսպին վրայ հեռաւորիր զուխաներ կերեւին)։

ՆԵՐՍԷՆ. Պատերազմ, պատերազմ։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ԼԵՒՈՆ

(Միևնակ կերեւի, ձեռքը նիզակ մը՝ որուն ծայրը մագաղաթ մը կը շարժի)։

ԼԵՒՈՆ. Պատգամաւոր, պատգամաւոր (բարձրի կուգէ մօտենալ)։

ՊԱՐՍԻԿ. (դրսեն) Բարձրը պիտի այրէ, բարձրը. (մեծ աղմուկ)։

ՀԱՅԵՐ. (պարապին վրայեն) *Փախիր, Պարսիկները կը հասնին։*

ԼԵՒՈՆ. (*nr դիւրավառ հեղուկ մը բաբանին վրայ թափած եր, բաբանը կսկսի բռնկիլ, Լեւոն կուզէ փախչիլ, Պարսիկները ամեն կողմէ զինքը կը պաշարեն*) *Պարսկաց ձեռք չեմ խնար։* (*կը դառնայ շուտով եւ յանկարծ բաբանին բոցին մէջ կը նետուի եւ աչքերը երկինք յառելով կաղաղակէ*) *Կեցցէ՛ Հայրենիք։* (*Պարսիկները nr զինքը պաշարած էին ապշած եւ կայծակնահար կը մնան։—վարագոյրը կիջնէ*)։

(Վերջ Բ. Արարուածին)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

Տեսարանն է Բագարատայ պալատին մէջ կամարակապ եւ սիւնագարդ սրահ մը. պատեն կախուած զէնքեր եւ զրահներ.—տեսարանը մութ է.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲԱԴԱՐԱՏ և Տ. ՎԱՀՐԱՄ

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. *Ի՞նչ կը մտածես, իշխան։*

ԲԱԴԱՐԱՏ. *Բարանը եւ միանգամայն ինքզինքն այրող հայրենասէր պատանւոյն վրայ կեդրոնացած է ուշս...ամէն, որչափ սրտաչարժ եւ վսեմ էր այն վայրկեանը՝ երբ նա Հայրենիք գոչելով բոցին մէջ նետուեցաւ։*

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. *Յիրաւի, զարմանալի էր իր արիասըրտութիւնը. պիղծ Պարսից ձեռք չիյնալու համար ինքզինքը կրակը նետեց, եւ զինքը չրջապատող Պարսից այն կատաղած խուռմբը չանթահար մնաց, երբ այն հայրենասիրական վսեմ տեսարանը տեսաւ. Արշաղան Անին պաշարելէն ի վեր է՝ որ չատ յանդուգն քաջագործութիւններ տեսաւ Անիցւոց կողմանէ։*

ԲԱԴԱՐԱՏ. *Եւ դեռ մինչեւ հիմա Անին իր ճանկերուն տակ առնելէ յուսահատած չը մնայիր, եւ մին-*

չեւ ցեր այսպիսի սրտառոնչ վիճակի մը մէջ պիտի տառապինք ։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Ինչո՞ւ սրտառոնչ ըլլայ մեր վիճակը. երբ մեր յոյսը ցամքեցնող բարան մը կար, այն ալ մոխիր դարձաւ քաջի մը կրակովը ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Եւ միթէ դեռ նորանոր կատաղի եւ յանդուգն վորձերու չի պիտի ձեռնարկեն ։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Թող այդպէս ըլլայ. մենք ինչուան հիմայ ի՞նչ որ ըրինք, ասկէց ետքն ալ նոյնը կընենք դարձեալ, արիւթիւն եւ միւթիւն. դարձեալ կը կրկնեմ, եթէ մեր քաղաքին մէջ մատնիչ մը չը խոկար, կրնայինք խորտակել այսպէս Ալիասլանի երկաթէ կամքը ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Այս անգամ Պարսիկին է կարգը. նա կընէ մատնութիւնը ։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Ազկան իշխանը ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Կը զարմանամ այդ իշխանին մեր վրայ ցցուցած համակրական ցոյցերուն եւ անձնուիրութեանց վրայ. ես այնպէս կը կարծեմ թէ գաղտնիք մը կայ ծածկուած իր գործոցը տակ...կամ գուցէ բան մը կակնկալէ մեզնէ ։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Ի՞նչ ակնկալութիւն կրնայ ունենալ, եթէ ճշմարիտ Պարսիկ մ'է, քանի որ Պարսկի մը երջանկութիւնը իր խողխողած Հայոց թուոյն քանակութեանէն կախում ունի, ես այնպէս կը կարծեմ թէ այս իշխանը պարզապէս կը դիտայ մեր դառն կացութեանը վրայ, նա գուցէ Պարսկաստանի անապատներուն մէջ գոհար մ'է ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Դրեթէ նա եղաւ Անիի ազատարարը ։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Ճշմարիտ է ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Եթէ դեռ Պարսիկը բարբարին այրելուն վրայ կատղած ուրիշ ձեռնարկի մը խորհուրդ ընեն, մեր բարեսիրտ իշխանը սովորականին պէս դարմանի կերպով անշուշտ կխոնջեցնէ մեզի ։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Այլ դեռ ինչ միայ դործադրելու Պարսից համար, ինչ որ կուզեն թող ընեն. բաւական է որ մենք միաբան եւ արիաբուն՝ հարուածը ձեռքերնիս՝ հսկենք այն վիշապին գլխուն վրայ... Ո՛վ երկինք, մենք կազատենք եւ կը զարնենք, այս է մեր զօրութիւնը, դու ալ օգնէ որ հայութեան վերջին արձանն ալ չը տապալի թշնամեաց առջեւ ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՅՆՔ Ա ՊԱՀՆՈՐԴ

ՊԱՀՆՈՐԴ. Վեհապն տէր, այս մագաղաթը գտանք դարձեալ Անիի պարսպաց ներսը ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ազկան իշխանը գրած է անշուշտ. (կառնէ)...տեսնենք. (կարդալով) «Որտեղմէզ զօրապետը զօրաց գըլուխն անցած՝ Անիի արեւելեան պարսպացը տակ խրամատ կը փորեն ։»

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Ա՛հ նենգաւորներ ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Պէտք է գանկեր եւ քարեր պատրաստել՝ զօրքերը քարկոծելու եւ զօրապետը որսալու համար ։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Բայց պէտք չէ դանդաղիլ, իշխան, պէտք է շուտով գործի սկսիլ, որովհետեւ վտանգը կսպառնայ վայրկենէ վայրկեան։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ուրեմն երթանք։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԱՊՐՍԱՄ (առանձին ետեւս կը մնայ)

Վերջապէս չեմ կրնար սանձել սրտիս այս վրիժրեբաց դժոխքը. պիտի տեսնեմ զինքը, պիտի խլնամ իր ոտքը, պիտի նետեմ սուրս իր առջին ըսելով՝ «առ սուրս, տուր սէրդ». եւ եթէ դեռ մերժէ իմ սէրս, սոսկալի պիտի ըլլամ իմ սրտիս դժոխքին նման... կը սիրեմ ես՝ ինչպէս կը սիրէ վագրն իր արիւնաթաթաւ որսը. կը սիրեմ ինչպէս կը սիրէ Պարսիկն իր արեւը. ինքը կը զայրանայ ինձ դէմ. երբ կսպառնայ, աստղի մը նման չոգչոգուն կըլլայ ինձ համար. երբ կը ժպտուն՝ ճառագայթ, երբ կը չառագդի՝ բոց մը... սակայն դարձեալ կը դողամ իրմէ ինչպէս ոճրագործն աստղէ մը... ահ ոտքի ձայն մը կայ... ինքն է կարծեմ...

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՅՆ և ՋԱՐՄՈՒՀԻ

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Դու հո՞ն, զօրապետ։

ԱՊՐՍԱՄ. Թէզ տեսնել ուզեցի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ի՞նչ բանի համար։

ԱՊՐՍԱՄ. Վասն զի քեզնէ հեռու դառն եւ խաւար է ինձ կեանքը. Ջարմուհի, քու ժպիտդ միայն քաղցրը եւ լուսաւոր պիտի ընէ զայն։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Զօրապետ։

ԱՊՐՍԱՄ. Ինձ դէմ մի՛ զայրանար, Ջարմուհի, այլ անիծէ՛ այն ձեռքը որ այս կրակը սիրտս ձգեց։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ջքեզ այսչափ յանդուգն չէի կարծեր։

ԱՊՐՍԱՄ. Ա՛հ, ինչ ընեմ, եթէ սէրը զիս այսչափ յանդուգն կընէ եւ վրաս կը ծիծաղի դժոխային ծիծաղով մը։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Դնա՛, ալ առելի ես ինձ։

ԱՊՐՍԱՄ. Ջարմուհի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Անգութ, ինչ կուզես այն կինոջմէն որ երազ մը ունի լոկ, տխուր վերջալոյս մը... հեռացիր ինձնէ։

ԱՊՐՍԱՄ. Առանց քու թեւերուդ մէջ սառչելու... անկարելի է այդ, այն ատեն սիրտս քեզնէ կը բաժնուի՝ երբ գլուխս մարմինէս զատուի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Դեռ կը յանդգնի՞ս։

ԱՊՐՍԱՄ. Պիտի սիրեմ զքեզ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Բայց ես զքեզ կատեմ։

ԱՊՐՍԱՄ. Դու առէ, ես սիրեմ, տեսնենք ո՛վ պիտի յաղթանակէ (կուգ մօտենայ աւնոր)։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Հեռո՛ւ վա՛տ մարդերէ։

ԱՊՐՍԱՄ. Մի՛ դրդռեր զիս, Ջարմուհի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ամէն քեզի...ալ արատեցիր յաղթական սուրդ...թափթփեցիր զայն վատու թեան տղին մէջ, ալ վատ պիտի հրատարակեմ քեզ քաջոց մէջ. պիտի ըսեմ թէ Ասլրսամ զինուոր չէ, այլ ոճրագործ մը՝ որ կանանց սրտերուն հետ կը պատերազմի... զօրապետ, հոս է Թաֆթուլի սուտերը՝ մեր երկուքին մէջ արձանացած, դեռ պիտի յանդգնի՞ս։

ԱՊՐՍԱՄ. Ո՛չ թէ մեռեալի մը սուտերը մեր մէջ տեղ, այլ եթէ դժոխք մ՛ալ ըլլայ, պիտի անցնիմ քեզ դրկելու համար իմ բռցավառ սրտիս վրայ. (կուգ վրան յարձակիլ)։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. (յանկարծ կը նետուի, ու պատին վրայեն կախուած սուր մը կը յափշտակէ. Ասլրսամ կանգ կառնէ) Մօտեցի՛ր եթէ կրնաս...ահ տակաւ կը կարծէիր զիս քու յանդուգն վատութեանդ դէմ... կը կարծես թէ Հայուհի մը չը կրնար սուր շարժել... տես...պատերազմի դաշտին վրայ ճակատ առ ճակատ մեծանարատած թշնամւոդ կը նմանիմ, կին մը՝ ոչ միայն սուր՝ այլ տապար ալ կը գործածէ իր պատիւը պաշտպանելու եւ չը սրբապղծելու համար անոր յիշատակը զոր կը սիրէ...հեռացի՛ր հպարտականէ մը տեղւոյթեան առջեւէն։

ԱՊՐՍԱՄ. Պիտի դղջաս, Ջարմուհի, վասն զի հալածական քայլս դէպ ի դժոխք պիտի ուղղուի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Դու որ զինուոր մ՛էիր, եւ սուրովդ չը

կրցար խոնարհեցնել կնոջ մը ճակատը, ալ ուրիշ զէնք չունիս որ գործածես. վատ ես, չեմ ուրանար այդ, բայց ես պատուոյ համար կռուող Հայուհի մ՛եմ, Հայուհի մը՝ որ առագաստին մէջ կը դողդողայ, բայց անտի դուրս հսկայի մը պէս յանդուգն է։

ԱՊՐՍԱՄ. Դողա՛ վրէժխնդրութենէս, Ջարմուհի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Վա՛տ։

ԱՊՐՍԱՄ. Պիտի տեսնես (սպառնալից կը մեկնի)։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՋԱՐՄՈՒՀԻ (առանձին)

Ա՛հ, Թաֆթուլ, սրտիս հատորը, ինչո՛ւ զիս որբ եւ միայնակ թողուցիր, տե՛ս, քու զինակիցներդ անդամ կը յանդգնին մեր սգաւոր եւ թափուր առագաստը մտնել...մոռցան զքեզ ամենքը, միայն քու Ջարմուհիդ չը մոռցաւ որ իր սրտին խորը քու մշտնջենաւոր մահարձանդ կանգնեց...կը թքնէ մահարձանիդ ամբարիշտ եւ վատ զինակիցներդ մէկը. եթէ յաւիտենականութեանդ չղթայն կտրեր, կիջնէիր չանթի մը պէս այն անօրէնին գլխուն եւ կը ջախջախէիր, այլ աւա՛ղ, անգո՛ւթ է յաւիտենականութեան չղթայն...լռեցէ՛ք, յաղթութեան փողեր եւ աղօթքի զանգակնե՛ր, երբ ես իմ Թաֆթուլիս վրայ կուլամ։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՆՈՑՆ և ԲԱԳԱՐԱՏ

ԲԱԳԱՐԱՏ. *Ուրախ լուր մը, Զարմուհի՛։*

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. *Ի՞նչ լուր, հայր իմ։*

ԲԱԳԱՐԱՏ. *Պարսից Որտեվմեզ սպարապետը գերի բռնուեցաւ։*

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. *Ի՞նչպէս, հայր իմ։*

ԲԱԳԱՐԱՏ. *Անշուշտ զարմանալի կը թուի քեզ։*

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. *Շատ հետաքրքրական ըլլալու է պատմութիւնը։*

ԲԱԳԱՐԱՏ. *Բաւական։*

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. *Տեսնենք, հայր իմ։*

ԲԱԳԱՐԱՏ. *Ազգան իշխանը մագաղաթով մ'իմացուց թէ Պարսիկները Լարամատ կը փորձին քալաքին պարսպացը տակ, անմիջապէս պահնորդներու ձեռօք ահագին քարեր եւ երկաթէ ճանկեր պատրաստել տուի, եւ սկսան քալաքացիք Պարսից զօրքերը քարերով ջախջախել, քանչ զօրավար մ'ալ նոյն միջոցին յաջողեցաւ երկաթէ ճանկով Որտեվմեզ զօրապետը բռնել, եւ ուրիշ ընկերներու օգնութեամբ օդին մէջ բառնալով վեր քաշել։ Պարսիկ զօրապետը կատաղած եւ իր քարկոծեալ զօրաց օգնութենէն յոյսը կտրած ի զուր կը պոռար, եւ ինքզինքն այն ճանկէն ազատելու համար ընդունայն կը թոթուըտէր օդին մէջ... արդ երեւակայէ թէ որչափ կրնայ կատղիլ Պարսիկ սպարապետ մը՝ երբ Հայու մը ճանկէն*

բռնուած՝ օդին մէջ խաղալիկի մը պէս կը տատանի եւ պրծիլ կաշխատի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. *Ցիրաւի նշանաւոր որս մ'են բռներ մեր քաղաքացիքը։*

ԲԱԳԱՐԱՏ. *Արդեօք որչափ պիտի կատղի Ալփասլան։*

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. *Երանի՛ թէ ալ Անին առնելէ յուսահատէր։*

ԲԱԳԱՐԱՏ. *Դուցէ. որովհետեւ չատ յանդուգն քաջագործութիւններ ցոյց կուտայ Անիի ժողովուրդը... այս նոր յաջողութեան համար ալ իշխանները եւ զօրականները խնջոյք մը խնդրեցին ինձմէ այս ապարանիս մէջ։*

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. *Ուրեմն երթանք հիւրնկալելու (կը վեհնի.— Պատկերը կը փոխուի)։*

ՊԱՏԿԵՐ Գ.

Փառաշէն սրահ մը՝ ուր շքեղազարդ սեղան մը դրուած է։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՆՈՑՆՔ, ԴՈՒՐԳԷՆ, ԲԱՐԳԷՆ և ԻՇԽԱՆՔ

ԲԱԳԱՐԱՏ. *Ահա այն կատարակալ եւ սիւնազարդ սրահը՝ ուր չատ աւագանեաց խնճոյքներ եւ ժողովք-*

ներ տեղի ունեցած են. ահաւասիկ սեղանն ալ պատրաստ է իշխանիք ։

ԳՈՒՐԳԻՆ. Մինչդեռ մեր նոր յաջողութեանց գոհութեանը համար եկեղեցեաց զանգակները կը հընչեն, մենք ալ հոս գաւաթներ բաղխենք Հայաստանի կենաց ։

ԲԱՐԳԻՆ. Ճշմարիտ է. ալ բաւական դողացինք Պարսից առջեւ ։

ԳՈՒՐԳԻՆ. Թող մեր խնջոյից ձայները մինչեւ Ալփասլանի ականջը հասնի ,

ԲԱԳԱՐԱՏ. Կը կատղի նա ։

ԲԱՐԳԻՆ. Վագրի մը պէս ։

ԳՈՒՐԳԻՆ. Կը կրճտէ ակռաները , կերկինցնէ ճիրանը , բայց ահագին պատեր եւ երկաթէ կամք մը կը գտնէ՝ փոխանակ Հայուն օձիքը գտնելու ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ահա յայտնի կերեւի , ով վեհապն իշխաններ, որ Ալփասլանի նման անապատի առիւծի մը զօրութեանը այսչափ դէմ դնելնուս եւ զայն մինչեւ անգամ կորուստներով յուսահատեցնելնուս միակ պատճառը մեր մէջ տիրած միութիւնն է եղեր, եւ այն հայրենասիրութիւնը՝ որ ամեն զգացմանց վրայ կը յաղթանակէ ...ահ, չատ սքանչելի կը տեսնեմ Հայուն արիութիւնը, կը պնդեմ թէ աչխարհի վրայ հայրենասիրութեան կրակով հրահրած պայծառ ճակատ մը աւելի գեղեցկութիւն չը կայ ...եւ իր վիրաց արեան հոսումը մէկ ձեռքովը բռնող , եւ միւս ձեռքովը թշնամին զարնող զինուորին ճգնաժամին աւելի վեհ տեսարան մը չը կայ ։

ԳՈՒՐԳԻՆ. Իշխանուհին չատ գեղեցիկ խօսեցաւ ։

ԲԱՐԳԻՆ. Արդեօք դեռ որչափ պիտի կատղի Ալփասլան իր զօրապետին դերի բռնուելուն վրայ ։

ԳՈՒՐԳԻՆ. Մանաւանդ որ գրեթէ բանակին հրամանատարութիւն ընողը այն էր, չատ քաջ զօրապետ մ'է այն ...Գագիկ Աբասեան՝ կարուց Թագաւորին հրամանատարութեանը տակ Տուղրիլի արչաւանաց դէմ պատերազմած ատեններս բանակին մէջ զօրապետ էր նա, (Բաբգենի) այնպէս չէ՞ իշխան ։

ԲԱՐԳԻՆ. Այո՛, երեկուան պէս կը յիշեմ այն պատերազմը ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Մեր քաղաքացիքը աղէկ որս մը որսացին իրենց ճանկերովը՝ ի հնորհս Ալփան իշխանին՝ որ սովորականին պէս մագաղաթով մը Պարսից դիշերային դաւը մեզ իմացուց գաղտնի կերպով ։

ԲԱՐԳԻՆ. Կը զարմանամ Պարսիկ իշխանի մը Հայոց ցցուցած այս տարօրինակ անձնուիրութեանը վրայ ։

ԳՈՒՐԳԻՆ. Ես այնպէս կը դուշակեմ որ այդ անձնուիրութեան տակ տարօրինակ գաղտնիք մը ըլլալու է ։

ԲԱՐԳԻՆ. Այնպէս ըլլալու է , եթէ ոչ անկարելի է որ Պարսիկ մը Հայոց վրայ այսչափ խնամք եւ հոգ ունենայ ։

ԳՈՒՐԳԻՆ. Բայց սեղանը պարապ մնաց ։

ԲԱՐԳԻՆ. Ուրեմն խմենք ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Եթէ կը հաճիք մեր հին Դպրեան բանաստեղծներուն մէկ երգը նախ նուագենք, վասն զի երաժչտութենէ չատ կախարժիմ եմ ։

ԱՄԵՆՔԸ. Երգենք ։

ԵՐԳ ԽՆՁՈՑԻՑ

Խմենք գինիս, աւուշ գինիս կենաց բաժակ,
Ֆաջաց բաժին դրաւ երկինք, քամենք յատակ.
Տխուր դիմաց վարդ կը սրսկէ կարմիր գինիս,
Աչաց ծիծաղ, շրթանց ոգի տայ բոցագին :

Խմենք գինիս, աւուշ գինիս կենաց բաժակ,
Ֆաջաց բաժին դրաւ երկինք, քամենք յատակ.
Գինիս ոգի՝ սէր կարծարծէ մաշած սրտին,
Մենք զայն խմենք, և Թող վերէն հրեշտակք ժպտին :

ԳՈՒՐԳԷՆ. *Կարծեմ ալ խմելուն կարգը եկաւ, իշխաններ, եթէ կուզէք ես լեցնեմ ձեր գաւաթները.* (*կախի բոլոր գաւաթները լեցնել*) *ամենքնուդ ալ միակերպ, ոչ մէկուն չատ եւ ոչ միւսին քիչ. Ակոռիի գինին է այս՝ որ բոլոր Աթոյ մէջ իր կրակոտ համբաւը տարածած է :*

ԱՄԵՆԲԸ. *Խմենք* (*աչեվին գաւաթին իրար զարնելով կը խմեն*) *Հայաստանի կենացը :* (*սոյն միջոցին գինւորներ Որտելմեզ զօրապետը կը բերեն շղթայակապ*) :

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՆՈՑՆԴ և ՈՐՏԵԼՄԵԶ

ԲԱԴԱՐԱՏ. *Թակեցէք զօրապետին շղթաները. որչափ որ Պարսիկները մեր արիւնը խմելու եւ մեր փառքը մարելու անյագ տենչ մը կզգան, Հայերը դարձեալ իրենց Պարսիկ դերւոյն շղթաներն անգամ կը քակեն, եւ սուր կրող զօրապետը կը պատուեն.*

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. *Պէտք չէ՛ ինձ այդ պատիւը. իմ են այս շղթաները, կընդունիմ. մինչդեռ անհուն ցաւ մ'է ինձ Հայու մը օղակ կրել պարանոցս, դուք աւելի դառնացնել կուզէք իմ ճակատագիրս, դուք, Հայոց գծուծ իշխաններ, լիարերան չնորհ առատաձեռնելով ինձ :*

ԱՄԵՆԲԸ. (*զայրացած*) *Նախատինք :*

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. *Ձեռքերնիդ սուրերնուդ կը տանիք դուռողաբար մինչդեռ շղթայակապ կը տեսնէք զիս ձեր առջեւ. . . դուք հոս ձեր կարճ թուրերովը, թղուկներ, դատաւոր կը կարծէք ինքզինքնիդ արի հսկայի մը՝ որուն խոժոռեցաւ սեւ ճակատագիրը :*

ԲԱԴԱՐԱՏ. *Հսկայ մը այդպէս չը խօսիր, հսկայ մը չը նախատեր իրեն շղթաները քակող՝ եւ սուրը պատուողը. . . այնչափ նենգութեանց եւ դրկանաց համակրութեամբ՝ եւ պատուով համապատասխանող Հայը դեռ կը յանդգնիս նախատել, ժանտ Պարսիկ, մինչդեռ Հայը իր դարաւոր վրէժները ծածկել կուզէ անյիշաչարութեամբ, դու դեռ կը հրահրես զայն. . . պէտք էր որ ամօթահարէիր այնչափ նենգաւոր ա-

բարքերու դէմ Հայոց ցցուցած վեհանձնութիւնը տեսնելով։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Վեհանձնութիւն. ի՞նչ վեհանձնութիւն կրնայ ընել իր մոխրակոյտ աւերակներն հայրենիք անուանող լալկան ու անզօր ժողովուրդ մը Սասանեան սպարապետի մը՝ որ իր ետեւէն ահեղ վրէժ մը կը թողու, վրէժ մը որ երբէք չը պիտի յագենայ եւ չը պիտի մարի Հայոց արեամբը։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Նախ Հայաստան համայն հայութեան վրէժը լուծէ, եաքը Պարսկաստան պարսիկ զօրապետի մը վրէժը։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Այդչափ յանգուգն նախատինքներդ՝ որոնք վատութիւններ կը բուրեն, կրնային զքեզ Հայու մը վրէժխնդիր սրոյն մատնել, բայց Հայը վատութիւն կը սեպէ իր չղթայակապ գերին զարնել։

ՋԱՐՅՈՒՀԻ. Եթէ այդչափ ցաւ կը պատճառէր քեզ հայկական լուծը, ինչո՞ւ ուրեմն վիզդ անցնել տուիր, հակայդ Սասանեան։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. (զայրացած) Ա՛հ, անգութ ճակատագիր։

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՆՈՑՆԲ և Տ. ՎԱՀՐԱՄ

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Ի՞նչ է այս, իշխաններ, մինչդեռ քահանայն կաղօթէ՝ զինուորը պէ՞տք է թուլնայ զուարճութեան սեղանի մը վրայ, այսպէ՞ս պէտք է ընդունիլ երկնից չնորհաց յաջողութիւնը... քաշուե-

ցէ՛ք այդ սեղանէն ուր Սատայէլը կը ծիծաղի... (կաւաց կաւաց սեղանին կը քաշուին եւ Տ. Վահրամի բողոտիքը շրջանակ մը կը կազմեն)։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Հայաստանի կենացը կը քամէինք մեր բաժակները, տէր հայր։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Հայաստանի վերականգնումը դիւոյ գաւաթին մէջ չէ, իշխան, Հայաստան մեր միութեամբը եւ երկաթէ կամքովը կը վերականգնի... զուարճութեան եւ ուրախութեան ժամ չէ մեզի համար այս ժամը, այլ գոհութիւն տալու ժամ է Արարչին՝ որ մեր հայրենասիրական ջանքերը կը պսակէ... պէտք չէ որ թուլնանք, մինչդեռ թշնամին կը հսկէ մեր դրանը մէջ։

ԲԱՐԳԷՆ. Մի՛շտ նոյնն եմք Պարսից դէմ, տէր հայր։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Մի՛շտ նոյնն են նաեւ Պարսիկները մեզի դէմ, վատ՝ նենգաւոր եւ խորամանկ։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Ի՞նչ ըրաւ քեզ Պարսիկը։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. Ի՞նչ ըրա՛ւ. ինչ որ ըրաւ մինչեւ այս ալեւոր հասակս, ես դիտեմ, եւ անկէց առաջ ինչ որ ըրաւ, Մասեաց ալեւոր սարերը դիտեն. Հայն իր վեհ դիւցաղներուն որբին վրէժն առաւ։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Եւ դեռ չես մոռցեր թէ ի՞նչ հայկական զոհեր պիտի մորթուին իմ գերեզմանիս վրայ վրէժս քաւելու համար։

ՏԵՍԻԼ Ժ.

ՆՈՑՆՔ և ՊԱՀՆՈՐԴ ՄԸ

ՊԱՀՆՈՐԴ. Վեհազն տէր, Աղկան՝ պարսիկ իշխանը կուզէ քեզ տեսնել։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Հայոց բարերարը ... Թող դայ (պահնորդը կը մեկնի)։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. (մեկուսի) Ի՞նչ կը լսեմ։

Տ. ՎԱՀԷՐԱՄ Ի՞նչ կը նշանակէ արդեօք իր գալուստը։

ԲԱԳԱՐԱՏ Արդեօք մեծ վտանգ մը կայ՝ որ կուգայ անձամբ իմացնելու մեզի։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. (մեկուսի) Մատնիչ մ'է եղեր նա։

Տ. ՎԱՀԷՐԱՄ. Ահա ինքը. (Աղկան իշխանը կերեւի որ Որտեղմեզ հոն շղթայակապ տեսնելով շանթահար եւ շփոթած կը մնայ, Որտեղմեզ իր չարագուշակ նայուածքը անոր վրայ կը յառէ)։

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

ՆՈՑՆՔ և ԱՂԿԱՆ

ԱՂԿԱՆ. (մեկուսի) Որտեղմեզ։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Ա՛հ, վատ մատնի՛չ... մատնութիւններ ընելէ վերջը կը յանդգնիս դեռ Հայոց գիրկն իյնել

պղտի՞ս ոսվրեցուց քեզ Հայրենիքդ, պղտի՞ս սրվեցար Հայերն առել եւ Պարսկաստան սիրել... դողա՛ այն արեւէն՝ որ գլխուդ վրայ կը շողայ ահեղ վրէժխնդրութեան չանթի մը պէս... Նայէ՛ այն անդունդը ուր Պարսից անէծքներ կը մնչէին. քեզ կանիծէ Հայրենիքդ, վատ արանց, ես կը կարծէի թէ աշխարհի վրայ միայն Հայը կրնամ առել, այլ անկէ առելի էակ մ'ալ կայ եղեր, Պարսիկ մը՝ որ իր Հայրենիքը կը մատնէ։

ԱՂԿԱՆ. (որ յուսահատ եւ գլուխը կախած՝ վշտագին մտիկ կընէր, դէպ ի Որտեղմեզ կը յառաջանայ եւ ոտքն իյնելով). Թո՛ւթո՛ւն... Ներէ՛ Թշուառիս, ով վեհազն քաջ։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Ներէ՛... միթէ ես կրնամ ներել. անէծել խնդրէ ինձմէ, անիծէ՛լ։

ԱՂԿԱՆ. Ուրեմն ինձ ալ կիյնայ անիծել զայն՝ որ իր ազգած սիրովը եւ դեղեցկութեամբը սիրտս մըթագնեց... զքեզ, Զարմուհի... սիրեցի զքեզ, անիծեալ ըլլա։ (կը մեկնի յուսահատ, ամենքը շուարեալ կը մնան)։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Աւելի վատ, կը սիրէ Հայուհի մը (յանկարծ դրսեն դղրդիւն մը կը լսուի)։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ի՞նչ է այս (ամենքը միջնադրան կը մօտենան)։

ԳՈՒՐԳԻՆ. Աղկան իշխանն է իյնողը։

ԲԱՐԳԻՆ. Ինքզինքը զարկեր է։

ՈՐՏԵԼՄԵԶ. Զը թողուց որ երկինք զարնէին։

ՏԵՍԻԼ Ժ.

ՆՈՑՆԻ և ՊԱՀՆՈՐԴ

ՊԱՀՆՈՐԴ. *Վեհազն Տեառը, Ապրսամ զօրապետն իր հրամանատարութեան տակ գտնուած զօրուց բազմութեանը հետ թշնամեաց կողմն անցաւ։*

ԱՄԵՆԻՔ. (*աւարաւած*) *Ա՛հ։*

ԶԱՐՄՈՒՀԻ. *Վա՛յ։*

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. *Ո՛վ երկինք։*

ՈՐՏԵԼՄԵՋ. *Ինդացէք, Հայեր։*

ԲԱԳԱՐԱՏ. (*զօրաց*) *Զօրապետին գլուխը կըտրելով Պարսից բանակը նետեցէք։*

ՈՐՏԵԼՄԵՋ. *Եւ թող իմ վրաս վիշէ Աննի։*

ԲԱԳԱՐԱՏ. *Ողջ են դեռ Հայերը։*

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. *Արդա՛ր են երկինք։* (*— Վարագոյրը կիջնի*)։

(*Վերջ Ժ. Աւարտածին*)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ժ.

Տեսարան Ե. Բագարատ իշխանի ապարանը, սպասպատ սրբան մը.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲԱԳԱՐԱՏ և ԶԱՐՄՈՒՀԻ

(*Վարագոյրը բացուած ատեն նստած են մեծապատիւ, հեռուէն կոչնակահարութիւններ եւ աղօթքներ կը լսուին*).

ԱՂՕԹՔ

Ով Տէր, լսէ մեր աղօթից տխուր ձայն,
Որ յուսահատ ատտ քեզ մնամք ապաստան,
Ջեռք տուր մեզի, եւ թող կանգնի մեր ճակատ,
Եկեղեցիք՝ սաղմոսք ըլլան թող ազատ։

Տուր, Տէր, կանգնել մեզ դրօշակ փառաւոր,
Ցաւերակուն մեր հայրենեաց սգաւոր,
Ցայնժամ կենօք յառնէ ի վեր Հայաստան,
Ցայնժամ ծաղկին սրբոց պսակ քաջութեան։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ա՛հ, ինչ սոսկալի հարուած էր այս։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ի՞նչ պիտի ընենք, հայր իմ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ձեր պիտեր, յուսահատութիւնն արդէն քաղաքին ամէն կողմը տիրած է, եւ հիմակուընէ կսկսին իրենց կորուստները լալ, ամէն մարդ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր վիճակը։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ամէն բան լմնցաւ Անիի համար, այս ալ Հայաստանի միւս հոյակապ քաղաքաց նման, որք աւերակ դարձան, անոնց ճակատագիրը կը կրէ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Միշտ սեւ մտանութիւն։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Տեսնենք այն վատը՝ Ալպրամ զօրապետը որ իր հայրենիքը դաւեց, պիտի գտնէ՞ իր վարձքն ու հանգիստը, ո՛չ երբէք։ Նոյն իսկ իր խիղճը պիտի խռովէ միշտ զինքը եւ հալածէ արիւնարբու հրէշի մը պէս, ինչուան որ հոգեսպառ դերեզման իջնէ, ուր կը ծաւալին արդէն դժոխոց բոցերն իր հոգին լափելու համար...

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Մի՛ յուսահատիր, հայր իմ, կը պատերազմինք դեռ թշնամւոց դէմ մինչեւ մեր արեան վերջին կաթիլը։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Անկարելի է այդ, Զարմո՛ւհի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ինչո՞ւ, հայր իմ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Մենք ալ չենք կրնար Պարսից ահեղ զօրութեանը դէմ դնել, մինչդեռ Ալպրամ սպարապետը զօրաց մեծ մասն իրեն կողմը որսալով թշնամւոց կողմն անցած է, այնպէս համոզելով զիրենք՝ թէ Անի երկար ատեն չէ կարող Պարսից զօրութեանը դիմադրել, եւ փոխանակ Պարսից ահեղ սրոյն

ճարակ ըլլալու, անոնց կողմն անցնելով կրնան գոնէ կեանքերնին ազատել։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Բայց, դարձեալ պէտք է քաջալերել զինուորները՝ որ Պարսկին վրայ կենալով ի դերեւ հանեն թշնամւոյն չանքերը։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ի՞նչ կըսես, Զարմո՛ւհի, բոլոր քաղաքին պարիսպները պահպանելու չափ զինուոր չը մնաց. քաղաքին մէջ մինակ խառնիճաղանճ բազմութիւն մը մնաց, ծերոց՝ կառանց եւ տղոց՝ որոնք աւելի ժողովրդեան յուսահատութիւնը կը զրգռեն։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ի՞նչ ընելու է ուրեմն։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Բոլոր իշխանները քիչ մը ետքը հոս պիտի ժողովին եւ քաղաքին բանելիք ընթացքին վրայ համաձայն որոշում մը պիտի տրուի... տեսնենք ինչ պիտի ըլլայ որոշումնիս։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ինչ որոշում ալ ըլլայ՝ թէպէտ ժողովուրդն ուրիշ փրկութիւն չունի՝ բայց եթէ Պարսկին սո՛ւրը կամ չղթայն... ընտրել երկուքին մէկը. ո՛րն ընտրէ, երկուքնալ սոսկալի են. երկուքնալ հայութեան ջնջում կսպառնան, մէկը կենաց դահիճ, իսկ միւսն իրաւանց դահիճ... ա՛հ, մեր վիճակին վրայ մըտածելն անգամ սոսկումով կը լեցնէ եւ կը սառեցնէ զիս... միայն Անիի պարիսպները կան կանգուն թշնամւոյ դիմաց, եւ այն պարիսպներուն ետեւ հայուն տկար կուրծքը կայ, ալեւոր ծերունիներ, հեբարձակ մայրեր, ողբագին տղաքներ, վերջապէս այնպիսի անձեր որք միայն ազերսել գիտեն թշնամւոյն։

ԲԱՐԳԻՆ. Գերեզմաննիս փորենք, աղջիկս։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ո՛չ, հայր իմ, եւ միտքս դրի չը մեռ-

նիլ մինչեւ որ Պարսիկ մը արիւնաթաթաւ ոտքերուս տակ չը փռուի ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Չես կրնար զարնել, Զարմուհի ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Ինչո՞ւ, հայր իմ ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Դու չես տեսեր Պարսկի մը արիւնուռչտ աչքը ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Եւ դու ալ չէս կարդացեր, հայր իմ, կնոջ մը սիրտը, եւ չես կրնար կարդալ. պիտի տեսնես, հայր իմ, թէ ինչպէս սուր պիտի չարժեմ ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆՔ, ԳՈՒՐԳԷՆ, ԲԱՐԳԷՆ և ԻՇԽԱՆՔ

ԳՈՒՐԳԷՆ. Ի՞նչ պիտի ընենք, իշխան ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Պէտք է որ Համաճայն մնաձենք մեր ընելիքին վրայ ։

ԲԱՐԳԷՆ. Անոնց վիճակը չատ խղճալի է ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Պէտք է դարման մը դանել անոր ։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Շատ ուշ մնաց դարմանը, որովհետեւ Պարսից կրկնապատկեալ զօրութիւնը կը ծանրանայ մեր վրայ. անկարելի է դէմ դնել, վասն զի այսուհետեւ ալ Պարսից խորհուրդները մեզ խնայնող մը չըլլալէ զատ՝ մեր պինդ օրներէն չատերը թշնամեաց կողմն անցած են ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Ուրեմն պատերազմինք մինչեւ մեր վերջին շունչը, վասն զի եթէ անճնատուր ըլլանք, դարձեալ Պարսից անխնայ սրոյն ճարակ պիտի ըլ-

լանք . . . այո՛, պէտք է պատերազմիլ եւ մեռնիլ, բայց դիւցազնաբար ։

ԲԱՐԳԷՆ. Ո՛վ իշխանուհի, մեր դիմադրութիւնն արդիւնք մը չունենալէ զատ՝ Պարսից կատաղութիւնը պիտի գրգռէ մեր վրայ ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Ուրեմն ուրիշ ի՞նչ միջոց կրնանք ունենալ ։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Պէտք է դանել մեր կեանքն ազատելու հնարք մը դանել . . . եւ մեր ժողովուրդը բոլորովին անտերունչ եւ անգլուխ չը թողուլ ապագային . . . ի՞նչ կըսես, իշխան ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Կընդունիմ այդ գաղափարը . . . բայց հնա՞րքը ։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Քաղաքին միջնաբերդը քաչուինք, ասկէ ուրիշ ազատութեան միջոց չիկայ մեզի համար ։

ԲԱՐԳԷՆ. Բայց ժողովո՞ւրդը . . . յուսահատ քաղաքացինե՞րը ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Ո՞վ պիտի խրախուսէ այն խեղճերը՝ որոնց սիրտն արդէն դառնութեամբ լի է ։

ԲԱՐԳԷՆ. Եթէ դէտ ժողովուրդը մնաձենք՝ որուն կրուսան անհրաժեշտ է, մենք մեր ազատութիւնը պիտի կորսնցնենք . . . ժողովուրդին ազատութիւնը մեր դիւցազնութեանը կարօտ չէ, այլ պիտի խանարհի նա անողորմ ճակատագրի մը առջեւ ։

ԲԱՐԳԷՆ. Ճշմարիտ է ։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Բոլոր իշխաններն այսպէս կուզեն ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ի՞նչ ընենք, աղջիկս ։

ՉԱՐՄՈՒՀԻ. Դու դիտես, հայր իմ ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Մ՚ի՛թէ անխոհեմութիւն մ՚է մեր ըրածը ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Քանի որ բոլոր իշխաններուն կամքն այդ է, եւ եթէ դուն անոնց խորհրդոցը չես հաւանիր, անմիբան պիտի ըլլա, ընդունէ ուրեմն իրենց կարծիքը։

ԲԱԲԳԷՆ. Իսկ դո՛ւն։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ես ալ կընդունիմ, վասն զի միմակ կարող չեմ բան մը ընել, եւ մանաւանդ դառն ճըշմարտութիւնը կը տեսնեմ։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Ուրեմն համաձայնեցանք մեր կարծեաց մէջ։

ԲԱԲԳԷՆ. Այս է մեր փրկութեան միակ միջոցը։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ահ, երանի թէ ասով կարենայինք ծառայութիւն մը ընել հայրենեաց։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Ապրինք, որպէս զի հայրենեաց վրէժն առնենք։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ուրեմն երանի ձեզ՝ որ վրէժ առնելու համար կու զէք ապրիլ։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Կերդնուիմ Անիի հազար ու մէկ եկեղեցիներուն վրայ։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Իսկ դո՛ւք, իշխաններ։

ԱՄԵՆՔԸ. Կերդնուինք։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Ուրեմն սրբազան է մեր խորհուրդը։

ԳՈՒՐԳԷՆ. Մէջնաբերդը, իշխանք։

ԲԱԲԳԷՆ. Երթանք։

ԲԱԳԱՐԱՏ. Օ՛ն, Ջարմուհի։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Երթանք, հայր իմ, (կը մեկնին. — տեսարանը վայրկեան մը պարապ կը մնայ)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

Տ. ՎԱՀՐԱՄ և ՊԱՀՆՈՐԴ ՄԸ

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. (պահնորդին) Իշխանները հոս հաւաքուեր են խորհրդակցելու համար, ո՞ւր են։

ՊԱՀՆՈՐԴ. Ամենքն ալ միջնաբերդը քաշուեցան, տէր հայր. (կը մեկնի)։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. (մինակ) միջնաբերդը քաշուեր են, անտերունչ թողլով խեղճ ժողովուրդը, այդչափ իշխան ինչպէս միաբաներ են առանց երկպառակութիւն հանելու, վասն զի դիւցազնական գործ մը համար չեն միացած. թող չըսեն թէ անմիաբան է Հայը, կը միաբանի՝ երբ գործը վատութիւն կը բուրէ... միջնաբերդը կը քաշուին առանց ժողովուրդը մտածելու այն մեծ եւ հսկայ իշխանները... վաները... առանց յաւահաւատ քաղաքացիները խրախուսելու... ահ հարուածը միշտ ժողովուրդին գլխուն կիջնէ. բայց ժողովուրդը դեռ հայր մը եւ զօրապետ մը ունի, քահանայն ... ինչուան հիմա աղօթեցի, որպէս զօրապետ մը պէս դարձեալ կը քաջալերեմ ժողովուրդը. (կը մեկնի. — Պատկերը կը փոխուի)։

ՊԱՏԿԵՐ Դ.

Ալիասյանի բանակը. — Պարիսպ.

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԱԼՓԱՍԼԱՆ և ԱՊՐՍԱՄ

ԱՊՐՍԱՄ. Վեհափառ Թագաւոր, Անի ալ անկարող է այսու հետեւ քու ահեղ զօրութեանդ դիմադրել, վասն զի ես զրկեցի զինքը իր բոլոր քաջերէն։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Ուրեմն կրնանք անվտանգ յարձակիլ։

ԱՊՐՍԱՄ. Այո՛, վեհափա՛ռ տէր, եթէ Անի մինչեւ հիմա զսուռ ճակատ մը կը ցարձրացնէր քեզի դէմ, պատճառն այն էր որ քու բանակիդ իշխան մը քու բոլոր խորհուրդներդ զաղտագողի կը հաղորդէր քաղաքացւոց։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Ո՞վ է այդ վատը։

ԱՊՐՍԱՄ. Աղկան իշխանը։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Աղկան... որ բոլորովին անհնազանդ է բանակէն։

ԱՊՐՍԱՄ. Գուցէ Հայոց կողմն անցած է։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Ա՛հ, այդպիսի դաւաճանութիւն մը կըլլա՞ր, եւ ես Անիցւոց նախանձութիւնը եւ քաջագործութիւնները կը կարծէի. ես բոլորովին յուսահատած էի Անին առնելէ. ա՛հ, եթէ այն վտ

տը Անիի մէջ կենդանի գտնեմ, չի՞պիտի ջախջախեմ։

ԱՊՐՍԱՄ. Ուրեմն ալ ախոռիկ յուսահատութիւնդ, վեհափառ տէր. առաջին յարձակման պիտի տեսնես՝ որ սրատես դինուորի մը գլուխը չը պիտի երեւի Անիի պարսպացը վրայ. գլուխ ապատեցի քեզ ապատանելով, վեհափառ տէր, օգնէ՛ նաեւ որ վրէժս ալ առնեմ. Անիի բոլոր Հայերուն գլուխը քեզի, գլուխ մը կայ՝ այն միայն ինձի թող... տուր հրամանդ եւ յարձակինք փոթորկի նման։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Վա՛յ Անիի. այս վայրկենէս նա իմ աչխարհակալ ձեռքիս մէջ ափ մը փոշի է իր հազար ու մէկ եկեղեցիներովը՝ պալատներովն ու չէնքերովը. լսեցին անուանս եւ չը դոզացին, ուրեմն թող տեսնեն վրէժս։

ԱՊՐՍԱՄ. Սկսի՞նք յարձակումը, վեհափառ տէր։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Այո՛, զօրապետ, դնա՛ բոլոր բանակին մէջ հնչեցո՛ւր իմ հրամանս։

ԱՊՐՍԱՄ. Կը հնազանդիմ, արքայ (կը մեկնի)։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԱԼՓԱՍԼԱՆ (առանձին)

Ա՜հա վատ մ՚ալ՝ որ իր հայրենիքը կը մատնէ, մէկ անձի մը վրէժը բոլոր հայրենակիցներէն կառնէ... Թշնամիներէն աւելի՝ մատնիչները կործանեցին Հա

յաստանը... արդ ինք իր հարուածներով կկենայ. Հայաստան անճնասպան մ'է, ոչ ոք իր վրայ կարգահաւի, ոչ ոք կօգնէ իրեն... ահ, եթէ մէկ մը Անին ալ ճանկերուս մէջ առնեմ, աւելի մեծափարթամ եւ զօրաւոր պիտի ըլլամ... եւ այն մատնչին գերեզման մը պիտի տամ Անիի աւերակաց մէջ...

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԱԼՓԱՍԼԱՆ, ԱՊՐՍԱՄ և ԶՕՐՔ Պարսից

ԱՊՐՍԱՄ. Բոլոր բանակը պատրաստ է քու հրամանդ կատարելու։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Զօրապետ, դու անգամ մը քու զօրքերովդ Անիի պարսպին վրայ յարձակելու փորձ մը ըրէ, եւ տեսնենք թէ Անիցիք դիմադրելու ջանք պիտի ընեն դարձեալ. (տոյն միջոցին Անիեն ողբոց եւ շաշագին աղաղակաց աղմուկ մը կը լսուի) ինչ է այս։

ԱՊՐՍԱՄ. Կը լսես, վեհափառ թագաւոր, Անիի մէջ յուսահատութիւնը սիրեր է։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Ուրեմն յարձակինք (վարագոյրը կիջնէ)

(Վերջ Դ. Առաուածին)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

Տեսարանն է Աւերակ վայր մը.— Ասպին անդին փռուած դիակներ որոնք կը հեւան եւ կը գալարին.— Ձենքեր ցիրուցան.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԿՈՅՐ ԾԵՐՈՒՆԻՆ (մանկիկ մը գրկած)

Ա՜հ, ո՛ւր փախչիմ, ամեն կողմէն Պարսկաց մռիւնչիւններ կը լսուին՝ որոնք Հայու արեամբ յագենալ կուզէին... կորսնցուցի որդիս՝ Հարսս, մեռաւ՛ն, ո՞ղջ են, չը գիտեմ, միայն թոռս մնաց ինձ, զոր կուզեմ պինդ չառաչիւններուն մէջէն փախցնել... կոյրին մնացեր է խեղճ թոռն ալ, մինչդեռ հսկաներու ձեռքէն ղէնքերը կը յարիչտակուին. չեմ գիտեր թէ այս ճամբան ո՛ւր կը տանի զիս, գուցէ Պարսկաց ոտքը... ես ինքնին կերթամ ըսելու, «փախղեցէք զիս եւ այս մանկիկն ալ գետինը զարկէք» Աստուած իմ, Աստուած իմ, պիտի մատնեն զիս բնութեան այս մարած կանթեղները... (վիրաւորեալ մը շնչասպառ ծերունիին հով կիյնայ. սարսափած) Թմրութիւն, գթութիւն։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆՔ և ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ ՄԸ

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. *(ինկած տեղը գալարելով)* Զաւակս...

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. *(զարմացած)* Ա՛յս ձայնը...թէ՞նամուխ մը ձայնին չը նմանիր, սիրելւոյ մը ձայնն է այս *(դառնալով, բարձր)* ո՞վ ես դուն։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. *(գլուխը վեր առնելով եւ ծերունին դիտելով)* Հայր իմ...

ՅԵՐՈՒՆԻՆ Ա՛հ, որդիս է կարծեմ...Բակուր...

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Ես եմ։

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. Ո՞ւր ես։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Ձայնիս մօտեցիր։

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. Վիրաւորե՞ալ ես։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Ա՛յո։

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. Զաւակս...*(մօտենալով)*։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Ի՞նչ է այդ գրկածդ։

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. Զաւակդ է։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Բաբիկա։

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. Ա՛յո։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Տուր ինձ, որպէս զի խոցեալ սըրտիս վրայ գրկեմ անգամ մը, հայր իմ *(կառնէ)*։

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. Արդեօք ծանր է վէրքդ, Բակուր։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Մահացու է, հայր իմ, սրտիս վրայ։

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. Աստուածդ իմ։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Բայց դեռ կրնամ քանի մը վայրկեան ապրիլ, քանի որ Բաբիկա գիրկս է...իսկ Աչ-

խէնս ինչ եղաւ, հայր իմ. ո՞ւր է ինքը, իմ սիրելի ամուսինս։

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. Ձեմ գիտեր. ես այս մանկիկին հետ եկեղեցին էի եւ կաղօթէի. երբ իմացայ՝ որ պարսիկները Անիի վրայ կը յարձակին ... դարձայ տուն ձեզ գտնելու...եւ երբ հոն հասայ՝ թշդն աւերակ եւ ամայի գտայ...ձայն մ'անգամ չը լսեցի. չը տեսայ մէկը՝ որուն հարցում մ'ընէի. միշտ վիրաւորեալներու հանդիպեցայ՝ որոնք կը հեծեծէին եւ պատպակած՝ ջուր կաղաղակէին։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Ուրեմն անդուէթ Պարսից սրոյն ճարակ եղաւ նաղելի Աչխէնս առանց անգամ մ'իր մանկիկը սրտին վրայ սեղմելու. բայց լաւ է որ գերի չըլլայ եւ մեռնի։

ՅԵՐՈՒՆԻՆ. Ա՛հ, այսպէ՞ս պիտի տեսնէինք մեր գառուղ Անին, իր հազար ու մէկ օձեալ գլուխներն այսպէ՞ս պիտի փշրէին. հոյակապ պալատներն ու փառաւոր չէնքերն առ հասարակ թշդուեցան արեան հեղեղներու մէջ...չը բաւցուին աչքերս եւ չը տեսնեմ իր ողբալի աւերակները։

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. Ա՛հ, հայր իմ, կզգամ որ պիտի մեռնիմ. ազատէ գոնէ զաւակս եւ իմ տեղս վրէժխընդրութիւն սորվեցո՛ւր իրեն, միշտ պատգա՛մր զինքն աւերակաց մէջ, եւ անոնց ամեն մէկ բեկորին սասկալի պատմութիւնն ըրէ իրեն ... եթէ Աչխէնս ալ գտնես, իմ վերջին ցնծա բարովս հաղորդէ՛ իրեն, թող աղէկ խնամէ մեր զաւակը...իր սիրտը պարսկական ատելութեամբ վառէ՛ ... քաղաքին պարիսպներուն մօտ ենք, հայր իմ, ազատէ՛ զաւակս ... փախիր...

ՅԵՐՈՒՆԵՒՆ. *Իսկ դո՛ւ, Բակո՛ւր...*

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. *Ես հիմա պիտի մեռնիմ, հայր իմ։*

ՅԵՐՈՒՆԵՒՆ. *Ա՛հ, ինչպէ՞ս զքեզ վիրաւոր Թողում մինակ։*

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. *Ձիս մի՛ մտածեր, հանգիստ եմ, հայրենեաց համար կը մեռնիմ... երջանիկ եմ։*

ՅԵՐՈՒՆԵՒՆ. *Զաւա՛կս։*

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. *Փախիր, հայր, հիմա Պարսիկները կը հասնին։*

ՅԵՐՈՒՆԵՒՆ. *Մնաս բարեաւ։*

ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ. *Երթա՛ս բարեաւ, հայր իմ, (ետեւեն նայելով եւ պոռալով) փախիր, հայր իմ, եաեւէդ խումբ մը կատաղի Պարսիկ կուգան ... ա՛հ, հասան հօրս քով... Բարիկս ձեռքէն կը յափշտակեն... օդին մէջ հանեցին... գետինը պիտի զարնեն... կեցէ՛ք... ա՛հ, (ճիչ մը կարձակէ եւ կը մեռնի)։*

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՏԷՐ ՎԱՀՐԱՄ

(Հետը կիներ, ծերեր, խռնամներ, եւ ուրիշ զինեալ մարդիկ) Ա՛հ, ամեն տեղ աւերակը ծածկեր է, ամեն տեղ Հայու արիւն կը քալէ... Աստուծոյ փոթորկալից շունչը անցաւ Անիի վրայէն, ինչպէս անցաւ Բաբիլոնի՝ Նինուէի՝ եւ ուրիշ դառոզ քաղաքաց վրայէն։ Անի Հայաստանի քաղաքաց Թագուհին՝ ո-

րուն խրախճանական ապարանքները տակ ու վայրահակաւ թշնամեաց սրտեր արիւնեցան, ի գետին կը խոնարհի իր մեծապատիւ գլուխը, որպէս զի անարգ Պարսիկն անցնի անոր վրայէն՝ կոխկռտելով Հայութեան դրօշմը։ ա՛հ, այսչափ պիտի խոնարհի եղեր Հայաստան... այսչափ սեւ է եղեր Հայութեան ճակատագիրը... այսչափ անտերունչ պիտի մնայ եղեր Հայաստան... (իրեւ-ներն ցոյց ընելով) ա՛հա քահանաներ՝ որ սուր չարժել գիտեն, ա՛հա կիներ՝ որ պատերազմիլ կուզեն... ա՛հա ծերեր՝ որ զարնել կուզեն... դո՛ւք, Հայութեան մընացորդներ, դո՛ւք կռուեցէ՛ք հայրենեաց փառացը համար, մինչդեռ իշխանները՝ միջնաբերդը կատաստանին... ձեր զաւակներուն՝ եղբայրներուն՝ հայրերուն՝ մայրերուն եւ ամուսիններուն համար կռուեցէ՛ք... պինդ չիկայ՝ պինդ եղէ՛ք. Հայ չըկայ՝ Հայ եղէ՛ք... հրամանատար չունինք, ա՛հա ես զօրապետ. ձեր ճակտին վրեմ պայծառութիւնը բառնան է թշնամին դողացնելու։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՑՆԻՔ և ԱՊՐԱՄ

ԱՊՐԱՄ. *(առանց զանոնք տեսնելու)* Դեռ չը կըզի գտնել գինքը, միջնաբերդն է եղեր։

Տ. ՎԱՀՐԱՄ. *Զո՛վ։*

ԱՊՐԱՄ. *(մեկուսի)* Տէր Վահրամ։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Դեռ ջո՞վ կը խնդրես քու դժոխային սրտիդ զոհ, վատ սրտոց, դեռ չը կշտացա՞ր եղբայրդ սրեամբը որոնք քու սրբազան հայրենեացդ աւերակները ողողեցին...չորս կողմդ նայէ, չէ՞ս տեսակը...չէն քաումիր մազերդ այս ողբմալի տեսարանները դիտելով. մի թէ քու մարմնոյդ կուրծքիդ տակ փոխանակ սրտի՝ դժոխք կը վառի...չէս լսեր եղբայրդ ազիզորմ աղաղակները, տուր ատոնց իրենց ամուսինները, զաւակները, եղբայրները, հայրերը, մայրերն ու հայրենիքը, եւ ապա դեռ զարկ։

ԱՄԵՆՔԸ. Տուր մեզ։

ԱՊՐՍԱՄ. Պարսկէն ուզեցէք։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Դուն տուր Պարսկին, անօրէն, գոնէ քու հայրենեացդ դաներն անոր բացիր, քու սրտիդ դժոխային քոյերուն մատնեցիր հայրենիքդ...յաւիտեան անէծք պիտի լսես այն դարերէն որոնք Անիի աւերակացը վրայէն պիտի անցնին լալով...տրիւն քալէ սրտէդ՝ Հայաստանի աւերակացը պէս. անիծեալ ըլլաս Հայու թեան ճակատագրին պէս։

ԱՄԵՆՔԸ. (առարևին բարձրացնելով) Մա՛հ մատնըչին։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Կեցէ՛ք, այն՝ որ զարնել կուզէք, Հայ անունը կը կրէ. դուք մի՛ զարնէք, վասն զի ձեր սուրերէն աւելի ահեղ եւ արդար՝ Աստուծոյ ձեռքը կայ անոր վրայ, դուք մի՛ ըլլաք իր դահիճը, թող իր խիղճը ըլլայ իր դահիճը, թողէ՛ք զինքը. մի՛ պղծէ՛ք իր արեամբը ձեր ամբիծ սուրերը...

ԱՄԵՆՔԸ. Տուր մեզ մեր հայրենիքը։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Երկնքէն խնդրեցէ՛ք, եւ ո՛չ թէ այս

վատէն՝ որ միայն մատնել գիտէ...թողէ՛ք զինքը։

ԱՊՐՍԱՄ. Ալ բաւական է։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Գնա՛, վա՛տ, եւ թող գունդագունդ անէծքներ քեզ հալածեն...կորի՛ր..

ԱՊՐՍԱՄ. (մեկուսի) Մէջնարէրդը...(կը մեկնի. յանկարծ աւերակ մը փլչելու աղմուկը կը լսուի դրսեն)։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Տեսէ՛ք իր գործած աւերակն իր վրայ փլաւ եւ թաղեց զինքը։

ՏԵՍԻԼ Ե.

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ (*իրեններով*), ԱԼՓԱՍԼԱՆ (*զօրով*)

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Ո՞վ են այս քահանաները, ծերերը եւ կիները՝ որոնք սուր կը կրեն եւ իմ արիւնաթոյր չուքէս չեն փախչիր...ո՞վ են ատոնք։

Տ. Վ.Ա.ՀՐԱՄ. Քու թշնամիներդ։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Իմ թշնամիներս...իմ թշնամիներս հսկաներ կրնան ըլլալ...ձգեցէ՛ք սուրերնիդ եւ խոնարհեցուցէ՛ք գլուխնիդ Պարսկական լուծին՝ եթէ չէք ուզեր մեռնիլ։

ԱՄԵՆՔԸ. Ո՛չ երբէ՛ք։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Ի՞նչ կը խնդրէ՛ք, ուրեմն։

ԱՄԵՆՔԸ. Ազատու թի՛ւն հայրենեաց։

ԱԼՓԱՍԼԱՆ. Ի՞նչ իրաւամբ ինձմէ կը խնդրէ՛ք այն

ազատութիւնը՝ զոր դուք ծախեցիք ինձի. քանի՛ տեսակ Հայ կայ, մէկը կուտայ, միսը եւս կուզէ. թշուառներ, մոռցե՛ք այսուհետեւ հայրենիք՝ ազատութիւն եւ իրաւունք, վասն զի Պարսկին օշակըն անցաւ ձեր վիզը. քանի որ Հայը չը կրցաւ տէր ըլլալ, պէտք է որ գերի ըլլայ։

(Հայերը գլխիկոր եւս կը դառնան.—Վարագոյրը կիջնէ)։

(Վերջ Ե Արարուածին)

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Տեսարանն է գիշեր.—Լուսին.—Աւերակ վայր մը, խորը հրդեհ.

ՄՈՒՍԱՅՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՑԻՑ (*շղթայակապ*)

Մայր մ՚ուզէի ես միայն
Այն ալ գնաց գիրկ մահուան,
Անմխիթար թողուց գիս
Դերեզմանաց պահապան։

Հայրենիք մը ուզէի
Ճետ Աստուծոյ սիրելի,
Այն ալ իր ճոխ փառքերէն
Զգեց ինձ սեւ շղթայ մի։

Ես որ չառի ձեռքս սուր
Ի՞նչ կրեմ այս աշուր,
Պարսիկ, քակէ այս շղթայն
Ձիս մօրթս հետ հողին տուր։

Ամեն դիէն սեւ խուժան
Կը կոխտէ Հայաստան,
Հայք կը հեւան վիրաւոր
Պալատ եւ հիւղ կը մրխան։

Զը կայ հուժկու Հայ զինուոր
Չի կոտրեցաւ սուրը աճոր,
Չիք աղօթող քահանայ
Եւ չիք տաճար փառաւոր:

Սուգ է պատեր ամեն վայր
Աստղերն անգամ չեն իսկ վառ,
Այն Հայաստանն ալ չըկայ
Այլ գերեզմանք ու խաւար:

Շղթայ կապած իմ վըզին
Գերի վարեն ցաւագին,
Կուզեն պաշտել տալ ինձի
Օտար մարդ՝ հող ու երկին:

Աւերակներն ես կուզեմ
Հայաստանիս տխրադէմ,
Որ հոն լամ իմս հայրենիք
Մինչ ողջունեմ մահուանս սեմ:

Ո՛հ անոնք սեւ թող ըլլան
Ես կը սիրեմ յաւիտեան,
Չի երբ իմ մայրըս մեռաւ
Ըսաւ, «Սիրէ զՀայաստան»:

Պիտի սիրեմ զանի ես
Յետին շունչ իմ սրտէս,

Մինչ որ ժպտի Հայաստան
Հանդէպ շիրմիս բոցակէզ:

Թող Հայք ուսնին միաբան
Ինձ պէս սիրել Հայաստան,
Հետ իմ աչաց ցօղեն ցող
Երբ զայն աւեր կը տեսնեն:

Թ'եւ է անկեալ Հայաստան
Պիտի կանգնի հուսկ յապայն,
Երբ որ Հայեր միասիրտ
Գոչեն «Կեցցէ Հայաստան»:

ՎԵՐՋ

ՎԱՐԴ ԵՒ ՇՈՒՇԱՆ

ԿԱՄ

ՀՈԳԱԻՈՐ ՄԱՍՆԱՑ

Թատերգութիւն երգախառն ի Չորս Արարս

Անձինք

ՊԱՐԻՏ , ազարակապետ.
ՎԱՐԴ , որդին.
ՇՈՒՇԱՆ , Պարէտի որդեգրուհին.
ՄԱՐԻԱՄ , մուրացիկ կին.
ՍՈՒՐՄԱԿ , աւազակ.
ՏԻՐԱՆ , բարեկամը.
ԳՈՒՐԳԻՆ , երկրագործ.
ԴԵՂԱՄ , Սուրմակայ որդին.
ՀՈՎԻՒ ՄԸ.

ՎԱՐԴ ԵՒ ՇՈՒՇԱՆ

ԿԱՄ

ՀՈՎԻՒԻՔ ՄԱՍԵԱՑ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

Դիշեր է.— Դաշտավայր մը.— Խորը լուսնով լուսաւորուած անտառ մը.— Տեսարանին աջ կողմէն առուակ մը կը սահի, ձախ կողմը փոս մը կայ:

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՍՈՒՐՄԱԿ (*առանձին*)

Ահա, գեղեցիկ գիշեր մը որ ոճրագործին համար զմայլելի եւ հեշտ վայրկեան մ'է՝ որ երազի պէս կանցնի. իր խիղճը միայն կը ննջէ, ինքը կը կարծէ թէ այս գեղեցիկ գիշերը միայն անմեղին հանգիստն է. երկինքը սիրուն թագուհին անդամ հայրասպան եղեռնագործին դատաւոր մը կը թուի, իսկ անմեղին համար սիրոյ Աստուածուհի մը... ո՛ւր թռար մանկութիւն, վաղանցուկ վերջալոյս մ'էիր որ սա-

հեցար եւ կենացս հորիզոնը մթագնեցիր... մանկութեանս առեն կեանքն ու մահը, երկուքն ալ լուսաթեւ հրեշտակներ էին, երկուքն ալ կը ժպտէին ինծի, երբ երիտասարդութիւնը հասաւ, մահը սոսկալի կերպարանք մ'առաւ. մահն առեցի եւ կեանքը սիրեցի... աղէտալի սէր մը ծնաւ սրտիս մէջ՝ սեւ պատուար մը խղճիս առջեւ... երեւակայութիւնս կը տանջէ զիս երբեմն, կը տեսնեմ ոտիցս տակ անմեղ կին մը, դունատ եւ խոժոռ դէմքը մը, եւ կը լսեմ երբեմն անէծք մրմնջող ձայն մը... ինչ է եղեր ուրեմն հեշտութիւնը. զեփիւռ մը որ հրատապ սիրտ մը զովացնելով եւ իր հետքին վրայ արցունք սփռելով կը սահի՝ որուն զովութիւնը մաներերկրորդ մը կը տեւէ... բայց որչափ ալ տեւէ դարձեալ այն զեփիւռին կը տենչանք... ուրեմն կը սիրեմ ես եւ թող սիրուիմ... ոտնաձայն մը կայ... անշուշտ ձամբորդ մ'է... քաջալերութիւն։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՍՈՒՐՄԱԿ և ԳԵՂԱՄ

ԳԵՂԱՄ. (աջ կողմեն գալով) Ո՛հ, այո, դառն է այս սէրը...

ՍՈՒՐՄԱԿ. (դաշոյն ի ձեռին մօտենալով) Քառակո՛ղ կամ կեանքդ...

ԳԵՂԱՄ. Ինչ քառակ կը խնդրէս ինձմէ, խեղճ աւազակ... ես միայն վշտահար սիրտ մ'ունիմ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ես անանկ խօսքերու ականջ չեմ կախեր... քառակո՛ղ կամ կեանքդ...

ԳԵՂԱՄ. Ուրեմն մեռցո՛ւր զիս... բայց գիտցիր որ բան մը չունիմ... եթէ որբ՝ խղճալի ու թափառական երիտասարդի մը արեանը ծարաւի ես, խողխողէ զիս, եւ իմ արիւնուս դիակս տարածէ անոր առջեւը, զոր ես կը սիրեմ ի բոլոր սրտէ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (ւեկուսի) Խեղճ տղայ, իր խօսքերը սիրտս կը չարժեն, չեմ համարձակիր ձեռք վերցնել իր վրայ, կարծես թէ աներեւոյթ ձեռք մը կը բռնէ զիս։

ԳԵՂԱՄ. Ինչ վճռեցիր, ո՛վ աւազակ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Դնա՛, կը գթամ քեզի...

ԳԵՂԱՄ. Կը գթա՞ս, ո՛հ, չնորհակալ եմ, վասն զի դեռ յուսոյ փոքրիկ նշոյլ մը ունիմ խաւար երկնքիս երեսը՝ որ ամպէ սիւնի մը պէս զիս լեռնէ լեռ կառաջնորդէ. ո՛հ, Աստուածոյ սիրոյն համար ըլլայ, եթէ Մարիամ անուն հերարձակ կին մը տեսնես որ որդի մը կը վնտռէ Գեղամ անուամբ, ըսէ իրեն թէ իր որդին թշուառ է եւ քիչ առենէն պիտի մեռնի՝ անիծելով մինչ իւր հայրը, ինչպէս որ ինքը պատուիրած էր...

ՍՈՒՐՄԱԿ. (սարսափած) Ո՛վ երկինք, որդիս է... քիչ մնաց որ որդուս արիւնն ալ պիտի թափէի... (բարձր) դնա՛, դնա՛, խեղճ տղայ, բայց մի՛ անիծեր քու հայրդ... (ւեկուսի) քու հայրդ ալ թշուառ է, բայց անիծապարտ։

ԳԵՂԱՄ. Շուշա՛ն, Շուշա՛ն, քեզի համար է որ մեռնիլ կուզեմ,

...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Շուչան ըսիր։

ԳԵՂԱՄ. Այն հովուհարսն քաղցր անունն է, զոր ես կը սիրեմ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (մեկուսի) Որդիս իմ հակառակորդս. (բարձր) ահ, հեռացիր չուտ այս տեղէն, վասն զի կրնայ ըլլալ որ վտանգ մը պատահի քեզի. (Գեղամ տխուրեւսաւ կը հեռանայ) ան, ինչ եմ ես աշխարհիս վրայ, անիծից նպատակ մը, ամենքը զիս կանիծեն... բայց դարձեալ սիրտս չի դողար ոճիրներ նիւթելու... ոտքի ձայն մը կայ... ուրիշ ճամբորդ մ'է անշուշտ, այս անգամ պահուըտիմ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՍՈՒՐՄԱԿ (պահուըտած) և ՏԻՐԱՆ

ՏԻՐԱՆ. (ձախ կողմեն կերեւի, չորս դին կը զննէ եւ Սուրմակը չի տեսներ) Դեռ չէ եկեր. պիտի մտածեմ գինքը... ատենէ մը ի վեր է որ իր հօրը վախտամ նախարարին սպաննիչը կը փնտռեն, չը գիտեն թէ իր հարազատ որդին է, թագաւորը մեծ դումար մը կը խոստանայ զայն մատնողին... ով չուզեր պատրաստ ստակ ձեռք բերել։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Երդմազանց վատ, ճշմարիտ բարեկամ կը կարծէի զքեզ։

ՏԻՐԱՆ. Ինքն է... (մեկուսի, սարսափած) մատնուեցայ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Տիրան, ստակի համար քու վաղեմի բարեկամդ մատնել... միտքդ բեր Անիի հազարամեակ եկեղեցիներուն վրայ ըրած երդումդ, դու ալ իմ ոճրիս գործակից ես, մանաւանդ որ դու դրդեցիր զիս... եթէ կուզես ինձի հետ բանտարկիլ կամ մեռնիլ, մատնէ զիս։

ՏԻՐԱՆ. (երգիծաւիօրեն) Ցիրաւի ճշմարիտ բարեկամ մ'ես եղեր, ես այս առթիւ կուզէի փորձել զքեզ. տեսնենք թէ ոչինչ խօսքի մը համար բարեկամիդ կեանսը կը դաւե՞ս... այս բանը գիտնալու համար հետաքրքիր եմ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (մեկուսի) Մատնուեցայր, անմիտ, (բարձր) բարեկամ, դու ինքզինք ես իմ թշուառութեանս պատճառը... եթէ դու չըլլայիր, Տիրան, ես հիմա հանգիստ քուն կը քնանայի, դու զիս ոճրագործ ըրիր քու հանգստութեանդ համար... մինչեւ անգամ աւազակութիւն ընելու սոխպեցիր զիս, ուսկից չահ մ'ալ չիկայ, եւ վերջապէս իմ կեանքս քու կինիդ հետ զուգակշիռ ըրիր... հիմա երկինք գլխուս վերեւ դահիճ կը թուի ինձ, եւ ամէն քայլափոխս կը կարծեմ որ դժոխք բացուելով զիս պիտի լափեն... ծագիկն անգամ ինծի համար թունաւոր է... նենգաւոր, քու դրդմամբդ սպաննեցի հայրս, եւ անկէ ժառանգած հարստութիւններս քեզի հետ կերուխումի եւ մեղութեանց տուի, ապերախտ Տիրան, ես քեզի համար օրհնութեան տեղ հօրս անէծքն ընդունեցի... ուստի թշուառ եմ... եւ թշուառ պիտի ըլլամ, վասն զի ապերախտի մը համար հայրասպանութիւն ըրի... երբեմն նախարարի մը զաւակ էի, իսկ հիմա աւազակ

ՏԻՐԱՆ. Զգէ՛ սա ուչինչ խօսքերը, քաջասիրտ եղբ՛ր, ազգայոփոխ մի՛ ըլլար, դիտցիր որ այս աշխարհս ոճրագործին եւ անմեղին համար նոյնն է. երջանկութիւնն ամենուն սրտին ալ կը տեղայ, ինչպէս փշոտ ու ծաղկաւետ հովիտ մը, զոր առհասարակ կը թաղնայ առաւօտեան ցօղը, եւ արեւը իր լուսովը զայն կը կենդանացնէ...գիշերը կը թառամի, առաւօտուն կը թարմանայ, մարդոց կեանքն ալ այսպէս է, այսօր թշուառ է, վաղը երջանիկ...վերջապէս կեանքը դեռի մը կը նմանի որ երբեմն ծաղիկներու եւ երբեմն ալ ժայռերու մէջէն կը սահի...հիմա մեր գործին նայինք, ի՞նչ էր մեր ժամադրութեան նպատակը։

ՍՈՒՐՄԱՆ. Պարէտի որդեգրուհին՝ Շուշանը հիմա անպատճառ պիտի առեւանգենք. Պարէտի որդին վարդ գայն կը սիրէ եւ սովորապէս լուսինն եղած գիշերները չրջագայելու կելլեն...ձեռնարկութիւննիս քիչ մը դժուար է, բայց ես մինչեւ անգամ մահն աչքս առեր եմ...մէկ մը Շուշանը թեւերուս մէջ գտնեմ։

ՏԻՐԱՆ. Անհոգ եղիր, յուսամ որ վտանգ մը չի պատահիր, առանց ձայնի կը լմննայ գործը. արդէն դուն ալ իմ ճարտարութեանս տեղեակ ես...քաջալերութիւն. ես եկած առենս մարգերուն մէջ չրջագայութիւն կընէին եւ բաւական հեռու էին իրենց բնակարանէն։

ՍՈՒՐՄԱՆ. Երջանիկ լուր, վերջապէս ձեռացս մէջն ես, Շուշան, այն արհամարհոտ նայուածքդ ժպիտի պիտի փոխեմ, եւ իմ սրտիս հետ բարախել պիտի տամ բանութեամբ քու սիրտդ ալ։

ՏԻՐԱՆ. Կեցէ՛ր...ինծի հաւատացուած պիտի հանձն։

ՍՈՒՐՄԱՆ. Անշուշտ. (մեկուսի) քու հաւատացումդ մահն է այս գիշեր, եթէ յաջողի։

ՏԻՐԱՆ. Երթանք ուրեմն...երկչոտութիւն չուզեր. անվախ սիրտ, ճարտար հարուած...

ՍՈՒՐՄԱՆ. Երթանք անմիջապէս...սպանութիւնը քեզի, հսկողութիւնն ինծի. կեցցես, Տիրան, եթէ յաջողիս...

ՏԻՐԱՆ. Կը տարակուսիս. (մեկուսի) կասկածը վտանգինք... (բարձր) ծն, այս կողմէն. զգուշութիւն, գուցէ դիմացնիս ալ ելնեն...սա լուսինն ալ ինչ ազեկ մեր գործին կուգայ. եթէ ճչմարտութիւնը գնատես, ինքն ալ մեզի մեղսակից է, եթէ ըրածնիս կրնայ մեզը հանարուիլ։

ՍՈՒՐՄԱՆ. (երթալով, մեկուսի) Անմիտը կը կարծէ թէ մատնութեան խօսքը՝ իրրեւ ուչինչ անհետացաւ, թող այնպէս կարծէ. (ձախ կողմեն կը հեռանան.— տեսարանը պարապ կը մնայ պահ մը)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՎԱՐԴ և ՇՈՒՇԱՆ (ձեռ ձեռի աջ կողմեն կը մտնեն)

ՎԱՐԴ. Յոպնեցար, սիրելի Շուշան...եթէ կուզես, սա առուակին քով նստինք քիչ մը։

ՇՈՒՇԱՆ. Քանի որ քու հետդ եմ, սիրելի Վարդս, գիտես որ երբէք չեմ յոգնիր։

ՎԱՐԴ. Շուշան, երբ առաջին անգամ սէրը փոխ-

կիկ մատներովը կուրծքս բաղխեց, ես միայն այն ատեն կերեւակայէի գիրկ մը եւ քնքուշ թեւեր ... կըսէի ինքնիրենս.- երբ պիտի գայ այն երջանիկ վայրկեանը յորում սիրուհւոյ մը հեշտ ձայնը պիտի մրմնջէ ինձի, «գրկէ զիս, Վարդ», եւ ահա քու գիրկըդ եմ, Շուշան, երջանիկ է այն ծաղիկը որ քու չրթանցդ վրայ կը թառամի, երջանիկ է այն հողմիկը որ քու ճակատդ կը շոյէ, երջանիկ է այն ճառագայթը որ քու մազերուդ մէջ կը նուագի, եւ ամենէն աւելի երջանիկ է այն որ գքեզ կը սիրէ ի բոլոր սրտէ։

ՇՈՒՇԱՆ. Ա՜հ, յիրաւի ինչ քաղցր է սէրը, Վարդ, սէրը կենաց գարունն է որ մեր սրտին մէջ կը ժպտի, եւ համբոյրն անոր զեփիւռն է որ մեր սիրաբորբոք սրտերը կը զովացնէ ... տես, Վարդ, բոլոր բնութիւնը սիրով կը խայտայ ... լուսինը սէր կը ցօղէ, ծաղիկը սէր կը բուրէ, հողմիկը սէր կը շնչէ, թըռչունը սէր կը զեղգեղէ, տերեւը սէր կը սօսափէ, առուակը սէր կը մրմնջէ։ Ահ, ամեն ինչ սէր ... սէր ...

ՎԱՐԴ. Շուշան, որչափ քաղցր ես. քու սրտիդ ծալքերը Շուշանայ թերթերուն պէս ամրիծ են, քու նայուածքդ արշալոյսին առաջին ճառագայթին նման քաղցր է, քու շունչդ առաւօտեան զեփիւռին չափ հեշտալի է ... ահ, եթէ դու չըլլայիր, փուշերով ծածկուած վարդի կոկոն մը պիտի ըլլայի ես եւ դեռ չի բացուած պիտի թառամէի։

ՇՈՒՇԱՆ. Գիտցաւ Արարիչը որ մենք առանց իրարու չպիտի կարենայինք ապրել. ուստի իրարու

գիրկ նետեց զմեզ, եւ հիմա սէր կը շնչենք միատեղ, այնպէս չէ՞, Վարդ, միշտ պիտի սիրենք զիրար, ինչպէս որ ծաղիկն ու զեփիւռը միշտ գիրար սիրեն ... ահ, տես ինչպէս ուժգին կը բաբախէ սիրտս. կարծես թէ՝ կուրծքս ծակելով քու սրտիդ քով թըռչիլ կուզէ. մօտեցիր ինձ, սիրելիդ իմ Վարդ, միշտ գրկէ զիս ... տես լուսինը ինչպէս կը ժպտի մեզի, կարծես թէ նա ալ աստեղազարդ կամարէն մեր գիրկը թռչիլ կուզէ, նա ալ զմեզ կը սիրէ, մեր վրայ կը հսկէ, մենք ուր երթանք՝ ինքն ալ մեզի կը հետեւի ... Ո՛վ լուսնակ, միայն կենդանի եղած ատենիս չի պիտի լուսաւորես զմեզ, այլ երբ մեռնինք՝ մեր շիրիմներուն վրայ ալ պիտի ծագես ... (առ Վարդն) եւ այն ատեն սիրոյ տեղ արցունք պիտի ցօղեն մեր շիրիմներուն վրայ ... քանի որ մեր երջանկութեան ատեն կը ժպտի, անշուշտ մեր մահուան ատենն ալ պիտի սգայի. խեղճ լուսին, իր դերեզմանը թուխ ամպ մ՚է միայն։

ՎԱՐԴ. Մի այդ խօսքերը, Շուշան, ինչո՞ւ մեռնինք. աւելի աղէկ չէ՞ որ միշտ այսպէս գիրար սիրելով յաւիտեան երջանիկ ըլլանք ... միթէ չը գիտես թէ որչափ քաղցր ես դու ինձի համար ... դու իմ կեանքս ես, վասն զի այն ժպիտը որ դու առաջին անգամ ինձ ուղղեցիր, կենացս արշալոյսն եղաւ այն։

ՇՈՒՇԱՆ. Եւ այն բաբախուն սիրտը զոր դու իմ լանջքիս մօտեցուցիր, սիրոյ քնար մ՚էր այն որ սըրտիս խորը նորաձիւթ սէրն արթնցուց ... դի ես ալ դեռ զքեզ չը ճանչցած՝ չը գիտէի թէ ինչ է կեան-

քը...ձնագնէս պրկուելէս յետոյ՝ իրենց ձգած դոյզն ժառանգութեամբը կապրէի եւ կը կարծէի որ ալ թշուառ եմ յաւիտեան. բայց խաբուեր եմ...քու առաջին նայուածքդ՝ սիրոս պատած տխրութեան քօղը փարատեց...դեռ ես զքեզ չը ճանչցած՝ բոլոր օրը հովիտներու եւ անտառներու մէջ կանցընէի տխուր ժամերս, եւ անհամբեր երեկոյեան կսպասէի...եւ երբ վերջալոյսը կոսկեզօծեր հորիզոնը՝ սիրտս կը զուարթանար. վասն զի կը կարծէի որ կեանքս այն վերջալուսին հետ պիտի վերջանար...բայց երբ արշալոյսը նորէն կը ծագէր, կանիծէի ես զայն...ներէ ինձ, սիրեցեալդ իմ, դեռ չէի ճանչցած զքեզ այն առեն, դեռ չէի զգացած քու քաղցրիկ սէրդ...բայց հիմա կը հասկնամ թէ անթեղը եմ եղեր այն առեն։

ՎԱՐԴ. Եւ ինչ կը կարծես, Շուշան, եթէ ուրիշներն ալ մեզի պէս սիրէին միայն առեն ծագկունք անգամ նախանձելով չ'պիտի թառամէին, եւ այն առեն ինչ բան պիտի ըլար Շուշանայ սիրոյ նուէր. թռչունները նախանձելով չ'պիտի երգէին, եւ ով պիտի արթնցնէր վմեզ արշալուսին ճառագայթներուն հետ՝ մեր հարբոյրներն իրարու տալու համար. ինչ քաղցր է այն վարկեանը։

ՇՈՒՇԱՆ. կարծեմ դիշերը բաւական տարաժամեցաւ, կամաց կամաց մեր բնակարանը երթանք, Վարդ, եւ առտուն կանուխ ելնելով, ոչխարներնիս առած՝ Մասեաց արօտները կելլենք, այնպէս չէ՞, Վարդ։

ՎԱՐԴ. Շատ ապէկ, Շուշան...բայց այս ինչ ձայն է, մեկ ըսէ...(հետուեն հետեւակ երգը կլսուի)։

ՕՂԲԵՐԳ

Ո՛վ դու գիշեր, գիշեր լուիկ՝ լուսավառ,
Որ կըշնորհես ինձ ժամանակ, իմ թշուառ
Կեանքիս վրայ արցունք թափել վշտահար,
Միայն զքեզ գոյ ցաւոյս վխիթար։

Եւ դուք, երկինք, երկինք զբթած, զօրութիւն,
Տըէք գոնէ այս իմ շրթանց դողդոջուն,
Անէ՛ծք կարդալ աճար՝ որ գիս արտասուաց
Մատնեց՝ խաբեց՝ դերեւացոյց յոյսս կեանց։

Թշուառ եմ ես թշուառութեանս վերջ չը կայ,
Ուրեմն աճէ՛ծք թափիմ գըլուխ Սուրմակայ
Եւ ինձ հիքիս որ եղայ վատ սիրադրուժ
Երկի՛նք, գթած և արցունքներս բեր դու յուշ։

ՇՈՒՇԱՆ. Ինչ ողբալի ձայն է այս...ով է արդեօք...

ՎԱՐԴ. Անշո՛ւշտ թշուառ կին մ'է, ով գիտէ, ինչ ազէաքի հանդիպեր է։

ՇՈՒՇԱՆ. Դու կուլաս, Վարդ...բայց ինչո՛ւ, ըսէ, կաղաչեմ։

ՎԱՐԴ. Այս ձայնը...այս ձայնը սրտիս խորը թընդաց, չը գիտեմ, ակամայ արցունք հոսեցին աչուըներէս։

ՇՈՒՇԱՆ. Ա՛հ, խեղճ կին. արդեօք ինչ է իր վիշտը. միթէ դարման կրնանք տալ իրեն, Վարդ։

ՎԱՐԴ. Դուցէ...ինչ ծանր է արդեօք իր վիշտը, զոր այսպէս ողբալով թեթեւցնել կուզի. կերեւի որ մէկը չունի որուն իր ցաւը յայտնէ, եւ ստիպուեր է գիշերային լռութեան յայտնել իր դաւանիքը եւ սփոփանք գտնել...թշուառ կին։

ՇՈՒՇԱՆ. Ինչ դարմանից պիտի մը ունիս, Վարդ, ինչ չուտով արտասուեցին անուշ աչքերդ... (ձեռքը աւնոր առին դնելով) որչափ ալ ուժգին կը բաբախէ սիրտդ...հանդարտէ, սիրելիդ իմ, անշուշտ կրնանք մեր ձեռքէն եկած ձեռնտուութիւնը մսիթարել զինքը. դէպ ի այն կողմը երթանք։

ՎԱՐԴ. կեցէ՛ր...ահա յաճախ ոտնաձայն մը կը լսուի... կերեւի որ ինքն է...սպասենք։

ՇՈՒՇԱՆ. Բայց կաղաչեմ, հանդարտէ։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆՈՅՆՔ և ՄԱՐԻԱՄ

ՄԱՐԻԱՄ. (ձախ կողմէն մտնելով) Ի զո՛ւր կաղաչեմ...ձայնս լսող չկայ, Աստուած անդամ երես դարձուցեր է ինձմէ...թշուառ եմ ես, խելացնոր մը որ ուր երթալը չը գիտեր եւ իր ոտիքը ներքեւ դեբեզման կը փնտռէ միշտ...մա՛հ...մա՛հ, ինչո՞ւ կը դանդաղիս...ալ յոյս չունիմ ես...թշուառութեանս

չը կայ վերջ...Սուրմակ, անիծեա՛լ ըլլաս դու յաւիտեան եւ թո՛ղ իմ անէծքս միշտ քու կեանքդ խռովէ։

ՇՈՒՇԱՆ. Ի՞նչ ունիս, կին դու, ինչ ազէտք պատահեցաւ քեզ...միթէ դո՞ւ էիր հիմա ողորմագին երգողը...

ՄԱՐԻԱՄ. Բայց ո՞վ ես դու, սիրուն աղջիկ...դիշեր ատեն ինչ բան ունիս հոս։

ՇՈՒՇԱՆ. Ես այս գիւղէն սրբ Հովսէփի մ'եմ, բարի երկրագործի մը որդեգիրը. այս երիտասարդին հետ հոս չը ջազայելու ելած ենք...վիրաւոր կը սիրենք։

ՄԱՐԻԱՄ. Ձիրաւոր կը սիրէ՞ք. ուրեմն երջանիկ եղիք, եւ թողէ՛ք որ ես իմ թշուառութիւնս ողբամ առանձին, դուք չգիտէք թէ ինչ է թշուառութիւնը։

ՎԱՐԴ. Քաջալերուէ՛, թշուառ կին, պատմէ մեզ ազէտքդ եւ սիրտ տեսնես որ մեր ձեռքէն եկած օգնութիւնը չխլիսի ընդանք քեզ։

ՇՈՒՇԱՆ. Դիտցիր որ ես ալ քեզ նման թշուառ էի...խեղճ ու մինակ ձեացած աշխարհիս վրայ՝ երբ այս ազնիւ երիտասարդը գիս իր տունը ընդունեց եւ իր սիրովը երջանիկ ըրաւ գիս։

ՄԱՐԻԱՄ. Եւ եթէ պատմեմ իմ ազէտքս, սիրտ տեսնէք թէ ասոր պատճառը սէրն է։

ԱՄԵՆՔԸ. Սէրը...

ՎԱՐԴ Միթէ սէրը թշուառութեան պատճառ կրնա՞յ ըլլալ։

ՇՈՒՇԱՆ. Բայց ըսէ, ինչպէս սիրեցիր եւ թշուառացար։

ՎԱՐԴ. Այո՛, ըսէ, կաղաչենք։

ՄԱՐԻԱՄ. Եթէ պատմեմ, չը պիտի անարգէք զիս։

ԱՄԵՆԻՔ. Ո՛չ, երբեք։

ՄԱՐԻԱՄ. Ակէ 19 տարի առաջ՝ այս գիւղիս մէջ երկրագործի մը հետ ամուսնացայ, երկուքնիս ալ փոխադարձաբար զիրար կը սիրէինք... ժամանակ մը վերջը միածին կայտառ զաւակ մը ունեցանք, եւ բաւական տանեն երջանիկ ապրեցանք... օր մը... ով օր ազէտալի... հովտի մը մէջ ժուռ կուգայի... եղեկոյեան հեշտալի ժամերն էին... արեւը մարը մըտնելու վրայ էր... սիրտս սիրոյ հեղեղի մը մէջ կը ծբմար. քանի մը վարկեաններ ալ անցան եւ արեւն անեղեւ թաղուեցաւ... ոսկեփայլ լուսինը հորիզոնէն վեր կը բարձրանար. ընտանեացս միւթեան ժամը մօտեցեր էր.. բնակարանիս ճամբան բռնելի գետնէն ծպիրկ ժպրուելով... երջանիկ օրեր... յանկարծ ձայն մը առի որ իմ անունս կուտար... դողացի... դէպ ի ձայնին եկած կողմը դարձայ եւ մէկը չի տեսայ... սիրտս ուժգին թունդ տաւ, եւ դարձեալ ճամբան շարունակել սկսայ, նորէն լսեցի ձայնը, դարձայ եւ տեսայ երիտասարդ մը որ քիչ մը անդին ծունր եկած՝ զիս կը կանչէր...

ՇՈՒՇԱՆ. Եւ ո՛վ էր այդ անձը...

ՄԱՐԻԱՄ. Ճանչցայ զինքը. ճանչցայ այն որուն սէրը խոստացեր էի՝ երբ աղջիկ էի... սարսուռ մը եկաւ վրաս եւ չը կրցայ ճամբան շարունակել... սէրը բռնեց զիս... ակամայ քանի մը քայլ ուղղեցի իրեն... վայրկեան մը բազկաց մէջ տեսայ զինքը... սէր ու գէտաբեր... վերջապէս բաժնուեցանք իրարմէ... քա-

նի մ՛օր անցան, միամտաբար ժամս հասաւ եւ իրեն հետ այս լեռներուն մէջ փախանք... ահ... հոն գիտցայ սրցունք թափել եւ վշտանալ. անտառակ եղեռնագործէ մը զատակ մ՛ունենալ Գեղամ անուն, եւ զայն առած՝ այն ճրագործէն հեռացայ. զաւկիս հետ միատեղ բաւական տանեն ապրեցանք... տիս մը կայ որ զաւակս ալ կորսնցուցի, այնուհետեւ ոչխարներս՝ որով կը սնանէինք, անկէ լաւեր է թշուառ կեանք մը կանցնեմ մինչեւ անդամ մուրալու սիրտս չեկաւ՝ գիւղ գիւղ, անտառէ անտառ, լեռնէ լեռ՝ թափառական չըքնելով... չատ գղջացի ըրածիս վրայ, այլ ի զուր... ահ, քանի որ ատիպեցիք զիս որ գաղտնիքս ըսեմ, ուրեմն յանցաւոր եմ, ներեցէք ինձ։

ՎԱՐԴ. Կը ներենք քեզի, խնդա կին։

ՇՈՒՇԱՆ. Եւ կ՛պաղատինք Աստուծոյ որ ինքնալներէ։

ՎԱՐԴ Բայց ո՞վ է քու առջի ամուսինդ. անշուշտ կը ճանչնանք զինքը, եթէ այս գիւղը կը բնակի։

ՄԱՐԻԱՄ. Պարէտ երկրագործն է, հիմա եթէ զինքը տեսնեմ, չեմ ճանչեր, վասն զի զինքը թողլէս ի վեր 17 տարի է։

ՎԱՐԴ. Պարէտ երկրագործն ըսիր... ով երկինք...

ՇՈՒՇԱՆ. Որդի ունի...

ՄԱՐԻԱՄ. Բայց ինչո՞ւ խռովեցաք... սպա՛, Վարդ անուն որդի մը ունի... զաւակս...

ՎԱՐԴ. Տէր Աստուած, ինչ կը լսեմ... արեւն մայրս ես դուն, զոր մանկութեան տանեն կորսնցուցի։

ՄԱՐԻԱՄ. Քու մայրդ... ահ...

ՎԱՐԴ. Այո՛, մայրիկ, Վարդն եմ ես՝ քու որդիդ եւ դեռ կը սիրեմ զքեզ։

ՄԱՐԻԱՄ. Եւ ներեցիր քու մօրդ, այնպէ՞ս չէ. (զիրար կը գրկեն)։

ՇՈՒՇԱՆ. Ի՞նչ անակնկալ դիպուած։

ՎԱՐԴ. Ալ երջանիկ ես, մայր իմ, վասն զի քու որդիդ գիրկդ է։

ՄԱՐԻԱՄ. Այո՛, երջանիկ եմ...որդեակ իմ...

ՎԱՐԴ. Թէ որ զքեզ հօրս քովը տանիմ, ալ չի պիտի վշտանաս, այնպէս չէ՞...

ՄԱՐԻԱՄ. Հօրդ...ա՜հ, ո՛չ, ո՛չ, արժանի չեմ ես իւր քաղցր սիրոյն եւ չարչանացը...եւ դուցէ հիմա նա կատէ պիս, եւ եթէ երթամ, կը վռնտէ պիս։

ՎԱՐԴ. Կը սխալիս, մայր իմ, ինքը դեռ կը սիրէ քեզ. ինքը չը գիտեր քու պատմութիւնդ, այլ անհետացած կը կարծէ քեզ, հիմա եթէ զքեզ իրեն տանիմ, ինքը պիտի բանայ իւր գիրկը։

ՄԱՐԻԱՄ. Իսկ եթէ գաղտնիքս իմանայ, պիտի...

ՎԱՐԴ. Ներէ քեզի...Շուշան, դո՛ւ ալ գրկէ մայրըս...քանի մ՚օրէն, մայր իմ, դուն ալ մեր հարսանեացը ներկայ պիտի ըլլաս, դուն ալ պիտի օրհնես մեր երջանիկ միութիւնը...

ՋԱՃՆ ՄԸ. (հեռուէն) Օգնութիւն, օգնութիւն։

ՎԱՐԴ. Ո՛հ, տղու մը ձայնն է...երթամ, տեսնեմ ի՞նչ կայ, (կերթայ)։

ՄԱՐԻԱՄ. Կեցէ՛ր...կեցէ՛ր...վտանգ մը չըլլայ (եւեւին կերթայ)։

ՇՈՒՇԱՆ. Ի՞նչ խօսք էր որ վարդի բերնէն թըռաւ...հարսանիք, ո՛հ, քիչ առաջ վարդ իմ ամուսինս պիտի ըլլայ...քիչ առաջ ամուսինս պիտի կոչեմ զինքը...ինչ երջանիկ միութիւն...

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՇՈՒՇԱՆ և ԳԵՂԱՄ

ԳԵՂԱՄ. (տխուր խղճով եւ Շուշանայ պատահելով) Շուշա՞ն է...(ծունր կուգայ)։

ՇՈՒՇԱՆ. Երիտասարդ մը դիմացս ի ծունր...ուրտք ելիր եւ ըսէ, ի՞նչ կը խնդրես ինձմէ (ոտի կը հանի)։

ԳԵՂԱՄ. Նայուածք մը...ժպիտ մը...բառ մը...

ՇՈՒՇԱՆ. Ձեմ հասկնար ըսածդ, բացատրէ՛ միտքդ։

ԳԵՂԱՄ. Եթէ ըսեմ...լեզուս առաջ չերթար...ո՛հ, կը սիրեմ զքեզ, Շուշան։

ՇՈՒՇԱՆ. Եկո՛ւր, վարդ...

ԳԵՂԱՄ. Ո՛հ, լռէ՛, լռէ՛, կաղաչեմ, դիմա՛ ինձի...

ՇՈՒՇԱՆ. Բայց կը զարհուրեցնեն պիս քու խօսքերըդ, կը հասկընամ որ...

ԳԵՂԱՄ. Ո՛հ, մոխիկ ըրէ՛...ուրքերուդ տակ սիրտ մը կը կոխկռտես, եւ այն սիրտը ամէն մէկ քայլափոխիդ մէկ մէկ կաթիլ արիւն կը հեղու...սիրտ մը ունիմ, զքեզ կը նուիրեմ եւ դուն զայն կարհամարհես,..ուրեմն ծակէ՛ այս սիրտը որ ամեն մէկ վայրկեան քեզի համար կը բաբախէ. եւ աւրէ՛ դաշոյնով մը այն անունը, զոր սէրը իր կրակէ գրիչովը սրտիս խորը դրեց։ Թո՛ղ թաւամին այս չրթունքները, որոնք ամեն վայրկեան քու անունդ կը մրմնջեն...եթէ անարժան եմ քու սիրոյդ...դեռ «չեմ սիրեր» չըսած՝ խողխողէ՛ պիս, կաղաչեմ...ո՛հ, անգութ ես եղեր, Շուշան, ես կարծեցի որ պիտի գթաս վրաս...բայց

խաբուեր եմ...բառ մը, այո՛ կամ ո՛չ. պիտի սիրե՞ս զիս...դու կուլաս...ուրեմն հաւատամ որ կը սիրես դո՛ւ զիս...ո՛հ, ինձ դարձուր նայուածքդ, խօսէ, սիրտը մի՛ հատցուներ։

ՇՈՒՇԱՆ. (մեկուսի) Այ՛ն, կ'ուզամ Վարդ, խեղճ երիտասարդ, վասն զի դիտեմ թէ ինչ է սիրելը եւ չը սիրուիլը։

ԳԵՂԱՄ. Ի՞նչ կը մտածես, պիտի սիրես զիս, այնպէս չէ՞...ո՛հ, ուրեմն զրկե զիս, եւ երջանիկ ըլլանք, դիրկս հանդչած՝ հնչէ սրտիս քու սիրոյ խօսքերդ եւ յաւահատուցիւնս փարատէ, ինչպէս որ սոխակին անուշակին խորը առաւօտեան երգով բնութիւնն վրայ տիրած գիշերային արհաւիրքը կը փարատէ...

ՇՈՒՇԱՆ. Չեմ կրնար սիրել զքեզ...խեղճ պատանի, ես յերկինս ուխտեցի միայն Վարդս սիրել եւ ինչպէս դիտեմ ուխտ մը ո՛չ, ո՛չ չեմ կրնար թողուլ իմ սիրելի Վարդս օտարականի մը համար, որ կրնայ ուրիշ մը սիրել...երբ իմ Վարդս...

ԳԵՂԱՄ. Ուրեմն մահս վճռեցիր...ո՛հ, դէտցիր որ ալ այսուհետեւ չկայ ինձի համար երջանկութիւն՝ հանգիստ՝ կեանք եւ սէր։ Կեանքը ինձի վիշտ պիտի ըլլայ, սէրն ինձի դահիճ, քու յիշատակդ մինչեւ գերեզմանն պիտի հալածէ զիս, եւ «Շուշան Շուշան» հառաչած տունս՝ փուշեր պիտի փթթին սրտիս վրայ, եւ ամէն մէկ հառաչանքիս՝ մէկ մէկ ոսկ գերեզմանին յատակը պիտի իջնեմ, վերջապէս ցաւօք ծնայ եւ ցաւօք պիտի մեռնիմ...Յանձարուէս մինչեւ գերեզմանս փշալից ճամբայ մը պիտի ունենամ...

ուրեմն ուզեցիր որ տառնկով մեռնի նա որ զքեզ հոգիէն աւելի կը սիրէ...կուզէս որ մեռնիմ ես, Շուշան։

ՇՈՒՇԱՆ. Չեմ կրնար սիրել զքեզ (ցոլիկն կը հեռանայ)։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՆՈՑՆԻՔ և ՎԱՐԴ

ՎԱՐԴ. (մտնելով) Երթանք, Շուշան...մայրս հոն մեզի կսպասէ։

ՇՈՒՇԱՆ. Ի՞նչ էր այն օգնութիւնն ձայնը...

ՎԱՐԴ. Տղայ մը լճին եզերքը զուարճացած ատեն, դիպուածով մէջն ինկեր է։

ՇՈՒՇԱՆ. Ազատեցի՞ր զինքը։

ՎԱՐԴ. Այ՛...եւ իր մօտակայ բնակարանը տարի։

ՇՈՒՇԱՆ. Ո՛հ, Վարդ, պահապան հրեշտակ մ'ես դու...(կերթան առջևեն)։

ԳԵՂԱՄ. Ո՛հ, (յուսահատ հեռանալով)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՍՈՒՐՄԱԿ և ՏԻՐԱՆ (ձախ կողմեն կուգան)

ՍՈՒՐՄԱԿ. Որչա՜փ պատցուցիր զիս եւ դեռ չը-պատանք...մի՛թէ խաբեցիր զիս։

ՏԻՐԱՆ. Ինչո՞ւ պիտի խաբեմ...թշուառականները

եկած առենս կը չրջապատէին։ Այս բարկութեանս առեն եթէ գանեմ, այնպիսի հարուած մը պիտի տամ ինծի դէմ դնողին, որ երկու կտոր պիտի ըլլայ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Լռէ՛, պոռոտախօս, զանոնք գտնելու է հիմա. վասն զի կէս գիշերուան մօտ է . . . դուցէ բնակարաններին դարձած ըլլան։

ՏԻՐԱՆ. Ուրեմն վաղ գիշերուան ձգենք մեր ճեռնարկութիւնը, վաղ գիշեր անպատճառ կը կատարենք եւ ալ կը չպրծի։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Մինչեւ վաղը մոռտանջութեան եւ կարօտանաց դար մ՛ալ պիտի անցնեմ ես, ո՛չ, ո՛չ, չեմ կրնար այս սիրոյն դիմանալ. մինչ չգիտեմ թէ ի՞նչպէս կայրի սիրտս . . .

ՏԻՐԱՆ. Ուրեմն, մէկ մը երթամ տանը կողմերը դիտեմ, դուս հոս կեցէ՛ր. եթէ օգնութեան հարկ ըլլայ, ես նշան կընեմ եւ իսկոյն հասէ՛ր։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ուրեմն դնա՛, Տիրան, պարապ չը դառնաս, (Տիրան աջ կողմէն կը հեռանայ)։

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՍՈՒՐՄԱԿ (առանձին)

ՍՈՒՐՄԱԿ. Մոլեգին կիրք, դեռ չի պիտի մարիս. քու դժոխային բոցերդ դեռ պիտի լաւքն սիրտս. այս քանի՞ անգամ է որ անողորմ ձեռքս անմեղներու արտասուքը եւ մինչեւ անգամ հօր մը արիւնը թափեց քու բոցերուդ վրայ եւ դեռ դու չմարեցար, սիրտ իմ, մինչ չըլսեցիր քիչ մը առաջ անոր ձայնը

որուն ողբական եղանակը դու սորվեցուցիր. նա միայն անմեղութիւն եւ սէր գիտէր. դու անոր սորվեցուցիր թէ ինչ է վիշտը, ինչ է ոճիրը . . . դեռ իր ձայնը սրտիս խորերը կը սրմնջէ. դեռ իր տեսքը հոգիս կը խռովէ, եւ դեռ իր անէծքը սարսուռ կազդէ ինծ. արեգական լուսին մէջ երկիւղով կը պտտիմ, վախնալով որ չըլլայ թէ արտասուաթոր եւ հեռարձակ կրակներ ելնեն դիմացս եւ զիս վազրերու նման յօշոտեն . . . գիշերն ինձի համար թանձր քող մը ըրած եմ ոճիրներս ծածկելու համար . . . արշալուսին քաղցր ծագումը որ ամեղներու զուարթութիւն կը ցողէ՝ ընդ հակառակը զիս կը զարհուրեցնէ. կը փախչիմ ես անոր տեսքէն անտառներու խորերը, եւ իմ ոճիրներուս վրայ կը խորհիմ . . . ոսկի ձայն մը կայ . . . մէկը կը վազէ (աջ կողմը նայելով) Տիրանն է . . . յաջողեր է . . . Շուշանն է իր գրկացը մէջ (մեկուսի) քաջալերութիւն . . . մի՛ դողար, բազուկնե՛ր, պէտք է որ Տիրան մեռնի, եւ այս վրսը անոր դերեզմանն ըլլայ, ուսկից անկարելի ըլլայ ելնել . . . որպէս զի իմ գաղտնիքս գիտցող չըլլայ եւ բազդիս ալ ընկեր չունենամ։

ՏԵՍԻԼ Ժ·

ՍՈՒՐՄԱԿ, ՏԻՐԱՆ, ՇՈՒՇԱՆ (մարած)

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Կեցցես, Տիրան···քալ ես եղեր···*

ՏԻՐԱՆ· (*Շուշանը գիրկը*) *Շուշա՛ն կարեցաւ···յոգնեցայ···*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Մարա՞ծ է։*

ՏԻՐԱՆ· *Ա՛յո։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Ինչպէ՞ս յաջողեցար։*

ՏԻՐԱՆ· *Երբ առիւծ բաւական հեռացայ տեսայ որ առջեւէս կերթային· աղէկ մը վերարկուիս մէջ պըզը լըսեցայ չը ճանչցուելու համար· քիչ մը մօտեցայ եւ տեսայ որ Մարիամ կինդ հետերնին կը խօսակցէր···*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Մարիա՞մ, կ՚ինս···ի՞նչ կը խօսակցէին··(սոսկալով)։*

ՏԻՐԱՆ· *Ականջ չի դրի···խօսքն վարդի վրայ յարձակեցայ եւ դաշոյնի հարուածով մը գետին տապածեցի զայն։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Մահացո՞ւ էր հարուածը։*

ՏԻՐԱՆ· *Մ՚չ···բայց խորունկ···յետոյ Շուշանը գիրկս առած երբ կուգայի, տեսայ որ ձեռք մը զիս կը բռներ եւ «որդիս» կաղաղակէր···դարձայ եւ տեսայ որ Մարիամն էր, ուժգին կից մը տուի եւ զայն չնչասպառ գետին փռեցի, որով առանց արդելքի հասայ հոս···օն, ուրեմն, ի՞նչ պիտի ընենք··· շուտ վճռանք մը չը պատահի։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Գիրկս տո՛ւր, (Շուշանը մեկ թեւին վրայ առնելը եւ դաշոյնով մը Տիրանը զարնելը մեկ կրնեւ)· դու մեռիր որ ես աղէկ մը խորհիմ ընելիքս։*

ՏԻՐԱՆ· *Ա՛հ, ապերախտ···նենգաւոր···*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Մատնէ՛ դիս հիմա··հանդարտէ՛, սիրտ իմ, ալ մատնիչ չկայ, հանգիստ կեանք վայելէ՛։*

ՏԻՐԱՆ· *Ա՜յս մարդը իւր հայրը՝ վահրամ նախարարն սպաննեց···*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Խեղճ Տիրան, միայն գիշերային լռութիւնը կը լսէ քեզի···*

ՏԻՐԱՆ· *Ո՛չ···Աստուած մը կը լսէ·· (կը մեռնի· Սուրմակ Շուշանը գիրկը երթալու կըլլայ)։*

ՄԱՐԻԱՄ· (*դուռեն*) *Ա՛հ· ո՛վ զարկաւ զաւակս···*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Ո՛վ երկինք, ինքն է···մի՛ կթոտիք, ծունկեր, յառաջ գացէք···եւ դու, վատ սիրտ, ինչո՞ւ կը զարհուրիս կինոջմէ մը, դու որ այսչափ եղեռն գործելէ չզարհուրեցար···հանդարտէ՛···*

ՏԵՍԻԼ ԺԱ·

ՆՈՅՆԻՒ և ՄԱՐԻԱՄ

ՄԱՐԻԱՄ· (*հետարձակ գալով*) *Մարդասպան, ի՞նչ ըրիր զաւակս։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Մարիա՛մ, բաւական է, թո՛ղ զիս, խոչընդոտ մի՛ ըլլար ինձ, ապա թէ ոչ կսպաննեմ զքեզ ալ։*

ՄԱՐԻԱՄ. *Ա՛յս ձայնը՛...այս ձայնը պիտի ճանչեմ ես...ո՛վ ես դուն...*

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Մի՛ հարցներ անունս...քու յիշատակը բաւական հալածեց զիս. դիշեր ցորեկ ձայնդ ականջիս չի դադրեցաւ. ալ բաւական անիծեցիր զիս...*

ՄԱՐԻԱՄ. (*ոտքը երթալով եւ դիտելով*) *Սուրմակ...* (*ձիւղ մ'առնակելով*) *Ա՜հ...մարդասպան դարձեալ դո՛ւն ես...անիծեա՛լ ըլլաս յաւիտեան...* (*յուսահատ ծունր կիջնէ. Սուրմակ Շուշանը գիրկը առած կը հեռանայ.— Վարագոյրը կիջնէ*):

(Վերջ Ա. Արարուածին)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

Արշալոյս.—Պարտեզ տանը պատուհանը.—Քարէ աթոռակներ.—Աջ կողմը Պարետայ տունը:

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՊԱՐԵՏՑ և ԳՈՒՐԳԻՆ (*տեսարանը մտնելով*)

ՊԱՐԵՏՑ. *Ի՞նչ է խնդիրքդ, խօսէ, ծերունիդ Գուրգէն, դիտես որ երբէք քու խնդիրքներդ մերժած չեմ...*

ԳՈՒՐԳԻՆ. *Գիտե՛մ, օրշաւ քաղցր է զաւակ մը...*

ՊԱՐԵՏՑ. *Անտարակո՛յս, զաւակ մը հօր մը կեանքն է...*

ԳՈՒՐԳԻՆ. *Եւ զաւկի մը արցո՛ւնքը...*

ՊԱՐԵՏՑ. *Կարծես թէ հօր մը մահուան վտոսը կը փորէ, ինչպէս որ ինձ ալ պատահեցաւ...որդիս այն գիշերուընէ ի վեր՝ յորում դու ճամբուն վրայ վիրաւորեալ տեսնելով հոս բերիր, այն գիշերուընէ ի վեր՝ միշտ կարտասուէ իր սիրուհւոյն՝ Շուշանին համար, զոր որք ճանչելով մանկութենէ ի վեր իմ տունըս կը պահէի, չիտակը ըսելով ես ալ կուլամ այն անմեղ աղջկանը կորստեանը վրայ, զոր զաւկի պէս կը սիրէի, եւ քանի մը չաբաթէ ետքը զինքը իմ որդւոյս հետ յամուսնացնելու միտք ունէի...բայց աւա՜ղ...*

ԳՈՒՐԳԵՆ. Քանի որ գիտես թէ որչափ դառն է այս վիշտը, ուրեմն մարիկ ըրէ... երկդաշտէն տնակս դարձայ, աղջիկս պիտ տեսնելուն պէս գիրկս նետուեցաւ, ես չի նշմարեցի բնաւ թէ իր այտերն արտասուաթոր էին. քիչ առեն սրտիս վրայ թացութիւն մը զգացի. վեր առի աղջկանս գլուխը եւ տեսայ որ յուշիկ ձեղիկ կարտասուէր... ի՞նչ ունիս, դուստր իմ, ըսի սոսկմամբ. իսկ նա — թշուառ եմ, հայրիկ — պատասխանեց. Այս խօսքը գիս խռովեց, կուրծքիս վրայ սեղմեցի իւր անուշիկ դէմքը եւ — խօսէ, ի՞նչ ունիս հարցուցի... ինքը — կը սիրեմ — բառը արտասանեց եւ արտասուքն իր խօսքն ընդմիջեցին... վերջապէս իր բերնէն առի թէ քու որդիդ Վարդը կը սիրէ եղեր։

ՊԱՐՏԱՏ. Իմ որդի՞ս...

ԳՈՒՐԳԵՆ. Այո, եւ եթէ չը կրնամ իրեն տուսինն ըլլալ, հայրիկ, միշտ թշուառ պիտի ըլլամ, ըսաւ նա... ո՛հ, աշխատեցայ դինքը համոզելու, բայց չը կրցայ իր դիտաւորութենէն չրջել. ինչ ընելիքս չեմ գիտեր միայն կը մտածեմ որ եթէ իմ դուստրս թշուառ ըլլայ, ինչ պիտի ընեմ ես... բոլոր յոյսս քու վրադ է, ով առաքինի Պարէտ. դուն միայն կրնաս աղջիկս իրեն տպառնացող թշուառութենէն ազատել. թող ես մեռնիմ եւ աղջիկս երջանիկ ըլլայ... ես միայն աղջկանս համար կապրիմ. աղջկանս ժպիտներուն մէջ է իմ կեանքս... այս մազերը որ մէկ մէկ վշտով ճերմկցեր են՝ փետռելով իւր ոսկեզօծ մազերուն մէջ, եթէ ապանկով իր երջանկութիւնը ստանալ գիտնամ. ես ամէն վայրկեան մոռանալով

թէան մէջ եմ որ չըլլայ թէ դժգոյն չրթունքներս աղջկանս չիրմին ցոլութիւնն զգան։

ՊԱՐՏԱՏ. Մխիթարուէ, ծերունիդ Գուրգէն, մի յուսահատիր այդպէս, անշուշտ երիկնք ալեւոր հօր մը վրայ կը գթան եւ չեն թողուր որ նա իր անմեղ աղջկան արտասուքը տեսնէ... տես, ես ինչպէ՞ս կը համբերեմ իմ միակ որդւոյս սրտաճմլիկ հառաչանաց, որ իր հայրը թողած, գիշեր ցորեկ առանձնութեան մէջ արտասուք կը թափէ... ա՛հ, անիծեալ ըլլայ այն՝ որ իմ զաւակս այսպէս թշուառ ըրաւ. ահա մեր երկուքին վիճակն ալ մի եւ նոյնն է... հիմա ես որդւոյս կառաջարկեմ քու աղջկանդ սէրը, եւ եթէ ընդունի, թէ դու երջանիկ կըլլաս եւ թէ ես...

ԳՈՒՐԳԵՆ. Ո՛հ, օրհնեա՛լ ըլլաս, առաքինի Պարէտ, որչափ բարեսիրտ ես... հիմա ժամանակն անցած է. ես դաշտ երթամ, երկուքնիդ կը տեսնուինք... Տեսա բարեաւ (ձախ կողմեն կը հեռանայ)։

ՊԱՐՏԱՏ. Երթաս բարեա՛ւ. (խորհի կը հեռանայ)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՎԱՐԴ (առանձին)

Երբ արշալոյսը կը ծագի, կը կարծեմ որ Շուշան գիրկս է... եւ կը խաբուիմ միշտ... անճկանօք եւ յուսով սրտաճաճանչ գիրկս սուրհանդակ զեփիւռին կսպասեմ, որ գուցէ Շուշանէս ողջոյն մը կամ համբոյր մը բերէ ինձ. իսկ նա լռիկ ձեղիկ կը սահի եւ

իր հեռքին վրայ կարծես թէ սուդ կը ծաւալէ· ուրեմն, մեռաւ Շուշան, պատասխան տուէք, անտառք եւ հովիտք, թռուեցաւ այն քնքուշ ծաղիկը···դուք կը լսէք եւ պատասխան չէք տար···ա՜հ, հակցայ, անիծեա՛լ ըլլայ այն գիշերը ··· նորածին լուսին մը բոլորեցաւ, ի զուր սիրոս յուսով կը լայտայ դեռ···գուցէ ինքը երկինքն է հիմա, ինձ կըսպասէ որ երթամ գրկեմ զինքը· երթամ համբուրել այն չրթունքները որունք յաւիտենական սէր մրմնջեցին···չեմ կրնար դիմանալ ես այս կարօտուն, կեցցա՛ օրերը սրտիս խորերը վիշտ տպաւորելով կանցնէին, առաւօտեան ցօղի կաթիլները մէկ մէկ արտասուք են աչացս, եւ ծաղկունք՝ մէկ մէկ տխուր յիշատակներ···սիրուհուդ մը յիշատակը միշտ կը տանջէ զիս···միայն չիրիմը պիտի կարենայ սիրտս վըշտերէ արդեօ՞ք· (դաշոյնը կը հանէ) ուստի թող այս դաշոյնը ծակէ սիրտս, ալ թող մեռնիմ ես··· (ինքզինքը զարնելու կըլլայ, Պարէս վրայ կը հասնի եւ կը բռնէ)։

ՏԵՍԻԼ Գ·

ՎԱՐԴ և ՊԱՐԷՏ

ՊԱՐԷՏ· Կեցէ՛ր, ինչ կը նէս, որդեակ, կը մոռնա՞ս քու խղճալի հայրդ, չէս գիտեր ինչ կընես իրեն···

ՎԱՐԴ· Ա՜հ, թող որ մեռնիմ ես, հայր իմ, թող որ երթամ իմ աճկալիս գրկեմ։

ՊԱՐԷՏ· Ուրեմն քու ալեւոր հօրմդ աւելի կը սիրես դինդը։

ՎԱՐԴ· Ո՛չ, հայր իմ···բայց առանց իրեն չի պիտի կարենամ ապրիլ ես։

ՊԱՐԷՏ· Եւ դու մեռնիս եւ երջանիկ ըլլաս, ինչ ընէ հայրդ այն առեն միայնակ աշխարհիս վրայ, զոհ իր ախտիանք իւր գրկացը մէջ սեղմէ, միայն գըթեզ ունի, դու ես իր միակ զաւակը, այն առեն որուն գրկացը մէջ հանգչեցնէ իր ալեւոր ճակատը···համբերէ, որդեակ իմ, դուցէ դեռ կապրի Շուշան, թերեւս օր մը գայ գըթեզ գտնելու, եւ եթէ գըթեզ մեռած գտնէ, այն ալ թշուառ պիտի ըլլայ· համբերէ, անշուշտ երկինք օր մը կը լսեն մեր աղաչանացը···բայց, որդեակ իմ, եթէ կը սիրես քու հայրդ, ընդէ՞ր պատիդ Շուշանայ յիշատակը եւ պիտի տեսնես որ դու եւ ուրիշներն ալ երջանիկ պիտի ըլլան։

ՎԱՐԴ· Ի՞նչպէս···

ՊԱՐԷՏ· Դուրգէնայ աղջիկը գըթեզ կը սիրէ, եւ գիշեր ցորեկ քեզի համար կարտասուէ եղեր, դու գիտես թէ ինչ գեղեցիկ եւ սարկէշտ աղջիկ մ՚է։

ՎԱՐԴ· Կը ցնորի՞ս, հայր իմ, ես ընդեմ սրտէս Շուշանայ յիշատակը եւ ուրիշ մը սիրե՞մ···եւ այն առեն հովիտներն ու անտառներն լեզու պիտի ելնեն եւ «սիրատպուժ» ազաղակելով նախատանաց վտուներ պիտի սիւռեն ոտիցս ներքեւ···այն լուսինը որ մեր սիրոյն վկայն եղաւ, ամպերու ետեւ պահուըտած՝ առելութիւն պիտի անուշանէ ինձի դէմ···ա՜հ, ո՛չ, չեմ կրնար մոռնալ զինքը եւ իր սէրը···ինչո՞ւ արգիլեցիր զիս մեռնելէ, հայր իմ, այս վարկեա-

նին գուցէ մեր հոգիները միայն կը զգուէին, գուցէ Շուշանայ դիրկն էի ես հիմա։

ՊԱՐՏՏ. Եւ քու հայրդ...եւ այն առեն քու ալեւոր հօրդ վշտահար սիրտը դերեզմանիդ սրտապատուռ քարին վրայ առնիլ սկսէր էր...ո՛հ, հիմա կը հասկնամ որ միս չես սիրեր եղեր, Վարդ։

ՎԱՐԴ. Ա՛հ, ո՛չ, կը սիրեմ զքեզ, հայր իմ, ուզէ՛ արիւնս՝ կեանքս կոտամ, բայց մի՛ ուզեր սիրտս, թո՛ղ որ այս սիրտը Շուշանայ սիրոյն համար հալի եւ մաշի...չեմ կրնար ուրիշ մը սիրել...Շուշանայ սըթուր ձայնը ականջէս չդադրիր, միշտ — սիրէ միս — կը մրմնջէ...չեմ կրնար եթէ Շուշան կենդանի է, թշուառութեան բաժակը մատուցանել անոր, իսկ եթէ մեռած է՝ զինքը իր գերեզմանին մէջ խառնվել։ եթէ ուրիշի մը զիրկն ըլլամ, իր հառաչանքներն ականջիս քովէն պիտի սլանան, քնոյս առեն իր արտասուքը ականջիս քով պիտի մրմնջեն...իր արտասուաց ամէն մէկ կաթիլը մէկ մէկ խղճի խայթ պիտի ըլլայ սրտիս...Շուշանայ չրթունքներէն առկից միայն համբոյր կը բղխէի այն առեն անէծք պիտի թօթափէին...իր աչացը մէջ, ուր միայն ժպիտ կը խայտային, այն առեն առելութեան չանթեր պիտի փայլատակէին...ո՛հ, ինչպէս ուրիշ մը սիրեմ, հայր իմ։

ՊԱՐՏՏ. Եթէ ուրիշ մը չես սիրեր, ուրեմն դադրէ՛ ալ հառաչելէ, որպէս զի քու հայրդ ալ դադրի վըշտանալէ, չեմ բռնադատեր զքեզ, որդեակ իմ, որ ուրիշ մը սիրես, այլ կը փափաքիմ որ ալ յուսահատութիւն չտանիս զքեզ...եթէ արտասուաց կաթիլ մը չդղրդի աչացդ մէջ, եթէ խղդուկ հառաչանք մը թռչի շրթունքներէդ այսուհետեւ, դիտցիր որ քու ծերունի հայրդ ալ պիտի սկսի դերեզմանին աստիճանները չափել...

ՎԱՐԴ. (արտասուալից) Ո՛հ, անկարելի է, հայր իմ...եթէ այդպէս է, ուրեմն կը թողում ես այս անակը եւ լեռնէ լեռ կը թափառիմ, որպէս զի ոչ իմ յուսահատութիւնս չտեսնես...կը հնծեմ միայնակ գերեզմաններուն խորերը, ինչպէս որ արտասուքս եւ հառաչանքս դադրին...եւ սեւ հողեր ծածկեն իմ գլուխս։

ՊԱՐՏՏ. Ո՛հ, չէ՛, որդեակ իմ, իմ գիրկս եղիր, իմ գիրկս հեծէ՛, ես ալ քեզի հետ պիտի հեծեմ...դուք արտասուօքդ թրջէ՛ այս ալեւոր ճակատը եւ ես ալ իմ արտասուախառն համբոյրներովս ծածկեմ քու քաղցր դէմքդ...ո՛հ, մի՛ զատուիր իմ գրկէս, ա՛հ, երբէ՛ք, երբէ՛ք, զաւակս...

ՎԱՐԴ. Չէ՛, չէ՛, հայր իմ...դադրէ՛...ես միշտ քու քովդ պիտի ըլլամ...

ՊԱՐՏՏ. Օրհնեալ ըլլա՛ս, իմ սիրուն զաւակս...բայց խոստացիր որ ես քու քովդ չեզած ժամանակդ ալ չի պիտի լսես։

ՎԱՐԴ. Կը խոստանամ հայր իմ, ապահով եղիր...

ՊԱՐՏՏ. Շատ աղէկ, որդեակ իմ, այդպէս քու հայրըդ ալ երջանիկ կ'ընես (տանը դռնեն ներս կը վերցնէ) խեղճ Թուրպէն...

ՏԵՍԻԼ Դ·

ՎԱՐԴ (առանձին)

Խեղճ հայրիկ·· որչափ վշտացուցի զինքը···Շուչան, տես քու սիրոյդ համար հօրս յամբած աչքերէն արցունք հոսեցուցի···ո՛հ, գիտեմ որ դու հօրմէս քաղցր ես ինձի, երբ յուչիկ մինչիկ դիրկս կը ննջես·· երբ կը սիրեմ զքեզ խօսքը միշտ ականջիս կը կրկնես·· չատ քաղցր ես դու, ո՛հ···չատ քաղցր··· (ձեռօքն երեսը ծածկած աթոռակի մը վրայ կը նստի յուսահատ)։

ՏԵՍԻԼ Ե·

ՎԱՐԴ (*Սուրմակ աղխատի զգեստով ձախ կողմեն կը մտնէ*)

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Տեսնենք, քիչ մ՚ալ այս արհեստը ձեռք առնենք, աւազակութիւնը դժուար է եւ վտանգաւոր· իսկ այս արհեստը դիւրին եւ անվտանգ···թէպէտ եւ Շուչան կը սիրէ զիս, բայց դարձեալ ոսկիէն չեմ կրնար բաժնուիլ···քանի մը ժամանակէ ի վեր է որ վրաս տարօրինակ տպաւորութիւն մը տիրած է·(վարդը տեսնելով) կարծեմ վարդն է սա··· օրչափ թշուառ է···օն, պաշտօննիս կատարենք, վարդ բաւական հարուստ է···հիմա լալ ձեւացնելու եւ ցաւալի դիպուած մը յօրինելու է· այն առեն*

ոչ թէ միայն դիմացինս յարտասուս կը չարժեմ, այլ քանկն ալ կը պարպեմ· ահա երջանիկ արհեստ մը որով մարդ ստակի տէր կըլլայ առանց չարաչար յոգնելու··· (կը մօտենայ)։

ՎԱՐԴ· *Ինչո՞ւ համար եկեր ես հոս բարի մարդ· ի՞նչ կը խնդրես···*

ՍՈՒՐՄԱԿ· (*շալ կեղծելով*) *եթէ զիս աղէկ մը դիտես, կը հասկնաս հոս գալուս պատճառը···*

ՎԱՐԴ· *կարծեմ աղքատ ես եւ աղօրիս թիւն խընդրելու եկած ես···*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Տէս, ողորմած մարդը, ինչպէս կը հասկընայ թշուառի մը վիճակը···սիրելի որդեակ, երեք հատ փոքրիկ տղաքներ ունիմ առանց մօր, երկու երեք օր կայ որ դժբաղդութեամբ աչ թեւս կոտրեցաւ եւ աշխատութեամբ սնունդ հայթայթելու անկարող եմ· երկու օր կայ որ ես անօթի՝ տղաքս անօթի՝ թշուառութեան մէջ կը տառապինք···փոքրիկ խեղճերը բոլորտիքս ժողուած՝ «Հայրիկ, անօթի ենք» ըսելով կուլան՝ կողբան···ո՞ր հօր սիրտ կը դիմանայ սանկ ողորմելի տեսարանի մը···քանի մը անդամ յուսահատութենէս ինքզինքս սպաննել ուզեցի, բայց տղայոց տպաւոյ վիճակը նախատեսելով ետ կեցայ դիտաւորութենէս եւ սկսայ տունէ տուն ողորմութիւն խնդրել չատերը վռնտեցին զիս, հապիւ քիչ մը ստակ ժողուեցի, եւ ան ալ տուն տարած տեսնես աւազակները կողոպտեցին···ահ, դոնէ դուն, գթած զաւակ, յանուն սիրելոյդ ըլլայ մէկ ողորմութիւն մը չնորհէ եւ աղատէ թշուառ ընտանիք մը։*

ՎԱՐԴ. Խեղճ մարդ, ա՛ռ սա քսակը եւ դնա չուտ տղաքդ խնամէ... սա քսակը որ քեզ կուտամ իմ բոլոր հարստութիւնս է (հասկ մը կուտայ)։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (առնելով) Շնորհակալ եմ, պզնիւ զաւակ... Աստուած զքեզ սիրելեացդ գրկին չի բաժնէ... Ցնաս բարեաւ... (գացած ատենը մեկուսի) խեղճ Վարդ, իր սիրուհին յափշտակելէս զատ քսակն ալ առի, գործերնիս աղէկ սկսաւ... տեսնենք... (երթալու ատենը Մարիամ դիմացը կելնէ, Սուրմակ զայն տեսնելով կաճապարէ, եւ Մարիամ սոսկման ձիչ մը արձակելով կը նուաղի)։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՎԱՐԴ ԵՒ ՄԱՐԻԱՄ

ՎԱՐԴ. Ի՞նչ եղաւ այս կինը, սիրտ ճանչեմ ես գինքը... մայրս, այս մայրս է... ի՞նչ խորհրդաւոր տեսարան... այս մարդը ո՞վ էր արդեօք (գայն դրկելով) մայր իմ... մայր իմ... ի՞նչ եղար յանկարծ... խելքդ գլուխդ բե՛ր, խօսէ...

ՄԱՐԻԱՄ. (սթափելով եւ գայն դիտելով) Աստուած իմ... ո՞վ կը տեսնեմ...

ՎԱՐԴ. Մի՛ վարանիր, մայր իմ, քու որդիդ՝ Վարդը՝ն է գրկացդ մէջ։

ՄԱՐԻԱՄ. Կը խաբեմ զիս. միթէ չը մեռա՞ւ Վարդ այն սեւ գիշերը։

ՎԱՐԴ. Ո՛չ, ո՛չ, ազատեցաւ Վարդ այն նենգաւորին տուած հարուածէն... բայց իջի՛ւ թէ այն գիշերը մեռնէր... այլ ըսէ, մայր իմ, ո՞վ էր այն աղքատը... ինչո՞ւ իր տեսքը խառնեց գքեզ։

ՄԱՐԻԱՄ. (մեկուսի) Խեղճ տղայ, իւր հակառակորդը չի ճանչեր... (բարձր) մարդադէմ հրէշ մ՛է նա, որ այս ողորմելի կերպարանքը...

ՎԱՐԴ. Հրէշ մը... ճշմարի՞տ կըսես...

ՄԱՐԻԱՄ. Ինչո՞ւ համար եկած էր հոս...

ՎԱՐԴ. Եկաւ, խղճալի եմ ըսելով քսակս առաւ գնաց։

ՄԱՐԻԱՄ. Անօրէն... միթէ չի վախցար այս տեղ ալ ոտք կոխելու, ուր անէծք կապասէին քեզի... ահ, այն անմեղներուն անէծքը չը փչրեցի՞ն քու գլուխդ, երբ պիրկնք իրենց սիրելեաց գրկէն յափշտակեցիր. դերեզմանն անդամ կը դարչի քեզնէ... մէկ ոտքդ քանի մը անմեղներու դիականց վրայ կեցած է եւ միւս ոտքդ, դժոխոց բերանը կը նայի, եւ դեռ առանց սարսափելու երկնից չանթերէն, ըրած ոճիրներուդ վրայ կեանք կը շնչես անզգայ...

ՎԱՐԴ. Քու խօսքերդ սոսկումն կպղձն լնճ, մայր իմ... ի՞նչ ըսել կուզես, չեմ հասկնար...

ՄԱՐԻԱՄ. Ըսել կուզեմ որ ես ալ քիչ առեղծն այն անօրէնին ոտիցը պատուանդան եղող դիակներէն մէկը պիտի ըլլամ... անօրէն մ՛է նա, նա է որ քու մայրդ գրկէդ յափշտակեց, նա է որ քու սիրուհիդ գրկէդ յափշտակեց...

ՎԱՐԴ. Ա՜հ, Շուշանս յափշտակե՞ց ... (ձախին վազելով)։

ՄԱՐԻԱՄ. Կեցէ՛ր... կեցէ՛ր... ո՛հ գնաց (ինքզինքին գալով) արդեօք ստուգիւ որդի՞ս էր որ տեսայ, եթէ ո՛չ, գերեզմանէն փախած անհանգիստ ստուեր մը որ սիրուհին կը փնտռէ։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՊԱՐԻՏ և ՄԱՐԻԱՄ

ՄԱՐԻԱՄ. Վարդ, չըլլայ որ սպաննէ զինքը, ի՞նչ ըրի ես...

ՊԱՐԻՏ. Ջաւակս սպաննէ... ինչ կըսես, կին դու...

ՄԱՐԻԱՄ. Ջաւակս մարդասպանի մը գիրկը կը վազէ... ազատենք։

ՊԱՐԻՏ. Ի՞նչ պատահեցաւ, Տէր Աստուած, բայց ո՛վ ես դու...

ՄԱՐԻԱՄ. (արտասուալից) Իւր մայրը...

ՊԱՐԻՏ. (զարմացմամբ) Մարիա՛մ...

ՄԱՐԻԱՄ. Որ ամուսնոյն ծնգացը կը փարի։ (Վարագոյրը կիջնէ)։

(Վերջ Բ. Արարուածին)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

Ծաղկազարդ հովիտ մը.— Աջ կողմը բլուր մը.— Ետեւը լեռներ, որոնց ստորոտը ժայռերուն վրայեն ջրվեժ մը կը սահի։

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՎԱՐԴ (առանձին)

Մինչեւ ցերը իմ հայրենի տնակս Թողած պիտի Թափառիմ չընչասպառ քեզի համար, Շուշան, զքեզ յափշտակող աւազակին ետեւէն, պիտի գտնեմ զքեզ... ո՛հ, եթէ յերկինս Թռար, ցցուր անգամ մը գտնէ քու լուսափայլ դէմքդ ամպերուն ետեւէն... տեսնեմ եւ մեռնիմ, գամ եւ զքեզ գտնեմ... ա՛հ, սէր, սէր, երանի Թէ ոչ քու քաղցրութիւնդ եւ ոչ ալ քու վշտերդ զգայի... այլ ի՞նչ կըսեմ ես... սիրեցի Շուշանը եւ սիրոյ համար են համբոյր՝ ժպիտ՝ հառաչանք եւ արտասուք... բայց երբ միտքս կուգան այն օրերը, երբ մենք Շուշանայ հետ իրարու գիրկ՝ իրարու շնչով կապրէինք, հիմակուան, իրմէ հեռու անցուցած վարկեաններուս մէկ մէկ միթորկալից գիշերներ են առանց արշալոյսի... ո՛վ հրեշտակըդ գթութեան, Թռիր երկինքէ կառարէն եւ այս արտասուքս քու Թեւոցդ վրայ ժողուելով Աստուածկալին տար, ըսէ՛ իրեն Թէ վարկեան մը չեմ մոռցած զինքը...

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՎԱՐԴ և ԴԵՂԱՄ (ևիհար, դեղնած եւ կրոս կերեւի)

ՎԱՐԴ. (Դեղարմը տեսնելով որ յուսահատ եւ յամրաքայլ կուգայ) Ահա, յուսահատ երիտասարդ մ'ալ... կարծես թէ նա ալ ինձ նման սիրուհին կորսնցուցած է... նա ալ ինձ նման թշուառ է... եւ հառաչելով ուրուական մը դարձեր է։

ԴԵՂԱՄ. Քիչ մ'ալ թող գնա, ով անողորմ յիշատակ, ալ բաւական դերի եղաւ քեզ սիրուս... բայց դու ինձ մխիթարել չես ըներ... դու գնա չէ պիտի թողուս, ինչուան որ աչքերս չը մթագնին... ով սէր, մինչեւ ցերը օձի պէս սրտիս արիւնը պիտի ծծես... երբ պիտի յագենաս... Շուշան, երանի թէ աչքերս գըեզ տեսած չըլլային բնաւ...

ՎԱՐԴ. (մեկուսի) Շուշան... ով երկինք... քնչ անուն էր որ լսեցի օտարականի մը բերնէն (անոր մօտենալով) այն աղջիկը որուն անունը թռաւ հիմա շրթունքներէդ, կը ճանչնա... տեսար գինքը, խօսէ, շուտ խօսէ...

ԴԵՂԱՄ. Այն աղջիկը... ա՜հ... կը սիրեմ ես զայն։

ՎԱՐԴ. Կը սիրես... իսկ ինքը...

ԴԵՂԱՄ. Մերժեց իմ սէրս...

ՎԱՐԴ. Ո՛հ... բայց ո՞ր եւ երբ տեսար գինքը...

ԴԵՂԱՄ. Ամիսէ մը աւելի է որ գիշեր մը անտառի մը եզերքը տեսայ գինքը, հոն յայտնեցի իմ սէրս եւ նա մերժեց ուրիշ մը կը սիրէր Վարդը... միշտ Վարդ կը թռչէր իր բերնէն։

ՎԱՐԴ. Ո՛հ, Շուշան, ես գիտէի որ դու յամենայն սրտէ կը սիրես զիս...

ԴԵՂԱՄ. Ի՞նչ, զքեզ կը սիրէ միշտ... ուրեմն Վարդն ես դու... բայց ո՞ր է ինքը... ա՜հ, չնորհք ըրէ, գոնէ վերջին անգամ մը տեսնեմ իր դէմքը թէպէտ նա զիս չը սիրեր... ո՜հ, վերջին անգամ դէթ... կը տեսնես որ ալ պիտի մեռնիմ...

ՎԱՐԴ. Եւ դու ալ իմ արցունքներս կը տեսնե՞ս...

ԴԵՂԱՄ. Ա՜հ... մեռա՛ւ...

ՎԱՐԴ. Ո՛չ, յամրաքակեցին։

ԴԵՂԱՄ. Յամրաքակեցի՞ն։

ՎԱՐԴ. Հիմա ես ալ տեսնել կուզեմ իր դէմքը գոնէ վայրկեան մը, այլ չիկայ։

ԴԵՂԱՄ. Ուրեմն առանց գինքն անգամ մ'ալ տեսնելու, պիտի մեռնիմ։

ՎԱՐԴ. Եւ պիտի անիծե՞ս իմ Շուշանս որ քու սէրդ մերժեց...

ԴԵՂԱՄ. Ո՛հ, ո՛չ, գինքն օրհնելով պիտի մեռնիմ... վասն զի դեռ կը սիրեմ գինքը... պիտի անիծեմ այն օրը՝ յորում գինքը տեսայ հովտի մը մէջ որ առուակի մը եզերքը հանդչած կը գիտէր թէ ինքն աւելի ամրիծ է եթէ առուակը...

ՎԱՐԴ. Ո՛հ, Շուշան... եւ մթէ առուակէն անբիծ չէ՞ր...

ԴԵՂԱՄ. Ա՛յո... վերջին հարուած մը կը պակսէր... պիտի մեռնի՛մ... (դրկին ետեւեն կաներեւութանայ)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՎԱՐԴ (առանձին)

Քունն արաբեանացս վրայ կը ծանրանայ...երեք օր է որ աչքս չեմ գոցած...ահ, հոս քիչ մը նիրհեմ...գուցէ երազիս մէջ տեսնեմ Շուշանս, եւ կարօտս առնում...Շուշան, մի՛ մոռնար զիս բնաւ...
(ծառին կորնած ճնահալու կըլլայ, իսկոյն հեռեւեալ երգը կըլսուի՝ զոր մտախոհ եւ ապշած մնիկ կրնէ)։

ՍԻՐԵՐԳ

Ահ, արշալոյս քաղցրածաւալ,
Ցօղէ՛ յերկիր ցօղ եւ ընդոյլ,
Տես յանտառիս ընտեմաստուեր,
Լսուին թռչնոց քաղցր երգեր։

Աբի՛, զարթիր դու վարդ փուխով,
Ցանտառս հովիտս Արաբատեան,
Օ՛ն, սիրտ ի սիրտ եւ թեւ ի թեւ,
Մինչ երեկոյ առցուք մեք մաս։

Համբոյր հազար հողմոյն ընդ դէմ,
Եւ անդաձօր սգել զսէր,
Ի շուրթին ի սիրտ եւ ի հոգի
Ուխտել ըզսէր յաւերժական։

Ա՜յս երգը՛...այս ձայնը՛...պիտի յիշեմ ես, կը դողամ...սիրտս կը տրոփէ...այո՛, Շուշանայ ձայնն է...բայց ո՛ւր եմ ես...երկինքն եմ եթէ ոչ երկրի վրայ...այո՛, այո՛, այն երգն է զոր արշալոյսին՝ անկողնոյս քովէ նստած կերգէր նա...երկինք եւ երկիր, պատասխան տուէք ինձ, ո՛ւր է Շուշանս...ո՛ւսկից եկաւ իւր ձայնը...Շուշա՛ն, հոս եմ, հո՛ս...իսկ դու ո՛ւր ես, գրկեմ զքեզ...սեղմեմ ձեռքդ սրտիս վրայ
(ձախ կողմեն շտապաւ կը մեկնի)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՊԱՐԻՏ և ՄԱՐԻԱՄ (աջ կողմեն կուգան)

ՊԱՐԻՏ. *Ա՛հ, ո՛րչափ յոգնեցայ...այս որչա՛փ քալեցինք...ե՛րբ պիտի գտնենք գինքը...արդեօք վարդ Թալո՛ւց զմեզ իմ սիրելի արդեակս որ իմ մեռակ յոյսս եւ իմ ծերութեանս նեցուկն էր...*

ՄԱՐԻԱՄ. *Համբերէ՛ք, սիրելի տատիկս...*

ՊԱՐԻՏ. *Համբերե՛մ, այո՛, համբերեմ...բայց այս քանի՛ օր է որ իր հայրենի տնակը Թալուց հեռացաւ*

եւ իր ալեւոր հայրը յուսահատութեան մէջ ձգեց... որքա՜ն այս բաժանումը կենացս վճռիմրիկն էր որ պայթեցաւ եւ կարծեմ միայն մահուան առջեւ պիտի խաղաղի...այս խօսքը միշտ պիտի կրկնեմ, որդի մը հօրը մահուան վրայ քանի մը արցունք կը թափէ, իսկ հայր մը իր որդւոյն կենացը ամէն մէկ վարկեանին մէն մի արցունք կը նուիրէ...ո՛հ, չգիտեն որդիք հօր արժէքը ... Վա՛րդ, Վարդ ո՛րչափ ապերախտ դտնուեցար քու ծերունի հօրդ որ ամէն մէկ վարկեան քու երջանկութեանդ համար կը մտատանջէր, եւ դուն սիրուհւոյ մը համար մոռցար զինքը...

ՄԱՐԻԱՄ. Սիրելի ամուսինս, դուն չը գիտես թէ սէրը որչափ ազդեցութիւն ունի 17 տարեկան երիտասարդի մը սրտին վրայ, յորում դեռ նոր կը փըթթին սիրոյ առաջին ծաղիկները, եւ որուն առջեւ չատ անգամ կը նուազի հայրական սէրը· այսու ամենայնիւ չատ անգամ հօր մը կաթիլ մը արտասուքը կարող է մարել այն սէրը...հանգիստ, անշուշտ կը գտնենք զինքը եւ տունակիս կը գտնանք խաղաղ կեանք վարելու համար·(մեկուսի) իսկ իմ որդիս Վեզամ...առանց անոր ես չի պիտի կարենամ երջանիկ ըլլալ·

ՊԱՐՏՏ. Ա՛յո՛, հանգիստ...բայց եթէ չգտնենք երբեք զինքը, ի՞նչ պիտի ընեմ ես...ո՛հ, արդեօք յուսահատութենէն ինքզինքն սպաննեց...սոսկալի՛ կասկած...արդեօք ո՞ր գետը քշեց տարաւ իր ցուրտ դիակը, ո՞ր վայրն արդեօք իր աճեամբը կարմրեցաւ... Վա՛րդ, Վարդ, արդեօք մահուան չունչը խամրեցո՞ւց

զքեզ, ինչպէս ձմեռան հողմը վարդը կը խամրեցնէ... ո՛հ, մէկը չի գար ծերունի հօր մը աւետելու թէ «քու որդիդ կենդանի է եւ պիտի գտնես զինքը...» կարծես թէ բնութիւնը յուշիկ ձեզիկ որդւոյս վրայ կը սգայ... (ձախ կողմին նայելով) ի՞նչ կը տեսնես... ահա մէկը անտառին խորը կը թափառի...արդեօք Վաթդս է...ո՛հ, ի՞նչ ուրախութիւն, եթէ ինքն ըլլայ... (կերթայ)·

ՄԱՐԻԱՄ. Գնա՛, գնա՛, կարելի է որ ինքն ըլլայ·

ՏԵՍԻԼ Ե·

ՄԱՐԻԱՄ (առանձին)

Բայց իմ Վեզամս ո՛վ պիտի դարձնէ իմ գիրկս... թէպէտ ինքն ուխտապանդութեան մը կամ ոճիրի մը յիշատակն է, սակայն կը սիրեմ զինքը· երկու զատակներս ալ կորուսի, մին գտնելով գուցէ միւսին յիշատակը մոռնայի... բայց գիրկս երկուքէն ալ զուրկ է...խեղճ ամուսինս ո՛րչափ թշուառ է... արդեօք յիրաւի վաթդն էր տեսածը (ձախին կերթայ)·

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԳԵՂԱՄ (աչքերովը մեկը փնտռելով)

Գացեր է...պիտի մեռնիմ...ահա մահը ճիրանները բացած կսպասէ որ երթամ գրկեմ զինքը... այս ծաղկանց տակ թող թաղուին յոյս եւ սէրս... ինչ եղայ ես, ողբաձայն թել մը դարձայ...աներեւոյթ ձեռք մը գերեզման մը կը ցուցնէ ինձ անդադար զոր սէրն իր արիւնլուայ մագիլներովը ոտքերուս տակ փորեց. հան պիտի իջնեմ ես, Շուշան, վասն զի չափազանց սիրեցի զքեզ...գերեզմանն, թող յաւտակդ խոր ըլլայ, որպէս զի գիշերուան լռութեան մէջ աշխարհիս երեսէն սլացող սիրոյ խօսքերուն եւ համբոյրներուն մրմունջը չըլլայ որ գերեզմանիս թափանձէ եւ իմ վշտահար ոտուերս իւր խոր քունէն արթնցնելով աչքերէն արցունքի առատ կաթիլներ հոսեցնէ...ով սէր, դահիճ երիտասարդաց, դուն որ բեցիր տապարդ...ճակատ բարեաւ անոտոք եւ հովիտք եւ ամենայն պտղաւոյրք մանկութեանս...մնաս բարեաւ, մայր իմ, այսուհետեւ ինձի համար թափած արցունքներդ գերեզմանիս վրայ ժողվէ... կարողութիւն չի մնաց վրաս. ոտքերս կը դեղեւին. (հիչ հիչ կը տիրաւնայ եւ վերջապես կիյնայ) ահ, Շուշան...մայր իմ...

ՏԵՍԻԼ Է.

ՆՈՅՆ և ՄԱՐԻԱՄ (մտնելով)

ՄԱՐԻԱՄ. Ի՞նչ ձայն էր որ լսեցի...մէկը մայր իմ կաղաղակէր (կը տեսնէ Գեղամը, ոտքը կը մօտենայ. աղիկ մը կը դիտէ եւ ձիջ մը կարծիկ) ահ...Գեղամ։

ԳԵՂԱՄ. Մայր իմ...դո՞ւ ես...

ՄԱՐԻԱՄ. Ե՛ւ ես մայրդ գրկէ, զաւակս...

ԳԵՂԱՄ. Ո՛հ, չեմ կրնար։

ՄԱՐԻԱՄ. Ինչ նիհար եւ դալկահար դէմք...ինչ կիթոռ ծուռնկեր...բայց ինչ եղար զաւակս։

ԳԵՂԱՄ. Սիրեցի աղջիկ մը եւ նա մերժեց սէրս։

ՄԱՐԻԱՄ. Դարձեալ սէր...

ԳԵՂԱՄ. Ես ալ ինքզինքս լեռները նետեցի, բան մը չէի ուզեր ճաշակել, ունչ մը չէի ուզեր չնչել...ի զուր ուզեցի զինքը մոռնալ, քեզ մոռցայ, մայր իմ, զինքը չը կրցայ մոռնալ...իր յիշատակը դահճի մը պէս կը հալածէր զիս...սրտէս դուն դադունդ հառաչանքներ հանել կուտար, զիս ուժէ կը ձգէր...մայր իմ...այնպէս որ հիմա մօտ վերջին մնաս բարով մը ըսելու անդամ կարողութիւն չի մնաց վրաս։

ՄԱՐԻԱՄ. Որդեակ իմ, պիտի պրիսւիմ քեզնէ, չի պիտի կարենամ խորտակել այն գանները որոնք զիս քեզնէ պիտի բաժնեն...որոնք որդի մը արտասուալից մոր մը գրկէն պիտի զատեն։

ԳԵՂԱՄ. Մի՛, այդպէս թրջեր այրած արտասուօքդ սիրտս, մայր իմ, որոնք սրտիս կրակը փոխա-

նակ մարելու, աւելի կը բորբոքեն...դոնէ թող որ կենացս վերջին վայրկեաններուս՝ քու մայրական ծոցըդ թաւիւմ արցունքներուս վերջին ճեացորդը, որոնք չեն նմանիր մանկութեանս առեն թափած արտասուացս որք մարգրտի պէս կը սահէին այտերուս վրայէն...իսկ այս կաթիլ կաթիլ վազածը սըրտիս արիւնն է որ աչքերէս դուրս կը ժայթքէ, վասն զի ալ արցունքս ցամքեցաւ։

ՄԱՐԻԱՄ. Ո՛հ, այս է կեանք ըսուածը ... այս է զաւակ ունենալը ... մայր մը զաւակ մը ունենալու համար պէտք է որ անհուն սիրտ մը ունենայ...ա՛հ, որդեակ իմ, արեւ մ'էիր դու երկնքին երեսը, եւ եթէ դու աներեւութանաս կենաց հորիզոնէն, սեւ գիշեր մը պիտի պատէ գիս...

ԳԵՂԱՄ. Ուրեմն ինչո՞ւ ծնար գիս, եթէ դու եւս այսպէս թշուառ պիտի ըլլայինք։

ՄԱՐԻԱՄ. կը տեսնես որ սէրը կըսպառի քեզ։

ԳԵՂԱՄ. Ո՛հ, սէրն առաջին անգամ ինծի սիրուն հրեշտակ մը երեւցաւ, ես ալ իբր զմայլելի տեսիլն հրապուրուած՝ գրկեցի զինքը...բայց յետոյ տեսայ որ ալ նոյն հրապոյրը չունէր...տեսայ որ սէրը դահիճ մ'է եղեր որ տապար ի ձեռին գիս կը հալածէր կատաղաբար...վերջապէս հասաւ ինձ...հարուածեց, հարուածեց եւ գիս գետին տարածեց...բայց օրհնեալ ըլլայ երկինք խեղճ երիտասարդ մը իր սիրեցեալ մորը վերջին տեսութենէն չի զրկեց ... ուրեմն վերջին անգամ մ'ալ օրհնէ վայ գրկէ գիս, մայր իմ

ՄԱՐԻԱՄ. Ա՛հ, կը թողնես մայրդ, որդեակ իմ...

ԳԵՂԱՄ. Աչքերս կը մթագնին ... մահուան սուերը

դիմացս կեցած՝ ինձ կսպասէ ... մնաս բարեաւ ... մայր իմ... (կը մեռնի)։

ՄԱՐԻԱՄ. Օգնութիւն, օգնութիւն, զաւակս կը մեռնի...ա՛հ, մեռաւ...դիակնացաւ...ա՛հ, ալ կենդանի չէ իմ Գեղամս ... իմ կեանքս ալ նպատակ գերեզմանին վրայ արտասուելով պիտի սահի։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՄԱՐԻԱՄ և ՊԱՐԻՏՏ

ՊԱՐԻՏՏ. (յուսահատ երեւելով) Ի զո՛ւր...ինքը չէր...
ՄԱՐԻԱՄ. (Պարտէզ տեսնելով) Ա՛հ...
ՊԱՐԻՏՏ. Ո՞վ է այդ...վարդը չէ...(մօտենալով)։
ՄԱՐԻԱՄ. Զաւակս է...(վարագոյրը կիջնի)։

(Վերջ Գ. Արարուածին)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

Կամարակապ մուք քարայր մը.— Խորը խոռոչ մը.— Կամարէ մը կախուած կանթեղ մը կը պլպլայ։

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՍՈՒՐՄԱԿ (*նստարանի մը վրայ կը մտորի*), ՇՈՒՇԱՆ (*խոռոչին մէջ կը ննջայ*)

ՍՈՒՐՄԱԿ. (*խորհած կարծես, չորս կողմը կը նայի, խոռոչը կը դիտէ եւ կը հանդարտի*) Դեռ ազատ եւ երջանիկ եմ, դեռ Շուշան ձեռքս է... ա՛հ, ինչ սոսկալի երազ էր որ տեսայ... սիրտս զարհուրած դեռ կը բաբախէ. դեռ բոլորովին դողի մէջ եմ. ինչո՞ւ համար հանդարտ չեմ կրնար սիրել... անգո՛ւթ երկինք, ինչո՞ւ համար հանդիստս խլեցիք սրտէս... գիշերները մէկ մէկ սեւազգեստ դահիճներ են որ գլխուս վերեւէն կանչին առանց զիս սպաննելու, սպառնալից նայուածք մը միայն ուղղելով ինձ, որով մէջ՝ հայելւոյ պէս՝ անցեալին յիշատակները կը նշմարեմ... ցերեկներն ալ հանգիստ չեմ, վասն զի ալեւոր հօրս տատերն իր պաղ ձեռքը կուրծքիս վրայ դրած սիրտս կը ճնշէ... միշտ այն սոսկալի գիշերը միաքս կուգայ, այն սեւ գիշերը՝ յորում դողդոջելով անկողնէս ելայ, զարհուրած չորս կողմս նայեցայ, յետոյ երկինք վերուցի աչքերս եւ տեսայ որ լուսինը խոժոռադէմ զիս կը դիտեր... արճանի մը պէս պաղած ինծի. յառաջ գացի եւ վարանեցայ... միտքս բերի սիրուհիս եւ քալելերուելոյս, վասն զի կը յուսայի հետը ազատ ապրիլ եւ ճեռացս մէջէն ոսկւոյ հեղհեղներ թափել... հօրս սեղեկին դրան սեմին վրայ հասած էի... Ներս մտայ... անկողնոյն քով ծունր եկայ... խղդուկ հառաչանք մը ալացաւ սրտէս... պաղ քրտինք մը հոսեց մարմինէս... ամէն բան լռիներ էր... խեղդամահ ըրի հայր մը որ իմ ամբաւալից գործքերուս խոչընդոտն կըլլար... դեռ իր վերջին նայուածքը աչացս առջեւն է,

ՇՈՒՇԱՆ. (*բանդագուշելով*) Որչա՜փ կը սիրեմ զքե՛զ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ա՜յս անուշ ձայնը տատիս պէս կը զուարթանամ... երբ Շուշանայ գիրկն եմ, ամէն բան կը հանդարտի... քանի մը անգամ բռնադատուցի զինքը, բայց երբ օգնութիւն պօռաց, ետ կեցայ դիտաւորութենէս, վախնալով որ չըլլայ թէ հօրս ուրուականը իր դերեզմանէն դուրս ելնէ անոր օգնելու համար... բայց վերջապէս... օր մը այսպէս քնոյ մէջ էր... մարած էր... վայրենի վտիտաքս լցաւ. այնուհետեւ առեց զիս եւ արտասուեց... բայց հիմա զիս կը սիրէ եւ վրան կը դուրգուրայ... որչա՜փ ալ սիրուն է... կարծես թէ հրեշտակ մ'է՝ որ սիրոյ համար երկինքը թողուած աշխարհք եկած է,

ՇՈՒՇԱՆ. (*նոյնպէս*) Ե՜ս սիրեմ Սուրմակը, այն անօրէնը, երբէ՛ք... կամեմ ես զայն, սիրել կը կեղծեմ, որպէս զի վրաս վստահելով այս խաւարչտին քարայրէն հանէ զիս...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Թշուառական, մատնուեցար... ուրեմն քու ժպիտներդ խաբեպատիր են... այդ խոստովանութիւնը չատ սուղ նստաւ քեզի։

ՇՈՒՇԱՆ. (կարպևայ, կը տիարի, յետոյ սրտիկով՝ Սուրմակայ կը մօտենայ) Դեռ գիշերէ, Սուրմակ... բայց կարծեմ արշալոյսը կը ծագի, վասն զի թռչուններուն ձայնն է որ հեռուէն կուգնում. դու ըսիր որ այսօր պիտի տեսնեմ արեգական ծագումը, յորմէ բաւական առեն է վեր զուրկ եմ... որչա՞փ բարեսիրտ ես, Սուրմակ, եւ որչա՞փ կը սիրեմ զքեզ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Թո՛ղ զիս, նեղդաւո՛ր չողոքորթ, դու կը խաբես զիս, կը հասկնամ, այդ աչացդ մէջ փայլուն ժպիտներն առելութեանդ չանթերն են. ապերա՛խտ, ես կը սիրեմ զքեզ, եւ դո՛ւ այդ սէրն արհամարհանաց ժպիտներով կը չողոքորթես...

ՇՈՒՇԱՆ. Ի՞նչ կըսես, Սուրմակ, կըցնորի՞ս թէ կատակ կընես... (ակռտուի) Աստուա՛ծ իմ, չեմ հասկընար, ի՞նչ եղած է արդեօք...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ո՛չ, ո՛չ, բաւա՛ծ գիտեմ եւ կը լսեմ այդ հառաչանքները որոնք լուռթեան մէջ կը սահին. կը տեսնեմ ես այդ արցունքները, որոնք խաւարին մէջ կը հոսին. վերջապէս արտիւ յուզմունքները դէղնած դէմքիդ վրայ հայելւոյ մը պէս կը տեսնեմ... ուրեմն մի՛ յուսար որ այսուհետեւ քու կեղծ սիրովդ պատրես զիս։

ՇՈՒՇԱՆ. Կը մեղանչես դու, Սուրմակ, կը մեղանչես իմ մեծ վրայ այսպէս կասկածելով. գիտե՞ս որ այդ խօսքերը սիրտս նեղի պէս կը լսացեն...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Եթէ այդպէս է, երդուի՛ր որ ճշմարիտ

սիրով կը սիրես զիս... դու լո՛ւռ կը կենաս... այս խօսքը քեզ սոսկումն կը պատճառէ. ուրեմն դեռ չնչէ՛ այս խաւարը, արտասուօքդ թրջէ՛ այս քարերը եւ հառաչանքներովդ թնդացուր այս կամարները... ո՛չ ոք պիտի լսէ քեզ եւ պիտի դթայ. միայն Սուրմակ կայ հոս...

ՇՈՒՇԱՆ. Ա՛հ, չարաչար կը տանջես զիս... Սուրմակ, ո՛վ իշխանութիւն տուաւ քեզի մատաղ սիրտ մը այսպէս խոցելու... ո՛հ, մինչդեռ նոր սկսած էի սիրոյ պարտէզին ծաղկունք քաղել եւ անոնցմով փունջ մը կապել, դու այն փունջը յափշտակեցիր իմ ձեռքէս, եւ անոր փոխարէն փշոյ փունջ մը դրիր ձեռացս մէջ... մինչդեռ նոր սկսած էի կապուտագեղ եւ աստեղազարդ կամարի մը տակ սիրել եւ ժպտիլ, դու վի՛հ մը բացիր առջեւս եւ զիս հոն քաշկռտեցիր, եւ հիմա խաւարամած կամարի մը տակ կը հեծեմ... այո՛, կատեմ զքեզ, Սուրմակ... թո՛ղ այս խաւար լռութեան մէջ լուիկ ծիլիկ սահին արտասուքըս, թո՛ղ վիշը չի դթայ իմ վրաս։

ՍՈՒՐՄԱԿ Մի՛ այդ խօսքերը, Շուշան, սիրէ՛ զիս եւ երջանիկ եղիր, գիտցիր որ երբ սիրոյ անկեղծ ժպիտ մը ծագի այտերուդ վրայ, այս խաւարչտին քարայրն ալ պիտի լուսաւորուի, այն ժպիտը արեւ մը պիտի ըլլայ ինձի եւ քեզի համար... երբ զիս սիրես, այս քարայրը դրախտ մը պիտի ըլլայ... երբ ժպտիս, այս սեւ կամարները պիտի ոսկեզօծին. երբ աչքիդ ուրախութեան կայլակներ հոսեն, իւրաքանչիւրն իբրեւ ծաղիկ պիտի փթթի հոս, իսկ երբ չըրթունքներդ համբոյր տան, անանց մրմունջն իբրեւ

քնարի քաղցրաձայն նուագներ պիտի զբօսցնեն զմեզ· ուրեմն ասկէ աւելի ի՞նչ բանի կը փափաքիս...

ՇՈՒՇԱՆ. Բանի մը միայն զոր պէտք չէ գիտնաս դուն...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Բայց երբ դուն ճչմարտիւ սիրես զիս, ես ոչ եթէ իւր գերեզմանը, այլ զինքն իսկ կը ցուցընեմ քեզի...

ՇՈՒՇԱՆ. Վարդս կենդանի ըլլայ...ոչ անկարելի է այդ, միթէ դուն չսպաննեցիր զինքը...անգութ, միշտ կը տանջես զիս, միշտ սրտիս խորը թաղուած տխուր յիշատակները կարթնցնես...դուն կը խոթես զիս, կենդանի է կըսես, որպէս զի զքեզ իւր սպանիչը չի կարծեմ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Կերդնում որ եթէ զիս սիրես, պիտի տեսնես զինքը...

ՇՈՒՇԱՆ. Ո՛չ, չեմ հաւատար քու երդմանդ...եթէ իսկ զինքը տեսնեմ պիտի ըսեմ թէ խաբեպատիր երազ մ՛է, կամ իւր ստուերն է (յուսահատ՝ դիմիր ձեռօք ծածկելով կերթայ, կը նստի)։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (մեկուսի) Պէտք է որ մինակ թողում զինքը որպէս զի յուսահատութեան եւ երկիւղի մէջ դարձեալ դրկէ զիս, եւ երթամ քիչ մը ուտելիք բերելու։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՇՈՒՇԱՆ (առանձին)

Գացեր է...դարձեալ առանձին ինծի խաւարի եւ լռութեան մէջ...չատ աշխատեցայ այս սոսկալի տեղէն փախչելու, այլ չի կրցայ եւ մը գտնել· ի զուր ապրին անդին գացի, գլուխս միշտ կամարներու զարկի, բայց յուսահատութենէս ու վախէս ետ կեցայ...ահ, որչափ թշուառ եմ, եթէ դիտնայիր, վարդ, որ կաթիլ կաթիլ արտասուք կը հոսեն սիրոյ քնարիս թելերուն վրայէն որ երբեմն զուարթ եղանակներ կը նուագէր քանի որ այս խաւարին մէջ եմ, յուսոյ նշոյլ մը չեմ նշմարեր, ուրեմն ինչո՞ւ ապրիմ ես, մահն արագաթռիչ թեւեր պիտի տայ ինծ եւ անոնցմով յերկինս պիտի սլանամ...հոն պիտի փընտռեմ վարդս եւ պիտի գտնեմ զինքը դրախտին մէջ որ ծաղկանց վրայ հանդչած ինծ համար կարտասուէ, պիտի սրբեմ իւր արցունքը, եւ յաւիտեան պիտի սիրենք միմեանք· վասն զի հոն թշնամի չկայ...պիտի հեռանամ այս դժոխային բնակարանէն, արհամարհելով այս քարերը որոնք իմ արցունքս ծծեցին, արհամարհելով այս կամարները որունք յուսահատ հառաչելու առեն իրենց տուած արձագանգովը կարծես թէ վրաս կը ծանդրային... (ոտքը դաշոյնի մը գալով) ինչ է այս (առնելով) ո՛հ, ահա, գործիքս ալ գտայ...հեռացէ՛ք մոքս, երջանկութեան յիշատակ եր, հեռացէ՛ք աչացս առջեւէն բնութեան հը-

թաշալեաց սուուերներ, ի զուր կը հրապուրէք զիս՝, երկիրս փշոտ վարդ մ՚է, իսկ երկինքը անփուչ վարդ մը…ոտքի ձայն մը կայ…ինքն է…ահ, չտեսնեմ մէկ մ՚ալ իւր դժոխային դէմքը (դաշոյնով ինքզինքը կը զարնէ)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՎԱՐԴ և ՇՈՒՇԱՆ

ՎԱՐԴ. (խարխափելով զալով) Այս խաւարը եւ լռութիւնը սոսկալի է…. Շուշան…. Շուշան ո՛ւր ես…

ՇՈՒՇԱՆ. Աստուած իմ…այս ձայնը…կը ցընորիմ…կերազեմ արդեօք…

ՎԱՐԴ. Շուշան, ձայն տուր ինձ, Վարդն եմ ես։

ՇՈՒՇԱՆ. Երկինք, պիտի խենդենամ հիմա…բայց գարձեալ կը խաբուիմ. մեռած է նա…

ՎԱՐԴ. Շուշան…. (մօտենալով) ո՛ւր ես…ահ, (կը գրկէ)

ՇՈՒՇԱՆ. (զայն դիտելով) Ո՛հ, ճշմարիտ դո՛ւ ես իմ դիրկս…

ՎԱՐԴ. Մի՛թէ չե՞ս ճանչեր զիս…մոռցա՞ր զիս… Շուշան…

ՇՈՒՇԱՆ. Ո՛չ, ոչ, մոռցայ երկինք եւ վարդին դոյնը, այլ քու դէմքդ չեմ մոռցած…. բայց այս խաբեպատիր երազ մ՚է, վասն զի Վարդս սպաննուեցաւ։

ՎԱՐԴ. Հանդարտէ, Շուշան, դեռ ես կեանք կը շնչեմ. ազատեցայ Սուրբիակայ հարուածէն… բայց երթանք, Շուշան, հեռանանք այս սոսկալի տեղէն։

ՇՈՒՇԱՆ. Բայց ինչպէ՞ս մտար հոս…ինչպէ՞ս գիտցար թէ ես հոս էի…

ՎԱՐԴ. Բանի մ՚օր առաջ երբ արտաստուահատաչ այս անմատչելի լեռները կը թափառէի, յանկարծ երգի մը ձայն առի եւ նայեցայ որ այն ձայնը քուկդ էր. խենդի պէս ապդին անդին վազեցի եւ ի զուր փնտռեցի. սրտիս ցաւը կրկնապատկեցաւ. վերջապէս Նախախնամութեան օգնութեամբն այս քարայրին բերանը գտայ երէկ. ականջ դրի, լսեցի խորունկէն Սուրբիակայ եւ քու ձայնդ, ուրախութեամբ քարայրէս հէռու մացառներու մէջ պահուեցայ ազատելով որ Սուրբիակ քարայրէն ելած ատենը ներս մտնեմ. բայց չելաւ…գիշերը հոն անցուցի, արշալուսին կանուխ ելայ եւ աչալուրջ հսկեցի, տեսայ որ Սուրբիակ դուրս կելլէր. ուզեցի վրան յարձակիլ, բայց նշմարելով որ զինեալ էր, չը համարձակեցայ, վախնալով՝ որ երկրորդ անգամուն զուցէ սպաննուէի եւ գքեզ չը կարենայի ազատել. ուստի թողլ տուի որ բաւական հեռանայ. չատ դժուարութեամբ հոս մտայ, եւ ահա քու քովդ եմ… բայց ինչո՞ւ չես ուժասպառեր, երթանք… բայց այս ինչ խռնաւութիւն է…այս ինչ դաշտն է… (սոսկաւան ձիչ մը կարձակէ) Աստուած իմ…կը զարհուրեցնես զիս, Շուշան…հեծկլտա՞ս, ո՛հ, լա՛ւ, ինչ կայ, ինչ եղար…կը խենդենամ…կը տարտափիմ…

ահ... արիւն կը վազէ սրտէդ... ինչ ըրիր, Շուշան, օգնութիւն, օգնութիւն...

ՇՈՒՇԱՆ. Ամեն ճիգ ընդունայն է, Վարդ, հարուածը սրտիս վրայ է...

ՎԱՐԴ. Ահ, գոնէ այդ դաշոյնը տուր, որ ես ալ քեզի հետ մեռնիմ...

ՇՈՒՇԱՆ. Ո՛չ, ո՛չ, դուս պիտի ապրիս...

ՎԱՐԴ. Եւ ինչո՞ւ համար...

ՇՈՒՇԱՆ. Վրէժս լուծելու համար...

ՎԱՐԴ. Միթէ Յուրմակ... այն հրէշը...

ՇՈՒՇԱՆ. Նենգութեամբ յափշտակեց ինձմէ գանձ մը, զոր միշտ քեզի կը պարտէի...

ՎԱՐԴ. Ի՞նչ կը խօսիս, Շուշան, միթէ պիս ողջ ողջ դերեզմանն դնել կուզես... այդ խօսքը մահուանէ աւելի սարսափեցոյց... սառեցոյց զիս...

ՇՈՒՇԱՆ. Եւ ահա ասոր համար մեռնիլ ուզեցի, վասն զի գիտէի որ քու սիրոյդ արժանի չըլլիտի ըլլալ, գիտէի որ զիս այսպէս պիտի նախատես... բայց եթէ գիտնայիր, Վարդ... որչափ ցաւ քաշեցի քեզմէ հեռու... առանց արեւու նշոյլ մը տեսնելու, առանց անուշիկ զեփիւռ մը շնչելու... ուրեմն կատե՞ս զիս, Վարդ... չե՞ս գթար... չե՞ս ներեր ինձ...

ՎԱՐԴ. Ո՛չ, ո՛չ, չեմ կրնար ատել զքեզ, Շուշան, այլ միայն կանիծեմ այդ անձը որ զքեզ եւ զիս թշուառ ըրաւ... ահ, եթէ դու մեռնիս, ինչ պիտի ընեմ ես մինակ աշխարհիս վրայ... ես ալ կուզեմ մեռնիլ...

ՇՈՒՇԱՆ. Չէ՛, չէ՛, Վարդ, դու ինչուան մահդ լռանց վրայ մինաւոր պիտի ազօթես քու եւ իմ հոգ-

ւոյս համար... որպէս զի յերկինս երկուքս ալ երջանիկ ըլլանք յաւիտեան... բնաւ մի՛ լար ինձի համար... այլ գիտցիր որ երբ յերկինս թռչինք, երկինքի հրեշտակք իրենց փափկիկ թեւերովը պիտի սրբեն մեր արցունքը, հոն միշտ պիպի ժպտինք, եւ պիտի հարցնենք իրարու թէ ինչ է արտասուքը... ծաղկանց մէջ պիտի ննջենք հանդիստ, զի հոն չկայ մկը որ մեր մէջ սուր նետէ...

ՎԱՐԴ. Բայց կենացս օրերն առանց քեզի իրեւ մէն մի արցունք պիտի սահին. դու յերկինս երջանիկ պիտի ըլլաս, իսկ ես երկրի վրայ թշուառ... միշտ թշուառ:

ՇՈՒՇԱՆ. Ես պիտի աղօթեմ հանապազ Ամենակալին սիրուն առջեւ ծունր դրած, որ զքեզ չուտով իմ գիրկս դարձնէ, միշտ պիտի երազիդ մէջ գամ զքեզ մխիթարելու, եւ դրախտին ծաղիկներովը արցունքդ սրբելով այն արտասուաթորմ փունջն Ամենակալին պիտի ներկայացնեմ...

ՎԱՐԴ. Բայց այն քաղցրիկ երազդ արթնութիւնը խիստ դառն պիտի ըլլայ ինձ. ուրեմն ես ալ միշտ ննջեմ, որ անդադար զքեզ երազեմ...

ՇՈՒՇԱՆ. Ինչպէ՞ս պիտի զատուիմ քեզնէ, Վարդ, հաւատարիկ կենացս յաւերժ վայրկեանը կը մօտենայ, այս արիւնոտ եւ բաբախուն սիրտը վերջին անգամ սեղմէ կուրծքիդ վրայ. վասն զի քիչ առենէն պիտի սառի նա, մօտեցուր ճակատդ չրթանցս որոնք քիչ առենէն պիտի թառամին... վերջին համբոյր մը, սիրելի Վարդս, վայրկեան մը անդամ զիս մոռցիր, եթէ ոչ այն վարկեանը ինձ համար տխրու-

թեան գիշեր մը պիտի ըլլայ միշտ քու գիրկդ երե-
ւակայէ զիս, չրթունք չրթունքի, աչք աչքի, ինչպէս
երբեմն կը ննջէինք միատեղ...մի թողուր զիս...
վարդ, դեռ գրկէ զիս...մնայ բարեաւ (կը մեռնի)։

ՎԱՐԴ. Ահ...մեռաւ, Շուշան...վերջապէս թա-
ռամեցար, ով սիրուն ծաղիկ...աչքերդ դողեցիր
յանիտեան...ահ, վերջին անգամ մ'ալ բայց աչքդ,
վերջին անգամ մ'ալ տեսնեմ դէմքդ քու սեւորակ
աչքերուդ մէջ...ի զուր կաղաղակեմ այսուհետեւ
չկայ այն նազելի Շուշանը, այլ անզգայ եւ ցուրտ
դիակ մը, որուն չրթանց համբոյրները մահը ջըն-
ջեց պաղ ձեռօք...կը յուսահատեցնես զիս, դիակդ
Շուշանայ...սիրտս ալ չզգար այն արիւթիւնը, ո-
րով քիչ մը առաջ սիրտս կը խայտար...կարծես թէ
մահուան ցուրտ ատուերն իմ վրաս ալ կը տարածուի...
ոտքի ձայն կայ, ով են արդեօք...

ՀՈՎԻՒ. (դուռն) Այ, այս քարայրն է. իրեն հոս
մտնելը ես աչքովս տեսայ...ես կը ճանչնամ վարդը։

ՎԱՐԴ. Ո՞վ կը մնուտէ զիս...

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՑՆՔ, ՊԱՐԻՏ, ՄԱՐԻԱՄ, ՀՈՎԻՒ ՄԸ (ջահով)

ՊԱՐԻՏ. Այս կողմը բռնէ ջահը...այս կողմը։

ՎԱՐԴ. Հայր իմ...

ՊԱՐԻՏ. Ի՞նչ...ձայն մը լսեցիք...

ՄԱՐԻԱՄ. Այ, այս կողմէն ձայն մը եկաւ։

ՎԱՐԴ. Ես եմ...հոս եմ...հայր իմ...մայր իմ...

ՊԱՐԻՏ. Այ, որդւոյս ձայնն է (մօտենալով եւ գըր-
կելով) ահ, վերջապէս գտայ զքեզ, սիրելի որդեակս։

ՄԱՐԻԱՄ. Ի՞նչ բան ունիս այս խաւարջաին քա-
րայրին մէջ, որդեակ իմ։

ՎԱՐԴ. (դիակը ցուցնելով) Տեսէք։

ԱՄԵՆՔԸ. Շուշան մեռած...

ՎԱՐԴ. Անոր վրայ կարուտասուէի...

ՀՈՎԻՒ. Սա կողմը ոտնաձայն մը կայ...մէկը կու-
գայ...

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆՈՑՆՔ և ՍՈՒՐՄԱԿ (մտնելով)

ՍՈՒՐՄԱԿ. Մահ եւ անէծք...ով կայ հոս...ով
կը յանդգնի իմ քարայրս ոտք կոխել...

ՄԱՐԻԱՄ. (մեկուսի) Ինքն է։

ՎԱՐԴ. (յառաջ գալով) Քու վրէժխնդիրներդ,
այս դիակն արիւն կը խնդրէ քեզնէ, վատաբանց։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Շուշան մեռած...(դիակը տեսնելով)
վայ ձեզ, թշուառականք (դաշոյն ի ձեռին վարդի
վրայ յարձակելու կըլլայ, Մարիամ զեռնեն դաշոյնը
կառնէ եւ Սուրմակը կը զարնէ)։

ՄԱՐԻԱՄ. կեցիր, անօրէն...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Կորսուեցայ...(ձեռքը կուրծքին կը տա-
ւնի) վերջապէս վրէժդ առիր (բաւղզոր կիյնայ)։

ՎԱՐԴ. *Մայր իմ...*

ՊԱՐԼԹ. *Ի՞նչ ըրիր...*

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Ցանցաւոր չէ ինքը... անիծեալ եմ ես* (*կը ւևռնի*)։

ՎԱՐԴ. *Ո՛հ, Ահա երկնից հրեշտակները ժպտելով հոս կը թռչին եւ պիտի առնեն Շուշանս... զիս ալ տարէք, զիս ալ...* (*Վարագոյրը կիջնէ*)։

ՎԱՐԴ

1867

ԱՆԿՈՒՄՆ
ԱՐՇԱԿՈՒՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ

Թագաւորութիւն Երգախառն ի Վէց Ազարս, Յերիս Պատկերս եւ ի Մի Վերջաբան։

ԿԵՆԴԱՆԻ ՊՕՏԵՐ
(Թագուհի Վիկտոր)

Անձինք

ԱՐՏԱՇԻՐ , արմայ Հայոց·
Վ.ՌԱՄ , արմայ Պարսից·
ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՒ , հայրապետ·
ՀՐԱՉԵԱՑ , արմայուդի·
ՀԵՐԱՆՈՑՇ , թագուհի Հայոց·
ՉԱՐՄՈՒՀԻ , մայր թագուհի·
ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ , իշխան Սիւնեաց·
Վ.ԱԶԻ , իշխան Ատրուշեաց·
ՀՄԱՅԵԱԿ , իշխան Աւոտայ·
ՄՄԲԱՏ , մեծիմ Արտաշէսի·
ՇԱՒԱՐՇ , մանկլաւիկ թագուհւոյն·
ՍՈՒՐԻՆ ՊԱՀԼԱՒ , հազարապետ Պարսից·
ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ , զօրագլուխ բիկնապահացն Արտաշէսի·
ՍՈՒՐՄԱԿ , երէց·
ԲԱԲԻԼ , ծեր գիւղաւոր·
ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ , դուստր Բաբէլի·
ԲԱՆՏԱՊԵՏ ՄԸ·

ԱՆԿՈՒՄՆ
ԱՐՇԱԿՈՒՆԻ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

Հին տնակ մը. խորը դուռ մը ուակից դաշտ մը կերեւի. մեկ կողմը խաչելութեան պատկեր մը. ցիրուցան եւ հին կարասիք. պատեն կախուած գրաւ եւ գենքեր. —վարագոյրը բացուած ատեն Շահանդուխտ պատկերին առջեւ կաղօթէ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲԱԲԻԼ ԵՒ ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ

ԲԱԲԻԼ. *Աղօթէ, աղօթէ, աղջիկս... տխուր յիշատակներ նկարուած են այդ սիրուն դէմքին վրայ... սակայն իր կոչէն հոսող արեան կայլակներն սպեղանի են արդի խոցերու.*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*հօրը գիրկը գալով*) *Ձշմարիտ է, հայր իմ... այս պատկերը միշտ մօրս դագաղը կը յիշեցնէ ինծի, այս խաչին չուքը՝ իր գերեզմանը եւ*

այս տխրանոյշ դէմքը՝ իր սէրն ու բարի սիրտը...այս փուշ պսակն ալ իմ խանձարուրս կը նմանի ուր մայրը զիս երկնեց։

ԲԱՐԵԼ. Ի՛նչ...Թշուառ ես, աղջիկս...բայց դուն կուլաս...ի՞նչ ունիս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ոչինչ...հայր իմ, այն աղջիկը որ մայր չունի կուլայ միշտ ինչուան որ մայր...

ԲԱՐԵԼ. Չեմ հասկնար միտքդ, աղջիկս..

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ըսել կուզեմ թէ, հայր իմ, մայրս չը մեռներ։

ԲԱՐԵԼ. Բայց մեռաւ...եթէ առջի երիտասարդ ջինւորն ալ ըլլայի դարձեալ չէի կրնար չնչել իմ սրտովս այն Աստուածային դատակնիքը։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ուրեմն որք աղջիկը չի լայ...հայր իմ։

ԲԱՐԵԼ. Ճշմարիտ է, աղջիկս...ամեւոր հօր մը դիրկըն ունիս միայն, այն ալ գերեզմանի քարի մը պէս պաղ է արդէն...հայրդ իր մէկ ոտքը գերեզմանին տեւ տեմին վրայ դրած ոչ վչտէն անցնիլ կուզէ եւ ոչ ալ աղջիկն։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բայց, հայր իմ...

ԲԱՐԵԼ. Աղջիկս...դուն գաղտնիք մ'ունիս որ ինձմէ կը ծածկես...ժամանակ մը ի վեր է որ միայնութիւնը եւ մթութիւնը հօրդ չուքն աւելի կը սիրես, եւ հօրդ համբոյրէն աւելի հառաչանքէդ կախարժիս...միշտ ձեռքդ ձեռքիս մէջ դողդոջ, ճակատդ թաւկահար, սիրտդ միշտ բեկբեկ...դուն առաջները վարդէ աւելի զուարթ էիր, թիթեռնիկէ աւելի աշխոյժ եւ չունէիր աւելի թեթեւ, իսկ

հիմա մանիշակի պէս կորագլուխ, ձմեռուան ատոդի պէս տխուր, չուքի պէս փախուստիկ կը տեսնեմ զքեզ...աղջիկս, բայց սիրտդ, ինչպէս կը բանայ վարդըն իր թերթերը առաւուան գուրգուրացող ցօղին..խօսէ...ի՞նչ ունիս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Զքեզ, հայր իմ։

ԲԱՐԵԼ. Բայց սրտիդ մէջ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Զքեզ, հայր իմ։

ԲԱՐԵԼ. Աղջիկս (կը գրկէ)։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Միշտ զքեզ, հայր իմ։

ԲԱՐԵԼ. Շահանդուխտ, կը խաբես զիս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Տես երկինքը ինչպէս պղպեղիկ է, հայր իմ։

ԲԱՐԵԼ. Դուն երկինքէն աւելի պղպեղիկ ես։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բայց դու զիս կը ծաղրես, հայր իմ...ես պղպեղի՛կ...երբ անցեալ օր խաչելութեան պատկերը զարդարելու համար ծաղիկ կը ժողվէի առուակին քով, ինքզինքս անդրադարձած տեսայ ասոր մէջ, յիշատակ մը սիրտս չարժեց, արցունք մը կաթեց հոն աչքէս եւ կաթիլ մը կրցաւ պատկերս խանգարել. ա՜հ, որչափ վշտացայ, հայր իմ, երբ կարծեցի թէ ալ չի պիտի սիրուիլ։

ԲԱՐԵԼ. Ուսկից, Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ինչից, հայր իմ...վասն զի դու պղպեղիկը չատ կը սիրես։

ԲԱՐԵԼ. Պղպեղիկն աւելի բարին։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ճշմարիտ է, հայր իմ...եթէ իմ առջիս խաչ մը եւ թագ մը դնեն, ուրախութեամբ խաչը կը գրկեմ...եթէ պատան մը եւ ծիրանի մը զը-

նեն, պատանը կընդունիմ. կը սիրեմ այն որ արցունք եւ ախտ է, կը սիրեմ այն որ երկինք կը տանի... կը սիրեմ այն որ գեղեցիկ եւ բարի է հրեշտակի նըման, ճաճանչի նման, շուքի նման, շունչի նման. կը սիրեմ այդ ալեւոր մազերդ որ գեղեցիկ եւ բարի են...վերջապէս կը սիրեմ զքեզ, հայր, վասն զի դերեզմանես ես։

ԲԱԲԻԼ. Ի՛նչ կըսես, Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա՛յո, հայր իմ, չեմ սխալիր դու իմ դերեզմանես ես։

ԲԱԲԻԼ. Բայց չեմ հասկնար, աղջիկս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա՛յդ ապիտակ վարսերը ամպերու նման կենացդ հորիզոնը կը ծածկեն, գիս միանակ կուզես թաղուլ... (մեկուսի) բայց Հրաչեայն...

ԲԱԲԻԼ. Աղջիկս, կը մոռնա՞ս մօրդ այս պահապան յիշատակը...բայց դարձեալ ես չի պիտի մեռնիմ... մըրթ, ոսկր եւ չունչ պիտի ըլլամ...պիտի լամ, պիտի զարնեմ, պիտի հեծեմ, պիտի անիծեմ...պիտի պաշտպանեմ աղջիկս ինչուան...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Մա՛հն, հայր իմ։

ԲԱԲԻԼ. Ո՛չ...սակայն դու հանդարտ եղիր, աղջիկս...ինծ բարով։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ո՞ւր կերթաս, հայր իմ։

ԲԱԲԻԼ. Քեզի ըսի արդէն որ գինւորական թոշակս առնելու պիտի երթամ...մի վանար եթէ մինակ ըլլաս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Քաջասիրտ գինւորի մը աղջկանը կը վայլէ՞ վանալ, հայր իմ։

ԲԱԲԻԼ. Յիրաւի այնպէս է, աղջիկս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ե՞րբ պիտի դառնաս, հայր իմ։

ԲԱԲԻԼ. Արեւը մտնելու առեն դուցէ...ինծ բարով։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Երթաս բարով, հայր իմ, (կը լռկնի)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ (առանձին)

Գնա՛, հայր... այլ մի դառապարտեր աղջիկդ... ինչ ընեմ, բնութիւնը սիրտ մը տուաւ սիրելու համար, մինչ չէ՞ սիրուիր երկինքը, չը սիրուիր այն որ հուր աչեր, բարի սիրտ, դութ, գորով եւ անմեղութիւն ունի...երանի թէ բոլոր օրերը գիշեր ըլլային եւ ես երկնքի փայլիլուն աստղերուն հետ միշտ լայի. կը սիրեմ, այլ կարտասուեմ, երջանիկ եմ, սակայն կուլամ. կուրծիս տակ բոց մը կայ որ անուշ խռնկի մը նման սիրտս կը վառէ եւ անոր բոյրին մէջէն կը տահին ոսկեթել երազներ, միշտ ամպերու նման կը տահին եւ արցունք կը սրսկեն...ո՛հ, Հրաչեայ, քու առաջին նայուածքդ կենացս արշալոյսն էր, ես անկէ առաջ նոճիի տուներ մը, թիւրտաւ ժըպիտ մը, առկայծեալ ջահ մը եւ անպզտայ պահուճապատանք մ'էի հօրս գիրկը, դու գթայիր ինծի, չունչ տուիր ինծի, երբ կը սիրեմ զքեզ ըսին շրթներդ ու աչերդ երբ ձեռքս քու դողդոջ ձեռացդ մէջ դողաց...հայրըս բան մը չը գիտէ, գնաց հանդարտ սրտով...

(պատուհանը երթալով) ահա բլրակին գագաթը հասեր է, կարծես թէ կեցեր եւ դեռ հոս կը նայի... կը քալէ... անհերեւութացաւ բլրակին ետեւ... դեռ Հրաչեայ չանցնիր... բայց ով են այս երկու անձերը որ ճամբուն վրայ կեցած իրարու կը փսփսան եւ մերթ ընդ մերթ հոս կը նային... երկուքն ալ ոչ մէկը Հրաչեայն է... (տեսարանը զգալով) բայց անչուշտ որսին գարձած առիւծը հոս կը հանդիպի. նա չը խաբեր պիտ... հրեշտակի պէս անմեղ է... Հրաչեայ... անունն ալ ինչ գեղեցիկ... սակայն չեմ համարձակիր զինքը հրեշտակ կոչելու...

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ, ԱՐՏԱՇԻՐ և ՍՄԲԱՏ

ԱՐՏԱՇԻՐ. Բարեւ, ազնիւ օրիորդ, կրնա՞ս ապատուան չնորհել երկու յոգնած ճամբորդներու։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ազատ էք, տեսրք իմ, եթէ կը հաճիք այսպիսի խեղճ տնակ մը ձեզի ապաստանարան ընտրելու։

ՍՄԲԱՏ. Շնորհակալ ենք, բարեսիրտ օրիորդ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. կարծեմ կրնանք սա թթոռներուն վրայ քիչ մը հանդչիլ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Այ, տեսրք իմ, թեպէտ եւ հին են, ՍՄԲԱՏ. Հոգ չէ, բաւական է որ մեր յոգնութիւնը փարատեն (կը նստին)։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Մինակ դիտնալ պէտք է որ զինուորի մը տունը չը կրնար ասկէ քիչ խնդճ վիճակ մը ունենալ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Հայրդ զինուո՞ր է, օրիորդ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Այ, տէր իմ, Ծերունի զինուոր մը։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Հիմա հոս չէ՞ ինքը։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ոչ, տէր իմ, դուրս ելաւ։

ՍՄԲԱՏ. (ցած աղ բազաւորն) Մխատ գեղեցիկ է, տէր արքայ... լսածնէս ուրիշ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Մանաւանդ իր անուշ ձայնը սիրտս չատ գրաւեց... կուզեմ քովը մնանենալ, Սմբատ։

ՍՄԲԱՏ. Աղէկ չես ըներ, տէր իմ, կը վախնամ որ հրեշտակային դէմքէդ չատ զարհուրի։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Այդչափ տգէղ եմ, թշուառական։

ՍՄԲԱՏ. Ոչ, տէր իմ, դուն քեզ գեղեցիկ կը չնաբես... անիծեալ ըլլան նախանձոտ աչքերը որ տգեղութիւնդ երեսիդ կը զարնեն։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Խեղկատակ... (չորս կողմը կսկիծ զննել)։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (մեկուսի) Բայց այս մարդիկը ինչ փսփսացին, Աստուած իմ... ինչ կրնանն չորս կողմերնին։

ՍՄԲԱՏ. (ձոյնսկս) Բայց ես հոս խաչեր եւ գերեզմաններ կը տեսնեմ, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Զէրեզմա՞ններ, մենք ալ ունինք... խաչերն ինչ կրնան ընել մեզ, Սմբատ։

ՍՄԲԱՏ. Մանաւանդ քեզի որ խաչակնքելէ անդամ կը սոսկաս՝ վախնալով որ աչքդ կը կուրցնեմ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Բայց ես կըսեմ թէ ես այսչափ գեղեցիկ երբեք տեսած չեմ։

ՍՄԲԱՏ. Նորերը միշտ նախամեծար կըլլան, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. (*բարձր առ Շահևանդուխտ*) Ամուսնացեա՞լ ես, օրիորդ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*կարմրելով եւ աչքերը խոնարհեցնելով*) Ոչ, տէր իմ...

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ճշմարի՞տ կըսես, քեզի պէս գեղեցիկ աղջիկ մը ամուսնացած չըլլայ, զարմանալի բան։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*ինդուանալով*) Տարօրինակ կը խօսիս, տէր իմ...

ԱՐՏԱՇԵՒ. կը հաճիս հոս քովերնիս նստիլ, օրիորդ... որ ձեր քաղաքին վրայ խօսինք։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*ինչ մը խաղուրեամբ*) Շնորհակալ եմ, տէր իմ... մեր քաղաքին մէջ մովի թագաւորի մը պատմութենէն ու չարիքներէն ուրիշ բան չիկայ։

ՍՄԲԱՏ. (*ցած առ արքայն*) Գողգոթան վուշ կը վհատեա՞ս, տէր արքայ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*մեկուսի*) Ատոնց իմ, ազատէ զիս այս պժգալի նոյուածքներէն։

ԱՐՏԱՇԵՒ. (*ցած առ Սմբատ*) Ապուշ, կը կարծես որ խաչին ատորոտը հասնի Մարիամներ չէ՞ն գտնուիր։

ՍՄԲԱՏ. (*նոյնպէս*) Բայց բաղդը միշտ սուրբ Մարիամներու կը հանդիպեցնէ քեզ, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. (*նոյնպէս*) Պալատը զայն աղէկ կը մըկըրտէ։

ՍՄԲԱՏ. Ճշմարիտ է, Արտաշէսի պալատն անմեղներու քաւարան մ'է ի չնորհս պալատականներու. խեղճ եղնիկներ, հսկայ եղջիւրներով ասդին անդին

կը տատանին ու կը թափառին իրենց թագաւորին համար ծպտիկ որսալու։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*մեկուսի*) Որչա՜փ կը տսկամ, Աստուած իմ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. (*ցած*) Ի՜հ, ինչ սիրտ ընենք, Սմբատ։

ՍՄԲԱՏ. Մեր բանի զինուորէն կը վախնամ, տէր արքայ, պէտք է զայն կերպով մը բանտ նետել... հետագայ պարագաներն ինծի թող։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Այդ դիւրին է... բայց չուտ գործադրելու է... վասն զի ես խիստ սիրեցի այս աղջիկը... գուցէ ամենէն աւելի։

ՍՄԲԱՏ. Ի՜հ, ինչ, տատանան դարձեալ փորդ մըտա՞ւ... երթանք եւ դեռ կը խորհինք, տէր արքայ... բաւական է որ աչքովնիս տեսանք գեղեցիկ ըլլալը։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Այո՛ երթանք, եթէ դեռ հոս կենանք... կը հասկնաս (*ոտքի կելլեն*)։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*ուրախութիւնը ծածկել ուզելով*) Կերթա՞ք, տեարք իմ։

ՍՄԲԱՏ. Այո, օրիորդ, չատ չնորհակալ ենք, յոգնութիւննիս բաւական փարատեցինք։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Մնաս բարով, օրիորդ... (*երթալու ատեն Շահևանդուխտի վրայ չարաշուք նայուածք մը կը ձգէ*)։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*սարսռելով*) Ո՛հ, Աստուած իմ... (*կը մեկնին*)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ, (յետոյ) ՍՈՒՐՄԱԿ

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (առանձին) Որշափ սոսկացի, տէր Աստուած... առանք մարդակերպ հրէշներ կին, աչքերնին գժոխոց բոցերուն պէս կը փայլփլին, նախապատրաստուած մը ինձ մահուան թէ առանք դահիճներ էին... Հայրս գնաց՝ այս մարդիկը եկան, առանք գացին, Հայրս չի պիտի գայ... (պատկերին առջեւ ծունրադրելով բազկաստարած) ով Աստուած, քու թեւերուդ տակ պահպանէ իմ ծերուկ հայրիկս ալ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (ներս մտնելով, մեկուսի) Կաղօթէ...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (ոտնաձայնը առնելով եւ աչքը հանդարտելու ջրպտով) Բարի եկար, տէր Հայր։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Բարի տեսանք, աղջիկս... կաղօթէիր...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Կրնեմ, տէր Հայր... Հայրս դուրս ելաւ, իրեն համար կաղօթէի։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (նստելով) Տեսնենք այսօր ինչ մեղք գործեցիր, Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (ամչնալով) Պիտի նեղեմ զարմեալ, բարեսիրտ Հայր...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Անշուշտ, իմ պաշտօնս սիրել եւ նեղել է... տես, այս Քրիստոսը խաչին վրայէն մարած ճրագով «սիրեցէք զմիմեանս» կը դոշէր. ես ալ ահա այն երկնային ճայնին հետեւելով կը սիրեմ քեզի պէս խելօք եւ մատաղ աղջիկները, եւ ականջ մարդկային սխալանաց մէջ ընկղմելու հակամէտ ըլլալուդ,

ահա ամեն օր քու նորանոր մեղքերդ քաւելու համար անընդհատ կայցելեմ զքեզ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Պահապան հրեշտակս ես, տէր Հայր, եթէ դու չըլլայիր, արդեօք ի՞նչպէս պիտի դժոխոց անչէջ հրոյն մէջ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Անշուշտ... տեսնենք, պատմէ մեղքերդ...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Նախ այսօր չի կրցայ եկեղեցի երթալ, վասն զի...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Եկեղեցի չը գացիր... մեղք... մեծ մեղք։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (սրաղատալից) Ո՛հ, Հայր սուրբ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Այ՛... եւ պատճառը։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Հայրս գիս իրմէն չզատուելու համար պատուիրեց որ չերթամ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Անօրէն Հայր, որ զքեզ դժոխոց լափիւրինթոսը կը քաշկռտէ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բայց ինչ ընեմ, Հայր սուրբ, չատ կը սիրեմ զինքը։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Զինքը չատ կը սիրես, քու հրեշտակիդ եւ հոգեւոր հօրմէդ աւելի՝ ինքը որ թէեւ Հայրդ, բայց սատանէդ ալ է։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Հայրս կը սիրեմ, տէր Հայր, բայց զքեզ կը պաշտեմ. (մեկուսի) իսկ Հրաշեան։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (մեկուսի) Որշափ ալ գեղեցիկ է... (բարձր) ուրեմն դեռ պատմէ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Քիչ մ'առաջ երկու ճամբորդ յոգնութիւն առնելու համար այս տնակը եկան, ես ալ սիրով ընդունեցի կիրենք... յետոյ գէշ անձեր երեւեցան, վասն զի սոսկալի նայուածք եւ կերպարանք

ունէին. վերջապէս մեկնեցան, բայց ես զայրոյթ եւ սոսկում զգացի։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ա՛յդ ճամբորդները երիտասարդ էին։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Գրեթէ, տէր հայր։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Դարձեալ մեծ մեղքի մէջ թաւալեր ես... պիտցիր որ երբէք մէկը չի պիտի ընդունիք տնակը բայց ի խոստովանահայրէդ եւ հօրմէդ... ցաւդ եւ սիրտդ մի բանար ուրիշի մը, եթէ անօթի, ծարաւ, խանջեալ եւ օրհասական ալ ըլլայ... այս պատկերին հետ միշտ առանձին պիտի մնաս. ազօթք եւ արցունք, այս է քու միրկութիւնդ. միանձնութիւն, այս է քու կեանքդ... կը հասկնա՞ս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ուրեմն, հայր սուրբ, ինչ պէտք է որ ընեմ այսուհետեւ ալ մեղայ խոր վիրաւոր չը դադարելու համար։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Եկո՛ւ քովս նստէ տեսնեմ... պիտի ըսեմ թէ ի՞նչ պարտիս ընել։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բայց ես արժանի չեմ քեզ աթոռակից ըլլալու, տէր հայր, ես ի ծունր կիյնամ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Նախ միշտ իմ խօսքիս անսալով անմեղութեան փիլոնը պիտի չգնոտս, աղջիկս... կը լսե՞ս

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*ծունկը ևսկելով*) Խօսէ, քեզի ունկընդիր եմ, հայր։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (*մեկուսի*) Մ՛ոհ կը դողամ, չեմ կրնար դիմանալ (*սոյն միջոցին Հրաչեայ կերեւի խորը՝ զանոնք կը տեսնէ, կանգ կառնէ եւ մտիկ կընէ*) Աղջիկս, քեզի ըսի թէ քեզի պէս բարեպաշտ եւ գեղեցիկ աղջիկները չատ կը սիրեմ եւ ահա սիրելուս համար է որ քեզ անմեղութեան ապաստան մը կը շնորհեմ...

մրմունջ մը՝ չունչ մը՝ զգացում մը որ զքեզ պիտի վերածնի եւ գերազանցէ... բայց պէտք է որ մէկը չխմանայ մինչեւ անդամ այս անզգայ պատկերը. մոտեցիր որ ըսեմ... (իբրեւ թէ աւետարանչին իւր խօսելու պատրուակաւ հանգոյր մը տանելու կրկնայ այտին)։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՀՐԱՉԵԱՅ

ՀՐԱՉԵԱՅ. (*յառաջ գալով*) Կեցի՛ր, մի սրբապղծեր անմեղ ապրիկ մը։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (*սարսափած*) Ա՛հ...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*ապշած*) Հրաչեա՛յ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Մո՛վ ես դու, անօրէն, որ խոստովանութեան մը սրբազան կապը կը խզես յանդուգն սպառնալեօք։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Ես քեզ հոն մտիկ կընէի, այդ խոստովանութիւնը...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Լռէ՛...

ՀՐԱՉԵԱՅ. Կը ժամգունի տէր ճակատդ ալ, եւ լռութեան տակ ծածկել կուզես ամօթդ ու անէրդ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Լռէ, Հրաչեայ... Ներէ իրեն, հայր, *[illegible]* իրեն եւ ինծի, մի պատուհասեր...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Շահանդուխտ, անիծեալ ես, մինչդեռ այս անօրէնը կը պաշտպանես եւ...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Մ՛ոհ, գթութիւն, հայր, թողութիւն...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Շահանդուխտ...այս սրբազան եւ սեւ փիլոնը իր սեւ սիրտը քեզնէ կը ծածկէ. այդ մարդը խաչին տակ դարանակալ սպասէլ մ'է։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա՛հ, Աստուած իմ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Կը համարձակի՞ս...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Այս մարդը Քրիստոսի հօտին դա՞յն է... այս մարդը վատ մ'է։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Դուշ...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ո՞ւսկից... քեզնէ՞, որ մատթին մէջ խաչը տապար կընես. քեզնէ՞, որ ազատիները միայն ճանկերուդ մէջ կրնաս առնել եւ չես վախնար որ խաչն ալ, փայտի կտորն ալ հարուած մ'ունի. դու որ մարդուն երակացը արիւնը ծծելով զայն կամակատար դիակ մ'ընել կը ջանաս, դու որ չես դողար Աստուծմէ. ես, ես դողամ քեզնէ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Գթա իրեն, Աստուած իմ, եւ քեզի դարձուր...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ա՛հ, հարուածդ չը յաջողիր, դիմակդ կը դնես...ծածկել կուզես չառագունող ճակատդ... դու չես նեռուիր, չես թափեր թոյնդ, տեսնելով որ ոսոխդ ապատ կը թռչի արծուոյ մը նման եւ կրնայ քու ապաստանած ժայռերուդ վրայ դլուխդ ջախջախել։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Հայր սուրբ, դու աղօթէ իրեն համար...նախ իրեն։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Բայց դու չես սթափիր, Շահանդուխտ, եթէ ես վրայ չը հասնէի...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Պիտի լսե՞ս վերջապէս...ճն դուրս եկ այս տեղէն...ալ բաւական եղաւ, յանդգնութեանդ չափն անցուցիր։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Շահանդուխտ, այս մարդը խաչը կը կոխկրտէ եւ ուրիշին պաշտել կուտայ, այս մարդը սիրտ չունի եւ ուրիշներուն սիրտ կը քարոզէ, այս մարդը փիլոնին տակ դաշոյն ունի եւ կոշնակին գանդիներէն մէջ սպանելոյն վերջին հեծեծանքը կը խեղդէ... բարեպաշտ եւ զեղչիկ աղջիկները կը սիրես, պարոն երէց, խիստ լաւ կընես եթէ այդչափ չը սիրես։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (մեկուսի) Ո՛վ կատաղութեանս... (բարձր) Աստուած իմ, այս մարդը դիւահար մ'է եղեր, ներէ եթէ ակամայ իրեն դէմ զայրացայ։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Այնչափ ապահով եղիր թէ ես յիմար չեմ, որչափ որ ապահով ես քու վատ մը ըլլալուդ. Շահանդուխտ, խորհէ այս փիլոնէն որ դիակին պատանքը, դագաղի ծածկոց եւ սնիրներ քօղարկող վարագոյր մ'է, այս մարդը եկեղեցին գերեզմանի կը կերպարանափոխէ, կը կեղծէ, կը խոնարհի, կըսպաննէ միմիայն իշխելու համար... ապաւաժ է այս մարդուն սիրտը, միթէ կարելի՞ է ապաւաժին վրայ խաչ տնկել...նայուածքը գօրավարի է, բայց թոյն կը թափէ. սիրով կը սեղմէ ձեռքը, այլ նա կը սպան...ինչպէս օձն իր զոհը անուշահոտութեան մէջ կը թմրեցնէ, նոյնպէս ասոր սիրած անուշահոտութիւնը աստուածասիրին մրմունջներն են...եթէ սիրելի մը ունի աշխարհի մէջ, այն է արիւնարբու փառքը, եթէ աստուած մը՝ այն է ժողովուրդը... ասիկայ գժոխքէն փախած սեւ ուրուական մ'է... (Աւարնակ չարագոյժ նայուածքին կը ձգի անոնց վրայ)

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (ապառաժած ձիչ մը կարձակի) Ա՛հ,

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ո՛վ յանդուգն, չե՞ս մտաբերեր որ

կղերն իր արդար բարկութեանը մէջ կայծակ կամ անէծք ունի... կուզես որ տարածեմ թեւերս։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ապուշ կը խոսես, աւելի օրհնանքէդ կը վախնամ քան թէ անէծքէդ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Դիտցիր որ եթէ այս խաչեալէն ներել եւ աղօթել սորված չըլլայի, հիմա գետ ու մի մեխիր դարձուցած էի... չնորհակալ եղիր, քեզի համար դեռ պիտի աղօթեմ, դուռ որ ճշմարտութեան ճամբէն մոլորած՝ ուրիշներն ալ քեզի պէս կուգես մոլորել... գոնէ չայիր այդ ճամբէն քայլ մ՚ալ եւ ահա անդունդ մը ունիս... դուռ գիս յանդիմաս նախատեցիր այլ ես քեզի կը ներեմ... վրէժը վաւերան կը վայէ... բայց դարձեալ օր մը պիտի բողոքեմ քու անիրաւ գործարութեանդ դէմ։ կը ցաւիմ որ չես ճանչեր գիս եւ բարեգործութիւններս։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Կուգե՞ս որ տամ անունդ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Սուրմակ երէց՝ Ցիսուսի Քրիստոսի արուեստագործ։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Միաքդ բեր անցեալդ... քու անունդ Սուրմակ երէց չէ, այլ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. (սարսափած եւ ապառնալից) Զգուշացիր...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Սմբատ է... պալատական։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (մեկուսի) Ո՛վ երկինք։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Պալատական...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Դուռ պալատական մ՚էիր։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Պիտի լռե՞ս...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Դեռ մանկ ըլլ... դուռ չարագործ էիր, թագուհւոյն սիրահարեցար եւ ուզեցիր զայն կրնոջ զոհել. թագաւորն լսեցաւ, նա քեզ հեռացուց

եւ քու դիտաւորութիւնդ իր վրայ փորձեց. յետոյ գքեզ պալատէն վռնտեց... դուռ երեսանկեալ՝ քինախնդիր գացիր վանքը եւ քանի մը կեղծ արցունք թափելով խաբէութեամբ երէց ձեռնադրուեցար. մկը քեզի չը հարցուց քու անցեալդ, խաչ մը տուին ձեռքդ, եւ դուռ գայն սուրի տեղ կը գործածես, կը տեսնես որ ամէն բան գիտեմ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ո՛վ երկինք։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (մեկուսի) Բայց ո՞վ է այս անձը...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ճանչցի գքեզ... Սմբատ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Թող որ քեզի համար աղօթեմ...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Քու ոճիրներուդ քաւութեան համար աղօթէ, անօրէն... ես գքեզ ճանչցի, դուռ ալ գիս ճանչէ (կուրծքը կը բանայ)։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Հրաշեայ... արքայորդին։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ես այն աւեն տղայ էի, բայց աւելն բան լսեցի... ծն, կորիր այս սրբավայրէն եւ մէկ մ՚ալ առաջ չի պիտի կոխես հոս։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (ցած ատ Հրաշեայ) Զգուշացիր ուրիշի բսելու թէ ես Սմբատն եմ։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Վատասրանց։

ՍՈՒՐՄԱԿ. (երթալով մեկուսի) Արքայ եւ արքայորդի, դողացէք ինձմէ։

ՏԵՍԻԼ Չ.

ՀՐԱՉԵԱՑ և ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա՛հ, մեզ անիծելու չէրթայ, Հրաչեայ...ինչ ըրիր։

ՀՐԱՉԵԱՑ. Նախ անիծեալ ըլլայ այդ անօրէնը որ քու միտքդ այդպէս չղթայեր է, բայց աչքդ, Շահանդուխտ, քահանայ կարծածդ դիմակաւոր սատանայ մ'է...դու կը պաշտպանես այդ անձը, որ մեր անմեղ սէրը պիտի սրբատղծեր, երկու լուսոց հառաջայթներու մէջ տեղ սեւ ամպ մը եւ երկու նայուածքի մէջ խաւար պիտի արձանանար, նա քու աչքերդ կապեր է եւ լուսոյ մէջ անդամ քեզ խարխափել կուտայ...դուն կուլաս, Շահանդուխտ, նա կը խնդայ վրադ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Կը հասկնամ...մէկդի այս խօսքերը, Հրաչեայ, մեր վրայ խօսինք։

ՀՐԱՉԵԱՑ. Բայց պիտի առես այդ մարդը, ինչպէս պէտք է առել մեր սիրոյն դահիճը։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Սակայն ինչ հոգ եթէ բոլոր աշխարհ անիծէ եւ նախատէ զմեզ...ես քու գիրկդ՝ դու իմ գիրկս, ես քու նայուածքդ՝ դու իմ նայուածքս, ես քու չունչդ՝ դու իմ չունչս, սիրոյս մէջ այնպիսի հեշտ կաթիլ մը կզգամ զոր վարդը երբէք ունեցած չէ այնպիսի ճաճանչ մը զոր Սրաաշէսի թագը չունէր, այնպիսի երազ մը զոր քերթողը վերջալուսին յեսին հառաջայթներուն մէջ չերեւակայեր...սէր,

սէր, չի կրնար գրուիլ երկնի բոցաշաւ աստղերուն նման. բայց ինչ է սէրը եթէ ոչ դուն...

ՀՐԱՉԵԱՑ. Բայց ինչ ունիս, Շահանդուխտ....կուլա...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Մի թէ կարելի՞ է առանց արցունքի սիրել...մի թէ դու չե՞ս լար, Հրաչեայ, ահա երկնադոյն աչքերդ աքօղաւած են...մի թէ չե՞ս ուզեր մեռնիլ...

ՀՐԱՉԵԱՑ. Ա՛յո՛...մեր սրտերը մէկ արձագանգ մը ունին...բայց եթէ կոհակի մը մէջ նետուինք, մեր վրայ ծաւալող կոհակին վրայ ծալքը մրմունջ մը ունի. եթէ դաշոյնով մեռնինք, մեր կոկիծը տրտունջ մ'ունի, մեր արիւնը գարձեալ ձայն մ'ունի...չը գիտե՞ս որ ամեն ձայն ալ երկնի մէջ արձագանգ մը ունի...մի թէ կարելի՞ է որ երկու հոգիներս պէս մարինք առանց ձայնի եւ կորնչինք վրատակի, մառախուղի եւ ամպերու մէջ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Եւ կը կարծե՞ս որ Թագաւն մեզ որ հանգիստ սիրենք գիրար...ի՞նչ է մեր ըրածը, սիրել ապրիլ միմիայն իրարու նայուածքի մէջ...եթէ պիրար առելու ըլլայինք այն առեն առնդը մեզ կօգնէին եւ հարիւրաւոր ձեռքեր սրով կը նպատակէին, եւ մեր հայրերն իսկ մեր պինդավարժը կըլլային. ինչ կ'անիք...մի թէ սիրել է այս...վախնալ եւ յուսալ ձայնէ մը, տրտիւմ մը, տերեւէ մը, ըսոսկ մը, մութէ մը, չունչէ մը, շուքէ մը վերջապէս իրարմէ...կանգնին աշխարհի փառքերն ու վայելքները մեռնող առուերին տակ երկու աննշան ծալիկ կ'ինք գիրկընդխառն տիմնած, դեռ կոկոն էինք, բացուեցան մեր

թերթերը, տեսանք զիրար, ժպտեցանք, պիտի թռումինք... Հրաչեայ, դեռ գրկէ գիս։

ՀՐԱԶԵՒՑ. Բայց վայրկեան մը աչքերուս մէջ նայէ... ո՛րչափ գեղեցիկ ես. ո՛հ, չէ, չը մեռնինք, Շահանդուխտ, դեռ ապրինք, երկու քնիս ալ նորատի ենք... դեռ բուրաստանը չը մտած միայն բուրումներ կըզգանք, տեսնենք ծաղիկներն ալ, նախ անոնք մեր չուրթներուն վրայ թռումին յետոյ մեր նայուածքները անոնց վրայ... օր մը անշուշտ միասին պիտի մեռնինք... դու առաջ ամօթահար էիր, հիմա ալ վշտահար... դեռ չեմ տեսեր ժպիտդ, Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ես չեմ կրնար ժպտիլ մինչդեռ կը սիրեմ, Հրաչեայ... ես մեռնելու համար կը սիրեմ, կը մեռնիմ սիրելու համար, սիրոյ մէջ կեանքը մահ է, իսկ մահը անմահութիւն. մենք չունինք պալատ, ոսկի, ծառայ, այլ հովին տատանող խարխուլ տնակի մը մէջ կը սիրենք. եթէ սա բլրակին վրայ՝ սա ծառին հովանիին տակ՝ լուսնի չողին մէջ իրարու քով վախկոտ նառած տեսնէ մեզ ազնուականը, եւ երբ մեր շառագոյն ճակատը մեզ մատնէ թէ զիրար կը սիրենք, կը խնդայ մեր վրայ այն անսիրտը.. աղքատը սիրտ կունենայ... ո՛վ չուքի մը չունէ եւ յիշատակ պիտի տայ... Հրաչեայ, եթէ չըսէիր առաջին օրը թէ պարզ գինուոր մ'էիր, եթէ իմ հօրս բախտակիցը չըլլայիր, չէի կրնար զքեզ սիրել... բայց ինչո՞ւ կարմրեցար...

ՀՐԱԶԵՒՑ. Մեր վիճակին վրայ կը կարմրիմ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Իրաւունք ունին խեղճ գինուորներն իրենց արեամբը թաղաւորին եւ ազնուականաց երջանիկ աղագայն կը գնեն, բայց դարձեալ անոնցմէ կը նախատուին, վասն զի ձայն չունին, վասն զի ցընցոտին մարդը անարդութեան կը դատապարտէ... աղքատն իր տնակին մէջ չոր եւ նեխուտ հայով կը գոհանայ, իսկ հարուստին ապարանը նոր խորտիկներ կը հնարուին... գինուորը պատերազմի վտղին գոռումէն կը սարսափի, վասն զի իր սիրելիէն պիտի բաժնուի, թագաւորը անդին կայս աղջիկ մը կառեւանգէ մօրը գրկէն... ինչ սոսկալի են ատոնք, ո՛հ, որչափ երջանիկ եմ որ աղքատ ծնայ, աղքատաւթեան մէջ սիրտը չը կորսուիր... այս խաչեալն ալ աղքատ էր, բայց ոչ նուաստ... նա թէպէտ Աստուած՝ կոխկրտուեց ոսկին ու ծիրանին եւ միայն սէր ու ցնցոտի հագաւ... որչափ կը սիրեմ այն Քրիստոսը որ քեզ ալ ինծի տուաւ։

ՀՐԱԶԵՒՑ. Ո՛հ, այդ անունը ինծի համար խոստ քաղցր է, Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Չես կրնար սիրե՞ս, Հրաչեայ։

ՀՐԱԶԵՒՑ. Դու սիրտդ չը մրմնջեր թէ ես քեզ որչափ կը սիրեմ, վասն զի սէր բառը գուցէ իմ սէրս չը կրնար բացատրել... կը հասկնամ, Շահանդուխտ, կինը սիրելէ աւելի կուզէ սիրուիլ... բայց ես գոհ կըլլամ միայն սիրելով, Աստուածմէ աւելի պէտք է սիրեմ զքեզ, վասն զի դու դիս Աստուծոյ կը տանիս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ի՞նչ ըսիր, Հրաչեայ։

ՀՐԱԶԵՒՑ. Բայց ինչո՞ւ սոսկացիր, դու իմ սիրոյս չափը կուզես իմանալ... ո՛հ, Ներսէս, Շահանդուխտ, եթէ դու հրեշտէն մ'ըլլայիր եւ եթէ Աստուածմէ

դերագոյն մէկն ալ եղած ըլլար, անկէ ալ աւելի կը սիրէիր, Շահանդուխտ, մե, ո՛վ կա դա...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բնա եղբայրդ...ներէ...յանցաւորը ես եմ...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ա՛հ, որչափ գեղեցիկ է մարը մտնող աբեւուն ճառագայթը քու սիրահար ճակտիդ վրայ... որչափ փառաւորդ է այս տնակը ուր քու շըրթունքըդ եղբայր կը կոչեն զիս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Արեւը մարը կը մտնէ...ուրեմն պիտի բաժնուինք, Հրաչեայ։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Անտանելի է այս, եթէ կուզես, չենք բաժնուիր։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Հայրս հիմա կը դառնայ...պէտք է որ մեր սէրը գաղտնիք մ՚ըլլայ։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Իսկ եթէ իմանայ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Վրէժ կառնէ...զմեզ չպահներ, այլ կը բաժնէ։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Սոսկալի է այդ, եթէ մեռնիլ ըլլար միասեղ կը մեռնէինք։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Սա արեւուն վերջին կարմիր ճառագայթը զքեզ բնակարանդ կը դարձնէ։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ուրեմն...մնաս բարեաւ, Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Երթաս բարեաւ, Հրաչեայ, անշուշտ չես մտնար զիս։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Աչխարհ թող զմեզ մտնայ (կը մեկնի)։

ՏԵՍԻԼ Է։

ԲԱԲԻԼ և ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ

ԲԱԲԻԼ. (*շփոթած ներս մտնելով*) Շահանդուխտ, ո՛վ էր այն երիտասարդը որ հիմա տնակէն դուրս ելաւ, եւ զիս տեսնելուն չփոթ ցաւ...խօսէ, ո՛վ էր այն. չես պատասխաներ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*թոթովելով*) Հայր իմ...

ԲԱԲԻԼ. Կը կարմիրնա...ա՛հ, պատասխանէ, ինչ գործ ունէր այն երիտասարդն այս տեղ. ինքն աղնուական մը կերեւէր։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Կը սխալիս, հայր իմ, նա ալ քեզի պէս գինուոր մ՚է։

ԲԱԲԻԼ. Խաբեր է քեզ անիկա...ա՛հ, միակ աղջիկ մը ունիմ, այն ալ կուզէն ձեռքէս կորզել. կայծակ մ՚ալ ճաղատ ճակտիս պարնել...բայց պարձակ կը կրկնեմ, ինչ գործ ունէր նա հոս...ո՛վ էր։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Հայր իմ, գթա ինծի, դեռ աղջիկդ եմ...

ԲԱԲԻԼ. Ուրեմն դեռ չես պատասխաներ...պէտք է որ իրեն հարցնեմ. (*երդալու կրլլայ*)։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ի՞նչ կերթաս, հայր իմ։

ԲԱԲԻԼ. Պիտի տեսնուիմ անոր հետ...դուցէ սրով...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ո՛հ, զիս սպաննէ, հայր իմ, անոր տեղ...յանցաւորը ես եմ։

ԲԱԲԻԼ. Ուրեմն կը սիրես զինքը, հօրմէդ գաղտնի,

աղնուական մը զոր ես կատեմ... ուրեմն դու ալ իմ աղջիկս չէս, ես մինակ եմ, մինակ աշխարհիս վրայ, եւ այսուհետեւ դերեզմանի քարերն են իմ կնճռոտ ճակտիս բարձ... ահ, Շահանդուխտ, ի՞նչպէս չը դթացիր հօրդ ալեւոր մազերուն... կուգես որ արցունքը քալեն հօրդ յամքած աչերէն։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Հանդարտէ, հայր իմ, ինքը քու որդին է...*

ԲԱԲԻԼ. *Երթամ տեսնել թէ իրօք որդի՞ս է, թէ որդեսպան մը։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Կեցիր, հայր իմ... դեռ կեցիր։ (ոտքը կիյնայ, Բաբէլ գացած ատենը դատաւորը եւ պիւտորներ կը դիտատորեն)։*

ՏԵՍԻԼ Բ։

ՆՈՅՆՔ, ԲԱՆՏԱՊԵՏ ՄԸ և ՋԻՆԻՈՐՔ

ԲԱԲԻԼ. *Բանտապե՛տ... կը տեսնե՞ս, այն վառը ղրկեց ասոնք։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *(մեկուսի) Այն երկու անձինքը...*

ԲԱՆՏԱՊԵՏ. *Դո՛ւ ես Բաբէլ պինուորը...*

ԲԱԲԻԼ. *Այ՛ն, ես ինքն եմ։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Ո՞ւր պիտի տանիք հայրս։*

ԲԱՆՏԱՊԵՏ. *Մեղապարտից բանտը։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Ո՛վ երկինք, սակայն հայրս անմեղ է...*

ԲԱԲԻԼ. *Բայց ի՞նչ ըրի ես, ես իմ վիճակիս վրայ կուլայի հիմա։*

ԲԱՆՏԱՊԵՏ. *Դատաւորին հրամանն այսպէս է... զօրականք, կապեցէ՛ք գինքը։*

ԲԱԲԻԼ. *Սակայն գիս աղջիկս չի պիտի բաժնէ՛ք...*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Աչխարհիս վրայ մինակ հայրս ունիմ... չէ՛ք լսեր...*

ԲԱՆՏԱՊԵՏ. *Զօրականք, դատաւորին հրամանը գործադրեցէ՛ք... (զօրականները կը պաշարեն զայն եւ կը կապեն)։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Հայր իմ, կը բաժնեն զմեզ իրարմէ։*

ԲԱԲԻԼ. *Շահանդուխտ, յարգէ հօրդ պատիւը...*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Սակայն անմեղ է ինքը, չէ՛ք լսեր, անգութ մարդիկ։*

ԲԱԲԻԼ. *Աղջիկս... ահ, չկայ արդարութեան պաշտպան մը (իաչէզուրեան ձպատկերը կախուած տեղեն կիյնայ)։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *(սարսափած) Աստուած իմ, պատկերը կործանեցաւ։*

ԲԱԲԻԼ. *(սուրը ևետզով) Ուրեմն ու հօրդ սուրը, (Վարագոյրը կիյնայ)։*

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

Արտաշրի պալատը մեծ եւ փառաւոր սրահ մը, գանագան շքեղ կարասիք, խորը մեծ եւ բաց դուռ մը եւ ձեմելիք մը, ուստի երկինք եւ լեռներ կերեւին. գետ մը կը սահի պալատին առջեւէն :

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՇԱՒԱՐՇ և ՍՄԲԱՏ (Հետս մտնելով)

ՍՄԲԱՏ. *Ի՞նչ ըրիր, Շաւարշ, օրհնած Ջուրը թագուհւոյն տուի՞ր։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Այո, տէր իմ, բայց ինչ կը նշանակէր աւիկայ։*

ՍՄԲԱՏ. *Ի՞նչ պիտի նշանակէ, ապուշ... այսօր Սահակ կաթուղիկոս սուրբ խաչի նորահատոյց վանքն առաջին անգամ պատարագ մատոյց եւ իր կողմանէ պալատ ղրկեց մեծազօր խաչին օրհնած Ջուրը։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Ո՛հ, շատ կը ցաւիմ որ կաթիւ մը չըխըմեցի։*

ՍՄԲԱՏ. *Դուցէ խելքդ գլուխդ կուգար։ (մեկուսի) կը թունաւորուէիր, ապուշ... հիմա՞ր է թագուհին։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Աղօթարանն է, տէր իմ։*

ՍՄԲԱՏ. *Կաղօթէ անչուչա։ (մեկուսի) դեռ ազդեցութիւն չըրաւ թոյնը։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Կը յուսամ որ խաչին զօրութիւնը կը մը-*

խեթարէ գինքը, վասն զի սրտամաշ վիճակի մը մէջ է. ժամանակէ մ՚ի վեր միշտ աղօթարանը կառանձնանայ։

ՍՄԲԱՏ. Շիտակ խօսէ, Շաւարշ, քեզի բան մ՚ըսած չունի՞։

ՇԱՒԱՐՇ. Բնաւ, տէր իմ...մինչեւ անդամ երես ալ նայած չունի։

ՍՄԲԱՏ. (մեկուսի) Կը հաւատամ, վասն զի կատարեալ ապուշ մ՚է. (բարձր) Շաւարշ, կը հասկընամ որ թագուհին հիւանդ է եւ այսօր կամ վաղը Հայաստան իր թագուհին պիտի կորսնցունէ...թագուհին կամ պիտի խնդիենայ կամ պիտի մեռնի, ինչպէս որ մայր թագուհին ալ խնդիենալուն համար թագաւորը պալատէն վռնտեց զայն։

ՇԱՒԱՐՇ. Բայց թագուհին խելացի եւ առողջ է, տէր իմ։

ՍՄԲԱՏ. Կը վախնամ որ իւր խելքը պիտի կորսընցունէ գինքը։

ՇԱՒԱՐՇ. Այդպէս անգթարար մի խօսիր, տէր իմ, եթէ կը հաւատաս, ամեն վայրկեան իրեն համար կաղօթեմ, եւ կը յուսամ որ Աստուած լսէ ինձ ալեւոր մաղերուս չնորհիւ...թագուհին շատ բարի է, այնպէս չէ՞, տէր իմ։

ՍՄԲԱՏ. Գուցէ (մեկուսի) բայց պիս կատ. (բարձր) թագուհին գաղտնիք մը ունի որուն ես միակ թափանցած եմ, նա միշտ թագաւորէն հեռու կը բնակի...դրեթէ կատ թագաւորը, վասն զի գինքը կը կաչկանդէ սիրոյ մէջ...երբէք տեսած ես անձանօթ մը թագուհւոյն հետ...չիտակ խօսէ։

ՇԱՒԱՐՇ. Բնաւ, տէր իմ...անկրաւ տեղը կը գտատպարտես գինքը։

ՍՄԲԱՏ. Դուն կը քնանաս, ապուշ, նա կը սիրէ...

ՇԱՒԱՐՇ. Աստուած իմ, չեմ հասկնար միտքդ։

ՍՄԲԱՏ. Դուն ծերուն ես, միայն երկինք նայելով մաղերդ ճերմկցուցեր ես. դուն գիտե՞ր ես դժոխոց բոցավառ խորերը. պալատի մը կամ տնակի մը մէջ աշխարհ քեզի համար տանիքին վրայէն կանցնի, այնպէս չէ՞։

ՇԱՒԱՐՇ. Կաղաչեմ, տէր իմ, առանկ դժուար հարցումներ մի ըներ ինծի։

ՍՄԲԱՏ. Ուրեմն քանի որ խելքդ չը հասնիր, քեզի համար լաւել պէտք է աչխարհի վրայ, լաւել ինչ որ ալ պատահի...այն որ չը հասկնար հարկ է որ լսէ...անշուշտ կիմանաս թէ ինչ է լաւելը։

ՇԱՒԱՐՇ. Այդ գլուխին է...եւ քանի որ կը պահանջես...

ՍՄԲԱՏ. Պիտի գործադրես, այնպէս չէ՞, եթէ ոչ կը վռնտուիս պալատէն, կը հասկնա՞ս, Շաւարշ։

ՇԱՒԱՐՇ. Ո՛հ, Տէր իմ, կենացս հանգիստը չը խանգարող ինչ բան որ ըսես կը կատարեմ...(մեկուսի) վասնզի անկէ գլուխին բան չկայ։

ՍՄԲԱՏ. Ուրեմն իմ խօսելուս կարգն անցաւ եւ քու լսելուդ կարգը եկաւ, զգուշացիր, Շաւարշ...գիտես որ սիրտս եւ խօսքս բարի է։

ՇԱՒԱՐՇ. Կը հասկնամ, տէր իմ։

ՍՄԲԱՏ. Ուրեմն ինչ պաշտօն որ ունիս դնա՛ սոյն վայրկենիս գործադրէ. քեզ տեսնեմ, թագուհին աղէկ խնամես։

ՇԱՒԱՐՇ. Շատ աղ՛կ տէր իմ, (երթալու տեղ՝ մեկուսի) սատանային պոչին վրայ կերդնուիմ որ բան մը չեմ հասկնար։

ՍՄԲԱՏ. Շաւարշ, արիւնաթաթաւ գլուխ մը կայ... եւ դուռ մէկ խօսքով պիտի ձգես զայն, եթէ սխալիս։

ՇԱՒԱՐՇ. Ա՛հ, տէր իմ, կաղաչեմ, այդպիսի սոսկալի պաշտօններ մի յանձնէք ինձ, կը տեսնէք որ հիմակուընէ կսկսիմ դողալ։

ՍՄԲԱՏ. Մի սխալիր... լուէ... թշնամիներ կան։

ՇԱՒԱՐՇ. Բայց...

ՍՄԲԱՏ. Դարձեալ կը կրկնեմ... պիտի լռես։

ՇԱՒԱՐՇ. Շատ լաւ, տէր իմ։

ՍՄԲԱՏ. (մեկուսի) Թագուհին հոս կուգայ, կարծես թէ աւելի գեղեցկացեր է (կը մեկնին)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՀԵՐԱՆՈՑՇ և ՀՐԱԶԵԱՑ

ՀՐԱԶԵԱՑ. Սա դաշտերուն վրայ ակնարկ մը ձգէ, մայր իմ, տես որչափ գեղեցիկ ու զուարթ է դարուընը. վերը կապոյտ եւ վարը կանանչ օթոց մը. տես սա ծաղիկները, տերեւները, սա արծաթի առուները որ կը սողան, մոխիր ըրէ սա արնգոյն ու թըռչնոց բիւր երգերը ու դեղդեղը... յիրաւի՝ միթէ գեղեցիկ չէ՞ն։

ՀԵՐԱՆՈՑՇ. Տարփածուի մը համար... կը հասկնամ, Հրաչեայ։

ՀՐԱԶԵԱՑ. Բայց, մայր իմ...

ՀԵՐԱՆՈՑՇ. Իսկ առելութիւնն ու վիշտը անոնց վրայ սեւ վարագոյր մը ձգած են, դագաղի ծածկոց մը որուն վրայ խաչ մը, փուշ պսակ մը եւ կմախք մը միայն բանուած են... այս պալատէն աւելի հեռու կերթանք երկինքը. խղճալեաց ձայները այս պալատին սեւ ու հաստ պատերուն զարնելով՝ անթափանց կը նստուղին եւ կը թաւալին հոն... եթէ արձագանգ մը ունին՝ դժոխային ծիծաղ մ՛է... միայն անսիրտներն ու անխղճներն կրնան երջանիկ ապրիլ հոս։

ՀՐԱԶԵԱՑ. Կը հասկնամ, մայր իմ, հայրս անխղճ է։

ՀԵՐԱՆՈՑՇ. Անսիրտ ալ է, վասնզի իմ աչաց առջեւ ուրիշներ կը սիրէ. թէպէտ չեմ ուզեր որ զիս սիրէ, սակայն չեմ ուզեր նաեւ որ ուրիշները սիրէ. խեղճ աղջիկներ, որոնք քանի մը օր թագաւորին հետ կենակցելու համար կը թողուն յաւիտեան իրենց անմեղ եւ խաղաղ տնակը, կը նետուին պալատին ցոփութեան մէջ, կը խառնի իրենց կուսութեան ծաղիկը որուն վրայ կը չողային երկնից անմեղ արցունքները, զանոնք կը թափեն ուրիշներու տակ՝ մարգարիտներ ստանալու համար... ա՛հ, երանի թէ գեղջկուհի մը ըլլայի եւ սիրուէի եւ բաղդաւոր ալ ամենքը սիրէին զիրար։

ՀՐԱԶԵԱՑ. Բայց, մայր իմ, միթէ ես գեղեցիկ չեմ սիրեր

ՀԵՐԱՆՈՑՇ. Գիտեմ, Հրաչեայ։

ՀՐԱԶԵԱՑ. Ուրեմն դեռ ո՛վ...

ՀԵՐԱՆՈՑՇ. Հրաչեայ, եթէ թագաւորը վատթար ըլլայ, ժողովուրդը թագուհին ալ մէկտեղ կը դատա-

պարտէ. չէս տեսներ, որչափ լքեալ ու թշուառ է Հայը քու հօրդ թագաւորութեան ժամանակ. օտարները միշտ Հայաստանը կը փեռնկտեն եւ Հայուն վառած ջահն ու գահը թաւալելու կը տեսնին...հայրդ մինակ հեշտութիւն եւ որս կը ճանչէ. ազգը թագին մէջ ամխոված, Հայուն սիրտը կը ճմլէ ու ճնշէ իր արիւնոտ գահին տոքերուն տակ. հօրդ ծիրանին անմեղներու արեամբը կարմրեցաւ, թագը արցունքներով կը շաղայ, սուրն ու սաղաւարտը ժանգոտեցան. Հայաստան անոր թագ մը տուաւ զանձ մը ունենալու համար, նա փոխանակ դափնիի շղթաներ կը սփռէ նախնեաց չիրխիներուն վրայ, նա կը կործանէ Հայաստանը՝ անոր փլատակացն ու ահիւնին մէջ իր հաճոյքն ու հոգին մաքրելու համար...թագուհի եղայ նախատուելու համար...չատ ուշ հասկցայ թէ ի՞նչ է պալատը, ի՞նչ է թագը։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Ձչմարիտ է, մայր իմ, սիրոյ մէջ տենակը պալատ կըլլայ, եւ ծաղկէ պսակ մը՝ թագ. միթէ սիրելը սիրելին չատ փառաւոր չէ՞...կը հաւատամ, մայր իմ, ես թագաւոր չի պիտի ըլլամ։

ՀԵՐԱՆՈՑՏ. Վասնզի հօրդ արիւնոտ թագովը չես ուզեր անմեղ ճակատդ պճնել։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Եւ միթէ աշխարհի վրայ կայ թագ մը որ արիւնոտ չըլլայ, մայր իմ...

ՀԵՐԱՆՈՑՏ. Ցիրաւի երանի անոնց՝ որոնց աչքերը գեղչկային որբանի մը մէջ կը բացուին, երկինք, սէր եւ գերեզման միայն կ'ճանչեն ... կղզամ որ այս կեանքս չատ չի պիտի տեւէ, վասնզի կ'սատեմ...

ՀՐԱՉԵԱՅ. Մայր իմ, ինչ կըսես...չես ուզեր ապրիլ

գոնէ ինձի համար ես որ աքսայորդի ու որբ եմ. չէս գիտեր որ մայր մը թագաւոր հօրմէ մը աւելի կընտրեմ...դու մեռնիս այդպէս գեղեցիկ ու բարեխիրա։

ՀԵՐԱՆՈՑՏ. Մի ըսեր ինձ թէ գեղեցիկ եմ, վասնզի սատելութեանս կայծն աւելի կարծրածէ այդ բառը... նախանձն ու վիշտը սրտիս զգացումները խեղդեցին. ես որ բարեխիրա էի, սատելութեան պատկերն ըրին զիս...կատեմ ես աշխարհի ճաճանչները որոնք սիրոյ ժպիտներ են...ես աւելի կը սիրեմ երբ երկինք սեւ, աշխարհ փլատակ եւ բնութիւնը լուռ ու տխուր ըլլայ։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Բայց, մայր իմ, չես խնայեր քու զաւկիդ...այն արցունքները զոր դու մեռնելութեան մէջ կը թափես, իմ կուրծքիս վրայ կը կաթին ու կը սառին...մխիթարուէ, մայր իմ, չատ անգամ գերեզմանի մը քով ծաղկունք կը փթթին...Ծնաւ բարով, մայր իմ։

ՀԵՐԱՆՈՑՏ. Ո՞ւր պիտի երթաս, Հրաչեայ... կարծեմ կոյս մը քեզի կտակէ ծաւի մը հովանիին տակ, ուսկից գիրկընդխառն պիտի դիտէք վերջալուսոյն յեսւին կարմիր ճաճանչները, եւ յետոյ դիշերուան մութին մէջ պիտի հանդիպիք երկնքին թըռչող աստղերը. այնպէս չէ՞, Հրաչեայ...ինչ գեղեցիկ է սիրելը եւ սիրուիլը...

ՀՐԱՉԵԱՅ. Սակայն, մայր իմ...

ՀԵՐԱՆՈՑՏ. Դնա, Հրաչեայ...բայց մէկ մ'ալ երբ պիտի տեսնուինք։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Անչուչտ վաղ առաւօտ, մայր իմ (կը մեկնի)։

ՀԵՐԱՆՈՑՏ. Գուցէ...

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՀՐԱՆՈՑՇ (առանձին)

Որդւոյս վրայ անգամ կը նախանձիմ...ահ, թագս կուտայի սիրուելու համար...Հրաչեայ աղէկ ըսաւ, ինչ է թագը...սիրոյ արցունքներով չողացող վարդէ պսակ մը անկէ գեղեցիկ է, սիրոյ ժպիտ մը ամեգերքն իր մէջ կամիրսիէ...այս մեծաշուք պալատին տեղ ծառի մը շուք բաւ է սիրելու համար, եւ անոր տերեւներուն մէջ սուլող զեփիւռը փառաց երգերէ աւելի վսեմաւոր է...ինչ է թագը, թռչուն աստղ մը. ինչ է ծիրանին, ժողովրդեան արեամբ կարմրած պատանքի կտոր մը զոր դարձեալ ժողովուրդը կը կարկտէ. ինչ է պալատը, վիթապ մը ուր մարդիկ չղթայ եւ տապար կը կռւեն իրենց նմանները հարուածելու. ինչ է թագաւորը, թագ կրող շուն մը որ մուխին մէջ կը հարուածէ. Հայաստան կգայ այս հարուածը եւ կը ճչէ. կանիծէ զիս ալ որ թագուհի եմ...այս պալատը չահազարդ դադալ մ'է, չողչողուն կմախք մը, իսկ ժողովրդեան անէծքը վտառաց արձագանգը...Սրտաչիր, դու թագ մը տուիր ինձ դադալէն սոսկալու համար, ծիրանի մը՝ արիւնաներկ պատանք մ'ունենալու համար. խեղճ գեղջկուհին պալատ կերազէ, ես ալ իր դաշտը. դուն գեղջկուհին թագուհի ըլլայ, բայց թագուհին գեղջկուհի չըլլար...որչափ երջանիկ է

այն կինը որ երեկոյին իր ամուսնոյն քրտինքը կը սրբէ...ես չեմ կրնար ուրիշն սրբել...երանի թէ ցնցոտի հագնէի, վիշտ կրէի, բայց սիրուէի (խոհուն ու տրտում կը մեկնի)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՍՄԲԱՏ և ԱՐՏԱՇԻՐ

ՍՄԲԱՏ. (*թագուհւոյն ետեւեն մեկուսի*) *Միթէ ես զքեզ չէի՞ սիրեր, անգութ, բայց ես յիմար եմ։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. (*ետեւ մնելով*) *Ի՞նչ ըրիր, Սմբատ։*

ՍՄԲԱՏ. *Շատարշ տուէր է, տէր արքայ, եւ նա գոհութեամբ ընդուներ է։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Եւ դեռ...*

ՍՄԲԱՏ. *Գուցէ քիչ մը եաքը, տէր արքայ...*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Ապահո՛վ ես։*

ՍՄԲԱՏ. *Ինչպէս ապահով եմ զօրականին աղջկան գեղեցկութեան վրայ։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Ա՛հ, թշուառական, սիրոյս բոցերը բորբոքել կուզես։*

ՍՄԲԱՏ. *Բաւական է որ քիչ մը ժամանակի համար ըլլան։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Ի՞նչպէս, Սմբատ, չեմ հասկնար։*

ՍՄԲԱՏ. *Ըսել կուզեմ թէ վաղ առաւօտ այն աղ-*

Չիկը քեզ անկողնէդ դուրս պիտի արթնցնէ իր տնոյչ ձայնովը։

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Թշուառական։*

ՍՄԲԱՏ. *Բայց ասով չեմ ուզեր ըսել թէ այս գիշեր քուն չը քնանայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Սատանայ, եթէ թագ չունենայի, գիս քու խաղալիքդ կընէիր։*

ՍՄԲԱՏ. (*ակնածութեամբ*) *Տէր արքայ... ես ծառայելով գոհ կըլլամ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Շատ աղէկ կը ճանչեմ զքեզ, Սմբատ։*

ՍՄԲԱՏ. *Ուրեմն, տէր արքայ, քիչ առեներէն թագուհին դիակ մ'է որ ալ ձայն չունի, եւ թագաւորը վաղն իր սիրոյն մէջ պիտի վերածնի, եւ Սմբատ ալ իր յաղթական ձակատը երկու սիրահարի չառագոյն դէմքերուն մէջ պիտի փայլեցնէ... այնպէս չէ՞, տէր իմ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Խեղկատակ, միայն գործդ կը պակսի։*

ՍՄԲԱՏ. *Մխիթ ունեցողին համար գործն ի՞նչ է, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Աղէկ խորհեր ես, Սմբատ։*

ՍՄԲԱՏ. *Ինչպէս որ աղէկ խորհեր եմ Արտաշէսի մուտերիմին ըլլալու համար։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Ե՛րբ պիտի ճամբայ ելնես։*

ՍՄԲԱՏ. *Գուցէ հիմա։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Զօրականին տնակը, այնպէս չէ՞։*

ՍՄԲԱՏ. *Անշուշտ... հիմա աղջիկը մինակ է տնակը, եւ զօրականն ալ նոյնպէս բանտին մէջ մինակ... միայն Սմբատ կը պակսի։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Արտաշէս ալ թագաւոր է, բայց միայն այն աղջիկը կը պակսի։*

ՍՄԲԱՏ. *Ուրեմն թագիդ մէկ ադամանդն ընել կուզես գայն, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Անկրաւ ես Սմբատ, աւելին... կենացս մէկ կայծն է նա։*

ՍՄԲԱՏ. *Թագուհւոյն գերեզմանին վրայէն վարդ պիտի քաղես, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Այդ վարդը ցօղ ունի, այնպէս չէ՞, Սմբատ։*

ՍՄԲԱՏ. *Տէր արքայ, բոցավառ արեւուն ճառագայթները չուտով կը ցամքեցնեն զայն։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Բայց բաւական է որ մէկ մը թեւերուս մէջ տեսնեմ։*

ՍՄԲԱՏ. *Այո՛, տէր արքայ, կին մը պէտք է որ թագը մօտէն տեսնէ, այն ատեն ոչ միայն սէրը, այլ կեանքն ալ կուտայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Շատ խորագէտ ես, Սմբատ, քեզ տեսնեմ, թագս չը տուած կարենայի աշխարհ վայելել... ինչ կընէ ինծի ազգը, բայց թագը հրաշքներ կրնայ գործել... Թող թագաւորը եւ ժողովուրդը միայն ինքզինքնին մոռնան... Թող առնեն Հայաստանը եւ ինծի գեղանի յաւերժահարսեր տան, ես ասով գոհ կըլլամ... Թագաւորի մը մահան կը վայլէ եւ ժողովուրդի մը սուր, այն հնձէ, ես վայելեմ... Սմբատ, երբ միտքս կուգայ այն աղջկան գեղեցկութիւնը, վայրկեան մը թագս անգամ կը մոռնամ։*

ՍՄԲԱՏ. *Տէր արքայ, գեղանի աղջիկ մը քեզի համար վարդի մը կեանքն անգամ չունի... կը տեսնենք։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Բայց դեռ դու հոս ես, Սմբատ։*

ՍՄԲԱՏ. *Ֆայլ մը տեղ է, լեռ չի կայ մէջտեղ, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. Դիտեմ երբեմն ծագիկէ մը թոյն կը յուսացուի։

ՍՄԲԱՏ. Ես հոտուտեր եմ, տէր արքայ, դու ապահով եւ հանդիստ եղիր. երբ վերադառնամ թագուհին մեռած պիտի ըլլայ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Եւ ես իր գերեզմանին դռներէն աւելի լաւ պիտի նշմարեմ աշխարհը։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԱՐՏԱՇԻՐ, (յետոյ) ՇԱՒԱՐՇ

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ինչ գեղեցիկ օր մը պիտի ծագի վաղը, արշալոյսին ծագումէն առաջ գեղանի նայուածք մը պիտի բարեւէ զիս... (կանչելով) Շաւարշ։

ՇԱՒԱՐՇ. Ահաւասիկ եմ, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Թագուհին ի՞նչ կընէ։

ՇԱՒԱՐՇ. Իր սենեակը առանձնացած է, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ըսէ թէ կուզեմ իրեն հետ տեսնուիլ հիմա։

ՇԱՒԱՐՇ. Դիմաս վրայ, տէր արքայ. (խոնարհելով կը մեկնի)։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԱՐՏԱՇԻՐ (առանձին)

Հիմա ինքը խաժռուէ. արշալոյսը կը նախանձի իմ սիրահարութեանցս վրայ... ինչ ընեմ, կարծես թէ կնոջ գեղեցկութիւնը չուտ կը թօչի իմ ջերմ համբոյրներէս... առջի օրը հրեշտակ մը կը նշմարեմ եւ հետեւեալ օրը դրախտէ ուրուական մը կը չօշափեմ... ես կուզեմ հով մ'ըլլալ եւ ամեն ծագիկներու հետ առնել... չաս կոպնէ ինձ թագը, այս չոզչոզուն իրը, որուն ադամանդները հազարաւոր գեղեցիկ նայուածքներ կը չլացնեն, բայց կը տեսնեմ որ անհնարը կրօնաւոր մը կուզէ թագին վրայ խոչ աշնկել... «ապտ, ապտ» կը գոչէ միշտ ինքը, նոյն ձայնը արտիս խորը միակ արձագանգ մ'ունի որ է «թագ, թագ»... թագուհին չատ սխալեցաւ...

ՏԵՍԻԼ Է.

ԱՐՏԱՇԻՐ և ՀԵՐԱՆՈՅՇ

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Ձիս տեսնել ուզեր ես, Արտաշիր։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ա՛յո, Հերանոյշ... զարմանքի մէջ կը տեսնեմ զքեզ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Կը հասկնաս...

ԱՐՏԱՇԻՐ. Եթէ կը հաւատաս, բան մը չեմ հասկընար։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Շատ լաւ...ուրեմն ինչո՞ւ համար ուզեր էիր գիս։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ամբաստանութիւն մը կայ վրադ... եւ դուն չի պիտի կարենաս արդարացնել ինքզինքդ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Ամբաստանութի՞ւն մը... եւ տեսնենք ո՞րն է այդ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Հերանոյշ, անխելքութիւն չէ՞ մըթէ, պալատին դաշնիքն օտարի մը հաղորդելու յանդգնիլը, անխելքութիւն չէ՞ թագուհւոյ մը ժողովրդեան արձագանգն ըլլալը։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Արտաշիր, անցեալն վարագոյրը մի բանար։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ես ներկային վրայ կը խօսիմ, անցեալը ինծի համար չունչ եւ յիշատակ չունի։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Ապահո՛վ ես թէ ներկայն խղճիդ վրայ չը ծանրանար։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ա՛յո, ներկային մէջ դուն իմ կեանքիս թելն կախեալ ես, ոչ զոյն բռնելու կարողութիւն ունիս եւ ոչ կտրելու սուր։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Կը տեսնեմ որ անմեղի մը դատապին վրայ տապար կը դնես զոյն դահիճ հրատարակելու համար...Արտաշիր, բաւական չեղա՞ւ այսչափ ոճիր, այսչափ հարուած... դեռ անմեղ զոհերու արիւնը բաւական չողողեցի՞ն դահդ...դեռ այսչափ անէծք խղճիդ վրայ չը ծանրացա՞ն, եւ դեռ չկրցա՞ր դժոխք ընել պալատդ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Եւ դուն ալ չը կրցար ատոնց հանդուրժել այնպէս չէ՞։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Գուցէ...ա՛հ, ալ բաւական վիշտ կրեցի։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Եւ կը կարծես որ մահնուիրեմդ կը խնամէ ցաւդ...կը կարծես որ Սահակի խաչը իմ սրտս կը դիմադրէ...գուցէ քիչ մը եաթը սոսկալի մաքառումի մը պիտի սկսի մեր մէջ...չատ սխալեցար, Հերանոյշ...եւ այդ սխալմունքը չատ սուղի պիտի նստի քեզ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Դեռ վրէ՞ժ կը դաւես, Արտաշիր, բաւական չէ՞, դեղեցիկ էի եւ ուրուական մը ըրիր զիս, թագ մը տուիր եւ դիակ մ'ըրիր զիս, եւ չես ուզեր որ հարուածիդ տակ հեծեմ...տեսլութիւն կը սերմանես եւ կը սես մի՛ տեր...զիս չես սիրեր, կուզես որ ես զբիչ չատեմ...ա՛հ, Արտաշիր, չատ անդութ ես։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ես անդութ եմ, թող ուրիշներն ալ ինծի պէս անդութ ըլլան, բայց Հայաստան իմ է, ո՛վ կը համարձակի ինծի խաչընդոտ կանգնել։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Նախ քու հօրդ տուները։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Հայրս հանդիստ է իր գերեզմանին մէջ, եւ եթէ անխոհեմութեամբ դուրս նետուի, իրեն հետ ալ կը մարտնչիմ...չեմ ուզեր որ մէկին ամբարտակ կանգնի դիմացս, չեմ ուզեր որ ձեռք մը գիս բռնէ. եթէ խաւար ու մոլար է ճամբաս, էհ, քսլամղարի մը համար անդունդներ կան, թող անդունդները գիս պատժեն. Արտաւազդ իր երիվարովը գլորեցաւ, ես մինակ կը գլորիմ հոն...

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Բայց Հայաստան...

ԱՐՏԱՇԻՐ. Նա ինձ հետ թող չգայ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Ուրեմն հեռացիր գահէդ, թոթվէ վրայէդ ծիրանիդ որ զքեզ Հայաստանի հետ կկապէ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ա՜հ, այնչափ յիմար կը կարծես զիս... ես չեմ ուզեր ապերախտ դառնալ, հայրս իր ճեռքերը չը սուաձ թաղ մը կարկառեց ինձի, թաղ մը որ ինձի միայն կը պատկանէր։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Բայց այն թաղին վրայ հայրենիք եւ իրաւունք պրուած էր։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Զեմ գիտեր, ես բան մը չը կարդացի հոն, միայն տեսայ որ գեղեցիկ էր եւ գեղեցիկները հրապուրող, եւ անկէ աւելի ինչ մտածք էր ունենալ ինձի համար աշխարհի վրայ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Արտաշէր, դեռ չես ամոթահարիր։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Կը տեսնեմ որ շատ նախանձոտ ես գեղեցիկներու դէմ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Շատ... բայց ինչ կզգամ, Սատուած իմ... կարծես թէ սիրտս կայծի։

ԱՐՏԱՇԵՒ. (մեկուսի) Թմրիը...

ՀԵՐԱՆՈՅՇ Արտաշէր, ինչ կըլլամ... սիրտս կը խոշտանգէն... բայց դուն ինչո՞ւ երեսդ անդին կը դարձընես... գիս մարիկ ընել չես ուզեր... Արտաշէր...

ԱՐՏԱՇԵՒ. Բայց ի՞նչ կրնաս, Հերանոյշ, խնդրեմ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Արտաշէր, չես գիտեր ինչ տանկալի ցաւ է այս... ա՜հ գիտէ ինձի, ազատէ զիս այս ցաւէն... կաղաչեմ, կը պաղատիմ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Բայց չեմ հասկնար...

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Ո՛ն, կանչէ, պալատականները... օգնութիւն...

ԱՐՏԱՇԵՒ. Լռէ...

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Արտաշէր... վէրքդ կառնես։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Գրեթէ...

ՇԱՒԱՐՇ. (կիս մը ներս գալով մեկուսի) կարծես թէ օգնութեան ձայն մը եկաւ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Ա՜հ, անօրէն... կը հասկնամ, քիչ մը առաջ Շաւարշին հետ օրհնած ջուր պրկեցիր, թոյն խառներ էիր դուն հոն։

ՇԱՒԱՐՇ. (մեկուսի) Ինչ կը լսեմ, Աստուած իմ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Դէշ ըրի, Հերանոյշ, կազատեմ զքեզ Արտաշիրէն, կազատեմ զքեզ այն կեանքէն ուր միայն տանջութիւն եւ վիշտ ունենայիր։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Դողա... ուրուական մը ունիմ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Բայց ես մեծ քար մը պիտի դնեմ գերեզմանիդ վրայ զոր դուս չը կարենաս գլորել եւ դուրս նետուիլ։

ՇԱՒԱՐՇ. (մեկուսի) Ի՞նչ կանգնի հոս, տէր Աստուած։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Բայց դեռ ողջ եմ, դեռ կը շարժին շրթերս, անէծք մ'ունիմ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Վայրկենէ մը հետդ պիտի տանիմ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Երկինք նայէ անգամ մը։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Չեմ դողար։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Դէմքով նայէ ուրեմն։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Չեմ տեսներ։

ՀԵՐԱՆՈՅՇ. Մէկէն պիտի դողաս եւ միտքդ պիտի տեսնես. արիւնս ճակատդ է, Արտաշէր, անիծեալ եղ։

ՇԱՒԱՐՇ. Ի՞նչ կը տեսնեմ... թագուհին...

ԱՐՏԱՇԵՒ. Մեռաւ...

(պալատականք կուգան)

ԱՐՏԱՇԵՒ. Պալատականք, թագուհին մեռաւ, սեւ սենեակը տարէք զինքը եւ քահանայ մը կանչեցէք որ

աղօթէ ու հակէ իր վրայ։ (պարատակաւիճ դիակը կառնեն եւ խորհրդական սրահը կը տեղափոխեն անկողնոյ մը վրայ, եւ կը մեկնին) Ամէն բան լըմընցաւ, քիչ առնէին սրելը պիտի ծագէ, ինչ երջանիկ եղաւ ինծի համար այս գիշերը···չատ քիչ անգամ զգացած էի կենացս մէջ այսպիսի սէր, զօրականին աղջիկը հօրը սրտին կարծես թէ սիրտս խոցեց···ա՛հ, Սմբատի ամէն մկ քայլը սրտիս բարախմանը հետ կը տրոփեն···վաղը պիտի դայ (կրմեկնի տեսարանը կը մրնին)։

ՏԵՍԻԼ Բ·

ՇԱՒԱՐՇ, (յետոյ) ՍՈՒՐՄԱԿ

ՇԱՒԱՐՇ· *Խեղճ Թագուհի···ակամայ իր սպաննիչը եղայ···անօրէն Թագաւոր, դուն ինծի ալ չը մեզբըցար···հիմա ի՞նչ պիտի ընեմ ես։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· (*ներս մտնելով*) *Ողջոյն քեզ։*

ՇԱՒԱՐՇ· (*մեկուսի*) *Քահանայ մը* (*բարձր*) *Հաստատ, տէր Հայր։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Պալատին առջեւէն կանցնէի եւ գիս կանչեցին, ո՞ր է հանգուցեալը։*

ՇԱՒԱՐՇ· *Հոս է, տէր Հայր* (*դուռը կը բանայ եւ կը ցուցնէ*)։

ՍՈՒՐՄԱԿ· (*մեկուսի*) *Թագուհին···*

ՇԱՒԱՐՇ· *Տէր Հայր, գաղանիք մը պիտի խոստովանիմ քեզի։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Խօսէ։*

ՇԱՒԱՐՇ· *Քիչ մը առաջ Թագաւորը օրհնած չուր տուաւ ինձ Թագուհւոյն տալու համար···բայց մկչը Թոյն կայ եղեր։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Ուրեմն Թագուհին Թունաւորուած է, այնպէս չէ՞, բայց աղէկ գիտէ՞ս, ապահո՞վ ես···*

ՇԱՒԱՐՇ· *Այ՛ո, տէր Հայր···բայց մեղքս քաւելու մի միջոց···հաւատա որ ամենեւին չգիտէի թէ օրհնած չուրին մէջ Թոյն կար եւ քիչ մնաց ես ալ պիտի խմէի։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· (*մեկուսի*) *Այս ապուշ է···* (*բարձր*) *այո՛ կը ներեմ···բայց ինձ պիտի հնազանդիս ինչ որ ալ ըսեմ···պիտի լռես···առ այս քսակը, ահա քեզի ոսկի եւ քաւութիւն։*

ՇԱՒԱՐՇ· *Որչափ բարեսիրտ ես, տէր Հայր։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Մտիկ ըրէ, այս սենեակը ցած է այնպէս չէ՞։*

ՇԱՒԱՐՇ· *Այո՛···բայց ի՞նչ պիտի ընես, տէր Հայր։*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Լո՛ւ եւ հնազանդէ։*

ՇԱՒԱՐՇ· *Լա՛ւ լա՛ւ···*

ՍՈՒՐՄԱԿ· *Գիշերուան երրորդ պահուն այս սենեկին տակը պիտի դանուիս, ես դիակը վար կիջնցնեմ եւ դու աչալուրջ պիտի հսկես անոր վրայ ինչուան որ ես քովդ դառնամ···կը լսե՞ս···եթէ խօսիս կամ չը հնազանդիս, գիտցիր որ Թէ սոսկալի մեղքդ չեմ քաւեր եւ Թէ յաւիտենական անէծք կը Թափեմ գլխուդ։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Բայց կաղաչեմ ինչ կուզէք ընել, տէր հայր։*

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Թագուհին պիտի վերակենդանացնեմ։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Ո՛հ, օրհնեալ ըլլաս, տէր հայր։*

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Ուրեմն գիշերուան երրորդ պահուն... ինչուան այն ատեն խօսք մը չի պիտի ելլէ բերնէդ... միայն պատուիրէ որ այս սենեակը չը մտնեն... եթէ ուրիշ խօսք մ'ընես, մեռած ես...*

ՇԱՒԱՐՇ. *Ի՛նչ, ո՛չ, տէր հայր, անհոգ եղիր։ (մեկնուելի) եւ այնուհետեւ ինչ պիտի ընէ այս քահանային արդեօք (կը մտածէ)։*

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Վրէժս պիտի առնեմ (սենեակը կը մտնէ։—Պատկերը կը փոխուի)։*

ՊԱՏԿԵՐ Ա.

Զօրականին տնակը. գիշեր է գրեթէ. ձեղունէն կախուած կանթեղ մը կը պլպլայ.

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ և ՀՐԱԶԵԱՅ

ՀՐԱԶԵԱՅ. *(ներս մտնելով) Չեմ կրնար քեզնէ հեռու մնալ, Շահանդուխտ։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Գիտեմ, Հրաչեայ, դու չատ բարեսիրտ ես։*

ՀՐԱԶԵԱՅ. *Բայց ինչո՞ւ այդպէս դէղներ ես, եւ գըրեթէ կը թալանաս... գէթեւ թէ վիշտ մը ունիս, Շահանդուխտ... խօսէ, ինչ ունիս։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Ոչինչ, Հրաչեայ, չը դիտես որ զքեզ ամեն անգամ տեսնելուս կը չմոռնամ եւ գրեթէ կուլամ։*

ՀՐԱԶԵԱՅ. *Բայց միանգամայն անմիզ ճակատդ վարդի պէս մը կատարած, իսկ հիմա թափկահար կը տեսնեմ... մեր սիրոյն համար ըլլայ, Շահանդուխտ, խօսէ, ինչ պատահեցաւ։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Բայց կը վախնամ որ զքեզ ալ կը տրտմեցնեմ։*

ՀՐԱԶԵԱՅ. *Եւ միթէ աշխարհի վրայ տրտմութիւն եւ ուրախութիւն երկուքիս ալ բաժին չեն, մէկտեղ մեռնիլ ուզողը պէտք է որ մէկտեղ տրտմի... խօսէ եւ ազատէ զիս անհուն ու դառն կասկածներէ, Շահանդուխտ։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Հրաչեայ, երէկ իրիկուն քու մեկնելէդ ետքը...*

ՀՐԱԶԵԱՅ. *Ետքը։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Հայրս բանտ տարին։*

ՀՐԱԶԵԱՅ. *Ո՛վ երիկնք, բայց ինչո՞ւ... պատճառ...*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Չեմ գիտեր... ո՛հ, որչափ տրտմեցայ երէկ գիշեր առանձին հոս... հովերու մռնչիւնէն ուրիշ բան չեմ լսեր... ոչ քու եւ ոչ հօրս ձայնը։*

ՀՐԱԶԵԱՅ. *Բայց միթէ չանցանք մը գործած էր հայրդ։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Չեմ կարծեր, հայրս անմեղ էր։*

ՀՐԱԶԵԱՅ. *Անմեղ էր եւ բանտ գրին... Շահան-*

դուխտ, դուն հանդարտ եղիր, հայրդ պիտի ազատի։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Եւ ո՛վ պիտի ազատէ զինքը, խնդճ եւ անոք զօրական մը։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ես։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Դո՛ւն, Հրաչեայ, ա՛հ ի զուր պախարեւլ կը ճգնիս։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ես գերեզ խաբեմ...եւ մինչ չե՞ս վատահիր իմ վրաս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա՜յ դու քաջ ես, Հրաչեայ, բայց մեծ մէկը չես...մի՛ ձեռնարկեր զուր տեղը, կը վրդնանեն։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Կը սպասիս, Շահանդուխտ, չեն կրնար պիս վռնտել ու նախատել։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բայց չըլլայ որ հայրս ազատեմ ըսելով...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ա՛ստահով եղիր, գերեզ անոք եւ անօգնական թողելով չեմ ուզեր մեռնիլ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Սակայն ի՞նչպէս պիտի կրնաս ազատել զինքը։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Ես գիտեմ...դու հօրդ հասար ազօթէ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բայց դու ալ բան մը չե՞ս գուշակեր այս գէպքէն։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Հօրմէդ ամեն բան կիմանանք...մեռա բարեաւ, սիրելիս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Կերթա՞ս, Հրաչեայ...

ՀՐԱԶԵԱՅ. Դուն ապահով եւ հանդիստ եղիր...քիչ մը եարը ամեն բան տեղը կուգայ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բայց կաղաչեմ, չուտ դարձիր։

ՀՐԱԶԵԱՅ. Կայծակէն չուտ (կը մեկնի)։

ՏԵՍԻԼ Ժ.

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ (մենակ)

Հայրս պիտի ազատէ...բայց ի՞նչպէս...ա՛հ, չըլլայ թէ իրեն ալ վտանգ մը պատահի (դէպ ի խորը երթալով) Հրաչեայ, Հրաչեա՛յ...գացեր է...ես դարձեալ մինակ պիտի մնամ...բայց եթէ նա ալ չը դառնայ, ա՛հ, ինչ պիտի ընեմ ես հոս առանձին, ո՛վ պիտի լուր տայ ինձ անոնց վրայօք...ո՛վ երկինք, ինչո՞ւ կը ստպղես անմեղ տնակ մը ի՞նչ ըրի ես, ի՞նչ ըրաւ հայրս...ինչո՞ւ կը պատուհասես զմեզ...մայր իմ, մայր իմ, եկո՛ւ գտնէ քու գրկացդ մէջ ապաստանիմ. եթէ ուրուական ես, ա՛հ, կը դողամ, կը սոսկամ...բայց ինչո՞ւ կը յուսահատիմ ես, մինչդեռ երկինքն Աստուած մը կայ, կրնա՛յ անտարբեր ըլլալ անմեղին արցունքին...Աստուած իմ, Ներէ՛ ինձի, եթէ քու գթութիւնդ եւ զօրութիւնդ վայրկեան մը չը մտաբերեցի...ո՛վ երկնից իմ սիրուն հայրիկ, գթա՛ մեզի, գթա՛ ալեւորի մը եւ երկու մանուկներու...ե՛րբ պիտի գրկես գթութեանդ հրեշտակը...

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

ՆՈՅՆ և ՍՄԲԱՏ

ՍՄԲԱՏ. (*Ձեռս մեռնելով*) Բաբէլ զօրականին տնակն այս է։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Բայց ի՞նչ պիտի ընես... ով կը դրկէ քեզ։*

ՍՄԲԱՏ. *Դու իրեն աղջիկն ես։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Ա՛յ... ի՞նչ պիտի ըսես։*

ՍՄԲԱՏ. *Մտիկ ըրէ, հայրդ բանակն փախաւ եւ իմ տունս ապաստանեցաւ, սկսք է որ երթանք, հայրդ եւ դու գուցէ հիմա համբայ պիտի ելնէք դէպ ի Պարսկաստան։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Բայց ինքը մինակ է... արդեօք երիտասարդ մը չկայ հետը...*

ՍՄԲԱՏ. *Երիտասարդ մ՚ալ կայ։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ *Ո՛հ, օրհնեալ ըլլաս, ով երկինք, այս բարի մարդն է եղեր քու դթութեանդ հրեշտակը... բայց ինչո՞ւ ինքը չեկաւ քու տեղդ։*

ՍՄԲԱՏ. *Ես չըթողուցի վախնալով որ կը մատնուինք... բայց երթանք... վայրկեան մը յապաղումը գուցէ կը մատնէ զմեզ։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Երթանք... վարձքդ երկնքէն պիտի ընդունիս, բարի մարդ. մնաս բարով, իմ սիրելի անմեղ տնակս։*

ՍՄԲԱՏ. (*մեկուսի*) *Հրեշտակ մը որ դժոխք կը տանի (կը մեկնին — վարագոյրը կիջնէ)։*

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

Թագաւորին պալատը. գիշեր.—Բ. արարուածին տեսարանը.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՍՄԲԱՏ և ՇԱՒԱՐՇ

ՍՄԲԱՏ. *Թագուհին ի՞նչ եղաւ, Շաւարշ... դո՛ն ալ բան մը չը տեսա՞ր։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Ինձի մի հարցներ, տէր իմ, ոչ բան մը տեսայ եւ ոչ բան մը գիտեմ։*

ՍՄԲԱՏ. *Տէր Աստուած... բայց քահանային կեղծ ու ծպտեալ մէկն եղած չըլլայ։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Ոչ, տէր իմ... չատ բարեպաշտ կերեւէր։*

ՍՄԲԱՏ. *Հսել է թէ տեսար գինքը։*

ՇԱՒԱՐՇ. (*տատամսելով*) *Ո՛չ, ոչ... այս պալատէն ներս մտած աեւնը տեսայ։*

ՍՄԲԱՏ. *Եաքո՞ւ։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Եաքը... եաքէն պատահածին բոլորովին անտեղեակ եմ։*

ՍՄԲԱՏ. *Բայց ի՞նչպիսի մարդ էր քահանային։*

ՇԱՒԱՐՇ. *Աստուծոյ մարդը, երկայն մօրուք, խոժոռ դէմք, սուսար ձայն եւ քահանայական զգեստներ ուներէր, վերջապէս ճիշտ քահանայ մ՚էր։*

ՍՄԲԱՏ. *Ուրիշ անդամ տեսած էիր գինքը։*

ՇԱՒԱՐՇ. Զեմ յիշեր, տէր իմ, երազիս մէջ անդամ չեմ տեսած։

ՍՄԲԱՏ. Ես ալ անխոհեմութեամբ եկեր ապուշ մը հարցափորձ կընեմ որ հայելին նայած առենը ինքզինքը կը մոռնայ։

ՇԱՒԱՐՇ. Իրաւունք ունիս, տէր իմ...անցեալ օր աւազանին քով չըջագայելու առենս ինքզինքս անոր մէջ տեսայ եւ որչափ ձայն ունէի կը պոռայի «ընկերներ, հասէք աւազանը ինկեր եմ»։ անոնք ալ եկան վրս աւազանին եզրէն առին եւ ազատեցոյց։ հիմա ծերութիւնը վրս չատ ձգեց...երբ երիտասարդ էի որպէս ելած առենս եղնիկները տեսէս եւ ես աղջեւնէն կը փախչէի։ այն առեն որչափ աշխոյժ եւ առոյգ էի։

ՍՄԲԱՏ. Լաւ, չազակրատ, ես քեզի երկուսան անցքը կը հարցնեմ եւ դու երիտասարդութեանդ հրաշքները կը պատմես ինձ։

ՇԱՒԱՐՇ. Ըսել կուզեմ թէ այն առեն չատ աշխոյժ էի։

ՍՄԲԱՏ. Ինձ կը բաւէր եթէ օր մը միայն ապուշ չըլլայիր։

ՇԱՒԱՐՇ. Բայց, տէր իմ, դուն ինչ կը հարցնէիր հիմա ինձի։

ՍՄԲԱՏ. Թշուառական, ուրեմն երբ ես քեզի բան մը հարցնեմ, դուն աչքդ բաց կը քնանաս, այնպէս չէ՞։

ՇԱՒԱՐՇ. Բայց ի՞նչ կըսէիր որ...

ՍՄԲԱՏ. Քեզի կը հարցնէի թէ թագուհին մեռնելէն ետքն ինչ եղաւ։

ՇԱՒԱՐՇ. Հա, ես հասկցայ, տէր իմ։

ՍՄԲԱՏ. (հեսաթրտուրեամբ) Խօսէ...

ՇԱՒԱՐՇ. Բայց մկկը չիմանայ...աղէկ մը մոռնալեցի թագուհին արուական եղած ու փախած է դազաղէն։

ՍՄԲԱՏ. Քու խելքդ փախած է գլխէդ, թշուառական, ես բան կը հարցնեմ, դուն կատակ կընես ինձի հետ։

ՇԱՒԱՐՇ. Ոչ, տէր իմ, ես մտածածս կըսեմ այս մասին։

ՍՄԲԱՏ. Քու մտածածդ ինձի պէտք չէ, տեսածդ ու լսածդ։

ՇԱՒԱՐՇ. Եթէ նոյնպէս է, ոչ բան մը տեսայ եւ ոչ ալ լսեցի։

ՍՄԲԱՏ. Բայց եթէ դիտես ու կը պահես։

ՇԱՒԱՐՇ. Բնաւ, տէր իմ. (մեկուսի) հարցափորձը երկարացուց, հիմա հատը պիտի ելնէ։

ՍՄԲԱՏ. եթէ կը խաբես, գիտցիր որ ձեռքէս ազատելիք չունիս։

ՇԱՒԱՐՇ. Բայց հաւատա որ անկեղծ եմ, տէր իմ. (մեկուսի) այն քահանային ալ ուսկից էր եկաւ։

ՍՄԲԱՏ. Շատարշ ուրեմն բան մը չես դիտեր։

ՇԱՒԱՐՇ. Նախ եւ առաջ անկեղծօրէն խոստովանեցայ ես այդ, տէր իմ, (մեկուսի) ազատեցայ կարծեմ։

ՍՄԲԱՏ. Ուրեմն դնա, ես քեզ չը հարցաքննեցի...կրնանաս։

ՇԱՒԱՐՇ. Շատ աղէկ, տէր իմ...(երթալով մեկուսի) սատանային վկայ որ դեռ բան մը չը հասկցայ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՍՄԲԱՏ (առանձին)

Ինչ եղած է արդեօք...չեմ հասկնար...Թագուհւոյն պիակը աներեւութացեր է պալատէն...այս գաղանիքը դաւ մ'ըլլալու է Թագաւորին դէմ... ուրեմն վարկեան մը առաջ պէտք է որ ես կորզեմ Թագը, պիտին է Արտաշիրը գտնէ Թաղը...ապմտեւին մէջ պիտին է դաւադրել...միայն մը՝ հրաշք մը ամէն բան կը տապալէ...Ժողովուրդը կատ Թագաւորը...պէտք է գտնել բաղէն ազատելու սիրան ու սէրը որպէսզի հանար...Ժողովուրդն ազատելի երամ մ'է...ամէն բան այլեւս Թագ կ'ուզէ, ամէն բան ինձ Թագ կը կարկատէ. Թագաւորին մեռաւ եւ իմ Թագաւորութիւնս ապատ պիտի սկսի. Արտաշիր ալէկան մը Թեւերուն մէջ չատ կանչէլնայ... երկու պիակ պէտք է ինծի. Թագաւորը եւ Թագաժառանգը...Թեզմ Արտաշիր, խոնարհեցոյ տալին փոս փորելու հանար, կոյս մը տալ իրեն Թագը մատցնելու հանար...դեռ կը խոնարհեցնեմ պինքը գահավիժելու հանար...հիմա ինքը սիրոյ բազկաց մէջ գտնէ չներեւակայեր Թագը... (Արտաշիր Սպանդարամի հետ խոսը կ'երեւի, կանչ կառնի եւ մտիկ կընէ) Արտաշիր դաւ ալ ինծի խոնարհէ Թագդ գլուխս դնելու հանար...

ԱՐՏԱՇԻՐ. (մեկուսի) Ա՜հ...կը դաւէ...Թշուառականը։

ՍՄԲԱՏ. Ա՜հ, մկ մը Թագաւոր ըլլայի...Արտաշիր,

երջանիկ ես որ չէ պիտի կրնաս Թագդ Սմբատի գլուխը տեսնել... դաւ սիրէ միշտ...Թագիդ մէջ օձ մը գալարած պահուըտած է, դուցէ քիչ մը ետքը վիզդ պիտի սլլուի եւ Թագաւորական արիւնդ պիտի ծծէ... Թող անմեղ գլխերուդ չոր տակրները միայն պըճնեն դամբանդ փոխանակ դահնեաց եւ ջահերու... քիչ մը ետքը Արտաշիր ուրուական մ'է, խակ ես Թագաւոր։

ԱՐՏԱՇԻՐ. (ցած ստ Սպանդարաս Սմբատը ցուցընելով) Պէտք է որ մեռնի, դեռ պալատէն դուրս չելած...կիսանամս։

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. (նոյնպես) Հարուած մը ըսել կուզես, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. (նոյնպես) Բաւական է որ չուտ մեռնի։

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. (նոյնպես) Կը հնազանդիմ, տէր արքայ, (կը մեկնի)։

ՍՄԲԱՏ. Դուցէ վաղն արեւը Թագիս վրայ պիտի ծագէ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. (մեկուսի) Դուցէ գերեզմանիդ վրայ, Թշուառական։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՍՄԲԱՏ և ԱՐՏԱՇԻՐ

ԱՐՏԱՇԻՐ. (յառաջանալով) Ի՞նչ կը մտածես, Սմբատ,

ՍՄԲԱՏ. Կը մտածեմ, տէր արքայ, Թէ ինչ կընշանակէ այս դէպքը։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Անհոգ եղիր, Սմբատ, կը վախնամ որ թագս կամ կեանքս կը կորսնցնեմ, ՀՀ, դիւրին բան չէ կարծեմ կորսնցնելն ու ստանալը։

ՍՄԲԱՏ. Եւ Սմբատ ալ իր թագաւորը պաշտպանելու մասին բաւական յաջողակ է կարծեմ, ասէր արքայ... ես չատ ապահով եմ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Դիտեմ, Սմբատ, դու այնպէս աչալուրջ կը հսկես իմ թագիս վրայ որ կարծես թէ քու կդ է... եւ գրեթէ քուկդ։

ՍՄԲԱՏ. Տէր արքայ, երջանիկն ինչ աչքով կը նայի այն աստեղազարդ երկնքին որուն չուքին տակ ինքը կապրի։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Բայց գոնէ վայրկեան մ'ալ երկինք թըռչել չերեւակայեցիր միթէ։

ՍՄԲԱՏ. Ձիս կը ծաղրես, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Խեղճ Սմբատ, քու անկեղծ սիրտդ կը վերաւորեմ... եթէ լեզուս կը սխալի, սիրտս կը ճանչէ գքեզ... դիտեմ, արեւուն ճառագայթն ալ թէպէտ մաքուր է, բայց գեղեցիկ ու անբիծ ճակատ մը կրնայ այրել ու սեւցուցնել... սակայն դու անհոգ եղիր, Սմբատ, սիրոյ մը դառնութիւններն է որ քու վրադ կը թափեմ այս գիշեր։

ՍՄԲԱՏ. Ի՞նչպէս, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ Զօրականին աղջկան վրայ չը կրցայ իշխել։

ՍՄԲԱՏ. Եւ դեռ...

ԱՐՏԱՇԵՒ. Դեռ նոր կը տեսնեմ թագն ատող մկկը, Սմբատ, մինչդեռ չատերը մահուան դրանցը մէջ թագը միանգամ գրկել կերեւակայեն, այս աղջիկը թէ թագը եւ թէ պիս կատ...

ՍՄԲԱՏ. Բայց միթէ թագաւորի մը նայուածքը պրոյ հարուածէ մ'աւելի ազդու չէ՞, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Բայց ինքը գրեթէ կը մեռնի պիս չը սիրելու համար. ամեն անգամուն արցունքներով կը չղջաբրեթէ պիս եւ պոյմանաժամը կը յապաղէ. կամօթահարիմ ըսելու թէ այս աղջիկը սիրոս իր վրայ կը չարժէ։

ՍՄԲԱՏ. Տէր արքայ, կը տեսնեմ որ իր արցունքները սիրոդ կայծը մարելու չափ զօրաւոր են... այս բանը պիս կը զարմացնէ. դո՛ւթ... ինչ ըսել կուզեն մարդիկ գութ ըսելով... թագաւոր ըլլալ եւ աղջիկ մը յագթուիլ, որ ոչ սուր ունի եւ ոչ հուր, այլ քանի մը աղի կաթիլ... կը վախնամ արցունքը կոխկռտելու, տէր իմ, կը տեսնեմ որ հեռուէն կը սիրես միայն։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Սմբատ, այնպիսի արտառուչ ձայնով խօսք մ'արտասանեց որ պիս սարսափեցուց ու սառեցուց։

ՍՄԲԱՏ. Ի՞նչպէս, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Անգութ սիրտն ալ երբեմն փոքր բանէ մը կը յուզի... վերջապէս խոստացաւ երեք օրէն սիրել պիս. խեղճ աղջիկ, գուցէ կը յուսայ որ երեք օրէն ձեռքէս կազատի... բայց գուցէ պինքն արձակեմ, Սմբատ։

ՍՄԲԱՏ. Ի՞նչ կըսես, տէր արքայ... մկկ մ'ալ չես կրնար գտնել այնպիսի գեղեցիկ... կը տեսնեմ որ ջուրին մէջ լինկած անգին գոհար մը չես ուզեր առնել վախնալով որ ձեռքդ կը թրջի։

ԱՐՏԱՇԵՒ. (մեկուսի) Նենգաւոր, կուզէ սիրոյ

բազուկներով կաչկանդել զիս... (բարձր) Սմբատ, ինչ ընեմ ես այն դահարը, մինչդեռ թագիս եւ կանքիս կը դաւադրեն... թագուհւոյն դիակը կանհետանայ պալատէն... մկկը չը տեսներ։

ՍՄԲԱՏ. Բայց դու քիչ մը առաջ քաջասիրտ էիր, տէր արքայ, էհ, ով պիտի արձանանայ դէմդ, ժողովուրդը. անոր ձայնը չուտ կը խեղդուի սրեան մէջ... դիւրին է մեռնիլ գահ մը տապալել, որոյ կը հակեն բանան՝ աքսոր եւ սուր... անհոգ եղիր, տէր արքայ, գահդ Հայէն զօրաւոր է. ժողովուրդին բանտ, կղերներուն աքսոր եւ նախարարաց սուր... դարձեալ Արտաշիր թագաւոր է եւ դուցէ առաջինէն աւելի զօրաւոր... թշնամին չանչախելու համար հարուած եւ հանճար պէտք է. հարուածը դու եղիր, հանճարը ես կըլլամ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Յիրաւի, Սմբատ, կը տեսնեմ որ թագաւոր մը ըլլալու չափ հանճար ունիս, պէտք էր որ թագաւոր մ'ըլլայիր։

ՍՄԲԱՏ. Զիս չատ կը ծաղրես այսօր, տէր արքայ... բայց նաեւ վստահ եմ որ դանդ թագաւորի մը կատարեալ ծառայելու չափ խելք ունիմ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Սակայն կը խրատեմ նաեւ քեզ որ խելքիդ վստահելով թագ մը կորզելու փորձ չը փորձես երբէք, Սմբատ։

ՍՄԲԱՏ. Տէր արքայ, կը տեսնեմ որ այսօր անսովոր կատակներ կը գլորես. (մեկուսի) ինչ եղած է արդեօք, բայց ես դեռ մութին մէջ եմ...

ԱՐՏԱՇԵՒ. Էհ, Սմբատ, կայծակը հարուածէն առաջ փայլակ մ'ունի... սեւ ամպը կը մռնռայ, բայց

դարձեալ արեւը ծիծաղկոտ է... գուցէ փոթորիկ մը պիտի անցնի ճակտէս. ինչ ընեմ, պէտք է որ խնդամ չատ չը վախնալու համար։

ՍՄԲԱՏ. Մի յուսահատիր, տէր արքայ... փոթորիկը կանցնի եւ անուշարոյր անդորրութիւն մը կը սփռէ իր եռեւէն։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Երբեմն ալ փլատակ... չանթը բարձրերը կը գոռայ ու կը զարնէ, այնպէս չէ՞, Սմբատ։

ՍՄԲԱՏ. Ուրեմն պէտք է խորհրդիլ երբեմն, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Երբէք։

ՍՄԲԱՏ. Գոնէ սառնասիրտ սար մը ըլլալ՝ ուր չանթը կը խրի ու կը մարի... ուր ցասկոտ քայերը կը սահին։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ձիշտ այդպէս։

ՍՄԲԱՏ. Լաւ ուրեմն... կը սիրեմ անդութը, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Աղէկ կընես։

ՍՄԲԱՏ. Ուրեմն դեռ չը խորհինք, տէր արքայ... ձայնի մը հարուած հասցնելու է, եւ նշանի մը հանճար։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Անհոգ եղիր, Սմբատ, չատ կը սխալի այն որ դէմս ելնէ։

ՍՄԲԱՏ. Ցիտար մ'ըլլալու է այն, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Եւ պիտի մեռնի։

ՍՄԲԱՏ. Շանթի մը հարուածով։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Գրեթէ։

ՍՄԲԱՏ. Դեռ կը խորհինք, տէր արքայ...

ԱՐՏԱՇԵՒ. Բայց ասկէ առաջ դու կը զարնէիր,

Ամբաո, այս անգամ ես պիտի զարնեմ։

ՍՄԲԱՏ. *Դու գիտես, տէր արքայ։ (մեկուսի) ոչ, չատ կը սխալիս, չէ պիտի Թաղուամ որ խարհիս կեանքդ կամ Թագդ ընտրելու, երկուքն ալ իմն են։*

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԱՐՏԱՇԵՒ (առանձին)

Թշուառական... Թակարդն ինկար... ինչ ըրիր Թագուհւոյն դիակը... ուրեմն դու ալ դիակ մը եղիր... դեռ ինծի գաւելու կերթա... բայց զգուշացիր, Թագի տեղ սուր մը գլխուդ վրայ կը շողշողայ... մութին մէջ գոնէ ես պիտի Թաւալէի, բայց բախտին ջահը ինձի կօգնէ... հանդարտէ սիրտ իմ, դեռ Հայաստան իմն է... դիակներով լեցուցի այն փոսը զոր ինծի համար կը պատրաստէին սեւ ձեռքեր... Սմբատ պալատէն դուրս չի պիտի ելնէ... հոն է Սպանդարատ, Մբատի ճարճատն վրայ, սուրը կը փայլատակէ... զարկ, զարկ... Թող Թաւալի իր սեւ գանգը փառահեղ երազներու մէջ... կարելիր կոհակ մը զայն գերեզման գլորէ եւ իր յետին հառաչը ճակատս սեւ ամպը ցրուէ։

ՍՄԲԱՏ. (*դրսեն օրհնապահի ձայնով*) *Տէր արքայ... տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Ա՛հ... անոր ձայնն է... կը մօտի... Սպանդարատ զարկա։*

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆՈՑՆ ԵՒ ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Ի՞նչ ըրիր, Սպանդարատ։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Ինչ որ հրամայեցիր, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Զարկի՞ր։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Մեռաւ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Առ այս քսակը։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Շնորհակալ եմ, տէր արքայ (կառնէ)։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Աներեւոյթ ըրէ իր դիակը։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Կը հնազանդիմ, տէր արքայ (երթալու կըլլայ)։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Կեցիր... այսուհետեւ իմ գինակիցս ես... գգուշացիր, օր մ'ալ քու գլուխդ ուրիշի մը ձգել կուտամ։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Վատահէ սրտիս եւ արդյս վրայ, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Զքեզ ալ կը հանչեմ։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Ուրիշ հրաման մը, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Հսկէ Թագաւորիդ...*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Գլուխս քուկդ է տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Գնա, (Սպանդարատ կը խոնարհի եւ կը մեկնի) յաղԹեցի... Շահանդուխտ, քու մէկ հաւատարիմ բաւական է ճակատս վեհաշուք պահելու... դարձեալ աշխարհակալին, ես վարդը կը սիրեմ. արեւը Թշուառին, ես քու ժպիտդ կը խնդրեմ. քնարը փառաւէրին, ես քու սիրտդ կուզեմ. երկինք յիմարին, ես զքեզ կը պաշտեմ։ (—Պահակը կը մոխրոտի)։*

ՊԱՏՆԷՐԲ.

Գիշեր է.— Փառնեբսեհի ապարանը.— Մեծ եւ փառաւոր սրբան մը.— Տեսարանը բացուած ատեն բոլոր նախապարները շքեղ սեղանի մը բոլորտիքը շրջապատած են եւ գինիի գաւաթներ առած ձեռքերնին հետեւեալը կերգեն.

ՏԵՍԻԼ Չ.

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ, ՎԱԶԷ, ՀՄԱՅՏԱԿ, ՆԱԽԱՐԱՐՔ և ԶՕՐԱՊԵՏՔ

Ակռաի քաղցր է գինին
Որով հրճուի աւագանին,
Ամեն ապրին Հայն Հայաստան
Մարտի օրեր տեղի թող տան:

Կեցցեն յաւէրժ իշխանք Հայոց
Վառին փառաց ճառագէ ու բոց,
Եւ Հայաստան մնայ անսասան
ՑիշխանուԹեան Արշակունեան:

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. *Հայաստանի կենացը:*

ԱՄԵՆՔԸ. *Հայաստանի կենացը:*

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. *Թագաւորին բարւոյ ուղղութեանը:*

ԱՄԵՆՔԸ. *Թագաւորին բարւոյ ուղղութեանը:*

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. *Ազգկան կենացը:*

ԱՄԵՆՔԸ. *Թագուհւոյն կենացը:*

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. *Ամենուս ալ կենացը:*

ԱՄԵՆՔԸ. *Այո, ամենուս ալ կենացը (կը խմեն):*

ՎԱԶԷ. *Իշխանդ Սիւնեաց, եւս ալ առանձին գաւաթով մը ծննդեանդ տարեդարձը եւ երկար կեանք կը բարեմաղթեմ. (կը խմէ):*

ՀՄԱՅՏԱԿ. *Ես ալ Արծրունեաց իշխանին համամիտ եւ հաւանութեամբ եմ. (կը խմէ):*

ԱՄԵՆՔԸ. *Մենք ալ նոյնպէս (կը խմեն):*

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. *Ես ալ իմ հանդիսս պատուող հանդիսականաց չնորհակալութեան եւ երկար կեանց գաւաթ մը ահա կը քամեմ:*

ԱՄԵՆՔԸ. *Կեցցէ իշխանն Սիւնեաց:*

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. *Կեցէք եւ դուք, իշխանք եւ զօրապետք... այս հանդէսը թող մեր մէջ անմոռաց մընայ, այս սեղանը որ խաղաղութեան եւ սիրոյ բանին մը կը ներկայացնէ... մանաւանդ զմեզ հոս հրաւիրելուս պատճառն ուրիշ բան չէր, այլ գրեթէ ազգին վիճակին վրայ խօսելու եւ խորհելու, կը տեսնէք որ Աբշակունի հարստութիւնը կը տատանի:*

ՎԱԶԷ. *Իշխանդ Սիւնեաց, աւելի ազէկ է որ ամեն իշխան իր տէրութեանը վրայ խորհի, բոլոր ազգին համար խորհիլ թագաւորին կը պատկանի. մենք մեր վիճակը բարւոքել եւ փառաւորել ջանանք... ինչ կըսէք:*

ՀՄԱՅՏԱԿ. *Ամեն բանի մէջ միշտ համակարծիք գտնուած ենք, իշխանդ Արծրունեաց... կը գովեմ քու գաղափարներդ օրինք իրաւացի են... մեզի ինչ*

հոգ...ազգային թագաւորը պիտի դատապարտէ, որ Հայուն թագը գլխէն կանանց ոտնակոխ ընել կուտայ։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ճշմարիտ է...բայց իրրեւ Հայ պէտք է որ թագաւորին դէմ ձայն եւ ազգին համար ջանք չը զլանանք. եթէ թագաւորութիւնը տապալի եւ թշնամիները Հայաստանը յաղթական քայլերով չափեն... ինչ պիտի ընենք մենք. թակարդն ինկած առիւծներու պէս բերդերու մէջ ապաստանած պիտի մնանչենք...վերջապէս մեր բաժինը պիտի բլլայ կամ շղթայ եւ կամ մահ...խակ արծիւն ազատ պիտի սաւառնի կարմիր դաշտերու՝ ուերակներու եւ դիակներու վրայ։

ՎԱԶԷ. Իշխանդ Սիւնեաց, կը տեսնեմ որ գինիին մէջ Հայաստանի արիւնոտ անկումը կերեւակայես...Ո՛հ, ուրեմն կեցցէ գինին որ արիւն կը ներշնչէ, չատ կը սիրեմ ես զայն, վասն զի ցամքած երակներու մէջ արիւն կը տեղափոխէ։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Իշխան, կը տեսնեմ որ դու ալ գաւաթ մը գինիի համար կաթիլ մը արիւն կուտաս եւ Հայաթեան թագին համար քրտինք մը գլխէդ կը գլանայ։

ՀՄԱՅԵԱԿ. Բայց ներէ, իշխանդ Սիւնեաց, կարծեմ մենք հանդիսի եւ ուրախութեան համար հոս եկանք եւ ոչ թէ գինիին արեան հետ խառնելու, սեղանը գահին հետ կցելու եւ ազգային մը ուրուականով մեր հանդիսը զարհուրելու համար...եթէ ժամանակը դայ մեր թշնամիներուն հետ կը միաւորենք մեր սուրերուն ուժը։

ՎԱԶԷ. Շատ լաւ խօսեցար, իշխան։

ՀՄԱՅԵԱԿ. Եւ կարծեմ բուռացար։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Այնպէս է...ուրեմն դէտ խմենք, տեարք։

ՎԱԶԷ. Այո՛ խմենք...կեցցէ Նոյ Նահապետ որ գինին հնարեց։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Բայց դէտ որո՛ւ կենացը պիտի խըմենք։

ՀՄԱՅԵԱԿ. Ամենքնիս ալ փոխիմակի երթալու կենացը համար։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ուրեմն ամենուդ կենացը (կը խմէ)։

ԱՄԵՆՔՔ. Սիւնեաց իշխանին կենացը (կը խմեն)։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ցիրաւ եթէ Սահակ կաթողիկոս իմանայ որ մենք հոս գինիի եւ զուարճութեան մէջ կը ըղանք, մինչդեռ ինքը պիչերուան աստղերուն հետ Հայաթեան արցունքները կը համրէ, գլուխն ու թեւերը բացած մեզ համար պիտի աղօթէ։

ՎԱԶԷ. Զգէ սա հայրենասէր կրօնաւորը որ միայն խաչով մը Հայաստանը փառաւորել ու վերականգնել կերազէ, եւ ահեղ սուրի մը գերագոր Հաւատտել կուզէ խաչ մը որ չնչին հարուածէ մը կը խորտակի եւ Պարսկական հուր մը զայն շուտով կրնայ լափել։

ՀՄԱՅԵԱԿ. Ճշմարիտ է...իրրեւ յաղթութեան դրօշակ մը ըմբռնած է զայն։

ՎԱԶԷ. Եւ ինքզինքն անպարտ թագաւոր մը...Աստուածուհի թագաւոր։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ցիրաւ նա գրեթէ անարդ ժողովուրդը մեզնէ աւելի կը յարգէ, մենք որ Հայաստանի փառաց եւ յաղթութեան դրօշակիրներն ենք,

նա աւելի կը սիրէ ցնցոտիի տակ գտնուող հոգի մը քան թէ ծիրանիի տակ ծածկուող սիրտ մը... արդէն սպագիեան՝ կարծես թէ Հայաստանի վրայ հեծող տխուր նոճի մ'է որ կը չարժի ու կը մռնչէ միայն։

ՎԱԶԷ. Սխալ. Հայաստանի հայրենանուէր հօտապետն է նա։

ՀՄԱՅԵԱՆ. Եթէ սեւ վարդ եղած ըլլար, վարդապետ պիտի կոչէի զինքը... իրաւունք չունիմ, իշխան։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Կեցցես խիստ աքանչելի դիւտ մ'ըրիր։

ՎԱԶԷ. Ծիրաւի... տեսարք, մուցանք մկուն կենացը խմելու։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Եւ ո՛վ է այդ։

ՎԱԶԷ. Նոյն իսկ գինին։

ՀՄԱՅԵԱՆ. Ուրեմն խմենք (գաւաթները ղեցնելու կըլլան. դուրսեն հեռաւոր երգը կը լսուի)։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Բայց ինչ ձայն է այս... մոխիկ ըրէք...

Հայոց աշխարհ քաջաց որրան,
Ինչու՞ այդպէս սուգ ես առեր.
Ո՞ւր քու նախնի փառաց արև,
Պայծառ կամարդ սուգ է պատեր։

Ձիք սպայիդ գունդ սպարշաւ,
Եւ ոչ կամար յաղթանակացդ։
Փոխան նոցա զերեզմանք սեաւ,
Յրուած ի սփիւռ յերեսս դաշտացդ։

ՀՄԱՅԵԱՆ. Դեղեցիկ ձայն...

ՎԱԶԷ. Խենթ կին մ'ըլլալու է... դիշեր ատեն մինչդեռ ամեն մարդ եւ բնութիւնն իսկ կը լռէ... բարձրաձայն լալը խենթի գործ է։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Կամ գուցէ մուրացկան մ'ըլլալու է։

ՎԱԶԷ. Բայց դարձեալ անխելք։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Այնպէս չէ, իշխան, գիշերուան լռութեան մէջ կը գոչէ, որպէս զի երկինք իր ձայնը լսէ։

ՀՄԱՅԵԱՆ. Իրաւունք ունի, իշխանը։

ՎԱԶԷ. Խեղճը չը գիտէ որ երկինքը վսեմ, բայց անտարբեր աչեր ունի միայն... մենք ալ անտարբեր ականջ։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՆՈՑՆԵՐ և ՋԱՐՄՈՒՀԻ

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Օրհասական Հայաստանն է ձայնողը, Հայոց իշխաններ։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ո՞վ է այս կինը։

ՎԱԶԷ. Մա մուրացկանն է անշուշտ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Որ հայրենասիրութիւն կը մուրայ։

ՎԱԶԷ. Գաւաթ մը գինի կայ, գոհ կըլլա՞ս... եթէ ոչ դնա՛։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Կը վախնամ արիւն տալու Հայաստանի երակացը։

ՎԱԶԷ. Ձեզի չըսի՞ արդէն որ այս կինը խենթ ըլլալու է։

ՀՄԱՅԵԱՆ. Ալէկ դուշակեր ես, իշխան։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ջեմ հասկնար, կին դու, ինչ ըսել կուզես։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Արշակունեաց պապային համար կը վաեէք այս ջահերը. Հայաստանի մահուանը կը լամէք այս գինիները... լեռնէ եմ ես, լեռնէ կոչելով կուզէք հշմարտութեան ձայնն անարգել ու խեղդել. Հայոց իշխաններ, ամենքնիդ մէկ մէկ ազդ եղած Հայ ազգը վերջապէս պիտի տապալէք եւ ձեր շիրիմներուն վրայ լքեալ ապագայն կապարեայ մատներով անէծք պիտի դրոշմէ, եւ իր նայուածքին առջեւ ձեր մաշած ոսկորները պիտի դողդողան... կը խնդաք... բայց ամպերը կը դիզուին, քիչ առնէն կայծակը պիտի որոտայ։

Վ.Ա.ԶԷ. Կը զարմանամ որ լեռնէի մը պատգամներուն ունկնդիր ըլլալով կը մտնանք գինին ու խնդումը, իշխանդ Սիւնեաց, ծն, գինին մեզի կը խոժոռի եւ իր կրակոտ նայուածքը կը յանդիմանէ զմեզ։

ՀՄԱՅԵԱՆ. Իշխանն իրաւունք ունի, արդէն գիշերը կը տարաժամ եւ ապարանին ջահերը քիչ առնէն կը մարին, մեզի համար շատ սուղ է այս փառաւոր գիշերը... իշխան։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ուրեմն թողէք որ երթայ։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ո՛ր... այն վիճասկներուն մէջ ուր շատ հեծեցի, այն նախնի դիւցազնաց չիրմերուն քով որոնք շատ թրջեցի... Հայոց իշխաններ, Հայաստանն է որ ալիքներուս մէջէն կը հեծէ... շատ կը սիալիք. այն զոր մուրացկան եւ լեռնէ կը կարծէք եւ վրան կը խնդաք, երբեմն թագի մը տակ լացած

է Հայուն ու Հայաստանին վրայ։ Ես զձեզ կը ճանչեմ եւ դրեթէ ամենքնիդ ալ գիս կը ճանչէք, բայց ցնցոտիի տակ ճայնը ու վտառքը կը մարի. Հայոց իշխաններ, դուք գինի կը լամէք, ջահեր կը վառէք, Հայաստանի կեանքը կը թունաւորէք, վտառքը կը մարէք... դուք կը խնդաք, Հայոց թիւնը գերեզմանի մը չուրջը կը դողդողայ... երբ վոլթորիկը պայթի, նախ ազգասէրն հիւղակը կը տապալի, այնպէս չէ°... Ձեր ապարանները ոսկի սիւներ ունին, բայց դողացէք. այն իւրաքանչիւր սիւնին եառւը մէկ մէկ սոսկալի ուրուականներ պահապած են որ օր մը անշուշտ ձեր սիրտն ու խիղճը պիտի բզքտեն... գարձեալ կը կրկնեմ, այն որ ձեր դիմացը կը տեսնէք մուրացկան չէ, այլ կին մը զոր կը ճանչէք դուք։

Վ.Ա.ԶԷ. Ա.յո՛ թագուհի մը... մութի մէջ ատուերներու թագուհի։

ՀՄԱՅԵԱՆ. Լեռնէ մը պատ է նաեւ Ատուածուհի մ'ալ ըլլալու, իշխան։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Ա՛հ, ես միշտ լեռնէ... դուք միշտ անսիրտ ուրեմն ի զուր կը գոչեմ։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Պալատականք, դուրս հանեցէք այդ կինը։

ՋԱՐՄՈՒՀԻ. Դու ալ գիս կը վռնտես իրրեւ լեռնէ ինչպէս Արտաշիր պալատէն... դեռ ողջ եմ ես եւ կը հեծեմ... Փառներսէհ, չը ճանչցար Զարմուհին, այնպէս չէ° (բարկացած կը մեկնի)։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՆՈՑՆԵՔ բաց ի Զաւուհիհեն

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. (զարհուրած) Մայր թագուհին։

ՀՄԱՅԵՆԱԿ. Ի՞նչ կըսես, իշխան։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ա՛յո, մուրացկան կամ խենթ չէ նա, այլ նոյն ինքն Զարմուհին։

ՎԱԶԷ. Բայց նա պալատէն արտաքսուելէն վերջը դրեթէ անհետացաւ եւ մեռած հրատարակուեցաւ։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Եւ ահա այդ պատճառաւ է որ գինքը չը կրցայ ճանչել։

ՀՄԱՅԵՆԱԿ. Իսկ եթէ ճանչնայիր, ի՞նչ պիտի ընէիր։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Զինքը չէի նախատեր այսպէս։

ՎԱԶԷ. Ըսել է որ թագաւորը զրպարտութեամբ գինքը խենթ հրատարակեց։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Կը հաւատամ...վասն զի ազէկ կը հասկնամ որ խենթ չէ։

ՀՄԱՅԵՆԱԿ. Բայց ուսկից էր որ այս գիշեր պաղ ուրուական մը մեր հանդէսին մէջ նետուեցաւ։

ՎԱԶԷ. Ճչմարիտ է...որչափ դժբախտ ենք եղեր, իշխան։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Օ՛ն, իշխանք եւ զօրապետք, չարունակենք խնդումնիս, չեմ ուզեր որ իմ ապարանիս մէջ ջահ մը մարի կամ սիրտ մը տխրի այս գիշեր՝ որ մեզ համար միութեան խանձարուր մ'է, զուարճութեան հանեստ թագուհի մը, խաւար մը՝ ուր կը գլորի անցեալը իր կնճռոտ ճակտովը. ուրեմն խմենք ու խըն-

դանք, մինչդեռ սէգ է Հայաստան, մինչդեռ աւուր ազատ կը շարժի մեր մէջքը։

ՎԱԶԷ. Ցիրաւի, իշխան, զուարճութիւնն ազատներու եւ իշխաններու համար է. մեր ձեռքը գինիի գաւաթ կը չղչղայ եւ ժողովուրդին ձեռքը՝ սուր։ Նա կը զարնէ, մենք կը խմենք... Նա գինին արիւն կը կարծէ, կը պատկառի այն ծիրանիէն որ իր կանգնած յաղթութեան դրօշն է։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Իշխանք եւ զօրապետք, մինչեւ առաւօտ սեղանակիցներս էք. (խմելով կսկիծ)։

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՆՈՑՆԵՔ և ՍՈՒՐՄԱԿ

ՍՈՒՐՄԱԿ. (դռանը մէջ կեռաւ պատանիով դիակը կանգնեցուցած) Ի՞նչէ այս, ուրախութեան գաւաթներու բազխիւն, ծիծաղներ ու ջահեր. Սիւնեաց իշխանին ապարանն է այս...թագաւորին պալատը ու այս ապարանը միաւորող ճանրան ջահապարդ կը վառի, մինչդեռ ուրուական մը կանգնի կը սպրդի անկէ ծագիկ ու ճրագ կսխկռտելով... գիշերաւան միութեան ու լռութեան մէջ գերեզման մը կը գոցուի եւ միայն երկնից աստղերը կը տեսնեն ու կուլան... միայն արդար մը այն պաղ քարին եւ հօր մը սրտին վրայ կը գնէ իր ձեռքը...Ինչէ այս, մարեցէք այս ջահերը, տապալեցէք այս սեղանը... յիմարներու պէս գերեզմանի մը վրայ կը ծիծաղիք...չէ՞ք հարցներ թէ ո՛վ ես, ինչու համար եկեր եմ հոս։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Ասօսէ, ո՞վ ես դուն, եւ ինչ ընելու եկար, երկնքէ՞ն կուգաս թէ դժոխքէն ... ինչ ես դուն ... պատասխանէ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Թող մարեն այս լոյսերը եւ պիտի տեսնէք ... Թող մարեն այս լոյսերը եւ վրէժխնդրութեան ահեղ հրագը թող վառի քու սրտիդ մէջ, իշխանդ Սիւնեաց (թող կուտայ դիակը որ դաւակըլլոր կիյնայ)։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Ի՞նչ է այդ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Տես եւ պիտի գիտնաս. (Փառներսեհի կերպայ ապարանքը կը բանայ կը տեղի եւ սարսափած ահիչ մը կարձակէ) ճանչցա՞ր գինքը։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Աղջիկս է՛...

ԱՄԵՆՔԸ. Թագուհին։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Բայց ո՞վ սպաննեց գինքը. դո՛ւ, ա՛նօրէն...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Թոյնը։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Եւ թոյն տուող ձեռքը։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Արքայական մեկան մ՛ունի։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Թագաւորը։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Կը դողաս։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Երբէ՛ք։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ուրեմն։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Վրէ՛ժ...

ՍՈՒՐՄԱԿ. Բաչէ՛ սուրդ։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Բայց ո՞վ ես դուն։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Պիտի գիտնաս։ (Վարագոյրը կիջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

Թագաւորին պալատը.— Գեղեցիկ սրահ մը.— Խորը բաց պատուհանմը ուսկից ընդարձակ դաշտմը եւ հորիզոնը կերեւի.— Արեւը դեռ նոր կը ծագի.— Խորը հոյակապ արձաններ.— Շահանդուխտ կողմնակի ննջասենեակին դուրս կելնեն։

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ (միևնակ)

Ահա արեւը կը ծագի...բայց իր ճառագայթները չեն կրնար իմ սառած կուրծքիս թափանցել... ինչ գեղեցիկ են առաւօտեան մրմունջները... աւա՜ղ որ չեն կրնար միս օրօրել...սոխակին արցունքներն ալ բարդ մը սառ կաւելցնեն կուրծքիս վրայ ... ա՜հ, որչափ երջանիկ է այն որ ազատ կը թռչի...մինչդեռ տերեւի մը կամ բունի մը փետուրի տակ ազատ սիրտ ու ձայն կայ, հոս անոք աղջիկ մը զօրաւորի մը երկաթէ ձեռքերուն ներքեւ կաշկանդուած ու ճնշուած է. սոխակը կուլայ գիշերը բայց շուտ մը արեւը կը ծագի եւ կը տեսնէ վարդը...ո՛րն է թշուառին արեւը, երբ պիտի տեսնեմ զքեզ Հրաչեայ... հայր իմ... երկու օր երկու գիշեր է որ թագաւորի մը կամ դահճի մը պժգալի դէմքը պաղած կարծանանայ դիմացս, նա սիրոյ մէջ կը մնանչէ, մինչդեռ ես կուզեմ լալ...հոս թշուառին ձայնը կը մարի...

այս չէնքին բնակիչ սա արճաններն ալ բռնութեան եւ անիծից կռինած կը քալեն ... կը քալեն դէպ ի դժոխք, անոնց ձեռքերն ալ արիւնոտ են ... որչափ կը տարբերին իրարմէ հիւղակն ու պալատը ... երկուքին մէջտեղ վիհ մը կայ՝ որուն մութին մէջէն չահ ի ձեռին կարճանանայ արդարութիւնը։ հիւղակը հովէն կը սարսի, իսկ պալատը սճիրներէն ... ով պիտի ազատէ զիս այս դժոխքէն ... (կերթայ պատուհանին կը նայի յանկարծ ապշած ու խռոված տեսարան կուգայ) ահ, հոն ... վարը, տեսայ, հայրս էր կարծեմ ... (նորին կերթայ նայելու) զիս տեսաւ ... բայց ինքը բռնաւոր էր ...

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆ ԵՒ ԱՐՏԱՇԻՐ

ԱՐՏԱՇԻՐ. Կանուխ արթնցեր ես, Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա՛հ, (բարձր) դիտես որ չեմ կրնար քնանալ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ցիրաւի սա մօտակայ անտառին առաւօտեան մրմունջները եւ հովիւներուն սրնգոց ձայները կը տիպնեն որ ընդոստ ելնես անկողնէն, արշալոյսին առաջին ճառագայթներուն հետ քու անուշ նայուածքդ խառնես, եւ քու սիրաւառ սրտիդ բաբախումը սոխակին դեղգեղին հետ հիւսես ... յիրաւի մինչ դեղեցիկ չէն պալատն ու թագաւորի մը աղերսը ... կարծեմ չատ անդութ կը վարուիս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ո՛վ թագաւոր, սոխակը վանդակին մէջ չերգեր ու կը մեռնի. աւելի կընտրէ թռչիլ անտառին տերեւներուն մէջ քանթէ թրթռալ վանդակին ոսկի թելերուն մէջ. չեն փակեր սոխակը գիտնալով որ կը մեռնի. նա միայն տերեւի մը ապաստանած է, իսկ ես սրտի մը որ անշուշտ հիմա կուլայ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Եւ ո՞վ է այդ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Հայր մը ... գթութիւն, տէր արքայ, կը պաղատիմ ... թող զիս։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Բայց ես կը սիրեմ զքեզ, Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Եւ հօրս դրկացը մէջ, տէր արքայ, ես ալ զքեզ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Պիտի սիրես ... ուշ ... բայց ես հիմա կը մեռնիմ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա՛հ ... կը սոսկամ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ոչ այնչափ՝ որչափ մահուանէ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ի՞նչ ըսել կուզես։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Դուն կըսէիր թէ սոխակը վանդակին մէջ կը մեռնի։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա յո՛, կզգամ որ պիտի մեռնիմ չը սիրելու համար։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Բայց մինչեւ ցե՞րբ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Յաւիտեան ... տէր արքայ, եթէ կարծես պատեհ սիրոյս ձեռք ձգելու համար, պիտի տեսնես որ ափ մը արցունք պիտի կորի այն ձեռքերուդ մէջ, հոն թափէ քու սիրոյդ մխիթարները, եւ ահա ես եմ այն, ափ մը կաւ՝ ուր մարած է կայծն ու գեղեցկութիւնը. կրնաս վերստեղծել զայն։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ես Աստուած մը չեմ...այլ թագաւոր մը որ կը սիրէ ու չսպաններ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ուրեմն բայց ինծի այս պալատին մարմարեայ դռները։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Շահանդուխտ, չես հասկնար...կը սիրեմ զքեզ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Իսկ ես կը մեռնիմ, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Բայց դու դեռ նորատի ու գեղանի ես...տես ոսկեհատ ծուռնիկներս քու առջիդ կը չոքին, մինչդեռ վատ կը համարիմ ինքզինքս Աստուծոյ մը առջեւ խոնարհելու ... եթէ դիս չի սիրեր, ուրեմն ինչո՞ւ համար այդչափ գեղեցիկ եղար... այդ սիրոյ կայծերդ սիրտս վառեցին ... եթէ քեզի նման գեղջուկի մը տուած ես սիրտդ, թող նա ինծի տար իր բահը եւ ես իրեն կուտայի գահս, միմիայն քեզնէ սիրուելու համար...խօսէ, Շահանդուխտ, ի՞նչ պէտք է որ ընեմ...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բաժնուինք իրարմէ, տէր արքայ... առջի պէս դարձեալ դուն թագաւոր, ես գեղջկուհի...դուն քու պալատդ, ես իմ անակս։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ուրեմն ինչ ընեմ, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Յիրաւի փշոտ վարդ մ'ես եղեր։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Տէր արքայ, վարդին բացած վերքերը դեռ չը բուժած ինքը կը թռուի։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Բայց եթէ դուն փուշ ես սուր, կայծակ եւ մահ ալ ըլլաս, դարձեալ պիտի սիրեմ զքեզ քանի որ գեղեցկութեան մէջ սիրոյ ժպիտ մը եղար ու սիրտս գրաւեցիր...եթէ ես չեմ կրնար գեղջուկ մ'ըլլալ

դոնէ դուն թագուհի եղիր եւ քու սիրոյ ժպիտովդ լոյս տուր թագի տակ նահանջած ճակտի մը, դիր ձեռքդ ծիրանիի տակ հեծող սրտի մը վրայ, Աստուծոյ տար հոգի մը որ աղտանդներուս մէջ դժոխոց բոցերը կերեւակայէ ... Շահանդուխտ, գրկէ զիս եւ եթէ կուզես գերեզման ալ տար... հոն առաջնորդէ զիս ուր քու սիրտդ կը հոլաթեւէ ու կը սաւառնի։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Տէր արքայ, թեւերս փետրազերծ են, եւ դու թռիր կըսես ինծի։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Շահանդուխտ, ահա՛ քեզի ոսկեզարդ պալատ, փառք եւ ճոխութիւն։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ես իմ անակս կուզեմ...տէր արքայ, ես կուլամ դուռ մարգարիտ կը խոստանաս, ես ինչ ընեմ գոհարները մինչդեռ ալեւոր հօրս անդին արցունքները գիրկս թափելէն կը գրկուիմ...հիմա թշուառ հայրս գերեզմանին եզրը գուցէ կը դողդողայ՝ յառելով նայուածքը այն հորիզոնին ուսկից զիս ճեպակերպող աստղը նշմարեց...մինակ է նա, զիս եւ գերեզման մ'ունի միայն, բայց երկուքին մէջ փայլփլող դեղեցիկ աստղ մը որ իր վերջին դողդոջ քայլերուն պիտի առաջնորդէր, հիմա իրեն համար մարած է այն, մարած է ալեղարդ եւ կնճռոտ ճակտի մը ժպիտը։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Շահանդուխտ, նախ զիս գրկէ որ յետոյ հայրդ ալ գրկես։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա՛հ...ձերունիի մը թառամ ճակտին թառամ ծաղի՞կ կը վայլեցնես, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ի՛հ, ի՞նչ ընեմ կը սիրեմ զքեզ սրտիս խորէն ... փշրէ ոտքերուդ տակ թագիս գոհար-

ները եւ մի մերժեր սէրս, բարձրացիր գահս եւ մկկ մը ժպտէ ինձի...առանց քեզի ես թագաւոր չեմ կրնար ըլլալ, այլ չողչողուն դիակ մը որ զուրկ է արեւէն...դու արեւ, ես ալ վհին մէջ խնկած մարդ մը գրեթէ որուն կը պանաս ճառագայթդ. սխալակ մ'ես դու որ թագի մը գոհարներն արհամարհելով վարդին սուտ մարգարիտներովը խարուիլ կուզես... որ մթին անտառին խորերը կխարժիս թաղիլ, բայց եթէ սոխակն ալ քեզի պէս գեղեցիկ ըլլար, սեւ ու տերեւի տակ չի պիտի թաքչէր, այլ սրտերը չարժեցնէն զատ պիտի թռվէր։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Տէր արքայ, այդ խօսքերով աւելի կը զարհուրեցնես զիս... աւելի ոգեկ կը ներես երբ ինծի տգեղ ըսես եւ պղատեդ դուրս ընես. կը տեսնես որ չեմ սիրեր գքեզ. խնայէ ալեւոր հօրս որուն մազերը բաւարին չանթին անընդհատ գործած աւերակաց մխիթարը ճերմկցան...աշխարհիս վրայ եթէ ամենասիրելի մկկն ունիս, անոր սիրոյն համար ըլլայ...թող զիս։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ամենասիրելիս դու ես, քու սիրոյդ համար թողում գքեզ ինչպէս դու չես սիրեր զիս... եթէ թողում գքեզ, պիտի մթագնի այս պալատը եթէ չահեր ալ վառուի...սոսկալի կըլլայ գիշերը երբ լուսինը չը թագաւորէր, լուսնի շաղովը ողողուած գերեզմանին վրայ անթիւ յոյսեր կը թռչտին, իսկ մութին մէջ գերեզմանը դժոխոց դուռ կը ձեւանայ...առանց քեզի կը զգուիմ ու կը սոսկամ ես այս պալատէն, որուն մարմարեայ կամարներուն մէջէն անմեղներու արցունքները չիթ առ չիթ կը կաթին

եւ այս ծիրանիին վրայ արիւնոտ ոսկորներ կերեւին աչերուս...մի մերժեր զիս, թագաւոր մ'է որ քեզ կը պաղատի, թագ մ'է որ առջիդ կը ծռի...պիտի սիրե՞ս զիս...վերջին խօսք մը, Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Տէր արքայ, մանկիկն ալ թիթեռնիկին սիրահարն է, բայց չատ անգամ զայն կը մեռցընէ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Բայց դու իմ հոգիս պիտի ըլլաս։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Տէր արքայ, տարփածուս չեզած, սպաննիչս եղիր։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Շահանդուխտ, վերջապէս դու իմ պիտի ըլլաս...կը հաւնիմ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Տէր արքայ, եթէ կաթիլ կաթիլ արիւնս քամես, դարձեալ անմեղ պիտի ձնամ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Հայրդ բանտին երկաթներուն մէջ կամ իմ ձեռացս մէջ է...կուզե՞ս վերջապէս իր դիակը տեսնել։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ա՛հ...ո՛չ, ո՛չ...հայրս թող ապրի։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ուրեմն ալ իմս ես։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ո՛հ, Աստուած իմ...Աստուած իմ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. (մեկուսի) Ոտքի ձայն մը կայ...ո՞վ է այն...

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՆՈՑՆՔ և ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Ի՞նչ կայ, Սպանդարատ։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Տէր արքայ...*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Խօսէ։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Սահակ կաթուղիկոս...*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Շարունակէ՛ ուրեմն։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Եկած է եւ վեհափառութեանդ հետ կուզէ տեսակցիլ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Անէ՛ծք... չես կրնար պինքը ճամբել։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Արդէն մեծ դահլիճը մտած է, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *(բարկացած) Սպանդարատ...*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Պահնորդները քու հոս ըլլալդ արդէն կաթուղիկոսին իմացուցած էին, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Վռնտէ չուտ այդ անպիտան մարդիկը։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Գլուխս վրայ, տէր արքայ (երթալու կըլլայ)։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Կեցի՛ր... օրիորդը Թագուհւոյն սենեակը տար։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ (*արտասուալից*) *Տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Թագուհի պիտի ըլլա (Սպանդարատ զայն կը տանի)։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (*մեկուսի սոսկալով*) *Մ՛հ, ո՛չ...*

ԱՐՏԱՇԵՒ. (*առանձին*) *Աշխ ինծի միշտ խոչընդոտ է.*

կամ ես պիտի Յովհաննէսի կամ զայն պիտի Յովհաննէսի վերջացնէ... դիտեմ, դեռ զոհ պէտք է գահին անպարտութեանը համար։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԱՐՏԱՇԵՒ և ՍԱՀԱԿ

ՍԱՀԱԿ. *Ա՛լ բաւական է, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Բարի եկար, Սրբազան հայր... տեսնենք ի՞նչ լուր ունիս։*

ՍԱՀԱԿ. *Արեան մէջ վարդ կը բուսնի՞, տէր արքայ, փլատակը կը ժպտի՞ միթէ... այնպէս է, խաւարին մէջ սեւ ամպը չը նշմարուիր. վասն զի ինքն ալ խաւարին մէկ մասը կը կազմէ... տէր արքայ, դու արցունք կը սրսկես եւ կուզես մարգարիտ ժողվել... արդէն խորհրդաւոր ճակատագիրն աչերուս կաթիլ եւ հոգւոյս բարբառ տուաւ՝ Հայութիւնը լալու ու ողբալու համար միայն. օրօրոցիս մէջէն տեսայ այն առաջին հողմահարումը որ գերեզմանիս սեւ կամարին վերեւ կը մարի... թանձրացան ամպերն ալեւոր ճակտիս վրայ, կայծակ մը կարող է պիս յաւիտենականութեան մէջ գլորելու, բայց Հայաստանը... արդէն անոր դադաղը չըջապատեցին դիւցազնաց ուրուականները... սոսկա՛, տէր արքայ, հայրդ կանգնեց, դու կը կործանես... վառարիչ լուսոյ եւ յիշատակաց մէջ ձեզ, իսկ Արտաշիր խաւարի եւ փլատակաց մէջ պիտի իյնայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Սրբազան Հայր, կարծեմ յանկրաւի կը դառնապարտես Թագաւոր մը, որուն հետ ոչ թէ Հայաստանը, այլ նա Հայաստանի հետ կ'ինայ... ինծի ոչ թէ Հայաստանը, այլ Թագ մը տուիք, եթէ Հայաստանը չ'ինալու համար Թագս կուզէք, առէք զայն։

ՍԱՀԱԿ. Տէր արքայ, այն գահը ուր ելար՝ տաճար մ'էր, իսկ այն զոր կը Թողուս, գազազ մ'է ... պալատէն ու անտառէն, աչքէն եւ սրտէն ուրիշ ինչ տեսար ու գործեցիր... միայն Հայութեան զերեզմանը փորելու համար գործածեցիր սուրդ. նախնեացդ այս վեհավայրը անառակու Թեամբ եւ արեամբ սրբապղծեցիր, Թագիդ մէջ ամխափեցիր ոճիրը եւ մոխիրը, գահիդ պատուանդան ըրիր՝ արցունք եւ Աստուած, հայրենիք եւ իրաւունք. փետուրիդ Հայաստանի փառաց գաւինները եւ նախատանաց փուշեր ըլլորեցիր, կործանեցիր կոթողը եւ նոճի կանգնեցիր, վերջապէս Թագ ատիր, գազազ կուտաս։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Եւ ո՛վ այդչափ անխիղճօրէն կը դառնապարտէ զիս, Սրբազան Հայր, ո՛վ այդչափ մոխիր փառքիս եւ յիշատակիս վրայ կուզէ Թափել, ուրեմն Թագաւոր եղայ Հայաստանի դառնապարտեալ գահիճը ըլլալու համար, ո՛վ է որ այս անիրաւ զրպարտութեանց կը յանդգնի չարԹերը բանալ։

ՍԱՀԱԿ. Քու արարքդ զքեզ կը դատեն եւ կը դատապարտեն, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Եւ ինչ ըրած ունիմ ես։

ՍԱՀԱԿ. Ո՞ւր է Թագուհին։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Մեռաւ։

ՍԱՀԱԿ Ո՛չ, սպաննուեցաւ... այնպէս չէ՞... Հանդուցեալին վրայ հսկող քահանան դիակը փառներսէհի ապարանը կը փոխադրէ եւ Թոյն տուող պալատականը իր ականջ ոճիրն անոր կը խոստովանի։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ինչ ըսել կուզես։

ՍԱՀԱԿ. Փառներսէհի վրէժխնդրու Թիւնը կատեցուր, երդումիր այսուհետեւ յարգել Թագդ եւ հայրենիքդ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ա՛հ, չեմ կրնար խոնարհիլ եւ դահին բարձրէն նախապարի մը ոգին խնալ։

ՍԱՀԱԿ. Եթէ ոչ պիտի տապալի գահդ եւ Հայաստանը։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Դեռ ինչ կուզես ինձմէ։

ՍԱՀԱԿ. Հօրդ սկզբունքը եւ նախնի Հայաստանը։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ուրեմն այս պալատ չէ այլ բանտ, այս փառքերը իմ չղԹաներս են, ես Թագաւոր չեմ այլ Հայուն սարուկը ... առէք ուրեմն այս անէծեալ Թագը եւ ազատ Թողէք զիս։

ՍԱՀԱԿ Տէր արքայ, ազատ ես Հայաստանը վերադառնդնելու... դեռ Թագաւոր եղիր եւ Հայուն ազէ տուր Հայաստանը... մի՛ Թողուր որ ճաղատ ճակտիս վրայ խնայ հոգեստատ Հայաստանը, մի՛ Թողուր որ դերեզմանիս խաւարին մէջ Թաւալին ու մարին մեր հայրենեաց փառաց եւ յուսոյ աստղերը... եւ զու ով երկինք, եթէ Հայաստանի համար կայծակ մը պատրաստեր ես, զիս զարկ, զիս որ անոր համար կը ընչեմ, Թող կորնչի Սահակ, միայն Թէ ապրի Հայաստան... տէր արքայ, Հայի՛ն նեռը Հայուն կուզուես, Արտաշէսի սուրը կը ժանգոտես, Տիգրանի Թագը կը նսեմացնես, Վասիլապուհի ջահը կը մարես... կուզես

Հայաստանը աւերակ եւ մոխիր դարձնել, ուր բուն կողբայ եւ յիշատակները կը թաղուին . . . բայց մոռաձէ որ դու ալ այն գերեզմանը պիտի իջնես ուր նախնիդ իջան, եւ անոնք պիտի բզքտեն պատանդ եւ ապագայ սերնդեան արտասուաթոր զաւակները պիտի դան գերեզմանիդ քով եւ պիտի դոչեն «թշուառ թագաւոր, տուր մեր Հայաստանը.» պիտի փշրեն իրենց սուրերը այն քարին վրայ, որուն ներքեւ ապաստանած ես, դու չի պիտի լսես, բայց պիտի դողաս, դու չի պիտի զգաս, բայց պիտի լաս . . . ուրեմն, տէր արքայ, թագաւորել կուզես թէ կործանել։

ՍՐՏԱՇԵՒ. Եւ ինչ է թագաւորելը, եթէ ոչ հրամայել եւ զբօսնուլ. թագաւորը սուր կուտայ եւ ժողովուրդը կը զարնէ կամ կը զարնուի, դրօշակ կուտայ եւ կինասրը կը կանգնէ կամ իրեն պատանք կընէ, դեռ գործադրելու ինչ պարտք ունի թագաւոր մը։

ՍԱՀԱԿ. Պալատն արեամբ ողղել եւ ժողովուրդը մոռաձել։

ՍՐՏԱՇԵՒ. Պալատն իր չուրջն ստուար պատուարներ ունի եւ սէտք չէ որ ներսը ոգեսպառ իյնողին ճայն դուրսէն լսուի. այս պալատը իմն է, հոս տեղի դիակը ժողովուրդին մարմինը չէ, այլ գերեզման մը պալատին եւ գերեզմանին մէջտեղ։

ՍԱՀԱԿ. Տէր արքայ, պալատը թափանցող ահեղ նայուածք մը կայ։

ՍՐՏԱՇԵՒ. Կայծակ մը գուցէ՝ ուսկից չը դողալու համար խղճի անապատ մ'ունիմ։

ՍԱՀԱԿ. Տէր արքայ, երկնի փոթորիկը զայն կայծակ կ'ընծայէ։

ՍՐՏԱՇԵՒ. Բայց կը խոստովի կործանում աւերել յուսահատած . . . քանի որ այս թագը գլուխս դրիք, պէտք է որ մեռնիք, եթէ հրամայեմ։

ՍԱՀԱԿ. Ինչ կընես, Արտաշէր, կատես Հայաստանը, եւ կը նախատես զԱստուած. քեզ պատժակից ընել կուզես Հայն ու Հայաստանը . . . թագաւորի մը համար հայրենիք մը կործանի, թագի մը զոհուի ազգ մը։

ՍՐՏԱՇԵՒ. Ինչ կուզես որ ընեմ . . . ահա ես կինջնեմ գահես. թող Հայուն գահը եւ դամբանը իմ թագաւորութեանս տակն չը պղծի, այնպիսի արի մը թող դայ իմ տեղս որ Հայաստանի փառաց եւ զասպատ կանթեղը կարենայ վառել, որ Հայաստանի աւերակ վայրերը կարենայ ոսկեզօծել։

ՍԱՀԱԿ. Պարսիկն է այն որ աւելի կը մարէ ու կը տապալէ, գահիդ վրայ կը կանգնէ իր սուրը եւ հուրը . . . տէր արքայ, աւելի կը մեղանչես երբ գահդ թափուր թողուս, որուն վրայ յառած են միշտ Պարսկաստանի արիւնռուչտ աչքերը, սուր հայկական արտերու, հնուր հայկական յիշատակարանաց, վերջապէս Հայաստանի դամբանին վրայ մութ ու փոչոտ կանթեղ մը միայն պիտի պլպլայ, որ կարծես թէ կուլայ քան թէ լոյս կուտայ. այս աւերակները մութ գրերով իրենց վրայ Արտաշէր անունը պիտի գրեն, թէպէտեւ Արտաշէրի անունն ալ յաւիտենականութեան դրանց վրայ սեւ գրերով պիտի քանդակուի։

ՍՐՏԱՇԵՒ. Եւ դեռ ինչ ընելու եմ ուրեմն։

ՍԱՀԱԿ. Դարձուր ակնարկդ հօրդ դամբանին եւ

Հայաստանին վրայ, առաջինը կսպառնայ՝ երկրորդը կը պաղատի։

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Եւ ինչ կրնան խնդրել ինձմէ անոնք։*

ՍԱՀԱԿ. *Խոնարհութիւն եւ հեզութիւն։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Եւ դահի՞ն վրայ։*

ՍԱՀԱԿ. *Ա՛յո՛...ահ, ես այդ խաղաղութեան բա-զինին վրայ կը զոհուէի Հայուն եւ դահուն մէջ տեղ, եթէ ինձմէ եւոքը Հայաստանը չը մոռնար, կուզեմ Հայուն ճակատագրին վճիռը կարդալ, տէր արքայ, կերդնուս վերջին անգամ դահդ սուրբ սրտով ընդ-դրկել։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Կերդնում...սրբազան հայր, քու դող-դոջ ձայնովդ պիս կը խրախուսես եւ կը վախցնես։ դնա՛, դեռ ողջ է Հայաստանը, կը խոնարհիմ զայն վերցնելու համար։*

ՍԱՀԱԿ. *Մրչափ դժուարիս, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Եւ դեռ ուրիշ բան մը կը խնդրես ինձմէ։*

ՍԱՀԱԿ. *Ոչինչ, միայն Հայաստանը...զայն պիտի չնորհես, այնպէս չէ՞։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Ինչպէս որ ձեռքս յանձնեցիք։*

ՍԱՀԱԿ. *Վռամշապուհի դահը պիտի վառես։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Անցեալին արեան կոհակներէն թոթափած՝ Հայաստանի եւ խաղաղութեան գիրկը կուզեմ նետ-ուիլ։*

ՍԱՀԱԿ. *Օրհնեալ ըլլաս, տէր արքայ, երբ Հա-յաստանը վրկէի, այսչափ ուրախ չը պիտի ըլլայի... Ճնասէր խաղաղութեամբ...տէր արքայ, (կը մեկնի)։*

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԱՐՏԱՇԻՐ և ԲԱԲԻԼ

ԱՐՏԱՇԻՐ. *(Միևակ) Դնա՛, անմիտ կրօնաւոր, Ար-տաշէր Թագ ու կամք ունի, կուզես որ սեւ փիլո-նիդ եւ փայտէ խաչիդ առջեւ խոնարհի՞մ. այո՛, կը խոնարհիմ աւելի դիմադրելու համար։*

ԲԱԲԻԼ. *(դուռեն) Թագաւո՛րը, Թագաւո՛րը, վայր-կեան մը իրեն հետ ալիսի ուշադրիմ։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Ի՞վ է այս մարդը. (խորհն ևայելով) ծե-րունի մը զոր պալատականք կարգիլեն. Թողէք այդ մարդը որ գայ, պալատականք. հիմա կը հասկնամ թէ ինչ կը խնդրէ այդ ծերունին։*

ԲԱԲԻԼ. *(ևեռս մտնելով) Տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *(մեկուսի) Ծերունի զօրականը...*

ԲԱԲԻԼ. *Չես պատասխաներ, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԻՐ. *Կը զարմանամ թէ զինուոր մը իր Թա-գաւորին պալատը մտնելով ի՞նչպէս կը յանդգնի դրեթէ սպառնալից անուղղի հարցում մը ընել իր տիրոջը դէմ՝ որ ձեռացը մէջ կ'ունենք եւ մահ կը բըռ-նակալէ։*

ԲԱԲԻԼ. *Իմ տէրս երկինքն է, տէր արքայ, եթէ դու հոս կը հրամայես շատ կը սխալիս ու կը խաբուիս, վասն զի դալուկ լուսինն մը կրնայ քեզ իր գիրկը բանտարկել. եթէ բախտը քեզ Թագաւոր ընտրեց, միայն Թագաւորէ, եւ հէնց ու ծեր զինուորի մը աղ-ջիկը մի բռնակալեր պալատիդ արիւնոտ պատերուն*

մէջ... ահ, մի խնդար տեսնելով որ կնճռոտ ճակատս կը դեղնի. եթէ բիբերուս կրակն սպառած է, երկինէ կայծակները վոխ կառնեմ, տէր արքայ, տուր աղջիկս։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ծերունի, Սահակ կաթողիկոսի քաղցքին տակ դնա որ խելաբերիս։

ԲԱԲԻԼ. Տէր արքայ, թէպէտ հոգիս բերանս է հասած բայց խելքս գլուխս է, վասն մը ծիծաղը կը նշմարեմ թոռնած դէմքիդ վրայ... խնայէ աղջկանս, տէր արքայ... անմեղ է... որչափ ալ դուն ատած էր։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ըսի թէ քու խօսքերդդ երբէք բան մը չեմ հասկնար, կխնամա։

ԲԱԲԻԼ. Եւ վերջապէս պիտի տաս աղջիկս։

ԱՐՏԱՇԵՒ. (ապառնալից) Դուրս ել, ծերունի, ապա թէ ոչ ես կը հանեմ։

ԲԱԲԻԼ. Առանց աղջիկս ինծի դարձնելու... անկարելի է այդ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Կը դիմադրես արքայական բարձր հրամանիս։

ԲԱԲԻԼ. Տէր արքայ, սո՛ւտ վիզս եւ տուր աղջիկս... արցունքս ցամքած է որ ոտքերդ թրջէին, արիւնս ալ ցամքած որով աղջիկս գնէի. տէր արքայ, կխնամք մը եմ ես եւ իմ տիեզերքս աղջկանս նայուածքն է, եթէ նա ողողի, ես ալ կը խեղդուիմ... բայց դուն երբէք ինծի մտիք չես ըներ, երեսդ միշտ անդին կը դարձնես... ահ, Աստուծոյ ձեռքը քու աչերուդ մէջ արցունք չէ՞ քամեր, սրտի տեղ քար է դրեր կուրծքիդ տակ... տէր արքայ... տես, ալ չեմ սպառ-

նար, այլ կը պաղատիմ... ծունր կուգամ վոխանակ սուր փայլատակելու, կարուտասեւեմ վոխանակ չանթեր թօթափելու... իմ աղջիկս ինծի դարձնելու համար պաղատանք, արցունք եւ արիւն կը թափեմ... ընտրէ եւ վճռէ վերջապէս, ով թագաւոր, կամ աղջիկս կամ անէծքս։

ԱՐՏԱՇԵՒ. (խորհելով) Սպանդարա՛ռ։

ՍՊԱՆԴԱՐԱՑ. Պատրաստ եմ հրամանիդ, տէր արքայ։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Հեռու եկուր։

ԲԱԲԻԼ. Տէր արքայ... տէր արքայ...

ԱՐՏԱՇԵՒ. (առ Բարիլ) Դահլիճին մէջ սպասէ։

ԲԱԲԻԼ. Պիտի դարձնե՞ս ինձ աղջիկս։

ԱՐՏԱՇԵՒ. Ինչ մը եառքը։

ԲԱԲԻԼ. Շահանդուխտ, այնպէս չէ՞։ (Գահկերը կը փոխուի)

ՊԱՏԿԵՐ Գ.

Պալատին մէկ սրահը. խորը դուռ. կողմնական սենեակներ.

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՀՐԱԶԵԱՅ և ՇԱԻԱՐՇ

ՀՐԱԶԵԱՅ. Դուն աչքովդ տեսար, այնպէս չէ՞, Շաւարշ։

ՇԱԻԱՐՇ. Գրեթէ, տէր իմ... ահ, չատ մի հարցա-

քններ գիս, բաւական է ինձ համար այն ցաւը որ այնպիսի բարի սիրտիվ մը զրկուեցայ...ալ պիտի թողում ես այս պալատը ուր միշտ թագուհւոյն ուրուականը դրեթէ ամեն առեն աչքիս առջեւ կանգնած կը տեսնեմ։

ՀՐԱՉԵԱՑ. Վերջապէս անոք մնացի եւ գահի մը չուքին տակ կուլամ։

ՇԱԻԱՐՇ. Եթէ կը հաճիս, ես քու քովդ կը մնամ, տէր իմ, եւ կը ծառայեմ։

ՀՐԱՉԵԱՑ. Բարի ծերուկ, ալ դնա այս պալատէն քու վերջին օրերդ անմեղ ընտանեացդ դիրկն անցնելու եւ ալեւոր ճակատդ ճիճենիի մը զով ստուերին մէջ հանդչեցնելու. հոն հեշտ հովը յաւիտենականութեան երաշներով ողողեալ կանցնի ճակտիդ բարդերուն մէջէն եւ արեւուն վերջին ճառագայթը դեղնած ժպիտ մը կը թողու դէմքիդ վրայ...քանի որ անմեղ ես, գնա՛ ոճրագործ չըլլալու համար...գնա՛ խղճահար չը մեռնելու համար։

ՇԱԻԱՐՇ. Ա՜յ, դեռ անմեղ եմ, տէր, թէպէտ եւ ախտլմամբ...կարծեմ...այո՛, անմեղ եմ եւ ալ կը թողում պալատը...բայց, տէր իմ, քեզի բան մը ըսել հարկ կը տեսնեմ քանի որ ես պիտի մեկնիմ։

ՀՐԱՉԵԱՑ. Ասէ, Շաւարշ, ի՞նչ կուզես։

ՇԱԻԱՐՇ. Ուզել չէ, տէր իմ, ըսել։

ՀՐԱՉԵԱՑ. Ըսէ ուրեմն, բարի ծերուն։

ՇԱԻԱՐՇ. Բայց...տէր իմ, քանի մ'օրէ 'ի վեր է որ հոս չէիր յաճախեր, նոյն միջոցին աղջիկ մը բերին պալատը եւ իմ խնամատարութեանս յանձնեցին. աղջիկը դիւերանոց խաբելով հոս բերեր էին, խեղճը

լալով կը պաղատի որ զինքն ազատեմ, մինակ ծերուկի հայր մ'ունի եղեր, թագաւորը զինքը չատ բռնադատեց։

ՀՐԱՉԵԱՑ. Վերջապէ՛ս։

ՇԱԻԱՐՇ. Եթէ այսօր չազատի...թագաւորը...այո՛...

ՀՐԱՉԵԱՑ. Եւ ո՛ւր է այդ աղջիկը։

ՇԱԻԱՐՇ. Ա՛ռ այս բանալին, տէր իմ, թագուհւոյն սենեակը պիտի գտնես զինքը։

ՀՐԱՉԵԱՑ. (առնելով եւ կողմնական դուռը ցուցնելով) Ա՜յս սենեակը, այնպէս չէ՞։

ՇԱԻԱՐՇ. Ա՜յո՛, տէր իմ...բարի ու անմեղ աղջիկ մը, գեղեցիկ հրեշտակի նման, քու քայրդ դրեթէ, ազատէ զինքը հօրդ ձեռքէն։

ՀՐԱՉԵԱՑ. Դու անհոգ եղիր, Շաւարշ։

ՇԱԻԱՐՇ. Մի թողուր որ թագուհւոյն սենեակը կրկին պղծուի, տէր իմ։

ՀՐԱՉԵԱՑ. Բաւական է որ այս բանալին ինձ տուիր։

ՇԱԻԱՐՇ. Բայց մի ամսալարեր, տէր իմ, ինչուան որ ես պալատէն բաւական հեռանամ, կը վախնամ որ...

ՀՐԱՉԵԱՑ. Ապահով եղիր, բարի ծերուն։

ՇԱԻԱՐՇ. Ուրեմն հանդիստ սրտիւ կը բաժնուիմ, տէր իմ...մնաս բարեաւ (կը մեկնի)։

ՏԵՍԻԼ Է·

ՀՐԱԶԵԱՅ (միևնակ)

(դիպի դուռը կուղղուի, յետոյ կանգ կառնէ) Ձեմ համարձակիր···դեղեցիկ եւ անմեղ ազջիկ մը, Շահանդուխտ նման, արդեօք կը քնանայ, կուլայ, կերազէ···Շահանդուխտ սիրոյն համար հարկ է որ ազատեմ զինքը···ինչ անգութ սիրտ պէտք է գոլտրիկ արարած մը լացընելու համար, արտասուաթոր սիրտ մը կոխկռտելու համար· ահ, որչափ թշուառ է այն տղան որ կտիպուի հայրն առել···հարկ է որ ազատեմ չուտով այդ անմեղը· բայց իմ Շահանդուխտս ինչ եղաւ, առանց անոր ուշս, ուժս եւ յոյսս կսպառի···վայրկեան մը աչերս բոցավառ կը բորբոքին, վայրկեան մը չանթահար գերեզմանին ժայռոտ եզրերը կը թափառիմ···ինչ եղաւ Շահանդուխտս··· յաւիտենական լռութիւն ու մթութիւն կը տիրէ այն հիւղակը որ իմ տիեզերքս էր···հոն վիշտ, հոս ոճիր, ո՛ր երթամ, գերեզմա՛ն· բայց դեռ չապրեցայ···(ինչ մը մտապրաղ կեանակն վերջը) այլ հոն ալ անմեղ մը կուլայ, գոնէ զայն ազատեմ (դիպի դուռը կերթայ եւ զայն բանալ կսկսի)·

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ· (ներսեն) Դեռ ոչ, տէր արքայ·

ՀՐԱԶԵԱՅ· (մեկուսի զարմացած) Ա՛յս ձայնը···

ՏԵՍԻԼ Ը·

ՆՈՑՆ ԵՒ ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ· (սենեակին դուրս նետուելով եւ դէմը ձեռքերովը ծածկած ոտքը իյնալով) Կաղաչեմ··· դեռ ոչ·

ՀՐԱԶԵԱՅ· (մեկուսի յափշտակուած) Շահանդուխտ··· (Շահանդուխտ գլուխը վեր առնելով Հրաչեայ կը տեսնէ եւ ձիյ մը կարձակէ)·

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ· Ի՞նչ կը տեսնեմ·

ՀՐԱԶԵԱՅ· Շահանդուխտ, Հրաչեայն եմ ես·

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ· Հրաչեայն ոսկի չը հագնիր, Հրաչեայն պալատը գործ չունի·

ՀՐԱԶԵԱՅ· Չե՞ս ճանչեր զիս, Շահանդուխտ·

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ· Կը գտայ իմ որ զիս խաբեցիր··· բայց արդէն ժամանակն անցաւ·

ՀՐԱԶԵԱՅ· Ի՞նչ կըսես, Շահանդուխտ, կը մոռնա՞ս, կը մերժե՞ս զիս, ա՛հ, ներէ ինձ եթէ աւելի եւ ապառնի ծիրանի մը ցնցոտիով ծածկեցի քեզնէ սիրուելու համար···կը նետեմ ահա ես այս ոսկեհուռ ըզգեստները, կը թողում պալատը զոր մօրս ամբիծ արեւը ողողէ· երթանք հիւղակը, այն սիրոյ բագինը ուր առաջին անգամ մեր ճակատը կարմրեցաւ եւ մեր սիրտը բաբախեց, ուր արեւուն եւ սիրոյ ճառագայթները մեզ իրարու կապեցին, ուր ոչ ես գեղջկուհի տեսայ եւ ոչ ալ դուս արքայորդի···մինչդեռ մեր մէջ ո՛ եղի երեւակայական վիհը մեր սիրովը լե

ցուցինք, ինչ բան կրնայ արդիլել մեզ վերար գըր-
կելու սիրելու եւ միատեղ մեռնելու...ահ, որչափ
դեղեր է դեղեցիկ ճակատդ... չատ վիշտ կրեցիր,
Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Կը մեղքնա՞ս դիս դեռ, Հրաչեայ։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Շահանդուխտ, ինչ չուտ սառեցան սի-
րավառ շուրթերդ...ահ, այդ արհամարհոտ ակնարկ-
ներդ թունաւոր նետերէ աւելի կը խոցեն սիրտս...
դիմա՛ ինձ, Շահանդուխտ, դեռ ես այն Հրաչեայն եմ
զոր քու հիւղակդ ընդունեցիր...Շահանդուխտ...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բայց արդէն ամեն բան լմնցաւ։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Ա՛հ...մխիթ հայրս...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Տեա՛ ճակատս կը կարմրի, Հրաչեայ...
եւ ահա չը կարմրելու համար...

ՀՐԱՉԵԱՅ. Վերջը...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Պիտի մեռնիմ, Հրաչեայ։

ՀՐԱՉԵԱՅ Ի՞նչ կըսես...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (առուակը ցուցնելով) Տես...թոյն...

ՀՐԱՉԵԱՅ. Խմեցի՞ր։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Քեզ սիրելու համար։

ՀՐԱՉԵԱՅ. (ձեռքին կորզելով) Ես ալ մեռնիմ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. (թող չը տալու ջանալով) Կեցի՛ր,
կեցի՛ր։

ՀՐԱՉԵԱՅ. (խռնելով) Մխիթ չուխտեցինք միատեղ
մեռնիլ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Դեռ կը սիրե՞ս վիս, Հրաչեայ։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Կը հարցնե՞ս...գերեզմանէն անդին ալ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ներէ ինձի, Հրաչեայ, զրկուինք...
պիտի մեռնինք. ըսի քեզ որ չը պիտի թողուն մեզ հան-

գիստ սիրելու...ոտքերնուս տակ վարդը թոռմեցաւ..
գլուխնուս վերեւ աստղը մարեցաւ...սէրը երկրի վրայ
վիշտ եւ չարաբաստիկութեան մէջ նշոյլ ունի...
սէրը որ հոս կապարեայ թեւեր առաւ՝ հոն ոսկի
թեւեր պիտի տայ...հոն ոչ թագ կայ եւ ոչ սուր
որ մեր մէջ սրճանանայ...ահ, սիրտս կայրի...

ՀՐԱՉԵԱՅ. Սիրոյ վերջին եւ ուժգին բոցն է այն,
Շահանդուխտ։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Հրաչեայ, հա՛յրս...

ՀՐԱՉԵԱՅ. Ազատեցաւ բանտէն։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ազատեցի՛ր...բայց ո՛ւր է հիմա։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Չեմ գիտեր...ալ մեր վրայ խօսինք...

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Բայց վերջին անգամ չի՞պիտի կըր-
նամ տեսնել զինքը։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Ալ երկինքը, Շահանդուխտ...մոռնանք
աչխարհը։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Հրաչեայ, դժուար է մոռնալ աչխար-
հը երբ հոն սիրելի մ'ունիս...հայր մը որուն հոգին
ես էի։

ՀՐԱՉԵԱՅ. Մօրս սենեակը երթանք, Շահանդուխտ,
այն արտասուաթաթախ անկողնոյն վրայ՝ ուր դուն ներ-
հեցիր եւ աչերնիս յաւիտենականութեան գոցենք...
կզգամ որ պիտի մեռնիմ..երթանք, այն սենեակը
քաչուինք որ մեր վերջին քունը չի վրդովի աւելի
մարդոց տրտմներէն ու նայուածքներէն։

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. Ցառնինք աչերնիս այն հորիզոնին
վրայ ուր պիտի թռչինք. մայրս ինձ կսպասէ, որչափ
պիտի հրճուի երբ զքեզ իմ դիրկս տեսնէ...ես ալ
հօրս պիտի սպասեմ...ահ, այն հուր աչերդ որ իմ

սիրտս վառեցին վերջապէս պիտի մարին, Հրաչեայ։

ՀՐԱՉԵԱՅ. *Բու աչերուդ վրայ... որ անմեղութեանս եմեր մը սիւռեցին։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Կը կթոտիմ, Հրաչեայ։*

ՀՐԱՉԵԱՅ. *Եւ ես, Շահանդուխտ... (դէպ ի ևենեակը կը քալեւ դողդոջ) Տես հորիզոնը ի՞նչ գեղեցիկ է։*

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ. *Թռչինք... (ևենեակեն ևերս կը մըտնեն եւ դուռը կը գոցուի)։*

ՏԵՍԻԼ Թ.

ԱՐՏԱՇԵՒ և ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ (*յետոյ*) ԲԱԲԵԼ

ԱՐՏԱՇԵՒ. (*դուռը բանալով*) *Ո՛վ երկինք... Հրաչեայի գերեզը։*

ՍՊԱՆԴԱՐԱՏ. *Մեռած են, տէր արքայ։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. (*դիտելով*) *Մեռած... (դէպի խորի դուռը երթալով եւ կանչելով) Մերուն, թոյն խմեր են... ինչո՞ւ քիչ մը չհամապարեցի (Բարեկ ևերս կը մտնէ. առ Բարեկ) Առ ուրեմն սղջիկդ։*

ԲԱԲԵԼ. *Օրհնեալ ըլլաս, ով թագաւոր (կերթայ եւ կը տեսնէ...) Ա՛հ, մեռած կուտաս։*

ԱՐՏԱՇԵՒ. *Քովը ալ իմ զաւակս է։*

ԲԱԲԵԼ. *Բայց ես մինակ մնացի (յուսահատ ծունր կիյնայ։ — Վարագոյրը կիջնէ)։*

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

Գիշեր.— Գերեզմանատուն մը.—Տեսարանին առջեւ փառաւոր շիրիմ մը.—Բովը սօսիի ծառ մը.— Տեսարանը բացուած ատեն Բաբել խորը շիրմի մը վրայ ընկողմացած է.
—Երաժշտութիւն.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲԱԲԵԼ (*առանձին*)

Լսեցէք ինձ, աղջամուղջք եւ աստեղք բնութեան, հոս աղջիկս կը նիրհէ, այս քարին տակ որ յաւիտենականութեան անողոք ձեռքն է... որչափ երջանիկ էի մինչ երբեմն արիւնոտ ճակատս պատերազմի դաշտին վրայ մահուան դէմ կը խնդար... ծերութիւնը ցաւերու եւ յուսահատութեան հասակ մ'է... ա՛հ, աղջիկս մեռաւ, հայրենիքս կը մեռնի եւ դեռ ես կը ննջեմ... եւ դու ինչո՞ւ կը դեղնիս, Հայաստան, երբ Բաբէլի մազերը ճերմկցան եւ ցաւոց սեմին վրայ դողդոջեց... ո՛ւր բանամ աչերս... Շահանդուխտ, կնճռոտ ճակտիս հովիկը, արթնցիր, դու ինձ չես լսեր, եւ ես ալ քեզ չեմ լսեր որ երկնքէն գիս կը կանչես... դեռ կեցէ՛ր, վրէժ պիտի առնեմ... վրէ՛ժ, վրէ՛ժ որ հիւծեալ աչերուս կայծակներ ժայթքեց... ըսէ՛ք քեզի չունչ տուող Աստուածդն որ դեռ կթոտ բաղկաց զօրութիւն ապդէ... դեռ պինդ որութեան

պարտքը կը ճանչեմ, պիտի զարնեմ եւ պիտի մեռնիմ...ահ, Շահանդուխտ, աղջիկս, մի կթոտեր զիս. դու ալ այժ տուր ինձ որ զարնեմ (գետնանիւ վրայ կիյնայ)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՆՈՑՆ, ՍՈՒՐՄԱԿ և ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ

ՍՈՒՐՄԱԿ. Մինչ այս սօսիին տակ ժամադիր չեղանք, իշխան։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Այո՛, աղջկանս գերեզմանին քով, ինչպէս որ երէկ իրենց խոստացինք...անշուշտ դեռ պիտի գան։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Կը զարմանամ թէ ի՞նչպէս կը հանդուրժեն սրտերը այսպիսի արդար վրէժ մը ժամ յառաջ լուծելու...արդէն Հայաստանը մոլի թագաւորի մը եւ ապիկար կաթողիկոսի մը ձեռքէն պիտի ազատեն, ինչպէս որ դուք, Հայոց իշխանքդ խոստացաք զիս կաթողիկոսութեան անձնուէր աթոռը բարձրացնել...եւ ես ալ պիտի չանամ Արտաշիրը եւ Սահակն իրենց անարժան գահերէն վար տապալելու յաջողիլ...ուր որ արդար հարուած մը կայ, հոն կայ նաեւ Աստուծոյ մատը։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Բայց ես կուզեմ Արտաշիրէն վրէժ առնել եւ ոչ թէ Հայէն, միթէ պիտի չտիսլուինք Սրշակունի թագաւորութիւնը ծախել Պարսիկին՝ Արտաշիրէն վրէժ առնելու համար...ապագայն արիւն պիտի ժայթքէ մեր գերեզմանաց...երբ մանուկը հօրը գիրկը եղած ատեն Պարսիկ իշխող մը տեսնէ, պիտի հարցնէ իր հօրը թէ ինչո՞ւ օտարը կիշխէ Հայուն...հայրն անշուշտ անիծելով պիտի ըսէ պատմութիւնը...երբ պատանին հայրենիք եւ ազատութիւն թոթովէ, Պարսկին սուրը պիտի չողայ կրակոտ հակոտն վրայ...կը խնդա։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ի՞նչպէս չը խնդամ, քալ իշխան...դու կը մտնաս աղջկանդ գերեզմանը որ գիշերային լռութեան մէջ արիւն կը հծծէ, եւ արդար ու կարմիր վրէժխնդրութիւնն իբր ամօթ կը նշմարես...դեռ թողուք որ Հայաստանը վատթարանայ, ես չեմ ուզեր որ թագաւորին համազօր Սիւնեաց իշխանը վրէժխնդրութեան առջեւ վատանայ...խեղճ դիակ, ինչ կզգաս արդեօք երբ հայրդ գերեզմանիդ քով կը վարանի։

ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ. Ա՛հ, կեցիր...դեռ ողջ եմ...հանդարտէ գերեզմանիդ մէջ, Հերանոյշ...եթէ հակառակորդդ արիւն չառնեմ, իմ արիւնս առ...երբ թագն իմնայ, մեռած է նա...Ներէ, տէր հայր, եթէ ապագային ձայները վայրկեան մը զիս չխոթեցին...կզգամ որ մեր սուրն անբիծ է...երբ յիշենք նախնի Սրշակունի գունդները՝ որոնք Հայաստանի ճակտին մէկ մէկ մշտադալար դափնիներ կապեցին, աւելի լաւ է որ պատմութիւնը Պարսկին անհարազատ իշխանութիւնը լայ՝ քանթէ Սրշակունի ճեակ մը վատթարութիւնը...նախատինք է Հայուն Հայէ մը նուաստանալը, եւ Պարսիկը փառաւ մը պիտի ըլլայ պատմութեան մէջ այս նուաստութեան, ուրեմն դեռ հանդուրժենք։

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Ո՛չ, պէտք է որ Թագը նախաւինքին ղոհենք։*

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. *Եւ դեռ ե՞րբ։*

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Ինչ մը եւթը այս գերեզմանին վրայ հաւատարմութեան երդում պիտի ընենք եւ վաղը վառվի գահին տակ պիտի ժողվուինք Արտաշիրը կործանելու։*

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. *Բայց դեռ կուշանան... սակայն ինչ ճայն է այս։*

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Անշուշտ անոնք են որ կուգան։*

ԲԱԲԻԼ. *(որ մինչեւ այն ատեն գերեզմանին վրայ ընկողմանած էր կը կանգնի ապշած մտիկ կընէ) Մի՞թէ վրէժխնդրութեան ոգիները են ասոնք։*

(Դուրսեն նախարարները հեռուեւէ երգը կերգեն)։

Երդնումք յԱստուած ի հայ երկիր,
Կործանել գահ իշխել ազատ.
Վրէժ, անկումն խոնարհի բախտ,
Խորտակենք Թագն ու թշնամիին։

Խաւք գիշերի դարան մըթին,
Եւ գերեզմանք լոկ արձագանգ
Մեր խորհրդոց արիւնազանգ,
Խորտակենք Թագն ու թշնամիին։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՆՈՅՆՔ, ՎԱԶԷ, ՀՄԱՅԵԱԿ և ՆԱԽԱՐԱՐՔ

ՎԱԶԷ. *(իրեւնեւռուն)* *Սուր ի պատեան, քալէ իշխանք... գերեզմաններէ վրէժ առնելու չենք։*

ՀՄԱՅԵԱԿ. *Ա՛յլ լուսոյ մէջ պիտի կռուինք։*

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. *Շնորհակալ եմ, քաջազուն ընկերք, որ ձեր խոստումը գործադրելու համար փութացիք այս վեհավայրը։*

ՎԱԶԷ. *Խոստումէն եւթը երդում մ'ալ ուզինք, իշխանդ Սիւնեաց։*

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Ջոր հիմա այս գերեզմանին վրայ պիտի ընենք։*

ԲԱԲԻԼ. *(մեկուսի)* *Հոս կը դաւադրեն։*

ՀՄԱՅԵԱԿ. *Ա՛յսպիսի հանդիսաւոր երդում մը վատ Արտաշիրի յարգը կը բարձրացնէ։*

ԲԱԲԻԼ. *(մեկուսի)* *Արտաշի՛ր։*

ՍՈՒՐՄԱԿ. *Ճշմարիտ է, իշխան, բայց պէտք է որ երդնունք, թէպէտ եւ չեմ յուսար որ արդար դատաղրութեան մասնիչ մը գտնուի մեր մէջ... եւ ես անդրանիկն ըլլալ ուզելով այսպիսի նշանաւոր ձեռնարկի մը (գերեզմանին մօտենալով) կերդնում այս անբիծ գերեզմանին վրայ որ խաչը տապար եւ լեզուս թոյն պիտի ընեմ, եւ ինչուան որ Արտաշիրէն վրէժ չառնեմ, երկինք չի պիտի նայիմ... իշխանդ Սիւնեաց, կարգը քուկդ է։*

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. *(նոյնպես)* *Կերդնում աղջկանս ան-*

մեղ ոսկրներուն վրայ որ ինչուան որ Արտաշիրը գահէն չը ձգեմ, սուրս իր պատեանէն երբէք չը պիտի հանեմ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Քաջազուն իշխանք, օն ուրեմն կարգը ձեզի եկաւ. դուք ալ ձեր երդումը կընէ՛ք։

ԱՄԵՆՔԸ. Կերդնուինք մենք ալ մեր Աստուծոյն եւ սրոյն վրայ։

ԲԱԲԷԼ. Դաւաճանք Արտաշրի, ես ալ ձեր երդումը կ'ելլամ առ կ'ելլամ կը կրկնեմ ահա Աստուծոյս, սրոյս եւ աղջկանս գերեզմանին վրայ։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ի՞վ ես դուն։

ԲԱԲԷԼ. Ձեր վրէժխնդրութեան գինուորը, չէ՞ք ընդունիր։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ծերունի զօրականը։

ՎԱԶԻ. Ձենք ճանչեր զքեզ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ես կը ճանչեմ (Բարեկի)· աղջիկդ մեռաւ։

ԲԱԲԷԼ. Արտաշիր մեռած տուաւ զայն ինծի։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ա՛յն անմեղ աղջիկն առեւանգե՞ց։

ԲԱԲԷԼ. Չեմ դիտեր . . . մեռաւ . . . չէ՞ք ուզեր սուրս . . . մի վախնաք թէպէտ եւ ծերունի եմ բայց կրնամ զարնել։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Դու ալ մեղնէ ես, ծերունի . . . վաղը ինչպէս որ ըսի վռամի գահոյիցը տակ պիտի արձանանաք . . . (երթալու կ'ելլան)։

ՏԵՍԻԼ Դ·

ՆՈՑՆՔ և ՍԱՀԱԿ

ՍԱՀԱԿ. Կեցէ՛ք . . . ո՞ւր կը դիմէ՛ք։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Մ'կղմի . . . խաղաղութեան գիրկը։

ՍԱՀԱԿ. Դողա՛ այն խաչէն որ գլուխդ կը կրես . . . Պարսկին արիւնռուչտ աչերէն խաղաղութի՞ւն կակընկալէ՛ք . . . ձեր մոլար քայլերուն խոչընդոտ հսկայ Մասիսն անցաք, բայց գիս կոխկռտելով չի պիտի անցնիք։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ի՞նչ ըսել կուզես ուրեմն։

ՍԱՀԱԿ. Ա՛հա կուրծքս եւ խաչս, կրնա՛ք կոխել ու անցնիլ։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ես ալ խաչ ունիմ, մի՛թէ իմ խաչս ճակատագրեան աւազակինն է· մ'կղմի որ անցնինք . . . տե՛ս այս գերեզմանը։

ՍԱՀԱԿ. Ես ալ կը սիրեմ այն բարեպաշտ ոգին, բայց Հայաստանն աւելի կը սիրեմ . . . ես ալ կատեմ Արտաշիրը, բայց Պարսիկն աւելի կատեմ . . . դու որ կղեր ես Քրիստոսի «ներեցէ՛ք միմեանցը» փոխանակ պաշտպանելու՝ ազգադաւ վրէժխնդրութեան մը գըբօչը կը ծածանես . . . այո՛, Արտաշիր յանցաւոր է, բայց Թոզ Արշակունին չըլլայ յանցաւոր . . . թագաւորը կը զղջայ իր սխալի անցելոյն վրայ եւ խաղաղութեան գիրկը կը նետուի· եթէ նա Հայ եւ դուք ալ Հայ էք, ուրեմն ներեցէ՛ք իրարու։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Նա չատ անգամներ զղջաց եւ մենք մինչեւ յ՛երբ ներենք։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Սրբազան հայր, մեռնողն իմ աղջիկս է եւ դու չատ դիւրաւ կը յորջորջես «ներեցէք» բառը։

ՍԱՀԱԿ. Եթէ այդպէս է, գիս զարկէք եւ թող ապրի Հայաստանը։

ՎԱՉԷ. Ոչ մեր քայլին խոչընդոտ ըլլալ յանդգնէ եւ ոչ ալ զարնուէ։

ՍԱՀԱԿ. Ուրեմն, անգութներ, դեռ ինչ ընեմ որ Հայաստան ապրի. ես էի որ մինչեւ հիմա երկրէ երկիր թափառեցայ Հայաստանի ջահ տալու եւ դուք կը մարէք զայն, ես վայրկեանի մը մէջ հազիւ խոնջեալ կեանքով մը Հայաստանի փոքր ինչ շունչ տուի, եւ դուք զայն բոլորովին կը խաբէք, եւ որո՞ւ կառաջնորդէք. Պարսկին, Պարսկին որ մեր տաճարները պալատները, դամբանները եւ յիշատակարանները, մխիթարի եւ արբապղծութեամբ պիտի ծածկէ, եւ այն աւեն դարերու բարդի բարդ մխիթարն տակ ո՛վ պիտի կրնայ նշմարել Հայուն դամբանը, այն Հայը որ երբեմն ազատութեան առաջին ախոյեանը հանդիսացաւ. այն գահը որու վրայ արեգերաստաստ հսկայներ որոտացին ու անշնչացան, այն գահը դուք Պարսկին կը ծախէք, եւ ինչ իրաւամբ, դուք Հայ չէք, ապդ չունիք, դուք մարդ չէք, ճիւաղ էք...ա՛հ, ինչ իրաւունք է այս. մէկ Հայ մը անխոնջ աշխատի հայրենիքը լուսաւորելու եւ չատ մը Հայեր միաբանին զայն անգունդը ձգելու։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Հայաստանը ոչ թէ անգունդը այլ խաղաղութեան ձորը կը ձգենք, մեր մէջ մտանիչ չկայ, այլ ազգութեան պատուոյն վրէժխնդիր, վատ է այն

որ պատմութեան էջերուն մէջ կարձանագրէ թէ Սուրմակ մտնութեան սեւ դրօշը պարզեց։

ՍԱՀԱԿ. Ե՛ս, ես պիտի արձանագրեմ, եթէ հայրենեաց ցաւոց փոսերուն մէջ չնջասպառ չկինամ ժամանակէն առաջ, եւ ազգերու առջեւ ոչ թէ վատ այլ արդարադատ պիտի ըլլամ...բայց միթէ ետ չէ՞ պիտի դառնաք։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Եթէ այս աղջիկն իր գերեզմանին քարը թաւալելով ետ դառնայ, մենք ալ մեր վրէժխնդրութեան ամեհի յորձանքը պատռելով ետ կը դառնանք, եւ քանի որ չկայ աղջիկս, թող Հայուն գլուխը թաղ չըլլայ։

ՆԱԽԱՐԱՐՔ. Կործանի թագաւորը։

ՍԱՀԱԿ. Եւ ա՛լ պիտի կանգնի։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Մեր վրէժխնդրութիւնը։

ՍԱՀԱԿ. Ինչպէս եք, հայրենեաց իշխաններ, հոգ չէ որ նա առանց թագի ըլլայ, այլ չըսեն թէ Հայն իր հայրենիքը օտարին մատնեց. չէ՞ք մտածեր, գերի եւ հէք Հայեր կը պատրաստէք ապագային համար որոնք իրենց չղթայներուն մէջէն գերութիւն եւ օտարութիւն թոթովել եւ անիծել պիտի սովրին. ձեր գերեզմանները պիտի փնտռեն աւերակաց կայտերուն տակ որ ձեր ոսկրները այրեն, այն աւեն ապագայ սերնդեան սարսուռ Հայերն օտարութեան սառնապատ խորերէն ի զուր «Հայաստան» պիտի գոչեն, եւ միայն կործանեալ յիշատակարաններ այն ձայնը խուլ մռնչմամբ մը իրենց մէջ պիտի խեղդեն եւ այն հայրենակարօտ հառաչները ձեր դժոխոց բոցերուն հետ պիտի խառնուին, եւ այն աւեն ինչ պիտի

ընէք, ինչպէս Հայուն պիտի տաք Հայաստանը։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Մեր Սրբազան կաթողիկոսը Ս. Դրոց մարգարէութիւնները շատ կարդալով կը հիմի... ճն, իշխանք ալ բաւական մոխիկ ըրինք, շաղակրատութիւնները Հայաստանը չեն ազատեր, հիմա չը խօսինք, վասն զի վաղը շատ պիտի խօսինք։

ՍԱՀԱԿ. Վերջապէս Հայրենեաց անկումը վճռեցինք։

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Արտաշիրի անկումը։

ՆԱԽԱՐԱՐՔ. Կարծանի թագաւորը։

ՍԱՀԱԿ. Ուրեմն վերջապէս, գոռոզդ Մասիս, վեր առ ամպերուն մէջէն դժգոյն ճակատդ եւ բոլոր տիեզերաց աչքեւ սրսոտպոչ ճայնէ թէ Հայերն իրենց հայրենիքը կը մատնեն։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Հայաստանը կը խաղաղի։

ՍԱՀԱԿ. Վերջապէս կերթաք, մատնիչք հայրենեաց, դուք Հայ եք՝ եւ Հայէն վրէժ կառնէք։

ՍՈՒՐՄԱԿ. Հայաստանն ազատելու։

ՍԱՀԱԿ. Ուրեմն Հայաստանէն առաջ ինձնէ անիծեալ ըլլաք (ամենքը կերթան բացի Բաբիկեն)։

ԲԱԲԻԼ. (Սահակի մօտենալով) ես հոս եմ, Սրբազան Հայր, գիս մի անիծեր։

ՍԱՀԱԿ. Բայց անոնք գացին։

ԲԱԲԻԼ. Աղջկանս վրէժը լուծելու համար հայրենիքս մատնել ուզեցի... երդումըդ եւ հոս եմ... թող մէկը երեսիս վատ չը դոյէ (դաշոյնը կուրծքը կը մխէ)։

ՍԱՀԱԿ. Ինչ ըրիր, ծերունի։

ԲԱԲԻԼ. Աղօթէ ինձի համար, Սրբազան Հայր, որ աղջիկս հոն գտնեմ (կիյնայ)։

ՍԱՀԱԿ. Ա՜հ, բոլորտիքս միշտ մահ եւ անկումն։ (վարագոյրը կիջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Զ.

Վռամի պալատը.— Սիւնագարդ եւ փառաւոր սրահ մը.— Աջ կողմը Վռամի գահը։

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՎՌԱՄ և ՍՈՒՐԷՆ

ՎՌԱՄ. Քաջդ Սուրէն, վերջապէս Հայաստան վըշտալից ճակատը ուրախութեամբ աչքեւ խոնարհած պիտի կալերսէ ինձմէ իր փրկութեանը համար, մինչդեռ ես աւելի կուզեմ գինքը տապալել ու ջնջել... խեղճ Հայ, որ իր ոսոխը ու բարեկամը դեռ չը ճանչցեր, չը գտներ իրեն պարնաղին եւ կը խոնարհի. չեմ պիտեր թէ Հայը խոնարհ է թէ վախկոտ... Հայ, Հայ, եթէ քու հանճարիդ հետ կրակ մը միտուրես, տիեզերքը կը դերազանցես ու կը տարսես. դողացէք Հայէն, տիեզերք, եթէ Հայերը միաբան ու համախմբուին տեսնէք։

ՍՈՒՐԷՆ. Բայց այդ ալ անկարելի է, արքայ քաջ, գուցէ տարբեր եւ վազրն իրարու հետ հաշտուին. բայց Հայը Հայուն հետ չը հաշտուիր... Արտաշէս առաջին բալորաշխարհ կը խոնարհեցնէր, եթէ իր բանակին մէջ իր զօրքերէն չը պատանուէր։

ՎՌԱՄ. Եւ ինչ եղաւ Արշակունի հարստութիւնը... իր նախարարներէն մին Պարսկաստանի չահուն հա-

մար Արշակունիի ձեռքէն նախագահութիւնը յափըշտակեց եւ հիմա անոր յաջորդներէն մէկն ալ իր գահը բաղդատի Պարսկաստանի կը ծախէ ... եւ ինչ պիտի ընդունի անոր փոխարէն, եթէ ուշնախատինք եւ անկում ... զարմանալի ազգ մ'է Հայը ... դու ալ Հայ ես, Սուրէն, ըսէ, ինչպիսի մարդ է Հայը։

ՍՈՒՐԷՆ. Հայը Հայ ծնելուն միշտ կը դժգոհի, տէր արքայ, Հայը յուսահատ ու դժգոհ ազգ մ'է. իր փառքը, զօրութիւնը եւ ճոխութիւնը միշտ անկատար կերեւին իր աչքին ... եթէ բոլոր տիեզերայ ալ տիրէ, դարձեալ իր յաղթանակն իրեն համար անկատար կերեւի. օտարին շատ կը յարի եւ ասոր աւելի օտարասէր, քանթէ հայրենասէր ազգ մը կը սեպուի. տես կը տեսնես որ ինքն իրեն փրկութենէն յուսահատած Պարսկաստանէն կանկնակ կ'ուզէ ... ինքը շատեր օտարը եւ կը կարծէ թէ օտարն ալ ինքը շատեր .. Հայը բարեսիրտ՝ միշտ ուրիշին բարեսրտութիւն կանկնակ եւ միշտ կը խաբուի ... դեռ զարմանալին կայ, տէր արքայ, մտածէ մէկ մը. այսչափ ներքին խռովութիւն եւ աւերութիւն եւ միշտ ամէն կողմէն արտաքին հարուած. դեռ Հայը կանգուն է եւ ազգ մ'է ... ես կըսեմ որ եթէ բոլոր աշխարհ կործանի ու խառնակի՝ դարձեալ Հայը Հայ է։

ՎՈՒԱՄ. Բայց եթէ այսպէս Վռամի ապաստանի, իր կրօնքն ու ազգութիւնը շատ կը թաղէ իր կործանեալ յիշատակարանացը մէջտեղն տակ ... պիտի տեսնես որ վաղը Հայաստան չկայ .. վաղը Հայը ստրուկ կամ Պարսիկ է. Վայ այն հարուածեալ ազգին որ օտարին պատրիչ ու թունաւոր լեզուէն կը խաբուի, վայ այն անձին որ իւր ազգը փառասիրութեան կամ մեծութեան կը զոհէ, վայ քեզ, Հայ, եթէ Պարսկաստանի դիրկը նետուիս. (կը մեկնին)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՍԱՀԱԿ (միևնակ)

Վերջապէս սպիտակ ալեացս տակ Հայութեան աստղին անկումը պիտի տեսնեմ .. մատաղուղ մը կը պատէ Մասեաց ճակատը, Հայութեան յետին հառաչանքն է այն, որ այս սեւ կամարներուն տակ պիտի նուագի ... ահ, հիւծեալ աչերս չունին չափեր որ Հայութեան ոսկորները զարնեմ ... ինչը-նեմ, կը սիրեմ Հայը, կը սիրեմ ազգս սրտիս խորէն ... օրօրոցիս մէջ աչերս յաղթութեան գափնեայ կամարներուն մէջ բացի, եւ արդ մոխրի եւ մառախուղի մէջ դերեզմանս պիտի գտնեմ .. ով երկինք, այրէ հոգիս դժոխոց անձախ բոցերուն մէջ, բայց կայծ մը տուր Հայաստանի մարած սրտին ... այլ ոչ կը մարէ Հայուն փառաց ջահը, Հայը իր անկումը կը խնդրէ եւ երկինք ինչպէս կանգնէ ... գոցուեցէք անյուսութեան անդունդներ ... գոցուեցէք դերեզմանի ահարկու դռները, ինչպէս պիտի ծածկէք թագն ու Հայը ձեր համբ մչուշին ներքեւ ... եւ դուք Արշակունի ուրուականներ, դեռ պիտի հանդուրժէք ձեր դամբանաց մէջ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՆՈՑՆ Ա ՍՈՒՐԵՆ

ՍՈՒՐՄԱԿ. Ի՞նչ կը մտածես, սրբազան հայր... կը տեսնես որ անհնար է եւ վտանգաւոր եւ անհաւատար զինքով մաքառիլ... այնչափ Հայոց նախարարները Արտաշիրը կամբաստանեն եւ կուզեն գահէն վար ձգել.. կընդդիմանաս եւ Շահին ահաւոր նայուածքը կը զրգռես վրադ... մի թէ ահեղ փոթորիկներու կրնաք դիմադրել տակաւ ծառ մը։

ՍԱՀԱԿ. Իրաւ է որ հայրենեացս յաւերը սրդի պէս թաքերս եւ ապիքներս կրծեցին եւ զիս կմախք մը ձեւացուցին, բայց դեռ չը ցամքեցան սրտիս արեան ճապաղիքը եւ կրնամ դեռ արդարութիւն աղաղակել կամ ազերսել, մինչեւ որ անիրաւ վճռոյ մը տակ ձայնս մարի... դու Հայ էիր, ուրացար ազգդ... դու չես գիտեր, հայրենասիրութիւնն այնպիսի բուռն կրակ մ'է որ մարդս մոխիր կը դարձնէ... դու մարդ չես. պահլաւ արիւնդ հայրենասէրի մը ծախէ... հայրենիք քեզ համար բժժոյի մը ձայն է... Պարսկին գահին երկրպագելու համար թողուցիր եւ ուրացար յաւիտեան հայրենիքդ, որուն զաւարթ երկնքին տակ աչերդ լոյս տեսան... ահ, իմի թէ ուրացողներուն մերը կարծր թուեսւոր եղած ըլլար կամ ժայռերու մէջ ծնէին նոքա։

ՍՈՒՐԵՆ. Բայց վերջապէս մեր ընելիքին վրայ խօսինք, Սրբազան հայր, քիչ մը եւաքը Արտաշիրի պատասխանը սիտի սկսի, եւ ես կը խորհիմ քեզ որ նախապարագ համակարծիք գտնուիս... ի՞նչ է այս, որ մեզի թագաւոր մը կը պաշտպանես որ բոլորովին ձեր կրօնքը ոտնակոխ ըրած եւ Արշակունեաց պալատը սրբապղծած է։

ՍԱՀԱԿ. Այո, Արտաշիրը կը պաշտպանեմ, բայց Հայաստան իշխանութիւնը պահելու համար... ահ, չեմ կրնար հանդուրժել ազազային անիծախառն բողոքներուն... չեմ կրնար լսել թէ Սահակ ալ առանց արիւնը թափելու անտարբեր դիտեց Արշակունեաց գահին անկումը... ես կուզեմ մաչիլ, դեղնիլ, մարիլ եւ մեռնիլ հայրենեացս համար, աչերս բաց եւ կուրծքս պատռած... բայց որո՞ւ կըսեմ... ոչ ոք իմ զգացմանցս կը պատասխանէ, մէկը փառք կը սիրէ, միսը կին կը սիրէ, ուրիշը ոսկի կը սիրէ... Սահակին է միայն որ Հայը կը սիրէ։

ՍՈՒՐԵՆ. Ալ կորէ յոյսդ Հայէն, այսուհետեւ Պարսկէն խաղաղութիւն պիտի գտնես։

ՍԱՀԱԿ. Պարսիկն իր գահը Հայաստանի հողին վրայ կանգնէ... չէ՞ք լսեր, Արշակունի գոռոզներ, այսչափ ատումը են ձեր վէմերը որ այսպիսի ահարկու վճիռ մը չէք լսեր ու չէք մռնչեր... դուրս նետուեցէք ձեր բանտէն, ոսկերք Արտաշէսի, դուք վարժ էք հարուածի եւ կրնաք դողդոջ ձեռքերով սուր գործածել... ես խաչս կառնեմ, բայց ով սուր պիտի առնէ ինձի հետ։

ՍՈՒՐԵՆ. Պատերազմի դաշտը չէ՞ք, Սրբազան հայր, այլ այսօր Պարսկաստանի գահէն խաղաղութիւն պիտի բզխէ... մի յամառիր, վասն զի պիտի յաղ-

Թուխա եւ Շահին տեղւոյն չանթերը քու ճակատդ պիտի պայթին։

ՍԱՀԱԿ. Շնորհք մ՚է այդ...պէտք է որ տանջուիմ կամ մեռնիմ, քանի որ հայրենիքս չեմ կրնար ազատել

ՍՈՒՐԷՆ. Ուրեմն չիպիտի ամբաստանես թագաւորը։

ՍԱՀԱԿ. Երբէք...չես հասկնար...յանցաւոր է նա, բայց Հայ է, եղբայրս է. ահ, հայրենիք պաշտպանելու համար՝ Հայ եւ ծեր ըլլալու չէի։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՆՈՅՆՔ, ՎՌԱՄ և ԱՐՏԱՇԻՐ

ՎՌԱՄ. (ձիու մտնելով եւ գամը ձգելով) Ուրեմն պաշտպանէ՛ ինքզինքդ։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ինքզինքս պաշտպանելու համար պէտք է որ յանցաւոր եղած ըլլամ։

ՎՌԱՄ. Դու կուրանաս քու արարքդ, բայց պատիժդ կամարները եւ դերեզմանք չեն կրնար ծածկել ուրանալ, բայց են այն սրտերը որոնց մէջ դու արիւն հոսեցուցիր եւ վիճանակ արիւնթեան արձաններու՝ հեշտութեան արձաններով զարդարեցիր պալատդ։

ՍԱՀԱԿ. Ի՞նչպէս կրնաս զինքը իր ազատ կրօնքին մէջ դատապարտել, մինչդեռ ինքն ալ ձեր հեշտասիրական կրօնքին հետեւած է. իր քաղաքական յանցանքները կրնաս դատել, եւ ես իմ եղբօրս մեղքերը կրնամ քաւել։

ՎՌԱՄ. Վերջապէս Հայն իր թագաւորը չընդունիր։

ՍԱՀԱԿ. Ես ալ Հայ եմ։

ՎՌԱՄ. Բայց չես կրնար նախաթարաց չափ իրաւունք ունենալ հայրենեացդ վրայ. անոնք իրենց սուրերովը կը պաշտպանեն զայն եւ դու միայն խաչ մ՚ունիս։

ՍԱՀԱԿ. Բայց բոլոր ժողովուրդը իմ եւ թագաւորին հետ է։

ՎՌԱՄ. Ես չեմ ընդունիր այն ժողովուրդն որ կը ղերի մը մսրուքէն կը պատկառի եւ Աստուածային երկիւղէ մը գգածուած՝ ակամայ կը հնազանդի իր թագաւորին։

ՍԱՀԱԿ. Տէր արքայ, վերջապէս կը յայտնես որ Հայուն թագը եւ ազատութիւնը կը մսրաս. կը տեսնես, Արտաշիր, դու վատ մը եղար եւ բոլոր Հայ ազգը նուաստացուցիր, այն Պարսիկը որ երբեմն Հայու անունէն կը դողար, հիմա խրոխտաբար գահին վրայէն Հայութեան անկումը կը վճռէ, անգութներ, վատեր, մանկիչներ եւ իմ սիրելի ազգիս ոսոխներ, ամէնքդիդ ալ նզովեմ ըլլաք։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Ա՛հ, կեցիր, թո՛ղ տան թագս, եւ ես սուրս փայլատակելով ու արեան հովերէ թռչելով ազատեմ Հայը եւ Հայաստանը։

ՍԱՀԱԿ. Ա՛լ բան մը չըմնաց, այլ միայն անյուսութեան վհերը։

ԱՐՏԱՇԻՐ. Սահակ, օգնէ՛ ինծի, կը սարսափիմ ես ապագային կոծերէն. մի՛ անիծէք զիս, Հայեր, այլ իմ գերեզմանիս վրայ Պարսից դիակներ փըռեցէ՛ք։

ՎՌԱՄ. Լռէ՛ Արտաշիր, սորուկ մը այդչափ յանդգնի՛ :

ԱՐՏԱՇԻՐ. Օգնեցէ՛ք ինձ, Հայե՛ր, ձեր թագաւորին չղթայ կը կապեն :

ՎՌԱՄ. Ի՞նչ ընէ Հայը, երբ իւր թագաւորը չընդթայ ընտրեց :

ՆԱԽԱՐԱՐՔ. (դրսեն) Կործանի՛ Արտաշիր, կեցցէ՛ Վռամ արքայն :

ՎՌԱՄ. կը լսէ՞ք, Հայ են ասոնք :

ԱՐՏԱՇԻՐ. Հայրենիք զանոնք Հայ չընդունիր :

ՆԱԽԱՐԱՐՔ. (դրսեն) Կործանի՛ Արտաշիր, կեցցէ՛ Վռամ արքայն :

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆՈՑՆԵՔ, ՍՈՒՐՄԱԿ, ՎԱՉԷ, ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ, ՀՄԱՅԵԱՆ, և ՆԱԽԱՐԱՐՔ.

ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ. Ի՞նչ վճռեցիր, արի արքայդ արեաց :

ՎՌԱՄ. Թո՛ղ խաղաղի Հայաստան, Արտաշիր ալ Հայոց թագաւորը չէ, այլ Խուժաստանի սորուկ ազատրեալը :

ՆԱԽԱՐԱՐՔ. կեցցէ՛ Պարսկաստան :

ՍԱՀԱԿ. Ա՛հ, չկայ մէկը որ ինձի հետ «կեցցէ՛ Հայաստան» գոչէ :

ՍՈՒՐՄԱԿ. կը տեսնե՞ս, արքայդ վհհափառ, կաթողիկոսն ալ ազատրեալին մեղսակիցն ըլլալով զայն կը պաշտպանէ, ինքը Պարսկաստանի ոսերիմ թշնամին է :

ՎՌԱՄ. Քաջ գիտեմ, եւ արդէն անոր համար մըշտընջենաւոր բանտ վճռուած է :

ՍԱՀԱԿ. Ես ալ արդէն մեծաստան մը կուզէի աղօթելու եւ հայրենիքս ողբալու համար... բայց երանի թէ օր մը Հայ եղբարցս ազատութեան ձայները լսէի եւ բանտիս երկաթէ դռները խորտակուելով վերականգնեալ Հայաստանիս դիրկն իյնայի :

ԱՐՏԱՇԻՐ. (յուսահատաբար) Ո՛հ, իսկ ես :

ՍՈՒՐՄԱԿ. Մի՛ զարմանար, արքայ քաջ, կը զառանցեն :

ՍԱՀԱԿ. Երանի՛ թէ երազ մ՚ըլլային ասոնք :

ՍՈՒՐՄԱԿ. (Արտաշրի մօտենալով որ յուսահատաբար գլուխը կուրծքին յեցուցած է, կամաց) կը ճանչե՞ս զիս :

ԱՐՏԱՇԻՐ. Դու զիս մի՛ ճանչեր, ես ալ զքեզ չը ճանչեմ :

ՍՈՒՐՄԱԿ. Քու պալատականդ, Աչոան եմ :

ԱՐՏԱՇԻՐ. Աչո՛ա... Թշուառական :

ՍՈՒՐՄԱԿ. Բայց ամէն բան լմնցաւ :

ՎՌԱՄ. Սուրմակ, զքեզ Հայոց աշխարհին հայրապետ կը կարգեմ, քու հայրենի ծառայութեանդ փոխարէն. (Սուրմակ կը խոնարհի) :

ՍԱՀԱԿ. Երկինք, կամ կայծակդ, կամ Հայաստանը :

ՎՌԱՄ. Զեզ տեսնեմ, Հայե՛ր, այսուհետեւ Հայրենիք եւ ազատութիւն բառերն ալ մի՛ յիշէք (սուրը կը բաշէ.—Վարագոյրը կիջնէ) :

ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ZUUU .М.ССР
им. Абовяна
Ա. ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՅԱՆԿ ԳՐՈՑ

Ցառաջաբան. . . . . Ե.

Ա. Տարի, *բանաւոր ուսուցչութիւն* 1

Բ. Թատրոն *կամ* Թուատիր, *թատերգութիւն հինգ արար.* 65

Գ. Սիր Հողիր *կամ* Ցնծին Գիշեր Առաւտեան *դրուագութիւն երեք արար.* 165

Դ. Առաքետիւրիւճիւ Գաւակաց ի Հայս *կամ* Աւերումն Ս. Ցն Մայրաքաղաքի Բագրատունեաց *թատերգութիւն հինգ արար* . . 237

Ե. Վարդ եւ Տաւտան *կամ* Հոմիւճ Մասնաց, *թատերգութիւն չորս արար* 313

Զ. Ս. Ցկնումն Աբգարու Ճ. Հարստութեան *թատերգութիւն հինգ արար.* 377

1 / MAY 2013

13 Ղ27

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0578153

